

მეცხე

10

მოსწავლის წიგნი

I ნაწილი

ისტორია

ნათო ახმეტელი, ბესიკ ლორთქიფანიძე,
ნიკოლოზ მურღულია, აკაკი სადუნიშვილი, მაია ღამბაშიძე

ნათო ახმეტელი
ბესიკ ლორთქიფანიძე
ნიკო მურღულია
აკაკი სადუნიშვილი
მაია ღამბაშიძე

ისტორია

10

მოსწავლის წიგნი

პირველი ნაწილი

გრიფინიჭებულია საქართველოს განათლებისა და
მეცნიერების სამინისტროს მიერ 2022 წელს, პირველი გამოცემა.

გამომცემლობა „დიოგენე“

სარჩევი

თემა I. პრეისტორია და ძველი აღმოსავლეთი

პრეისტორია

§1. ქვის ხანა და მისი პერიოდიზაცია. პალეოლითი, მეზოლითი	6
§2. ნეოლითი. პირველი ადრესამინათმოქმედო საზოგადოებები	14
§3. ნეოლითიდან ბრინჯაოს ხანამდე. პრიმიტიული საზოგადოებიდან კომპლექსურ საზოგადოებამდე	20

ძველი ახლო აღმოსავლეთი

§4 - 5. ძველი ახლო აღმოსავლეთი – შუამდინარეთი – მსოფლიო ცივილიზაციის კერა	25
§6. ძველი ახლო აღმოსავლეთი – ეგვიპტე	34
§7. ძველი ახლო აღმოსავლეთი – ხეტები	42
§8. ძველი ახლო აღმოსავლეთის დამწერლობა	47
§9 - 10. საერთაშორისო ვაჭრობა, დიპლომატია და ხელშეკრულებები ძველ ახლო აღმოსავლეთში	52

გვიან ბრინჯაოს ხანის კოლაფსი. ახლო აღმოსავლეთის ახალი იმპერია

§11. გვიან ბრინჯაოს ხანის კოლაფსი	61
§12. აქემენიანთა სპარსეთის დაარსება	67
§13. აქემენიანთა სახელმწიფოს მმართველობის სისტემა. დარიოს I-ის რეფორმები	72

თემა II. ანტიკური ეპოქა

სახელმწიფო მმართველობის ფორმები ბერძნულ სამყაროში

§14. ძველი ბერძნული სამყარო. მეტროპოლია და კოლონია. პოლისი და სახელმწიფო მმართველობის ფორმები	82
§15. ათენი – დემოკრატიის სამშობლო	89
§16. ათენელი რეფორმატორები	94
§17. სპარტა – ოლიგარქიული მმართველობა	99

ბერძნული სამყაროს სამხედრო კამპანიები

§18. ბერძენ - სპარსელთა ომი	104
§19. ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობები	109
§20. ისტორიული წყაროები ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობის მარშრუტის შესახებ. ელინისტური სამყარო	114

რომის ისტორიის სამი პერიოდი: სამეფო, რესპუბლიკა, იმპერია

§21. რომის სახელმწიფოს ჩამოყალიბება. რომაული საზოგადოება მეფობისა და ადრეული რესპუბლიკის ხანაში	121
§22. რომის სახელმწიფოს წყობა გვიანი რესპუბლიკის ხანაში. იმპერია – პრინციპატი და დომინატი	127
§23. რომის სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკა რესპუბლიკის ხანაში	135
§24. რომი ძვ.წ. I- ახ. წ. III საუკუნეებში	144

რომაული საზოგადოება და კულტურა

§25. წყაროები რომაული საზოგადოების შესახებ	152
--	-----

რუკების საძიებელი

1. ევროპა ბოლო გამყინვარების დროს	10
2. ნეოლითის გავრცელება ევროპაში სამხრეთ-დასავლეთ აზიიდან	15
3. შუმერები და აქადის იმპერია	31
4. ძველი ეგვიპტე და შუამდინარეთი ძვ.წ. III-II ათასწლეულებში	35
5. ხეთების სამეფო და შუამდინარეთი ძვ.წ. II ათასწლეულში	42
6. სავაჭრო ურთიერთობები წინა აზიაში ძვ.წ. II ათასწლეულში	53
7. გვიანბრინჯაოს ხანის კოლაფსი	65
8. ძველი სპარსეთის (აქემენიანთა) იმპერიის წარმოქმნა	68
9. ძველი სპარსეთის (აქემენიანთა) იმპერიის ადმინისტრაციული მოწყობა	73
10. დიდი ბერძნული კოლონიზაცია	83
11. ბერძენ-სპარსელთა ომი (ქსერქსეს ლაშქრობები) ძვ.წ. 480 წ.	107
12. ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობები ძვ.წ 334 - 323 წწ.	111
13. ელინისტური სახელმწიფოების წარმოქმნა	119
14. II პუნიკური ომი ძვ.წ. 218 -202 წწ.	137
15. რომის რესპუბლიკის დაპყრობითი ომები ძვ.წ. III-I სს.	143
16. რომის იმპერია ახ.წ. I-III სს.	150

პირობითი ნიშნები

 კომპლექსური დავალება

 პარაგრაფის საკვანძო კითხვები

 კითხვები

 ლექსიკონი

 ეს საინტერესოა

დამატებითი ინფორმაცია

 ქვეთავი

 ისტორიული წყარო

თემა I. პრეისტორია და ძველი აღმოსავლეთი

თემა პრეისტორია და ძველი აღმოსავლეთი კაცობრიობის ისტორიის ორ პერიოდს მოიცავს: უძველეს, ანუ პრეისტორიას, და ძველი დროის პირველ ნაწილს.

პრეისტორიის შესწავლით წარმოდგენას შეიქმნი ჰომინინების წარმოშობისა და დედამიწაზე მათი განსახლების, ჰომო საპიენსის ჩამოყალიბების შესახებ; გაიგებ, როგორ ცხოვრობდა და რას საქმიანობდა უძველესი ადამიანი, რა გავლენას ახდენდა საზოგადოების განვითარებაზე კლიმატური პირობები; რა ინფორმაციას აწვდის არტეფაქტები არქეოლოგებს და როგორ ყოფენ ისინი ამ არტეფაქტებზე დაყრდნობით უძველეს დროს პერიოდებად.

თემის დამუშავების პროცესში სხვადასხვა არქეოლოგიური კულტურის გაცნობა და მათი ერთმანეთთან შედარება საშუალებას მოგცემს, გაიაზრო, როგორ ვითარდებოდა ადამიანი, რა სიახლეები მკვიდრდებოდა მის ცხოვრებაში; როგორ იცვლებოდა თანდათანობით მისი დამოკიდებულება სამყაროს მიმართ; რა ფაქტორების გავლენით უყალიბდებოდა რწმენა-წარმოდგენები; რა მნიშვნელოვანი გარდატეხა მოხდა ახალი ქვის ხანაში, რასაც ცვლილებათა მთელი კასკადი მოჰყვა და საზოგადოება განვითარების შემდგომ საფეხურზე გადაიყვანა.

ამ პერიოდში ყველაზე მეტად დაწინაურებული იყო ახლო აღმოსავლეთი, საიდანაც ახალი ქვის ხანის მიღწევები ევრაზიის სხვა მხარეებშიც გავრცელდა. სწორედ აქ, კერძოდ, შუამდინარეთში, ეგვიპტეში, მცირე აზიასა და ხმელთაშუაზღვისპირეთში განვითარდა პირველი კომპლექსური საზოგადოებები და ჩამოყალიბდა პირველი ცივილიზაციები.

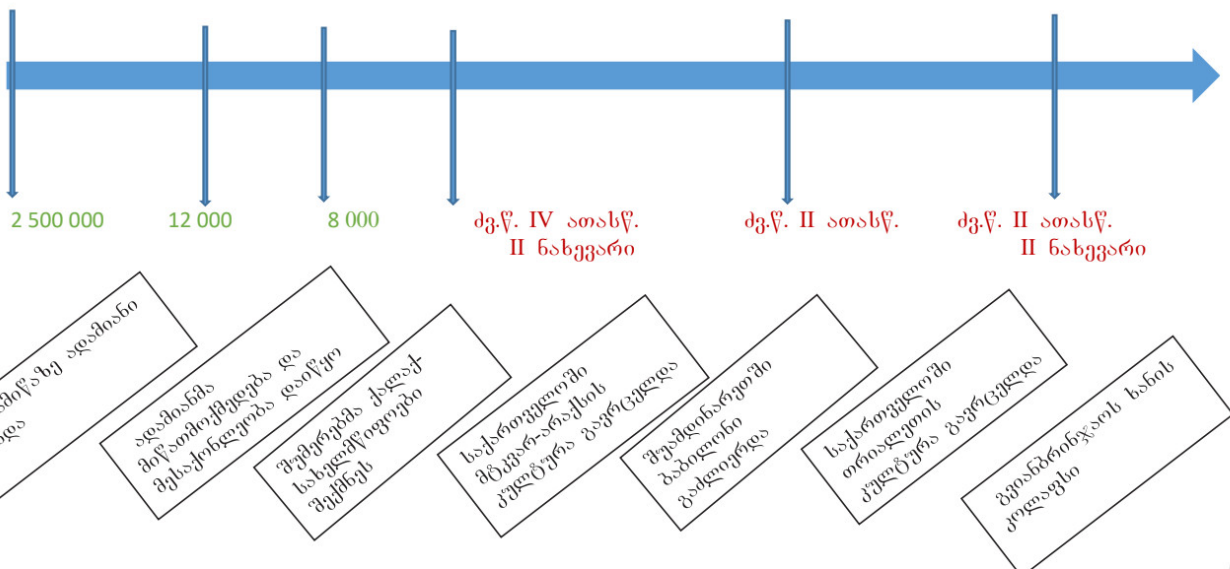
თემის ფარგლებში გაეცნობი პირველი ცივილიზაციების თავისებურებებს, უძველეს სახელმწიფო სტრუქტურებს; გაიგებ, როგორ ნაწილდებოდა ძალაუფლება ამ სტრუქტურებს შორის და რა როლი ენიჭებოდა სახელმწიფოს მმართველობაში რელიგიასა და კულტმსახურებას; რატომ ითვლებოდა მონუმენტური ძეგლები და ტაძრები სამეფო ძალაუფლების სიმბოლოებად.

პერიოდს ასრულებს „გვიან ბრინჯაოს ხანის კოლაფსი“, რომლის დროსაც თანდათან ნადგურდება ნაწილი ძველი იმპერიებისა და ასპარეზზე ახალი სახელმწიფოები გამოდის.

უძველესი დრო

ძველი დრო

პალეოლითი მეზოლითი ნეოლითი ბრინჯაოს ხანა
ენეოლითი

§1. ქვის ხანა და მისი პერიოდიზაცია. პალეოლითი, მეზოლითი

- ▶ რატომ უწოდებენ ისტორიკოსები პრეისტორიის პირველ პერიოდს ქვის ხანას?
- ▶ რას ეფუძნება ქვის ხანის არქეოლოგიური პერიოდიზაცია?
- ▶ როგორი იყო პირველყოფილი საზოგადოება?

კაცობრიობის ისტორია დედამიწაზე ადამიანის გაჩენიდან დღემდე, დაახლოებით, 2,5 მილიონ წელს ითვლის. ამ ხანგრძლივი ისტორიის გასააზრებლად აუცილებელია მისი პერიოდებად დაყოფა. მაგრამ რა ნიშნების, კრიტერიუმების მიხედვით უნდა გამოყოფილიყო ეტაპები? როგორ გადაწყვიტეს ისტორიკოსებმა, რომ რაღაც მომენტში ერთი პერიოდი დასრულდა და მეორე დაიწყო?

ჯერ კიდევ ძვ. წ. I საუკუნეში რომაელმა პოეტმა და ფილოსოფოსმა ლუკრეციუსმა დამწერლობამდელი ისტორია სამ პერიოდად – ქვის, ბრინჯაოსა და რკინის ხანებად – დაყო. ამ პერიოდიზაციას, ანუ დროის პერიოდებად დაყოფას, დღესაც იყენებენ არქეოლოგები. ხანგრძლივი არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგად პერიოდიზაცია დაზუსტდა, გამოიყო დამატებითი ეტაპები და განისაზღვრა მათი თანამიმდევრობა, ანუ ქრონოლოგია, თუმცა თითოეული ეს პერიოდი სხვადასხვა გეოგრაფიულ სარტყელში სხვადასხვა დროს მიმდინარეობდა. ქვემოთ მოცემულ ცხრილში არქეოლოგიური პერიოდიზაცია მოცემულია კავკასიის მოსახლეობის ბუნებრივი განვითარების პირობების მიხედვით.

არქეოლოგიური პერიოდი	არქეოლოგიური ქრონოლოგია
პალეოლითი (ძველი ქვის ხანა)	1 800 000 - 12 000 წლის წინ
ქვედა პალეოლითი	1 800 000 - 150 000 წლის წინ
შუა პალეოლითი	150 000 - 35 000 წლის წინ
ზედა პალეოლითი	35 000 - 12 000 წლის წინ
მეზოლითი (შუა ქვის ხანა)	12 000 - 8 000 წლის წინ
ნეოლითი (ახალი ქვის ხანა)	8000 - 6000 წლის წინ
ენეოლითი (ხალკოლითი – სპილენძ-ქვის ხანა)	VI ათასწ. – IV ათასწ. I ნახ.
ადრე ბრინჯაო	IV ათასწ. II ნახ. – III ათასწ. I ნახ.
შუა ბრინჯაო	III ათასწ. II ნახ. – II ათასწ. II ნახ.
გვიან ბრინჯაო – ადრე რკინა	II ათასწ. II ნახ. – I ათასწ. დასაწყისი

1. შენი აზრით, რას ეფუძნება მოცემული არქეოლოგიური პერიოდიზაცია?
2. რატომ უწოდეს დროის მონაკვეთებს ქვის, ბრინჯაოსა და რკინის სახელები?
3. გამოთქვი ვარაუდი, რის საფუძველზე შეიძლებოდა გამოეყოთ ქვის, ბრინჯაოსა და რკინის ხანაში ქვეპერიოდები?
4. ცხრილის მიხედვით, რომელი იყო ყველაზე ხანგრძლივი და ხანმოკლე არქეოლოგიური პერიოდები?
5. ჩანს თუ არა რამე კანონზომიერება მათ ხანგრძლივობასა და თანამიმდევრობაში?
6. შენი აზრით, რა განაპირობებდა ამ პერიოდების ხანგრძლივობას?

საინტერესოა, რომ მეცნიერები, ძირითადად, ქვის, სპილენძის, ბრინჯაოსა და რკინის ხანებს გამოყოფენ. მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს, რომ იმდროინდელი ადამიანი სხვა მასალის ნივთებს და იარაღს არ იყენებდა. მაგალითად, ადამიანი ქვასთან ერთად უძველესი დროიდან იყენებდა ხის იარაღს; უკვე შუა პალეოლითიდან აქტიურად დაიწყო იარაღის დამზადება ძვლისგან; ბრინჯაოს ხანაში, ბევრად უფრო ადრე, ვიდრე რკინის გამოდნობას და მისგან

იარაღის ჩამოსხმასა და გამოჭედვას შეძლებდა, ის ვერცხლისა და ოქროს შესანიშნავ ჭურჭელსა და სამკაულს ამზადებდა. მაგრამ მაინც პერიოდებს სახელები იმ მასალის აღსანიშნად მიენიჭა, რომელიც მთავარი სამუშაო, სამეურნეო და საბრძოლო იარაღი იყო ადამიანისთვის.

თუმცა ქვის, ბრინჯაოსა თუ რკინის ხანის არქეოლოგიური ძეგლები ერთმანეთისგან მარტო იარაღით არ განსხვავდება. ადამიანის საქმიანობის სფეროს გაფართოებასთან ერთად აღმოჩენილი ნივთიერი მასალაც სულ უფრო მრავალფეროვანი ხდება და თითოეულ პერიოდს ბევრი სხვა დამახასიათებელი ნიშანიც აქვს.

არქეოლოგიური პერიოდიზაციის გარდა, არსებობს სხვა ტიპის პერიოდიზაცია. ისტორიკოსები კაცობრიობის ისტორიას ორ – პრეისტორიულ და ისტორიულ – პერიოდად ყოფენ. რა ნიშნის მიხედვით იყოფა დრო ამგვარად?

პრეისტორიულ ხანას უწოდებენ კაცობრიობის ისტორიის იმ მონაკვეთს, როცა წარსულის შესახებ ინფორმაციას მხოლოდ არქეოლოგიური გათხრებით მოპოვებული არტეფაქტები გვანვდის. მას შემდეგ კი, რაც დამწერლობა გაჩნდა, წარსულზე უკვე წერილობითი წყაროებიც მოგვითხრობს. შესაბამისად, ამ ორი ხანის მიჯნა ძვ. წ. IV ათასწლეულია, როცა მახლობელი აღმოსავლეთის უძველეს ქვეყნებში პირველი დამწერლობა შეიქმნა.

სურ. 1 ქვის იარაღები

7. დააკვირდი ქვის იარაღებს და ჩამოთვალე მათი განმასხვავებელი ნიშნები. როგორ ფიქრობ, რის მიხედვით შეიძლება მივხვდეთ, რომ ისინი სხვადასხვა პერიოდშია დამზადებული?

8. რა ინფორმაციას გვანვდის სურათზე მოცემული ქვის იარაღები?

9. რატომ არის მნიშვნელოვანი კაცობრიობისთვის ამ იარაღების აღმოჩენა?

10. რატომ არის მნიშვნელოვანი სხვადასხვა წყაროების შესწავლა ისტორიული ეპოქის გასაანალიზებლად?

ჰომინინების წარმოშობა და გავრცელება

კაცობრიობის განვითარების უადრეს საფეხურზე, ქვედა პალეოლითში, აფრიკის კონტინენტზე გაჩნდნენ ჰომინინები – ადამიანის უძველესი წინაპრები, თუმცა ძლიერ განსხვავებული თანამედროვე ადამიანისაგან (ჰომო საპიენს საპიენსის – გონიერი ადამიანისაგან).

2,5 მლნ. წლის წინ ჰომო ჰაბილისი (მარჯვე ადამიანი) აფრიკაში ცხოვრობდა, გამოქვაბულში ბინადრობდა და იარაღებს ამზადებდა.

1,5 მლნ. წლის წინ ჰომო ერგასტერი (მომუშავე ადამიანი) აფრიკაში ცხოვრობდა. ის უფრო მაღალი და ძლიერი იყო, ვიდრე მისი წინამორბედი ჰომინინები; უფრო მეტ იარაღს ამზადებდა და ნადირობდა. ჰომო ერგასტერის მსგავსი სახეობაა ჰომო ერექტუსი (გამართულად მოსიარულე ადამიანი), რომელიც აფრიკიდან განსახლდა ევრაზიაში.

500 000 წლის წინ ჰომო ჰაიდელბერგელი ევროპაში ცხოვრობდა; იარაღს ამზადებდა და ნადირობდა.

200 000 წლის წინ ჰომო ნეანდერტალელი ევროპაში ცხოვრობდა. 30 000 წლის წინ კი იგი უკვალოდ გაქრა.

ჰომო ჰაბილისი

აფრიკის კონტინენტზე, თანამედროვე კენიის, ეთიოპიისა და ტანზანიის ტერიტორიაზე, აღმოჩენილია სწორედ ამ პერიოდის (2,5 მილიონი წლის წინანდელი – დღემდე ცნობილი ყველაზე ძველი) ადამიანის სახეობის ნაშთები, რომელსაც მეცნიერები ჰომო ჰაბილისს, ანუ მარჯვე ადამიანს, უწოდებენ.

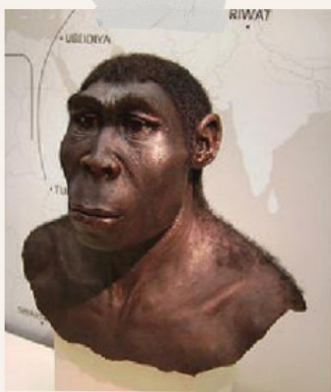
დაახლოებით, 2 მილიონი წლის წინ აფრიკის ტერიტორიაზე გაჩნდა ჰომოს ოჯახის ახალი, უფრო განვითარებული ტიპი — ჰომო ერექტუსი (გამართულად მოსიარულე ადამიანი), რომელიც ათასწლეულების განმავლობაში თითქმის მთელ აფრიკას მოედო, მოგვიანებით კი ევროპაში დასახლდა.

სურ. 2 ჰომო ჰაბილისი

▶ ოჯახი:	ჰომო (ადამიანი).
▶ ასაკი:	3-2,5 მლნ. წელი.
▶ სიმაღლე:	1.20 – 1.50 მ.
▶ წონა:	30 – 40 კგ.
▶ ტვინის მოცულობა:	600-700 სმ³.
▶ აღმოჩენის ადგილი:	კენია, ეთიოპია, ტანზანია.
▶ საკვები:	ფოთლები, ხილი, ფესვები; ანტილოპის, ნიანგის, სპილოს ლეში.
▶ ცხოვრების წესი:	მეტ-ნაკლებად ორგანიზებულ მცირე ჯგუფებად ცხოვრება.
▶ განსაკუთრებული ნიშნები:	განვითარებული საჭრელი კბილები და ეშვები.

ჰომო ერექტუსი

სურ. 3 ჰომო ერექტუსი

▶ ოჯახი:	ჰომო (ადამიანი).
▶ ასაკი:	2 მლნ. წელი.
▶ სიმაღლე:	1.70 მ. წონა: 70 კგ.
▶ ტვინის მოცულობა:	900-1100 სმ³.
▶ აღმოჩენის ადგილი:	აფრიკა (აღმოსავლეთი, სამხრეთი, ჩრდილოეთი), ევროპა (საქართველო, იტალია, ესპანეთი, გერმანია, დიდი ბრიტანეთი, საფრანგეთი), აზია (ჩინეთი, ინდონეზია).
▶ საკვები:	ხილი, ფესვები, თევზი, ხორცი.
▶ ცხოვრების წესი:	ორგანიზებულ მცირე ჯგუფებად ცხოვრება.
▶ განსაკუთრებული ნიშნები:	ნაგრძელებული წარბზედა ბორცვები, დაქანებული შუბლი.

ქვისგან პირველმა დაამზადა ორივე მხრიდან მჭრელი იარაღი – ბიფასი. კარგი მონადირე იყო: ჯგუფურად კვალდაკვალ მიჰყვებოდა ცხოველს ან წინასწარ შერჩეულ ადგილზე ხაფანგს უგებდა.

საინტერესოა, რომ დღემდე არსებული არქეოლოგიური და ანთროპოლოგიური აღმოჩენების მიხედვით მტკიცდება, რომ აფრიკიდან უძველესი ადამიანი ევრაზიის კონტინენტზე თანამედროვე საქართველოს გავლით მოხვდა, ანუ აფრიკის გარეთ უძველესი ადამიანის ნაშთები სწორედ საქართველოს ტერიტორიაზე, კერძოდ, დმანისის ნაქალაქარზეა, აღმოჩენილი და ის 1,7-1,8 მილიონი წლით თარიღდება – მეცნიერები ადამიანის ამ ტიპს ჰომო გეორგიკუსს უწოდებენ.

სურ. 4 დმანისში აღმოჩენილი ჰომო გეორგიკუსები: ზეზვა და მზია. რეკონსტრუქცია

11. რატომ შეიძლება ჩაითვალოს სანდო წყაროდ დმანისში აღმოჩენილი არტეფაქტები?
 12. რა ინფორმაციას გვანდის? რატომ არის მნიშვნელოვანი კაცობრიობისთვის?
- ახდენს თუ არა განსხვავებული მოსაზრებების ჩამოყალიბებას? რატომ?
13. რატომ არის მნიშვნელოვანი სხვადასხვა წყაროების შესწავლა ისტორიული ეპოქის გასაანალიზებლად?
 14. დაასაბუთე, რომელი ისტორიული წყარო შეიძლება იყოს სანდო და რომელი არა? რატომ?

დაახლოებით, 200 ათასი წლის წინ ევრაზიის კონტინენტზე გაჩნდა ადამიანის კიდევ ერთი სახეობა – ნეანდერტალელი. თანამედროვე ადამიანისგან განსხვავებით, ნეანდერტალელებს უფრო დიდი სხეული, გრძელი თავის ქალა, პატარა ნიკაპი და დიდი ცხვირი ჰქონდათ.

დაახლოებით, იმავე პერიოდში ნეანდერტალელი ჩნდება საქართველოშიც. ნეანდერტალელთა პირველი ნაშთი (ზედა საძირე კბილი) ჯრუჭულას მღვიმეში აღმოჩნდა.

საინტერესოა რომ, სამეცნიერო კვლევების მიხედვით, ნეანდერტალელები თანამედროვე ადამიანებთან თანაარსებობდნენ, მაგრამ, მეცნიერთა ვარაუდით, მათ ვერ გაუძლეს კონკურენციას და, დაახლოებით, 30 ათასი წლის წინ გადაშენდნენ.

ამის შემდეგ დედამიწაზე არსებობას განაგრძობს ადამიანის ერთადერთი შემორჩენილი სახეობა – ჰომო საპიენსი (მოაზროვნე), ანუ თანამედროვე ადამიანი, რომლის უძველესი ნაშთები აფრიკაშია აღმოჩენილი და, დაახლოებით, 300 ათასი წლით თარიღდება. თანამედროვე, მოაზროვნე ადამიანის აფრიკის გარეთ გავრცელება უფრო გვიან მოხდა: აზიაში – 100 ათასი წლის წინ, ავსტრალიაში – 60 ათასი წლის წინ, ევროპაში – 45 ათასი წლის წინ, ამერიკაში – 15 ათასი წლის წინ.

15. დააჯგუფე ჰომინინები განსახლების არეალის მიხედვით: მხოლოდ აფრიკაში მცხოვრები და აფრიკიდან ევრაზიაში მიგრირებულები; რა დასკვნის გაკეთება შეიძლება მიღებული ინფორმაციიდან?
16. გამოთქვი ვარაუდი, რატომ არ გადარჩა ჰომინინების ყველა სახეობა, რა შეიძლებოდა ყოფილიყო ამის მიზეზი?

პალეოლითი

პალეოლითი კაცობრიობის ისტორიაში ყველაზე ხანგრძლივი პერიოდია. მასზე მოდის ისტორიული დროის 99 პროცენტი და ემთხვევა გეოლოგიური **კაინოზოური** ერის ორ ეპოქას – **პლეისტოცენსა** და **ჰოლოცენს**.

კაინოზოური ერა – (ბერძნ. კაინოს „ახალი“ და ზოე „სიცოცხლე“) უახლესი ერა დედამიწის გეოლოგიურ ისტორიაში; მოსდევს მეზოზოურ ერას; იყოფა მესამეულ და მეოთხეულ პერიოდებად (ამ უკანასკნელს მიეკუთვნება თანამედროვე ეპოქაც). **პლეისტოცენი** – დედამიწის ისტორიის მეოთხეული პერიოდის შუა (მყინვარული) ეპოქა.

ჰოლოცენი – დედამიწის თანამედროვე გეოლოგიური, ანუ გამყინვარების შემდგომი, ეპოქა, რომელიც გრძელდება უკანასკნელი 12 ათასი წელი დღემდე. ჰოლოცენის დასაწყისი ემთხვევა უკანასკნელი კონტინენტური გამყინვარების დასასრულს ჩრდილოეთ ევროპაში. შეესაბამება საზღვარს პალეოლითსა და მეზოლითს შორის. ჰოლოცენის განმავლობაში ხმელეთმა და ზღვამ მიიღო თანამედროვე მოხაზულობა, ჩამოყალიბდა თანამედროვე გეოგრაფიული ზონები.

ამ ეპოქაში, კონკრეტულად კი, ქვედა პალეოლითში, გაჩნდა ადამიანის ყველა სახეობა და მათ შორის ჰომო საპიენსი. ამ პერიოდშივე ადამიანმა ისწავლა ცეცხლის მოპოვება და შენარჩუნება.

რა მოუტანა ცეცხლის გამოყენებამ ადამიანს?

სითბო – მკაცრი კლიმატის პირობებში, ღია ან ნახევრად ღია სადგომებში ცხოვრება რთული და ხშირად გაუსაძლისი იყო. ამიტომ ცეცხლის მეშვეობით ადამიანს ყინვაშიც შეეძლო გადარჩენა;

სინათლე – ცეცხლის საშუალებით ადამიანს თავისი სადგომის განათება შეეძლო. თუ მანამდე დაბნელების შემდეგ ორიენტაცია და მოძრაობა უჭირდა, ცეცხლის მოპოვების შემდეგ ამის შესაძლებლობაც გაუჩნდა;

დაცვა – როგორც ცნობილია, ცხოველებს ცეცხლის ემინიათ. ანთებული ჩირაღდანი დაცვის ერთ-ერთ საშუალებად იქცა და ადამიანის ცხოვრება უფრო უსაფრთხო გახდა;

საკვები – მანამდე ადამიანი მონადირეული ცხოველისა და თევზის ხორცს უმად ჭამდა. ცეცხლის მოპოვების შემდეგ ხორცი შენვა და მოხარშა, რამაც ხელი შეუწყო მის ფიზიოლოგიურ განვითარებასა და ჯანმრთელობას.

17. შენი აზრით, ზემოთ ჩამოთვლილი ოთხი კომპონენტიდან რომელი იყო ადამიანის განვითარებისთვის ყველაზე მნიშვნელოვანი?

18. იმსჯელე, რამდენად განსხვავებული იქნებოდა ჰომინინებისა თუ ჰომო საპიენსის ცხოვრება პლეისტოცენსა და ჰოლოცენში.

19. იმსჯელე, როგორ შეიძლებოდა ასახულიყო გეოლოგიურ ერებს შორის კლიმატური განსხვავება არქეოლოგიურ პერიოდიზაციაზე.

პალეოლითის დროს ჯერ კიდევ აქტიურად მიმდინარეობდა დედამიწის ფორმირება. 2,6 მილიონიდან 11 700 წლამდე (პლეისტოცენი) დედამიწაზე გლობალური გამყინვარების რამდენიმე ეტაპი იყო, რაც თავისთავად მოქმედებდა ადამიანთა განვითარებასა და მიგრაციაზე. კლიმატის მიხედვით მათ სისტემატურად უწევდათ თავიანთი ტერიტორიების მიტოვება და ახლის ძებნა. არქეოლოგიური ძეგლების მდებარეობა აშკარად აჩვენებს, რომ პალეოლითელი ადამიანი სხვადასხვა პერიოდში ხან მაღალმთიანი რეგიონის გამოქვაბულებში სახლობდა, ხანაც ბარში ჩამოდიოდა. მაგ., ქვედა პალეოლითის შემდგომ, ზედა პალეოლითის ხანაში, ადამიანი უფრო ფართოდ განსახლდა, ვიდრე მანამდე, რაც იმით აიხსნება, რომ მყინვარებმა საგრძნობლად დაიხიეს უკან, დიდი ტერიტორია გათავისუფლდა და ზედაპალეოლითელმა ადამიანმა ის სწრაფად აითვისა.

პალეოლითის ქვედა და ზედა პალეოლითებად დაყოფა მაინც პირობითია, თან ორივე ხანის არქეოლოგიური კულტურა ყველგან გავრცელებული არ არის, სხვადასხვა სივრცეში

რუკა 1. ევროპა ბოლო გამყინვარების დროს

(გეოგრაფიულ სარტყელში) განსხვავდება პერიოდის ქრონოლოგიური საზღვრებიც.

პალეოლითის დროს ადამიანის ძირითადი საქმიანობა იყო ნადირობა და შემგროვებლობა, გაჩნდა მეთევზეობაც. ცეცხლის მოპოვებასთან ერთად ზედა პალეოლითში მნიშვნელოვანი იყო მშვილდ-ისრის გამოგონებაც. რის შემდეგაც ნადირობა ბევრად უსაფრთხო და ეფექტიანი გახდა.

მეცნიერები ვარაუდობენ, რომ ჯერ კიდევ პალეოლითში დაიწყო ადამიანმა დროის ციკლებზე დაკვირვება. იმ დროის ადამიანი აკვირდებოდა ბუნებრივ მოვლენებს, ამინდს, ციურ მნათობებს და მათ ციკლებს. მზის ამოსვლა-ჩასვლის შესაბამისად განარჩევდა დღეს და ღამეს, მთვარის 30-დღიანი ციკლის მიხედვით (ახალი მთვარე - სავსე მთვარე) - 30-დღიან მონაკვეთებს, ხოლო ამინდის ცვალებადობის მიხედვით (სითბო, სიციხე, სითბო, სიცივე) - სეზონების ერთწლიან ციკლს: გაზაფხული, ზაფხული, შემოდგომა, ზამთარი.

საქართველოში 400-ზე მეტი პალეოლითური სადგომია აღმოჩენილი. როგორც ჩანს, იმ დროისთვის საქართველოს ტერიტორიაზე ცხოვრებისთვის ძალიან ხელსაყრელი გარემო იყო.

„2021 წელს საერთაშორისო სამეცნიერო ჟურნალში „Current Biology“ გამოქვეყნდა კვლევა, რომლის მიხედვითაც საქართველოს ეროვნული მუზეუმის მეცნიერებმა უცხოელ კოლეგებთან ერთად შეისწავლეს სანურბლიას მღვიმეში (დას. საქართველო, წყალტუბოს მუნიციპალიტეტი) მოპოვებული 25 ათასი წლის წინანდელი ადამიანისა და ძუძუმწოვრების დნმ.

აღნიშნული კვლევით კიდევ ერთხელ დამტკიცდა რომ ევრაზიის კონტინენტზე, უკანასკნელი გამყინვარების შემდგომ პერიოდში, ძირითადი მოსახლეობა სამხრეთ კავკასიის გენის მატარებელია“. www.museum.ge

20. იმსჯელე მშვილდ-ისრის გამოგონების მნიშვნელობაზე. შენი აზრით, კიდევ რა იარაღი ექნებოდა მაშინდელ ადამიანს? შეაფასე სქემა და ნივთიერი წყაროს სამუშაო ფურცელი (მოსწავლის რეგული, დავ. 1).

მეზოლითი

პალეოლითის შემდეგ არქეოლოგიური პერიოდიზაციით მეზოლითი იწყება. ამ დროს თანამედროვესთან მიახლოებული კლიმატი ჩამოყალიბდა, პლეისტოცენი ჰოლოცენით შეიცვალა და გამყინვარების უკანასკნელი სტადია დასრულდა. ასევე დასრულდა ჩრდილოეთ და სამხრეთ პოლუსების ფორმირება, რასაც შედეგად წელიწადის დროების - გაზაფხულის, ზაფხულის, შემოდგომისა და ზამთრის ჩამოყალიბება მოჰყვა. ახლო აღმოსავლეთში მეზოლითი, დაახლოებით, 12-9 ათასი წლის წინ მიმდინარეობდა, ევროპაში - 10-7 ათასი, ევროპის ჩრდილოეთ რაიონებში კი - 6-5 ათასი წლის წინ.

მეზოლითის დროს განსაკუთრებით დაიხვეწა ქვის დამუშავების ინდუსტრია: იარაღების გაპრიალება, რთული ფორმების მიცემა. დიდ მიღწევად შეიძლება ჩაითვალოს ადამიანის მიერ ქვის იარაღისათვის ხის, ძვლისა და რქის სახელოვნოების დამზადება, რის შემდეგაც გაჩნდა პრიმიტიული ცულები, ქვის ან ძვლისპირიანი ისრები. ადამიანმა ისწავლა ქვის გახვრეტა, რამაც შესაძლებელი გახდა იარაღზე ტარის დამაგრება. ისრის პირების, ცულების, დანისმაგვარი ფირფიტების დასამზადებლად საჭირო იყო კაჟი, ობსიდიანი, კვარცი და იასპი, რადგან კირქვა და გრანიტი შედარებით რბილი ქვები იყო და ვერ აკმაყოფილებდა მოთხოვნებს. ასე გაჩნდა ქვის სამტეხლოები - კარიერები. ქვა იქცა პირველი ვაჭრობის ობიექტადაც.

სურ. 5 მეზოლითის ხანის ისრის ნაშთი, მასში ჩასმული ბასრი კაჟის მიკროლითებით - მცირე ზომის ქვის იარაღებით.

21. იმსჯელე, რა შეიძლება იყოს იმის მიზეზი, რომ სხვადასხვა გეოგრაფიულ სარტყელში ამა თუ იმ პერიოდის ქრონოლოგიური საზღვრები განსხვავებულია?

22. რამ განაპირობა მეზოლითის ცალკე ეტაპად გამოყოფა: ქვის იარაღების დახვეწამ თუ კლიმატური პირობების გაუმჯობესებამ? იპოვე მიზეზშედეგობრივი კავშირი კლიმატური პირობების გაუმჯობესებასა და ქვის ინდუსტრიის დახვეწას შორის.

23. რატომ შეიძლება გამოიწვიოს მკვალევერებს შორის აზრთა სხვადასხვაობა მეზოლითური ისრის წარმომავლობამ?

24. ჩამოთვალე ქვედა და ზედა პალეოლითისა და მეზოლითის მახასიათებელი ნიშნები. შეასრულე დავალება (მოსწავლის რვეული დავ. 2).

პირველყოფილი საზოგადოება

ადამიანები თავდაპირველად პატარ-პატარა ჯგუფებად ცხოვრობდნენ, ხანგრძლივი თანაცხოვრებით ჩამოყალიბდა ოჯახები. რამდენიმე ოჯახი ერთად კი უკვე გვარს წარმოადგენდა. მას შემდეგ, რაც კლიმატურმა პირობებმა ადამიანებს ბარში დასახლების საშუალება მისცა, ერთად დასახლებული რამდენიმე გვარისგან თემი წარმოდგა. ხანგრძლივი დროის განმავლობაში სწორედ თემი იყო საზოგადოების მთავარი უჯრედი.

უძველესი საზოგადოება დიდხანს ცხოვრობდა ცვლილებების გარეშე. მისი წევრები ერთად მისდევდნენ საქმიანობას, შეგროვილ საკვებს იმარაგებდნენ და თავდაპირველად ეს მარაგი საერთო იყო. ამ პერიოდში გარკვეული თანასწორობა არსებობდა თემის წევრებს შორის, რაც, ძირითადად, ნადირობისა და შემოგროვებლობისგან მიღებული საკვებისა და სხვა რესურსების გადანაწილებაში გამოიხატებოდა. გაერთიანებული გვარები ერთად იბრძოდნენ საერთო ინტერესებისთვის.

პირველყოფილ საზოგადოებაში გაჩნდა პირველი ხელოვნება და რწმენა-წარმოდგენები. უკვე პალეოლითის ხანაში ადამიანი გამოქვაბულის კედლებზე ხატავდა. ძირითადად, ეს გარეული ცხოველებისა და ნადირობის ამსახველი ნახატები იყო. ამზადებდა პრიმიტიულ სამკაულს.

ძველი რწმენა-წარმოდგენებით მონადირე გარკვეულ რიტუალებს ასრულებდა, რადგან სჯეროდა, რომ ზებუნებრივი ძალები შესაფერისი შესაწირის შემდეგ ნადირობისას კარგი ნადავლით დააჯილდოვებდნენ. მონადირე ნადირობისას ადრე მოკლული ცხოველის ან ფრინველის ნაწილს (ნისკარტს, ეშვს, კბილს) ჩამოიკიდებდა ხოლმე კისერზე. მონადირეს სწამდა, რომ ამით ავ სულელებს დააფრთხოვდა და ნადირობაც წარმატებული ექნებოდა. ნანადირევის ასეთ ნაშთს ავგაროზი, ანუ ამულეტი, ერქვა. ზოგჯერ ამულეტს იმ ცხოველის სახეს აძლევდნენ, რომლის მონადირეობაც სურდათ. ხშირად მონადირეები მომავალი ნადირობის სცენას ან ისრებითა და შუბებით განგმირულ ცხოველს ხატავდნენ. ნახატს შელოცვას უტარებდნენ, რაც წარმატებული ნადირობის იმედს აძლევდათ. გაჩნდა ადგილები, სადაც მიჰქონდათ ძღვენი ან მსხვერპლშენიერვის რიტუალი ტარდებოდა, ანუ პირველი წარმართული სალოცავები. ამ სალოცავებს ემსახურებოდნენ ქურუმები. ძველი ადამიანისთვის სამყარო კეთილი და ბოროტი ძალების დაპირისპირების ადგილი იყო. იგი ცდილობდა, კეთილი ძალების გული მოეგო, ხოლო ბოროტი ძალები განედევნა. ამისთვის სხვადასხვა რიტუალს ატარებდნენ.

პირველყოფილი ადამიანი ყოველგვარ სიახლეს შიშით უყურებდა და რელიგიური კუთხით ალიქვამდა. ძველი დროის ადამიანი მისთვის აუხსნელი მრავალი ამბის მონმე იყო. განსაკუთრებულ შიშს იწვევდა ბუნების მრისხანე მოვლენები, რომელთა წინაშე თავს უძლურად გრძნობდა. ადამიანმა დაიწყო მისთვის ამოუცნობი და საშიში ბუნებრივი მოვლენებისა და ცხოველების გაღმერთება – ჭექა-ქუხილში, მეხში, სხვადასხვა ცხოველში

სურ. 6 ლასკოს გამოქვაბულის კედლის მხატვრობა, საფრანგეთი.

მათთვის ამოუცნობი ძალა და შესაძლებლობები იმალებოდა, ამიტომ ადამიანისთვის ისინი ზებუნებრივი ძალების მქონე იყო.

არქეოლოგიური აღმოჩენები გვიჩვენებს, როგორ ვითარდებოდა პირველყოფილი რწმენა-წარმოდგენები. მაგ., დაახლოებით, 30 000 წლის წინ ადამიანებმა გარდაცვლილის დაკრძალვა დაიწყეს, მანამდე სამარხები ცნობილი არ არის. მიცვალებულს საფლავში უკვე საკვებს, იარაღს, სამკაულს ატანდნენ.

მეცნიერები განარჩევენ პირველყოფილი რელიგიის ფორმებს: ანიმიზმს, ტოტემიზმს, ფეტიშიზმსა და მაგიას. ანიმიზმი უსულო საგნებისთვის (ქვა, მცენარე, წყალი) ღვთიური და სულიერი თვისებების მინიჭებაა. ზოგჯერ ანიმიზმი სულის გარდასახვას გულისხმობს (როდესაც მიცვალებულის სული სხეულთან ერთად კი არ კვდება, უსულო საგნებში განაგრძობს არსებობას).

ტოტემიზმი ცხოველის გაღმერთებასა და ტომის მფარველად მის არჩევას ნიშნავს. ფეტიშიზმი საგანია, რომელსაც ადამიანი მაგიურ ძალას მიაწერს და მას ავგაროზის სახით ატარებს, რომ კეთილდღეობა მოუტანოს ან ავი სულებისგან დაიცვას. მაგია, ანუ გაჩხიბვა, შელოცვა, მკითხაობა, ჯადოქრობის რიტუალია, რომელსაც მთელი ტომი ან მისი შამანი (ქურუმი) ატარებდა. შამანი მაგიის რიტუალის მცოდნე და მთავარი ორგანიზატორი იყო. იგი ასრულებდა რელიგიურ რიტუალებს; წინასწარმეტყველებდა ამინდს, ნადირობის, მოსავლის, ომის შედეგებს.

22. რატომ შეიძლება ჩაითვალოს ლასკოს მხატვრობა სანდო წყაროდ? რა ინფორმაციას გვაძლევს, რომ მის სანდოობაში დავრწმუნდეთ?

23. მიუხედავად თემის წევრთა შორის თანასწორობისა, იმსჯელე, როგორ მოხდებოდა შრომის ორგანიზება და როგორ გაინაწილებდნენ შრომას თემის წევრები.

24. იმსჯელე, იქნებოდა თუ არა პირველყოფილ საზოგადოებაში კერძო საკუთრება.

25. როგორ მიიღებდნენ მნიშვნელოვან გადაწყვეტილებას მაგ., დროებითი სადგომისა თუ სანადიროდ წასვლის შესახებ?

26. იმსჯელე, ექნებოდათ თუ არა გამორჩეული ადგილი თემში ქურუმებს.

27. შეავსე სქემა (მოსწავლის რვეული დავ. 3).

§ 2. ნეოლითი. პირველი ადრესამინათმომოქმედო საზოგადოებები

- ▶ რით განხვავდება ნეოლითი ქვის ხანის წინა პერიოდებისგან?
- ▶ როგორ გავრცელდა „ნეოლითური რევოლუციის“ მიღწევები „ნაყოფიერი ნახევარმთვარიდან“ და მცირე აზიიდან ევრაზიის სხვადასხვა მხარეს?
- ▶ რას მოგვითხრობს არტეფაქტები ნეოლითური საზოგადოების შესახებ?

პირველყოფილი ადამიანი საკვებსა და თავშესაფარს ტყეში მზამზარეულად პოულობდა. ასეთ მეურნეობას მეცნიერებმა „მიმთვისებლური“ უწოდეს. მაგრამ მიმთვისებლური მეურნეობა ადამიანს არც საკმარისი საკვებით უზრუნველყოფდა და არც უხიფათო თავშესაფრით. ადამიანებმა დაიწყეს დასახლება მდინარის სიახლოვეს, ისეთ გარემოში, სადაც მარცვლოვანი მცენარეები, ძირითადად, ხორბალი და ქერი ბუნებრივად იზრდებოდა. მათი ნაყოფი კარგად ანაყრებდა ადამიანს და ხანგრძლივადაც ინახებოდა. ბუნებრივ მოსავალს ისინი ხელით, ქვის დანით ან ნამგლისმაგვარი იარაღით იღებდნენ.

დაახლოებით, 10 ათასი წლის წინ ადამიანმა თავად დაიწყო მარცვლეული კულტურების დათესვა და მოყვანა, ანუ მიწათმოქმედება. ეს იყო ურთულესი პროცესი, რომელიც ბუნებაზე ხანგრძლივ დაკვირვებასა და გამჭრიახობას მოითხოვდა. ადამიანი უკვე თვითონ აწარმოებდა კვების პროდუქტს. ამიტომ მეცნიერებმა ადამიანის დაწყებულ ახალ საქმიანობას „მწარმოებლური მეურნეობა“ უწოდეს. იმავე პერიოდში ადამიანმა ცხოველების მოშინაურობა დაიწყო. მოშინაურობულ ცხოველებს ის თავისი სადგომის სიახლოვეს აბინავებდა და მათ გამოკვებაზე ზრუნავდა.

„მწარმოებლური მეურნეობისთვის“ ადამიანს ახალი სივრცეები სჭირდებოდა. მიწათმოქმედებისთვის საჭირო იყო მიწის მორწყვა, ამიტომ ადამიანმა მიწათმოქმედებისთვის ხელსაყრელი ადგილების ათვისება დაიწყო. სწორედ ამიტომ მიწათმოქმედების უძველესი რაიონები მდინარეების მიმდებარე ტერიტორიებზე წარმოიშვა. იმ ადგილებში კი, სადაც მდინარეები არ იყო ან იმ რეგიონებში, რომლებიც შედარებით მკაცრი კლიმატური პირობებით ხასიათდებოდა, მომთაბარე მესაქონლეობა განვითარდა. წარმოიშვა მიწათმოქმედი – ბინადარი და მესაქონლე – მომთაბარე საზოგადოებები.

ბინადარ ცხოვრებაზე გადასვლის შემდეგ ადამიანი აღარ ტოვებდა ერთხელ არჩეულ ადგილს. იქ ელოდა მოსავლის აღებას და იქვე ჰყავდა მოშინაურობული ცხოველები. შეიქმნა პირველი მუდმივი დასახლებები. ცეცხლზე საკვების მოსამზადებლად, და, ძირითადად, რძის შესანახად ადამიანმა თიხის ჭურჭლის გამოყენება დაიწყო. თავიდან ის გამოუნავ და უხეშად ნაძერწ თიხის ჭურჭელს ამზადებდა. თიხას ადამიანი სამშენებლო მასალადაც იყენებდა. მან მოზეილილი თიხისგან აგურის დამზადება დაიწყო. თიხის აგურს მზეზე აშრობდნენ. თავდაპირველად ამ გამოუნავი თიხის აგურისგან – ალიზისგან აგებდნენ სახლებს. ხშირად უძველეს დასახლებას ხის ან ალიზის თავდაცვითი კედელი ჰქონდა შემოვლებული ან შემალღებულ ადგილზე იყო გაშენებული.

ადამიანმა ისწავლა მატყლისგან ძაფის რთვა და ქსოვა. ქსოვილის დამზადება უფრო ადვილი იყო, ვიდრე ტყავის დამუშავება. ის ადვილადაც იკერებოდა ძვლის ნემსით. მეურნეობის დარგებს ცალკე გამოეყო ხელოსნობა და ნეოლითის ხანაში გაჩნდნენ: მეთუნეები –

სურ. 1 ნეოლითური დასახლება, რომელიც არქეოლოგიური მონაცემების გათვალისწინებითაა აღდგენილი და დახატული.

1. რა ინფორმაციას გვანდის სურათი აქ მცხოვრებ საზოგადოებაზე, მაგ., რატომაც ყველა სახლი ერთნაირი?

ვინც თიხის ჭურჭელს ამზადებდა, მშენებლები, მქსოველები. საზოგადოების განვითარებასა და მოთხოვნების გაზრდასთან ერთად ხელოსნობის დარგებიც მრავალფეროვანი გახდა.

პირველყოფილთა ცხოვრებაში ეს მნიშვნელოვანი გარდაქმნები, ძირითადად, ძვ. წ. VIII–VII ათასწლეულებში, ახალი ქვის ხანაში, მოხდა. ცნობილმა მეცნიერმა, გორდონ ჩაილდმა, ამ გარდატეხას „ნეოლითური რევოლუცია“ უწოდა. კაცობრიობა მიმთვისებლური მეურნეობიდან მწარმოებლურზე გადავიდა.

2. შენი აზრით, რა ნიშნით არჩევდა ადამიანი მოსაშინაურებლად ცხოველებს? ჩამოთვალე რამდენიმე ნიშანი.

3. შენი აზრით, რა ურთიერთობა ჩამოყალიბდებოდა მიწათმოქმედ და მესაქონლე თემებს შორის?

4. როგორ ფიქრობ, რომელი საზოგადოება უფრო სწრაფად განვითარდებოდა? პასუხი დაასაბუთე.

5. როგორ ფიქრობ, რატომ არის შრომის დანაწილებით მეურნეობის წარმართვა უფრო შედეგიანი?

6. რატომ უწოდეს ძვ.წ. VIII–VII ათასწლეულებში მიმდინარე პროცესებს რევოლუცია?

7. როგორ ფიქრობ, ნეოლითურ რევოლუციას შედეგად მხოლოდ მეურნეობის ცვლილება მოყვებოდა თუ სხვა ცვლილებებიც შეიძლება მომხდარიყო საზოგადოებაში?

რუკა 2. ნეოლითის გავრცელება ევროპაში სამხრეთ-დასავლეთ აზიიდან

8. დააკვირდი რუკას, როგორია ნეოლითის ქვედა ქრონოლოგიური საზღვარი რეგიონების მიხედვით?

9. შენი აზრით, რა არის ამის მიზეზი?

10. წინა აზიასა და ევროპაში მიწათმოქმედების გავრცელება დაყავი ეტაპებად. გამოიყენე თანამედროვე პოლიტიკური რუკა და განსაზღვრე, რომელი ქვეყნები იყო უძველესი სამიწათმოქმედო კულტურის, სად და როდის გავრცელდა უძველესი მიწათმოქმედება/მესაქონლეობა? შეავსე ცხრილი და სქემა (მოსწავლის რვეული, დავ. 4 - 5).

11. დაასახელე რეგიონები, რომლებიც უშუალოდ უკავშირდება წინა აზიის სამიწათმოქმედო არეალს.

12. შენი აზრით, რატომ მოხდა „ნეოლითური რევოლუცია“ კონკრეტულად ამ რეგიონებში?

ახლო აღმოსავლეთის იმ ნაწილს, სადაც მიწათმოქმედება და მესაქონლეობა ჩაისახა, მეცნიერები „ნაყოფიერ ნახევარმთვარეს“ უწოდებენ. ეს სახელწოდება ჯერ კიდევ XX საუკუნის დასაწყისში მიმოქცევაში დაამკვიდრა ამერიკელმა არქეოლოგმა, ჯეიმს ბრესთედმა, ნიადაგის ნაყოფიერებისა და რუკაზე რეგიონის ნახევარმთვარის ფორმის გამო. „ნაყოფიერი ნახევარმთვარე“ მოიცავს თანამედროვე ირანის, ერაყის, თურქეთის, სირიისა და პალესტინის ტერიტორიების ნაწილს. ეგვიპტეში ნილოსის დაბლობთან და მცირე აზიასთან ერთად, „ნაყოფიერი ნახევარმთვარე“ თანამედროვე ცივილიზაციის აკვნად ითვლება.

სწორედ ამ რეგიონში ჩამოყალიბდა ადრესამიწათმოქმედო საზოგადოებები, შეიქმნა პირველი დიდი დასახლებები – ჯერ სოფლები, შემდეგ კი – ქალაქები. მრავალწლიანი კვლევა-ძიების შედეგად არქეოლოგებმა არაერთი საინტერესო ძეგლი აღმოაჩინეს.

ადრესამიწათმოქმედო საზოგადოებები

ჩათალ-ჰუიუქი მსოფლიო კულტურული მემკვიდრეობის უმნიშვნელოვანესი ძეგლია. მდებარეობს თანამედროვე თურქეთის სამხრეთ ნაწილში. მისი არქეოლოგიურად შესწავლა 1960-იანი წლებიდან დაიწყო. ძეგლზე ჩატარებული გათხრების შედეგად სხვადასხვა პერიოდის დასახლებები აღმოჩნდა. მათგან ყველაზე ძველი 9 ათასი წლის წინანდელია, რომელიც, დაახლოებით, 13 ჰექტარს მოიცავს.

სურ. 2 ჩათალ-ჰუიუქის რეკონსტრუქცია

დასახლებაზე სწორკუთხა ფორმის სახლები თიხის გამოუწვავი აგურით – ალიზით იყო ნაგები. სახლები ერთმანეთის გვერდიგვერდ, ძალზე მჭიდროდ იდგა. ქუჩები არ იყო. სახლებს შესასვლელი ბრტყელი, ბანური სახურავიდან ჰქონდა და ბინადარნი სახლებში სახურავში ამოჭრილი ნიშიდან ხის კიბეებით ჩადიოდნენ.

აღმოჩენილი სახლების რაოდენობის მიხედვით ვარაუდობენ, რომ ჩათალ-ჰუიუქში 10 ათასამდე ადამიანს უნდა ეცხოვრა. კედლებში პატარა სარკმლები იყო დატანებული. ერთ-ერთ კედელში ჩაშენებული იყო ქურა საჭმლის მოსამზადებლად, სახლის გასათბობად და გასანათებლად.

ჩათალ-ჰუიუქში აღმოჩენილია 14 ტიპის კულტივირებული მცენარე, მათ შორის მთავარი ადგილი ეჭირა ხორბალს, ქერსა და ბარდას. ნაპოვნია ნუშის კურკები. დასახლებაზე ასევე აღმოჩენილია მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის, თხის, ცხვრის ძვლები, ასევე დიდი რაოდენობით გარეული ცხოველის – ირმის, გარეული ხარის, დათვის, ლეოპარდის, ასევე თევზის ძვლები, იკვებებოდნენ ხილითა და ბოსტნეულითაც.

არქეოლოგიურ ძეგლზე მუშაობისას

როგორ ვიგებთ არქეოლოგიური ძეგლის გათხრის დროს, რა სახის საქმიანობას მისდევდა იქ მცხოვრები ხალხი? მიწათმოქმედი იყო თუ მესაქონლე, თუ ორივე ერთად? მიწათმოქმედებაზე მეტყველებს აქ აღმოჩენილი მიწის დასამუშავებელი იარაღები: ბარი, თოხი და გუთანა. განსხვავებულ ინფორმაციას გვაწვდის ცხოველების ძვლები: შინაური ცხოველების ძვლები მესაქონლეობის განვითარების მაჩვენებელია, გარეული ცხოველების ძვლები კი მიუთითებს, რომ მოსახლეობა მონადირეობასაც მისდევდა. არქეოლოგიური გათხრები შესაძლებლობას გვაძლევს, თვალი გავადევნოთ ქონებრივი უთანასწორობის წარმოშობასაც. ეს განსაკუთრებით კარგად ჩანს სამარხების მაგალითზე. ერთი და იმავე პერიოდის, ერთმანეთთან ახლოს მდებარე ორი სამარხი, შესაძლოა, სრულიად განსხვავდებოდეს სამარხში ჩატანებული ნივთებით: ერთში მხოლოდ რამდენიმე ნივთი იყოს, მეორეში – დიდი რაოდენობით ჭურჭელი, სამკაული, ზოგ შემთხვევაში კი სხვა ადამიანთა ძვლებიც, რადგან წარჩინებულებს ხშირად საფლავში მსახურებს აყოლებდნენ ხოლმე. დამწერლობის შექმნის შემდეგ წერილობითი და ნივთიერი წყაროები ერთმანეთს ავსებს და წარსულის უფრო სრულ სურათს გვიქმნის.

ჩათალ-ჭუიუქის კულტურის განსაკუთრებით დამახასიათებელ ნიშნად შეიძლება ჩაითვალოს ფუფუნების საგნების სიმრავლე. არქეოლოგებმა იპოვეს ობსიდიანის სარკე, ხშირად ქალების სამარხებში ჩატანებული იყო ოქრით (წითელი საღებავით) გავსებული ხმელთაშუაზღვისპირული ნიჭარები. მძივებს ცისფერი ან მწვანე აპატიტისგან ამზადებდნენ.

ზოგი ნაგებობის კედლები მოხატული იყო ან ხარისა და ცხვრის რელიეფური გამოსახულებებით იყო მორთული. არის ქალის გამოსახულებებიც. დასახლებაზე ნაპოვნია ქალის პატარა ქანდაკებებიც. ქვის ერთ-ერთ რელიეფზე ქალი გამოსახულია ლეოპარდთან ერთად. ნაპოვნია კაცის მარმარილოს ქანდაკებაც ლეოპარდის ქუდითა და მკლავზე სამაჯურით.

სურ. 3

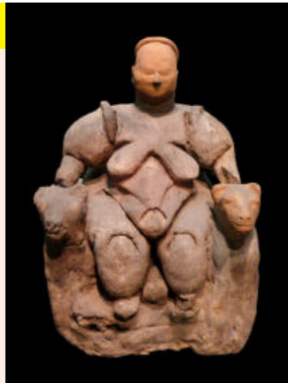
სურ. 3-4 ჩათალ-ჭუიუქის სახლების ალდგენილი ინტერიერი

სურ. 4

სურ. 5 ქალის პატარა ქანდაკება

ფიგურა გამომწვარი თიხისგანაა დამზადებული. ეს არის ტახტზე მჯდომარე ქალი, რომელსაც ხელები ორი კატიცბრი ცხოველის (ლომი, ლეოპარდი ან ჯიქი) თავებზე უწყვია.

ქალაქი – მსხვილი დასახლება, რომლის მოსახლეობა არ არის დაკავებული სოფლის მეურნეობით, განვითარებული აქვს კომპლექსური მეურნეობა და ეკონომიკა. ძველი ქალაქების მთავარი მახასიათებელი ნიშანი იყო გალავანი, არქიტექტურული და საინჟინრო ნაგებობები. ქართულ ენაში „ქალაქი“ ამის აღმნიშვნელია და მისი ძირი სირიულ და არაბულ ენებში იძებნება (ქალაქი – სირიულად „ქარქა“, არაბულად – კალა/ყალა – შემორტყმა, ზღუდე).

ჩათალ-ჭუიუქის მცხოვრებლები თავიანთ მიცვალებულებს სახლის იატაკის ქვეშ კრძალავდნენ. საფლავში მათ ნივთებსაც ატანდნენ: ქალებს – მძივებს, სამაჯურებს, ძვლის კოვზებს, კაცებს – ობსიდიანის ხანჯლებს, ისრისა და შუბის პირებს, ძვლისგან დამზადებულ ქამრის ბალთებს. ზოგჯერ საფლავებში წითელი საღებავი იყო მოფრქვეული.

ჩათალ-ჭუიუქის მცხოვრებლები იარაღს, ძირითადად, ქვისა და ძვლისგან ამზადებდნენ. ქვის იარაღში კი ობსიდიანისგან დამზადებული იარაღი ჭარბობდა.

გაცილებით მცირერიცხოვანია თიხის ჭურჭელი, როგორც ჩანს, უფრო ხის ჭურჭლით სარგებლობდნენ. ჭურჭელი, ძირ-

სურ. 6 ჩათალ-ჭუიუქის ერთ-ერთი სახლის რეკონსტრუქცია

ითადად, სამარხებშია აღმოჩენილი, საკმაოდ მრავალფეროვანი, სხვადასხვა ფორმის – სახელოურებიანი თევშები, ფეხიანი სასმისები, განსხვავებული ზომისა და ფორმის სახურავიანი ყუთები.

დასახლებასთან ახლოს მოიპოვება ობსიდიანი, ამიტომ მეცნიერებს არ გაკვირვებიათ ობსიდიანის იარაღების სიჭარბე – ისრისა და შუბის პირები, შურდულები. ობსიდიანის ისრის პირებით სავსე ტომრები ნაპოვნია სახლებში, იატაკის ქვეშ. ერთ-ერთი საკულტო ნაგებობის კედელზე შემორჩენილია მოხატულობა რომელიც ასახავს დასახლებას, რომლის შორიანხლოს ვულკანი ამოიფრქვევა.

მეცნიერები ვარაუდობენ, რომ მოსახლეობა ობსიდიანით გაცვლა-გამოცვლას აწარმოებდა (მის სანაცვლოდ სირიიდან შემოჰქონდათ კაჟი, რომლისგანაც ხანჯლებს ამზადებდნენ, ხმელთაშუაზღვისპირეთიდან – ნიჟარები, ალებასტრი, მარმარილო).

მეცნიერთა უმრავლესობა ჩათალ-ჰუიუქს ნეოლითურ ქალაქს მიაკუთვნებს ანდა აგრარულ ქალაქს უწოდებს, რადგან ის ჯერ კიდევ არ წარმოადგენს მხოლოდ ვაჭრობისა და ხელოსნობის ცენტრს, რაც ქალაქის დამახასიათებელ ნიშნად ითვლება. მისი მოსახლეობისთვის ძირითადი კვლავ სამინათმოქმედო საქმიანობაა.

13. შენი აზრით, რას ნიშნავს აგრარული ქალაქი?

14. რა ინფორმაციას გვანვდის არტეფაქტები ჩათალ-ჰუიუქის დასახლების შესახებ?

15. რატომ გვეხმარება სხვადასხვა არტეფაქტი ისტორიული რეალობის/სურათის აღქმაში?

16. რატომ აქვს მნიშვნელობა წყაროს ისტორიის შესწავლისას?

17. რამდენად მნიშვნელოვანია თანამედროვე ცხოვრებაში კონკრეტული ინფორმაციის გადამოწმება?

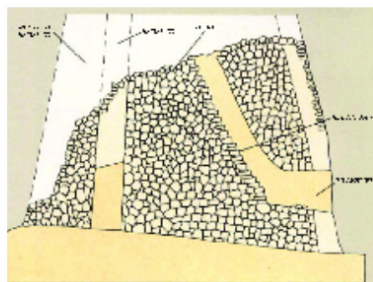
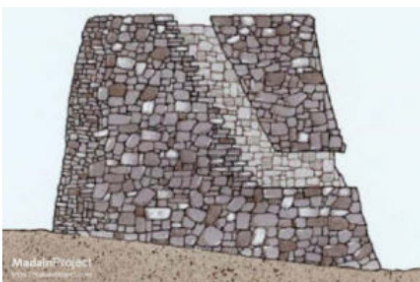
18. ძეგლზე აღმოჩენილი მასალის მიხედვით ჩამოთვალე იქ მცხოვრები ხალხის სამეურნეო საქმიანობა, ყოფის დამახასიათებელი ელემენტები. შეავსე სქემა და ცხრილი (მოსწავლის რვეული დავ. 6).

19. შენი აზრით, რატომ იყო მოხატული ზოგი ნაგებობის კედელი? გამოთქვი ვარაუდი ამ შენობების დანიშნულების შესახებ. რას უნდა აღნიშნავდეს ცხვრისა და ხარის რელიეფური ქანდაკებები? ან ქალის მრავალი პატარა ქანდაკება? რა ინფორმაცია მოგანოდა დასახლებაზე მოპოვებულმა მასალამ იქ მცხოვრები ხალხის რწმენა-წარმოდგენების შესახებ? რაზე მიუთითებს, რომ გარდაცვლილებს სახლის იატაკის ქვეშ ასაფლავებდნენ? იმსჯელე, რატომ აღარ გვხვდება დღეს ასეთი სტერეოტიპული მიდგომა ქალისა და კაცის მიმართ დაკრძალვის თვალსაზრისით?

იერიქონი

იერიქონი თანამედროვე პალესტინის ტერიტორიაზე, მკვდარ ზღვასთან, აღმოჩენილი ნეოლითური ხანის დასახლებაა, რომელიც ძვ. წ. VIII ათასწლეულით თარიღდება. იგი, დაახლოებით, 2,5 ჰექტარს მოიცავს. ჩატარებულმა გათხრებმა აჩვენა, რომ დასახლებას ხანგრძლივი ისტორია ჰქონდა.

დაახლოებით, 8 ათასი წლის წინ იერიქონის საზოგადოებამ დასახლების თავდაცვითი ნაგებობების მშენებლობა დაიწყო, რაც კარგად ორგანიზებულ შრომას და სისტემურ მართვას მოითხოვდა. ქვის კედლის სისქე 3 მეტრს აღწევდა. გალავანს ჰქონდა ორი კოშკი. ერთ-ერთის სიმაღლე 9 მეტრს აღწევდა, დიამეტრი კი 7 მეტრი იყო. კოშკის შიგნით დატოვებული იყო გვირაბი 22 საფეხურით.

სურ. 7-8 იერიქონის კოშკის ნახაზი

სურ. 9 იერიქონის კოშკი

იერიქონის მოსახლეობა მრგვალ სახლებში ცხოვრობდა, რომლებიც გვერდიგვერდ მდებარეობდა. დასახლებაზე იყო მართკუთხა შენობაც, რომლის შუაგულში საკურთხეველის მსგავსი პლატფორმა იდგა.

არქეოლოგიური გათხრების შედეგად ცნობილი გახდა, რომ მოსახლეობა მისდევდა მინათმოქმედებას, მოჰყავდა ქერი, ხორბალი, ოსპი, ხურმა. მეცნიერების ვარაუდით, სწორედ საკუთარი მოსავლის დასაცავად ააგეს ადგილობრივმა მცხოვრებლებმა ქვის გალავანი. მათ საქმიანობაში მნიშვნელოვანი ადგილი ეჭირა ნადირობასაც. დიდი რაოდენობითაა აღმოჩენილი გაზელის, ღორისა და ვირის ძვლები, მოშინაურებული კი მხოლოდ ძაღლი, თხა და კატა იყო.

იარაღს ქვისა და ძვლისგან ამზადებდნენ. ქვის იარაღებიდან ნაპოვნია კაჟის ისრის პირები, ნამგლის დაკბილული პირები, ხელსაფქვავეები, ასევე სხვადასხვა ჭურჭელი. როგორც ჩანს, ძვლის იარაღებს, ძირითადად, ჭილოფების დასაწნავად იყენებდნენ.

თიხისგან ძერწავდნენ ადამიანისა და ცხოველების პატარა ფიგურებს, თუმცა აღმოჩენილია ადამიანის ნატურალური ზომის ქანდაკებაც, რომელიც ოქრით (ყანგმინით) ნითლადაა შეღებილი. იერიქონში ჭურჭელს თიხისგან არ ამზადებდნენ, როგორც ჩანს, თიხის გამოწვა ჯერ არ იცოდნენ. სამკაულებიდან ნაპოვნია ქვისა და ზღვის ნიჟარებისგან დამზადებული მძივები. ლაბორატორიულმა ანალიზმა აჩვენა, რომ იერიქონში აღმოჩენილი ობსიდიანი თანამედროვე თურქეთის ტერიტორიიდან უნდა ყოფილიყო შეტანილი. როგორც ჩანს, უძველეს ნეოლითურ დასახლებებს შორის კავშირი არსებობდა და იერიქონის მოსახლეობა გაცვლა-გამოცვლას აწარმოებდა.

არქეოლოგები იერიქონს „მსოფლიოს უძველეს ნეოლითურ ქალაქს“ უწოდებენ.

სურ. 10 იერიქონში აღმოჩენილი ფიგურა. მსოფლიოში ერთ-ერთი უძველესი ადამიანის თავის გამოსახულება

20. შეადარე იერიქონის დასახლება ჩათალ-ჰუიუქის დასახლებას. ჩამოთვალე მათი საერთო დამახასიათებელი ნიშნები და იმსჯელე, რამდენად შეიძლება ისინი მივიჩნიოთ ზოგადად ადრესამინათმოქმედო საზოგადოებების მახასიათებლებად. შეასრულე დავალება (მოსწავლის რვეული დავ. 7).

21. შეგვიძლია თუ არა ამ ორი დასახლების მიხედვით ვიმსჯელოთ ნეოლითის პერიოდის სხვა დასახლებების ნიშან-თვისებებზე?

§3. ნეოლითიდან პრინჯაოს ხანამდე. პრიმიტიული საზოგადოებიდან კომპლექსურ საზოგადოებამდე

- ▶ რატომ ახასიათებს არქეოლოგიურ ძეგლებს საერთო ნიშან-თვისებები? როგორ გამოვყოფთ არქეოლოგიურ კულტურებს?
- ▶ რატომ ახასიათებს „ნაყოფიერი ნახევარმთვარისა“ და სამხრეთ კავკასიის არქეოლოგიურ კულტურებს საერთო ნიშნები?
- ▶ როგორ განვითარდა პრიმიტიული საზოგადოება კომპლექსურ საზოგადოებამდე?

ადრესამინათმოქმედო საზოგადოებების შექმნის შემდეგ წინა აზიაში არაერთი არქეოლოგიური კულტურა ჩამოყალიბდა, რომლებმაც გარკვეული ტერიტორია მოიცვეს. შესაბამისად ასეთი არქეოლოგიური კულტურები რამდენიმე ათეულ (შესაძლოა, ასეულ) ძეგლსაც აერთიანებდეს. მაგ., ასეთი იყო ჩრდილოეთ შუამდინარეთში ჩამოყალიბებული ჰალაფის კულტურა.

ჰალაფის კულტურა

ჰალაფის კულტურის მატარებელი ხალხი ჩრდილოეთ შუამდინარეთში ძვ. წ. VI-V ათასწლეულებში ცხოვრობდა (არქეოლოგიურ კულტურას სახელი პირველი აღმოჩენის ადგილის მიხედვით ეწოდა). მათი პატარ-პატარა დასახლებები მდინარის გასწვრივ მდებარეობდა. ეს მჭიდრო დასახლებები იყო. მრგვალი სახლები – თოლოსები – ალიზისგან იყო აგებული. თოლოსებს მიდგმული ჰქონდა სამეურნეო დანიშნულების მართკუთხა ნაგებობები. ზოგ მათგანში იყო ღუმელი, კერამიკის გამოსაწვავი ღუმელი ან კერა. ძირითადი სამეურნეო საქმიანობა მიწათმოქმედება და მესაქონლეობა იყო. მოჰყავდათ ხორბალი, ქერი, სელი, დასახლებებში ნაპოვნია ქვის სანაყები, ნამგლები, სხვადასხვა მარცვლეულის დამწვარი თავთავები, შინაური ცხოველების (ძროხა, თხა, ცხვარი, ძაღლი და სხვ.) ძვლისგან დამზადებული იარაღები.

ჰალაფის კულტურის კერამიკა მაღალი ხარისხით გამოირჩეოდა და ფართოდ იყო გავრცელებული ჩრდილოეთ სირიაში, შუამდინარეთსა და მცირე აზიის (ანატოლიის) ნაწილში. კერამიკის ფორმები მრავალფეროვანია, ორნამენტი კი – გეომეტრიული ან სიუჟეტური (ცხოველების გამოსახულებით). უმრავლეს შემთხვევაში ჭურჭლის ვარდისფერ და ყვითელ ფონზე მოხატულობა ყავისფრად იყო შესრულებული.

მეცნიერთა ნაწილი გარკვეულ მსგავსებას ხედავს ჰალაფის კულტურასა და სამხრეთ კავკასიის აღმოსავლეთ ნაწილში აღმოჩენილი ადრესამინათმოქმედო კულტურის (შულავერ-შომუთეთეს) ძეგლებს შორის. ეს მსგავსება ჩანს, როგორც წრიულ არქიტექტურაში, ისე ძეგლებზე გავრცელებულ პატარა ქანდაკებებში, თუმცა ამ მსგავსებათა ახსნას ჯერჯერობით ვერ ახერხებენ.

სურ. 1 ჰალაფის კულტურის ქალის პატარა ქანდაკება
სურ. 2 ჰალაფის კულტურის კერამიკა

სურ. 3 ჰალაფის კულტურის ნასახლარი. ზედხედი

საქართველოში ენეოლითის ხანაში განსაკუთრებით იყო ათვისებული დღევანდელი ქვემო ქართლის ნაყოფიერი მიწები. შულავერში, იმირში, არუხლოში და სხვა ადგილებში აღმოჩენილია იმ პერიოდის გორა-ნამოსახლარები, პირველი სასოფლო დასახლებები, სადაც ალიზით ნაშენები წრიული სახლები აღმოაჩინეს. ამ ძეგლების ერთობლიობას არქეოლოგებმა შულავერ-შომუთეფეს ადრესამინათმოქმედო კულტურა უწოდეს. ის დღევანდელი სომხეთისა და აზერბაიჯანის ტერიტორიებზეც ვრცელდებოდა. მეცნიერების აზრით, აქ მოსახლე ხალხებს სავაჭრო და კულტურული ურთიერთობები ჰქონდათ ახლო აღმოსავლეთის მოსახლეობასთანაც.

სამხრეთ კავკასია უშუალოდ ემეზობლებოდა ახლო აღმოსავლეთის ცივილიზაციის კერას. მეცნიერთა ნაწილის აზრით, სამხრეთ კავკასია, ფაქტობრივად, ახლო აღმოსავლეთის ჩრდილოეთ პერიფერიას წარმოადგენდა და სამხრეთიდან ნამოსული იმპულსები გარკვეულ გავლენას ახდენდა კავკასიის მოსახლეობის ცხოვრების პირობებზე, კულტურაზე.

წყარო ა) ო. ჯაფარიძე „კავკასიის წინა აზიის სამყაროსთან ურთიერთობის საკითხისთვის“

„კავკასიის კონტაქტები წინააზიურ სამყაროსთან ძლიერდება ქვიდან ლითონის ხანაზე გარდამავალ, ენეოლითის ეპოქაში. ამ დროიდან იწყება ჩრდილო მესოპოტამიიდან ჰალაფის კულტურის სხვადასხვა მიმართულებით გავრცელების პროცესი. ეს კულტურა დასავლეთით ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთ სანაპირო ზოლს აღწევს და მისი გავლენა იგრძნობა აღმოსავლეთ ანატოლიაში, ვანის ტბის მიდამოებში. ჩანს, ჰალაფის კულტურაში ილვიძებს ინტერესი კავკასიისადმი. კავკასიის უკიდურეს სამხრეთ ნაწილში, მართალია, სუსტად, მაგრამ მაინც იგრძნობა ჰალაფის კულტურის გავლენა. პირველად ჩნდება აქ ამ კულტურისთვის დამახასიათებელი თიხის ნაწარმი. შესაძლოა, მიგრაციის ერთ-ერთი მიზეზი ისიც იყოს, რომ ამ დროს იზრდება მოთხოვნილება ლითონზე...“

შესაძლოა, ჩრდილო მესოპოტამიის მოსახლეობას ვანის ტბის მიდამოებისა და მიმდგომი მხარეების ობსიდიანით მდიდარი საბადოები იზიდავდა. ნიშანდობლივია, რომ ჰალაფის კულტურის ნამოსახლარებზე ამ მხარიდან გაზიდული ობსიდიანი აღმოჩნდა. არ არის ვარაუდს მოკლებული აზრი, რომ ობსიდიანით ვაჭრობაში სამხრეთ კავკასიაც ყოფილიყო ჩართული. როგორც ჩანს, ერთ-ერთი ძირითადი გზა, საიდანაც კავკასიაში სამხრეთის გავლენები ვრცელდებოდა, აღმოსავლეთ ანატოლიიდან, ალბათ, უფრო ვანის ტბის მიდამოებიდან მომდინარეობდა...

ჰალაფის კულტურის ნაკვალევი შეინიშნება მილის და ყარაბაღის ველზე (თანამედროვე აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე)... შესაძლოა, შულავერ-შომუთეფეს კულტურისთვის დამახასიათებელი თიხის არქიტექტურა ჰალაფის კულტურის გავლენის შედეგი იყო. მას უკავშირდება, ალბათ, ახალი, მანამდე უჩვეულო, მრგვალი ტიპის ნაგებობის გავრცელება... კავშირი შეინიშნება თიხის ქანდაკებებშიც... გამორიცხული არ არის, რომ ამ დროს სამხრეთიდან მოსახლეობის გარკვეული ჯგუფი სამხრეთ კავკასიას აღწევს და მონაწილეობს შულავერ-შომუთეფეს კულტურის ჩამოყალიბებაში, რამაც, ძირითადად, სამშენებლო-არქიტექტურაში პოვა ასახვა. ისიც, რომ აქ უკვე სოფლად მყარად ცხოვრების წესი ჩამოყალიბდა, ალბათ, სამხრეთიდან მომდინარე გავლენის შედეგი უნდა ყოფილიყო“.

1. რატომ შეიძლება ჩაითვალოს ჰალაფის კერამიკა სანდო წყაროდ? რა ინფორმაციას გვაძლევს, რომ მის სანდოობაში დავრწმუნდეთ?
2. შეადარე ჰალაფის კულტურა ჩათალ-ჰუიუქისა და იერიქონის არქეოლოგიურ კულტურას. გამოყავი განსხვავებები.
3. გაიხსენე შულავერ-შომუთეფეს არქეოლოგიური კულტურის დამახასიათებელი ნიშნები და შეადარე ჰალაფის კულტურას. იმსჯელე ამ კულტურათა ურთიერთობის შესახებ.
4. ჰალაფისა და შულავერ-შომუთეფეს კულტურების გარდა, ქალის პატარა ქანდაკებები არა მარტო წინა აზიაში, არამედ შუა აზიაშიც ბევრ ნეოლითური ძეგლზეა აღმოჩენილი. გამოთქვი ვარაუდი, შესაძლოა თუ არა, ეს ქანდაკებები ან მასთან დაკავშირებული წარმოდგენა საზოგადოების განვითარების კონკრეტულ ეტაპს ახასიათებდეს?

ბან პო

ადრენეოლითური სამინათმოქმედო სოფლის თვალსაჩინო ნიმუშია ჩინეთში აღმოჩენილი დასახლება ბან პო. 8 000 წლის წინ დაარსებულ სოფელში მოსახლეობას ფეტვი მოჰყავდა. ბანპოელები ჩეხდნენ ტყეებს, შემდეგ წვავდნენ და ფეტვს თესავდნენ. ამას გარდა, მოშინაურებული ჰყავდათ ღორი და ძაღლი. ბან პოში შენობების სამი ტიპი დადასტურდა: კვადრატული, მრგვალი და წაგრძელებული. შენობების წინ ამოთხრილი ორმოები მარცვლეულის შესანახად გამოიყენებოდა. დასახლებას გარშემორტყმული ჰქონდა წყლით სავსე თხრილი.

ყველაზე დიდი ზომის კვადრატული ნაგებობა ბან პოს ცენტრში იდგა. ჩინელი მეცნიერები თვლიან, რომ ეს საერთო საქმეების განსახილველი ადგილი იყო და ამით ხაზს

სურ. 4 ბან პოს აღდგენილი სახლი

უსვამენ სოფლის მეთემეების თანასწორუფლებიანობასა და იქ თვითმმართველობის არსებობას. სამშენებლო მასალად გამოიყენებოდა ალუბასტრი იატაკისა და კედლებისათვის და ისლი სახურავის გადასახურად, რომელიც, ალბათ, სოფლის მახლობელი მიდამოებიდან მოჰქონდათ. ბან პოში იპოვეს 76 თიხის დასაკრძალი ურნა, სადაც ბავშვები იყვნენ დაკრძალული.

რაც შეეხებათ ზრდასრულებს, მათი სასაფლაო სოფლისაგან მოშორებულ ჩრდილოეთ მხარეს აღმოჩნდა, სადაც 250 საფლავი იყო. არქეოლოგები ვერ ხსნიან, რატომ კრძალავდნენ ბავშვებსა და უფროსებს ცალ-ცალკე.

სამინათმოქმედო სოფლები ცენტრალური ჩინეთის ჩრდილოეთ ნაწილში, მშრალ, მაგრამ ნაყოფიერ ზონებში მდებარეობდა და ამიტომაც ისეთი გვალვამდამდე მცენარე, როგორიცაა ფეტვი, მაღალმოსავლიანობით გამოირჩეოდა.

5. შეადარე ბან პო წინა აზიის ადრესამინათმოქმედო, ნეოლითურ ძეგლებს და გამოყავი ზოგადად ნეოლითური ძეგლების საერთო დამახასიათებელი ნიშნები.

6. როგორ განასხვავებ ნეოლითურ ძეგლებს ქვის ხანის წინა პერიოდების – პალეოლითისა და მეოლითის – ძეგლებისგან?

ამგვარად, ნეოლითური რევოლუცია მიჯნა იყო კაცობრიობის ისტორიაში, რის შემდეგაც მთლიანად შეიცვალა საზოგადოების სამეურნეო საქმიანობა და სხვადასხვა ადგილას ახალი კულტურები ჩამოყალიბდა. იმის მიუხედავად, რომ ეს კულტურები ერთმანეთისგან საკმაოდ დიდი მანძილით იყო დაშორებული, მაგ., ერთი მხრივ, წინა აზიის და, მეორე მხრივ, ინდოეთში – ინდისა და განგის, ჩინეთში კი ხუანხესა და იანძის ნაპირებთან ჩამოყალიბებული კულტურები, მათ ბევრი საერთო ნიშანი ახასიათებდათ და ამ მსგავსებას სამეურნეო საქმიანობის ხასიათი განაპირობებდა.

საზოგადოების განვითარება ნეოლითიდან ბრინჯაოს ხანამდე

საზოგადოების შემდგომი განვითარებისთვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ლითონის აღმოჩენას.

პირველი ლითონი, რომელიც ადამიანმა აღმოაჩინა, სპილენძი იყო. სპილენძის მადანი ხშირად ახლოს იყო მინის ზედაპირთან, ამიტომ მისი მოპოვება დიდ სირთულეს არ წარმოადგენდა. სპილენძის ნაჭრისთვის სასურველი ფორმის მიცემა ქვის იარაღითაც კი შეიძლებო-

სურ. 5 ბან პოში აღმოჩენილი თიხის ჭურჭელი

და. სპილენძის დამუშავებისა და მისგან იარაღის დამზადების ამგვარ ხერხს ცივად ჭედვა ეწოდება. კაცობრიობის ისტორიაში იმ პერიოდს, როცა ადამიანმა სპილენძი აღმოაჩინა და მისგან ცივი ჭედვით პირველი იარაღების დამზადება დაიწყო, მეცნიერებმა ენეოლითი (ნეო-ლითის შემდგომი ხანა), იგივე სპილენძ-ქვის ხანა, უწოდეს, რადგან ადამიანი, სპილენძის იარაღებთან ერთად, ქვის იარაღების გამოყენებასაც განაგრძობდა.

ენეოლითის მომდევნო პერიოდში ადამიანმა უკვე სპილენძის გადადნობა, მასთან სხვა მინარევების შეერთების გზით ბრინჯაოს მიღება და მისგან იარაღების დამზადება დაიწყო. შესაბამისად, არქეოლოგებმა ამ პერიოდს ბრინჯაოს ხანა უწოდეს.

პალეოლითი

მეზოლითი

ნეოლითი

ენეოლითი

ბრინჯაოს ხანა

ამ არქეოლოგიური პერიოდების მონაცვლეობის დროს – ნეოლითიდან ბრინჯაოს ხანაში გადასვლისას – საზოგადოებაში ბევრი ცვლილება მოხდა.

7. ჩამოთვალე ის უპირატესობები, რომლებიც ლითონისგან დამზადებულ სამეურნეო თუ საბრძოლო იარაღს ექნებოდა ქვის იარაღთან შედარებით.

ნეოლითის ხანაში ჩამოყალიბდა ხელისუფლების პრიმიტიული ფორმები. ასეთი იყო გვარსა თუ თემში უზუცესთა მმართველობა და თემის საერთო კრება, რომელიც მნიშვნელოვანი საკითხების გადასაწყვეტად იკრიბებოდა. თემს საერთო, დაუნერეული სამართალი და თავდაცვის ერთიანი სისტემა ჰქონდა. ადათობრივი სამართალი თაობიდან თაობას ზეპირად გადაეცემოდა. თემის უზუცესები ამ ზეპირი კანონების, ანუ ადათების, ცოდნით გამოირჩეოდნენ. ისინი თავიანთ საზოგადოებაში თვითონვე წყვეტდნენ საკითხებს, ანუ პირველი მოსამართლეებიც იყვნენ.

მეზობლებისა და მომთაბარეებისგან თავდაცვის აუცილებლობამ თემების გაერთიანება გამოიწვია. გაერთიანებული თემები ტომს ქმნიდნენ. ყველაზე ძლიერი კაცები სამხედრო რაზმს აყალიბებდნენ და თემის საერთო კრებაზე ბელადს ირჩევდნენ. იგი ლიდერის საუკეთესო თვისებებით უნდა ყოფილიყო დაჯილდოებული. თანდათანობით თემის რიგი-თი წევრებიდან მეომრებისა და ბელადების ფენა გამოიყო.

საზოგადოების **სოციალური სტრატეფიკაცია** კიდევ უფრო დააჩქარა სპილენძისა და ბრინჯაოს იარაღის გავრცელებამ. ბრინჯაოს იარაღით უფრო მეტი მიწის დამუშავება გახდა შესაძლებელი. შესაბამისად, მოსავლის რაოდენობაც გაიზარდა. მას მრავალრიცხოვანი საზოგადოების გამოკვება შეეძლო. თემის კაცების ნაწილს შეეძლო, აღარ მიეღო მონა-ნილეობა სასოფლო საქმიანობაში და მხოლოდ სამხედრო საქმით ყოფილიყო დაკავებული. ომი ზოგიერთი ოჯახისთვის, ზოგჯერ კი მთელი თემისათვის შემოსავლის წყარო გახდა. გამარჯვებულები ითვისებდნენ დამარცხებული მეზობელი თემების საკვებს, იარაღსა და სხვა ნივთებს. ამას გარდა, ის ადამიანები, რომლებიც სოფლის მეურნეობაში, ხელოსნობასა და მესაქონლეობაში უფრო სრულყოფილ მეთოდებს იყენებდნენ, ზედმეტ პროდუქტს ქმნიდნენ. მათ არ სურდათ, საკუთარი შრომის შედეგის თემის სხვა წევრებისთვის თანაბრად განაწილება. მათთვის უკეთესი იყო, თავიანთი მონაპოვარი ოჯახის წევრებისთვის მემკვიდრეობით გადაეცათ. ამ გარემოებამ დიდი ბიძგი მისცა კერძო საკუთრების წარმოშობას. კერძო საკუთრების აღმოცენებაში ორი მხარე გამოირჩევა: ერთ მხარეს იყო თემის ზედა ფენა, რომელიც საუკეთესო მიწებს, საქონლის ჯოგებსა და სამხედრო ნადავლის უდიდეს ნაწილს დაეუფლა. მეორე მხარეს კი იყვნენ თემიდან გამოყოფილი წვრილი მესაკუთრეები. ისინი ქონების იმ ნაწილს ისაკუთრებდნენ, რომელიც ადრე მათ პირად სარგებლობაში იყო (საცხოვრებელი, ჭურჭელი, მიწის ის ნაწილი, რომელსაც საკუთრივ ისინი ამუშავებდნენ, საჭირო იარაღი და სხვ.). შემდგომში საზოგადოებაში სოციალური დიფერენციაცია კიდევ უფრო გაღრმავდა.

სოციალური სტრატეფიკაცია – საზოგადოების ცალკეულ ფენებად დაყოფა, როდესაც ერთი ფენის წარმომადგენლებს საერთო სტატუსი/პოზიცია აქვთ, საზოგადოებაში განსაზღვრული საკუთარი ადგილი უჭირავთ. ეს ფენები ერთმანეთისგან განსხვავდება კეთილდღეობით, ძალაუფლებით, რესურსების მოხმარებით. პირველ სოციალურ სისტემებში ფენების მკაცრი იერარქია და სოციალური უთანასწორობა არსებობს.

საზოგადოების განვითარების შემდგომ ეტაპია კომპლექსური საზოგადოება. რა არის კომპლექსური საზოგადოების მახასიათებლები? ეს არის:

დიდი საზოგადოება, განვითარებული მეურნეობითა და განანსილებული შრომით;

კიდევ უფრო გაღრმავებული სოციალური იერარქია, რაც მემკვიდრეობითაა გამყარებული (ამა თუ იმ ფენის კუთვნილება უკვე მემკვიდრეობით გადადის);

საზოგადოების პოლიტიკური ორგანიზება – ბელადისთვის განსაკუთრებული ფუნქციების მინიჭება; პოლიტიკური ცენტრის ჩამოყალიბება.

არქეოლოგები კომპლექსური საზოგადოების ნიშნებს უმატებენ დიდ არქიტექტურულ ნაგებობებსა და დაკრძალვის დამახასიათებელ წესს.

ზოგ კომპლექსურ საზოგადოებაში ურბანიზაციის პროცესი გაღრმავდა და სახელმწიფოებრიობამდე მივიდა, ზოგში კი ვერა. წინა აზიაში, ძირითადად, სწორედ კომპლექსური საზოგადოების ადგილზე ჩამოყალიბდა პირველი სახელმწიფოები.

ამგვარად, საზოგადოების განვითარების შემდგომი ეტაპი უკვე სახელმწიფო იყო, სადაც მმართველი წრე პროფესიულ ფორმას იღებს, ყალიბდება მმართველობის მონესრიგებული სისტემა და არმია, გადასახედები და დანერგილი კანონები.

7. შენი აზრით, რატომ მიენიჭათ უპირატესობა მეომრებს სხვა მეთემეებთან შედარებით?

8. როგორ ფიქრობ, კერძო საკუთრების წარმოშობა საზოგადოების განვითარებას ხელს შეუწყობდა თუ, პირიქით შეაფერხებდა?

9. წარმოიდგინე, რომ არქეოლოგი ხარ და აღმოაჩინე ძეგლი, რომელიც კომპლექსურ საზოგადოებას ეკუთვნის. ჩამოთვალე, რა არტეფაქტები უნდა იპოვო, რომ დასახლება კომპლექსურ საზოგადოებას მიაკუთვნონ.

10. როგორ ფიქრობ, შენ მიერ შესწავლილი არქეოლოგიური კულტურებიდან მიეკუთვნება თუ არა რომელიმე კომპლექსურ საზოგადოებას? პასუხი დაასაბუთე.

11. შეადგინე ქვის ხანის დროის ხაზი, რომელზეც პერიოდებსა და მნიშვნელოვან მოვლენებს დაიტან. თითოეული პერიოდს დაურთე საინფორმაციო ბლოკი, სადაც, ძირითადად, იმ დროისთვის სახასიათო არტეფაქტებს ჩამოწერ. ნივთიერი წყაროები ისე შეარჩიე, რომ მათი დახმარებით შესაძლებელი იყოს ადამიანის საქმიანობისა და ყოფის განსაზღვრა.

კომპლექსური დავალება 1

წარმოიდგინე, რომ ილუსტრატორი ხარ და საბავშვო ჟურნალმა დაგიკვეთა კომიქსი, რომლის მეშვეობით მარტივი და მოსახერხებელი ფორმით მიაწვდი პრეისტორიული ეპოქის შესახებ ინფორმაციას ჟურნალის მკითხველებს.

კომიქსში თვალნათლივ წარმოაჩინე:

- რა ტიპის წყაროებიდან შეგვიძლია მივიღოთ ინფორმაცია პრეისტორიული ეპოქის შესახებ?
- რამდენად სანდოა პრეისტორიული ეპოქის შესწავლის პროცესში გამოყენებული წყაროები და რატომ იწვევს აღნიშნული წყაროები მკვლევართა მხრიდან განსხვავებულ ინტერპრეტაციებს?
- რა პერიოდს მოიცავს პრეისტორიული ეპოქა და როგორ აღრიცხავდნენ პირველყოფილი ადამიანები დროს?
- როგორ შეიცვალა პირველყოფილი ადამიანის ყოფა კომპლექსური საზოგადოების შექმნის შემდეგ?

§ 4 - 5. ქველი ახლო აღმოსავლეთი — შუამდინარეთი – მსოფლიო ცივილიზაციის კერა

- ▶ როგორი იყო სამეფო ძალაუფლება ძველადმოსავლურ საზოგადოებაში?
- ▶ რატომ უკავშირდებოდა ძალაუფლებისთვის ბრძოლა რელიგიას?
- ▶ რატომ წარმოადგენდა მონუმენტური ძეგლები სამეფო ძალაუფლების სიმბოლოს?

ძვ. წ. IV ათასწლეულში დედამიწაზე პირველი სახელმწიფოები შეიქმნა, რითაც კაცობრიობის ისტორიაში პრეისტორიული ხანა დასრულდა და ცივილიზაციის ხანა დაიწყო. პრეისტორიული ხანის დასრულებასა და ცივილიზაციის დაწყებას თანხვედრა არქეოლოგიური პერიოდიზაციით ქვის ხანისა და ენეოლითის დასასრული და ბრინჯაოს ხანის დასაწყისი. ამგვარად, კაცობრიობა ახალ ეტაპზე გადავიდა როგორც ახალი მასალის აღმოჩენისა და გამოყენების, ისე საზოგადოების განვითარების თვალსაზრისით.

ძვ. წ. IV ათასწლეულიდან კავკასიის ტერიტორიაზე ბრინჯაოს ხანა იწყება. არქეოლოგიური გათხრებით დასტურდება, რომ აქ მცხოვრებ ადამიანებს მჭიდრო კავშირი ჰქონდათ იმდროინდელი ახლო აღმოსავლეთის ცივილიზაციებთან. ჯერ კიდევ ადრებრინჯაოს ხანაში საქართველოში ვრცელდება ე. წ. მტკვარ-არაქსის კულტურა. აღმოჩენილია სასოფლო დანიშნულების გორა-ნამოსახლარები, სადაც ოთხკუთხა, მომრგვალებულკუთხეებიანი და ორნაწილიანი სახლები ყოფილა აშენებული. მეცნიერებმა დაადგინეს, რომ ეს კულტურა სამხრეთით სირია-პალესტინის ტერიტორიებამდეც კი ვრცელდებოდა.

ქვისა და ბრინჯაოს ხანის ერთმანეთისგან განსხვავება, გამიჯვნა ადვილია, მაგრამ რით განსხვავდება ცივილიზებული სამყარო პირველყოფილი საზოგადოებისგან? ცივილიზაციის დამახასიათებელი მრავალი ნიშანი არსებობს, მაგრამ პირველყოფილი საზოგადოებისგან ძირითად განმასხვავებელ ნიშნად მეცნიერები ქალაქების, სახელმწიფოსა და დამწერლობის არსებობას მიიჩნევენ. თუმცა, შესაძლოა, არსებობდეს სახელმწიფო დამწერლობის გარეშე. ამ შემთხვევაშიც, პრეისტორიული ხანა დასრულებულია.

პირველი სახელმწიფოები ერთ გეოგრაფიულ სარტყელში, მდინარეების სანაპიროებზე აღმოცენდა: ეგვიპტური – ნილოსის, შუამდინარული – ტიგროსისა და ევფრატის, ინდური – ინდისა და განგის, ჩინური – ხუანხესა და იანძის აუზებში. მდინარეებს იმდენად დიდი წვლილი მიუძღვის ამ ცივილიზაციების არსებობასა და განვითარებაში, რომ ხშირად მათ სამდინარო ცივილიზაციებადაც მოიხსენიებენ. მდინარეები ხელს უწყობდა მინათმოქმედებისთვის ვარგისი მიწების მორწყვას, ვაჭრობის განვითარებას. მათი საშუალებით გაადვილებული იყო კომუნიკაცია ამ დიდი მდინარეების აუზში მდებარე რეგიონებს შორის.

ურუქი – მსოფლიოს უძველესი ქალაქი

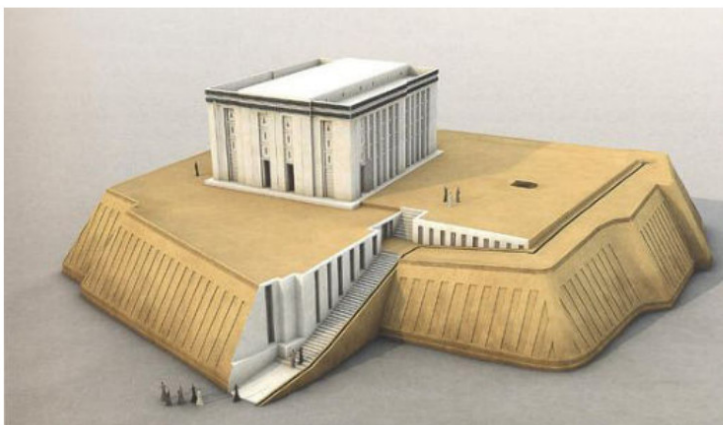
ძვ. წ. IV ათასწლეულის შუა ხანებში თანამედროვე ერაყის ტერიტორიაზე, სამხრეთ მესოპოტამიაში (შუამდინარეთში), მდინარეებს – ევფრატსა და ტიგროსს შორის არსებულ ნაყოფიერ მიწებზე, დაიწყო მინათმოქმედების, მეცხოველეობის, ხელოსნობისა და ვაჭრობის განვითარება. აქ წარმოიშვა ქალაქი ურუქი, რომელსაც გარშემო სქელი გალავანი ერტყა. ლიტერატურული გადმოცემით, ქალაქის კედლები ურუქის მეფე გილგამეშის ბრძანებით აშენდა. აქ ცხოვრობდა ძველი შუამდინარეთის მოსახლეობა, რომელიც შუმერულ ენაზე ლაპარაკობდა.

სურ. 1 ურუქის რეკონსტრუქცია, დაახლოებით, ძვ. წ. 3000 წ.

ქალაქის იერარქიის სათავეში იდგნენ როგორც საერო (მმართველები, მნიგნობრები და მცველები), ისე სასულიერო პირები (ქურუმები). მათ მოვალეობაში შედიოდა საზოგადოების ერთიანობა და შრომისა და ანგარიშსწორების გადანაწილება. ურუქის ქალაქ-სახელმწიფოს ფუნქციონირებისთვის საჭირო იყო სამი ძირითადი ასპექტი:

- ადმინისტრაციული;
- სამხედრო თავდაცვა;
- რელიგიური.

სურ. 2 ურუქის თეთრი ზიკურათი, რეკონსტრუქცია

ადმინისტრაცია ზრუნავდა ქალაქ-სახელმწიფოს ეკონომიკაზე, სოფლების მიერ ქალაქის სურსათით მომარაგებაზე, საჭირო ნედლეულის მოპოვებაზე, განსაზღვრავდა მცხოვრებთა შორის ქონების განაწილებას, მართავდა სახელმწიფოს მიწებს, იწვევდა მშენებლებს არხების, ტაძრებისა და გალავნების ასაშენებლად.

ქვეყნის შიდა ერთიანობისა და გარე თავდასხმებისგან ქალაქში დაგროვებული სიმდიდრის დასაცავად შეიქმნა ჯარი, რომელიც რო-

გორც ქვეყნის გარეთ, ისე შიგნითაც იცავდა წესრიგს. იმავდროულად, ტაძრის მსახურები ყოველდღიურ საკულტო საქმიანობაზე ზრუნავდნენ.

სახელმწიფოს ეს სამი ფუნქცია კი ერთიანდებოდა ერთ ხელისუფალში, თემის მეთაურში, ანუ მეფეში, რომელიც ქალაქს ღვთაების სახელით მართავდა. ამ პერიოდში ჯერ არ არსებობდა სამეფო რეზიდენცია და ძალაუფლების სიმბოლოს წარმოადგენდა ბორცვზე მდგარი დიდი ტაძარი, რომელსაც გარშემო სხვადასხვა დანიშნულების ადმინისტრაციული შენობა ერტყა. აქ მეფე რელიგიურ რიტუალებს ასრულებდა და მოსახლეობას ხვდებოდა. ტაძრის უზარმაზარი ზომები, ბრწყინვალეობა და სიმდიდრე მას ქალაქის სხვა შენობებისგან გამოყოფდა.

1. შენი აზრით, რა არის ქალაქ-სახელმწიფო და რით განსხვავდება ჩვეულებრივი ქალაქისგან?

2. რატომ მართავდა ურუქს მეფე ღვთაების სახელით?

3. როგორ ფიქრობ, მეფე ურუქში მხოლოდ უმაღლესი საერო ხელისუფალი იყო თუ სასულიეროც? პასუხი დაასაბუთე.

შუმერული ქალაქები – სამეფო ძალაუფლების უძველესი ფორმები

ძვ. წ. 3000 წლიდან მესოპოტამიაში ურუქის სიახლოვეს ერთნაირი ზომისა და სტატუსის ახალი ქალაქ-სახელმწიფოები: ური, ერიდუ, ლაგაში, უმა, ადაბი, შურუფაქი, ნიფური, ქიში, ეშნუნა, აშური და მარი დაარსდა. ისინი ერთმანეთისგან, დაახლოებით, 30 კმ-ით იყვნენ დაშორებული. ამ პერიოდში მესოპოტამიაში ერთ სივრცეში უკვე სხვადასხვა ენაზე მოსაუბრე ხალხი ცხოვრობდა – თუ სამხრეთი შუმერებით იყო დასახლებული, ჩრდილოეთში სემიტები სახლობდნენ.

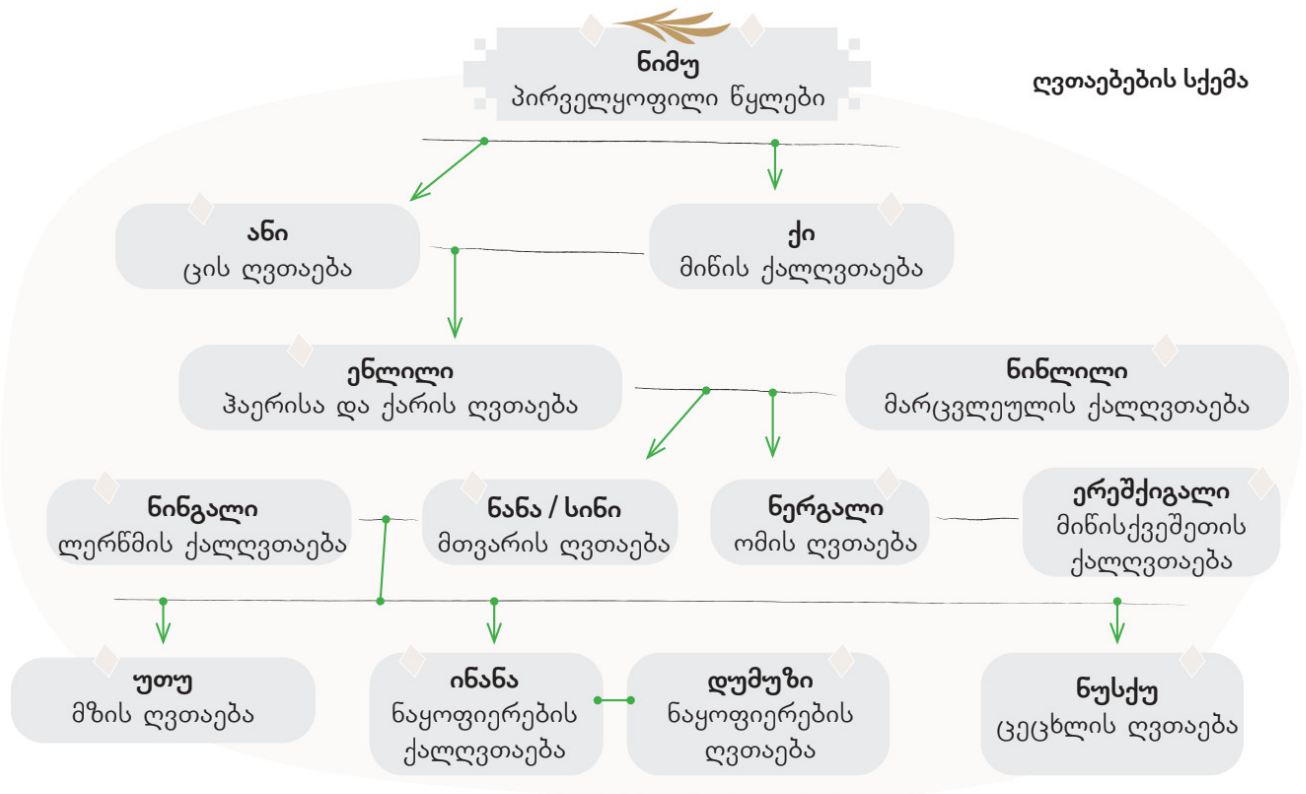
ყოველ ქალაქს თავისი მფარველი ღვთაება ჰყავდა, რომელსაც თაყვანს სცემდნენ ქალაქის მთავარ ტაძარში. **ანუსა** და **ინანას** თაყვანს სცემდნენ ურუქში, **ენლილს** – ნიფურში, **ენქის** – ერიდუში. საინტერესოა, რომ ღვთაებები ერთმანეთს უნათესავდებოდნენ და, შესაბამისად, ერთი წარმომავლობა ჰქონდათ.

ქალაქების მმართველთა სტატუსი განსხვავებული იყო, მაგ., ურუქს განაგებდა **ენი** „მთავარი ქურუმი“, ლაგაშს – **ენსი** „ღვთაების ქონების მმართველი“, ხოლო ურსა და ქიშს მართავდა **ლუგალი** „მეფე“ (ანუ „დიდი კაცი“), რაც ხაზს უსვამდა მმართველის ადამიანურ თვისებებს. შესაბამისად, უფრო ძლევამოსილი მეფეები, რომლებსაც დიდი ძალაუფლება ჰქონდათ, „ლუგალის“

სურ. 3 ურუქში აღმოჩენილი ვაზა, რომელზეც ინანას თაყვანისცემაა გამოსახული.

ტიტულს იყენებდნენ. ქალაქის მმართველები ღვთაებების მიერ „ინიშნებოდნენ“.

ჩვენამდე მოაღწია ერთ-ერთი მეფის ჰიმნმა.

წყარო ა) მეფე შულგის ჰიმნი

მე, მეფე, დაბადებიდან გმირი ვარ, მე – შულგი, დაბადებიდან ძლევამოსილი კაცი,
მრისხანე ლომი ვარ!
გველეშაპის მიერ შობილი ვარ, ოთხივ მხარის მეფე, მწყემსი, მწყემსი
„შავთავიანთა“!
მე ვარ კეთილშობილი, ღვთაება ყველა მინისა, **ნინსუნისგან** შობილი, წმინდა ანის
გულის რჩეული, კაცი, რომლის ბედიც ენლილმა დააწესა!
მე ვარ შულგი, ნინლილის საყვარელი, მე ვარ ის, ვინც **ნინთუმ** დააფასა! ის ვარ,
ვინც **ენქიმ** სიბრძნით დააჯილდოვა! ნანას ძლევამოსილი მეფე ვარ, უთუს ღრიალა
ლომი ვარ!
მე ვარ შულგი, რომელიც ნებაყოფლობით აირჩია ინანამ!

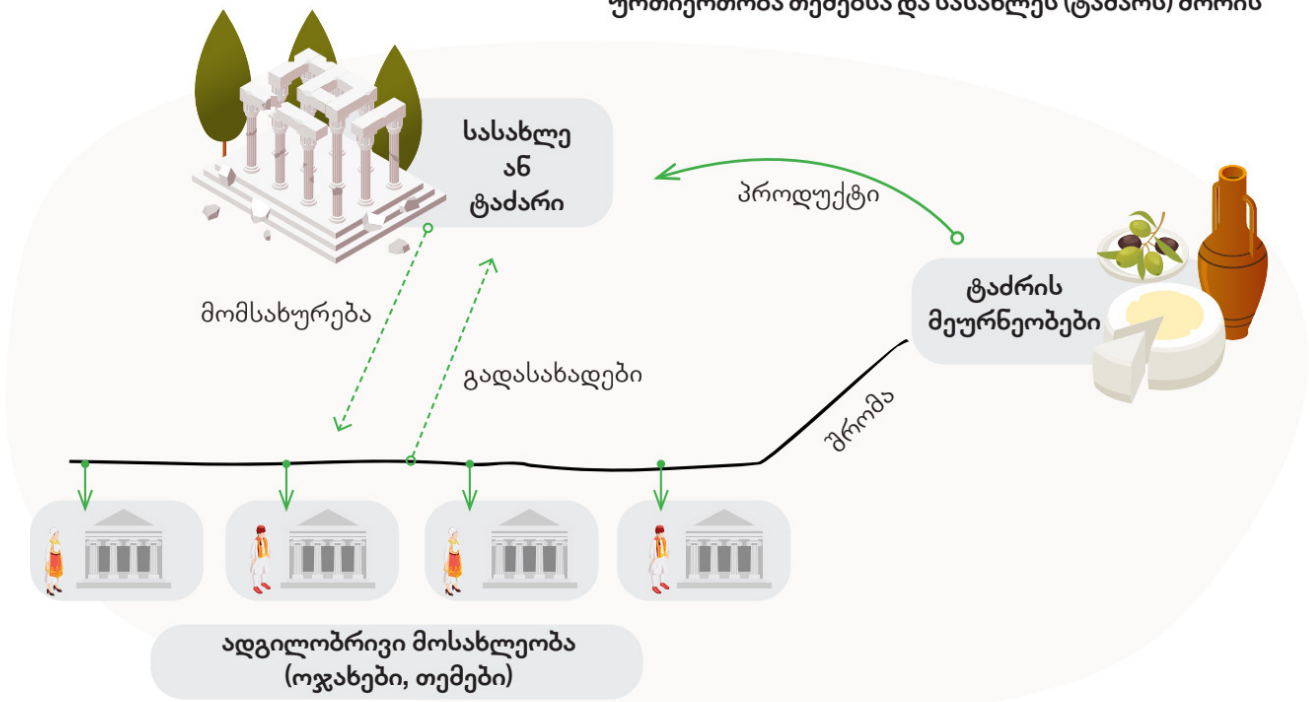
ნინსუნი – შუმერულ პანთეონში მწყემსების მფარველი ქალღვთაება.
ნინთუ – შუმერულ პანთეონში დედა-ქალღმერთი.
ენქი – შუმერულ - აქადურ პანთეონში ერთ-ერთი მთავარი ღვთაება.

4. რაზე შეიძლება მეტყველებდეს ქალაქის მფარველ ღვთაებათა ერთმანეთთან ნათესაობა?

5. შენი აზრით, რა მიზანს ემსახურებოდა მეფე შულგის ჰიმნის ტექსტი?

სარწყავი და დამუშავებული ტერიტორიები კვლავ იერარქიულად იყო დაყოფილი, (დედაქალაქი —> შუამავალი ცენტრები – ტაძრის მეურნეობა, საიდანაც დედაქალაქი მარაგდებოდა —> სოფლები). თავისუფალი მიწათმოქმედები ვალდებული იყვნენ, გადასახადი ცენტრალური ადმინისტრაციისთვის ეხადათ. ტაძრის მიწებს მონები ამუშავებდნენ. სოფლის მოსახლეობას სატაძრო ქალაქისთვის შრომა და ბეგარის გადახდა ევალებოდა. ცენტრალურმა ადმინისტრაციამ სოფლებში არხები ააშენა და გააფართოვა ახალი სახნავი მიწები, რომლებიც ტაძრისა და მისი პერსონალისთვის იყო განკუთვნილი.

წყარო ბ) მინდვრის ყიდვის ხელშეკრულება, (დაახლოებით, ძვ. წ. 2550 წ.)

„მინდვრის ფასია - 4 მინა სპილენძი. მინდვრის ზომაა - 2 იქუ. საჩუქრად დამატებით: 4 მინა სპილენძი. 52 მინა სპილენძი, 2 ლიტრი ქერი, 2 მინა მატყლი ქსოვილისთვის, 1 სამოსი, 20 თავი პური, 20 ნამცხვარი..., 1 ლიტრი ცხიმი (მეთემე) დი-უთუსა და ურ-ელუმისთვის, ვინც არიან მინის გამყიდველები.

მონმეები: მწერალი ურ-აბზუ, მთავარი მეთემე და ვაჭარი: ე-ურბიდუ და ურ-მუდი, მეთუნეები - ლუ-ქისალსი, საგანთუქუ და ლუგალ-ნიგზუ, მწერალი ურ-გულა.

მინის ამზომველ იგე-ნუგის ერგებათ: 1 მინა სპილენძი, 10 პური, 10 ნამცხვარი, 1... ზომა, 1... ზომა.

ურ-ენლილმა, მთავარმა ქურუმმა იყიდა ეს მინდორი.“

(მრავალწერტილით აღნიშნულია დაზიანებული ტექსტის მონაკვეთი.)

6. სქემის მიხედვით გაეცი კითხვებს პასუხი (მოსწავლის რვეული დავ. 8).

7. რა ფუნქცია ჰქონდათ მონმეებს? შენი აზრით, რომელი სოციალური ფენის წარმომადგენლებია მონმეებად და რატომ?

8. რაზე მიუთითებს ის ფაქტი, რომ ასეთ ხელშეკრულებებს ჩანანერის სახით ინახავდნენ?

აღსანიშნავია ქალაქ ურის ერთ-ერთი გამორჩეული მმართველის, ურ-ნამუს (ძვ. წ. XXII ს.), საქმიანობა, რომელიც, ძირითადად, ტაძრების მშენებლობითა და არხების გაყვანით იყო დაკავებული. მან ქალაქ ურში ააგო დიდი ზომის ზიკურათი, რომელმაც დღემდე მოაღწია. ურ-ნამუმ შექმნა ასევე მსოფლიოში უძველესი კანონთა კრებული, სადაც დაადგინა მოცულობისა (სილა) და წონის (მინა, შეკელი) ზომები, სასჯელი და საფასური სხვადასხვა დანაშაულის შემთხვევაში. ამის გამო, მისი კანონები მიიჩნევა უძველეს კანონებად, ვინაიდან იგი წინ უსწრებდა სხვა ძველადმოსავლურ (ეშნუნა, ხამურაბი და სხვ.) კანონებს.

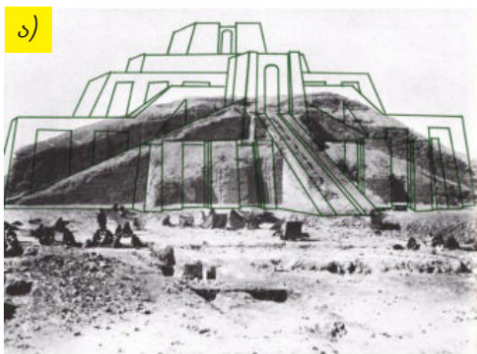

მინა – წონის საზომი ერთეული. 1 მინა უდრიდა, დაახლოებით, 500 გრამს.

იქუ – დაახლოებით 3000 მეტრი.

სილა – მოცულობის საზომი ერთეული. 1 სილა – დაახლოებით 1 ლიტრი.

შეკელი – წონის საზომი ერთეული. 1 შეკელი დაახლოებით 8,33 გრამი.

სურ. 4 ურის ზიკურათი ა) აღდგენის პროცესში ბ) აღდგენილი ნაგებობა

9. სახელმწიფოს დამახასიათებელ ნიშნად მმართველობის სისტემასთან, გადასახადებთან ერთად კანონებიც ითვლება. გაიხსენე, როგორ რეგულირდებოდა ურთიერთობები და სამართლებრივი საკითხები საზოგადოების განვითარების ადრეულ საფეხურზე და იმსჯელე, რა მნიშვნელობა ჰქონდა კანონთა კოდექსების მიღებას საზოგადოებისთვის?

წყარო გ) ლაგაშის ენის გუდას მიერ ნინგირსუს ტაძრის აშენება

„ელამიდან მოვიდნენ ელამელები, სუზადან – სუზელები; მაგანისა და მელუხას ხალხმა შეაგროვა ხეტყე თავიანთ მთებში და გუდამ ყველაფერი ჩამოიტანა თავის ქალაქ გირსუში — ნინგირსუს ტაძრის ასაგებად.

მას შემდეგ, რაც ღვთაება **ნინსაგამ** ბრძანა, სპილენძი მიართვეს ტაძრის მშენებელ გუდას... მას შემდეგ, რაც ღვთაება **ნინსიქილმა** ბრძანა, მმართველს, ტაძრის მშენებელს, მოუტანეს ტირიფის დიდი მორები...

კედრის მთაზე, სადაც აქამდე არავინ ასულა, ნინგირსუმ გზა გაუკვალა გუდას: მან კედარი დიდი ცულებით მოჭრა და გამოკვეთა (იარალი) შარ-ური, ლაგაშის „მარჯვენა მკლავი“, მმართველის „ქარიშხალი“...

კლდოვან ქვეყანაში, სადაც არავინ მისულა, ნინგირსუმ გზა გაუხსნა გუდას და მან წამოიღო უზარმაზარი ქვები. **მადას** ქვეყნიდან გუდამ ნინგირსუსთვის ბიტუმი და თაბაშირი წამოზიდა გემებით...

აურაცხელი რამ შეუგროვდა მმართველს, ე-ნინუს მშენებელს: სპილენძის მიწა **ქიმაშიდან**... ნეფლი ოქრო თავისი წარმოშობის ქვეყნიდან... ალაბასტრი ალაბასტრის ქვეყნიდან...

მწყემსი ტაძარს ძვირფასი ლითონებით აშენებს, ოქრომჭედელი კი ჭედავს. იგი ტაძარს ძვირფასი ქვებით რთავს“.

ელამი – სახელმწიფო ირანის სამხრეთ-დასავლეთ ტერიტორიაზე ძვ. წ. IV-III ათასწლეულებში.

სუზა – ელამის დედაქალაქი.

მაგანი – სავარაუდოდ, მდებარეობდა ომანის სანაპიროზე, სპარსეთის ყურის გასწვრივ.

მელუხა – სავარაუდოდ, მდებარეობდა მდ. ინდის ველზე.

ნინსაგა – მესოპოტამიური პანთეონის ღვთაება.

ნინსიქილი – მესოპოტამიური პანთეონის ღვთაება.

მადას ქვეყანა – მდებარეობდა სამხრეთ მესოპოტამიაში.

ქიმაში – ზაგროსის მთიანეთის რეგიონი.

10. იმსჯელე, რა დანიშნულება ჰქონდა ზომითა და ფორმით ასეთ გამორჩეულ ნაგებობას?

11. გუდას ტექსტიდან ვხედავთ, რომ ლაგაშში ტაძრის ასაშენებლად არაერთმა ხალხმა შეიტანა წვლილი. როგორ ფიქრობ, ამ ტაძრის ადმინისტრაციული ფუნქცია ქალაქ ურის მართვა იყო თუ მთელი შუამდინარეთის?

ამ პერიოდში მესოპოტამიის ქალაქებში მეტად განვითარდა მწერლობის კულტურა. ცოდნის გადაცემა ხდებოდა მწიგნობართა „სკოლაში“ (ედუბა, „ფირფიტების სახლი“) მთავარი მწიგნობრის (უმშია) მეთვალყურეობით. მწიგნობრები მოსწავლეებს ლურსმნულ ნიშნებსა და სიტყვებს ასწავლიდნენ, რათა მომავალში ისინი ტექსტების გადამწერები და შემდგენლები გამხდარიყვნენ. სკოლა უკავშირდებოდა ტაძარს, რომელიც სახელმწიფო ადმინისტრაციის ცენტრი იყო. შესაბამისად, სკოლაში სწავლა მხოლოდ მმართველი არისტოკრატის შვილებს შეეძლოთ.

სურ. 5 შუმერული საკლასო ოთახი

სურ. 6 ურ-ნამუს ბიუსტი

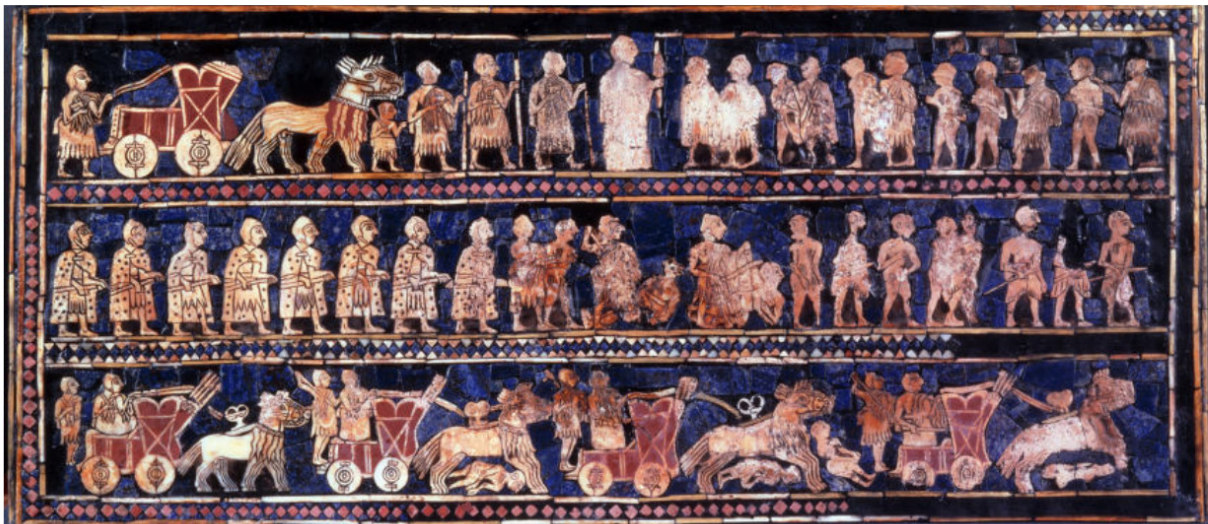
შუმერული გამოცანა

სახლი, რომელსაც გუთანი აქვს, როგორც ცას,
რომელსაც თავზე სპილენძის ქვაბივით ქსოვილი აქვს
გადაფარებული,
რომელიც იხვივით დგას საძირკველზე.
მასში ვინც შედის, თვალები დახუჭული აქვს,
იქიდან ვინც გამოდის, თვალები დიდზე აქვს გაღებული.

პასუხი: ეს არის სკოლა

12. რაზე მიუთითებს ის ფაქტი, რომ მესოპოტამიის ქალაქებში სკოლები არსებობდა?
13. გამოცანის ტექსტის მიხედვით როგორ ახსნიდი, რატომ აქვს ურ-ნამუს მხოლოდ თვალები შეღებილი? რის ხაზგასმა უნდოდა მოქანდაკეს?

სურ. 7 ურის შტანდარტი – „ომი“

შტანდარტი ზოგადად ძალაუფლების სიმბოლოს წარმოადგენს. ურის შტანდარტი (სიმაღლე 22 სმ., სიგანე 50 სმ.) ქალაქ ურის სამეფო სასაფლაოს ერთ-ერთ აკლდამაში აღმოაჩინეს. ის ორი ფირფიტისგან შედგება. მკვლევრებმა ფირფიტები პირობითადა დაასათაურეს და „ომი“ და „მშვიდობა“ უწოდეს. მისი დანიშნულება ბოლომდე გარკვეული არ არის, გავრცელებული მოსაზრებით, ის საზეიმო ვითარებაში ან გამარჯვების აღსანიშნავად სახალხოდ გამოჰქონდათ.

წყარო დ) სარგონის წარწერა ნიფურიდან

„სარგონი, აქადის მეფე – ინანას ზედამხედველი!

ქიშის მეფე – ანუსგან დანიშნული!

ქვეყნის მეფე – ენლილის გამგებელი!

მან დაამარცხა ქალაქი ურუქი და დაანგრია მისი კედლები, ურუქის ბრძოლაში მან გაიმარჯვა, ბრძოლისას შეიპყრო ურუქის მეფე ლუგალზაგესი და მიიყვანა ენლილის კარიბჭისკენ.

სარგონი, აქადის მეფე!

ურუქთან ბრძოლაში მან გაიმარჯვა, დაამარცხა ქალაქი და გაანადგურა მისი გალავანი... დაიპყრო მისი მიწა ლაგამიდან ზღვამდე (და) იარალი ზღვაში განმინდა. შეებრძოლა უმას, დაამარცხა ქალაქი და გაანადგურა მისი გალავანი.

სარგონი, ქვეყნიერების მეფე!

ენლილმა მას (მეტი) მეტოქე არ მისცა; მისცა მას ზემო და ქვემო ზღვა; ქვემო ზღვიდან აქადის ძეებს მმართველობა ეპყრათ...

სარგონი, ქვეყნიერების მეფე!

მან აღადგინა ქიში და შეუშვა (მისი მოსახლეობა) ქალაქში.

[წყევლა:] ვინც ამ წარწერას დააზიანებს, **შამაში** ფესვები და თესლი გაუნადგუროს“.

დღემდე არ არის აღმოჩენილი აქადის იმპერიის დედაქალაქი. იმის მიუხედავად, რომ აქადელებს შუმერებთან ეთნიკური კონფლიქტი არ მოსვლიათ, მათმა არსებობამ ამ მხარეში რადიკალურად შეცვალა საერთო ვითარება: სამეფო წარწერები და ადმინისტრაციული ტექსტები ახლა აქადურად იწერებოდა და არა შუმერულ ენაზე. სარგონის შვილიშვილმა ნარამ-სინმა იმპერია კიდევ უფრო გააფართოვა: მან მოახერხა ევფრატის დელტიდან ლიბანამდე ტერიტორიის დაკავება. მის შემდეგ იმპერია კვლავაც განაგრძობდა არსებობას, თუმცა ტერიტორიულად შემცირდა და დასუსტდა. თითქმის ორი საუკუნის მანძილზე მესოპოტამია გაერთიანებული იყო. ბოლოს კი, აქადის იმპერია დაანგრეს ზაგროსის მთებიდან ჩამოსულმა **გუთიებმა**, რომლებმაც იმპერიაში რესურსების ამოწურვისა და აქადის უკანასკნელ მეფეთა დეზორგანიზაციის გამო არსებული კრიზისით ისარგებლეს და შუამდინარეთზე საბოლოოდ დაამყარეს კონტროლი. გუთიების გარდა, მესოპოტამიის ტერიტორიაზე გამოჩნდნენ **ხურიტებიც**.

სურ. 9 ნარამ - სინის გამარჯვების სტელა, ინახება ლუერში

ქიში — შუამდინარეთის ერთ-ერთი ქალაქ-სახელმწიფო.

შამაში — მზის ღმერთი აქადურ პანთეონში.

გუთიები — ზაგროსის მთიანეთის მომთაბარე ტომები.

ხურიტები — ბრინჯაოს ხანაში, ანატოლიაში, სირიასა და ჩრდილოეთ მესოპოტამიაში მცხოვრები ტომები, რომლებიც ხურიტულ ენაზე საუბრობდნენ.

12. როგორ შეიცვალა შუამდინარეთის ისტორიული გეოგრაფია აქადის სახელმწიფოს ჩამოყალიბების შემდეგ?

13. რატომ ჰგავს სარგონის წარწერა შუმერი მეფეების ტექსტებს და რაზე მეტყველებს ეს ფაქტი?

14. დააკვირდი ნარამ-სინის გამარჯვების სტელას და გადმოეცი მისი არსი. რა მიზნითაა ეს სტელა შექმნილი?

ბაბილონი

ძვ. წ. II ათასწლეულის დასაწყისში შუამდინარეთში დასავლეთიდან და აღმოსავლეთიდან **ამორეველები** და ელამელები შეიჭრნენ, რასაც არსებული პოლიტიკური სურათის მკვეთრი ცვლილება მოჰყვა. ჩამოყალიბდა ახალი სამეფო – ბაბილონი, რომლის გამორჩეული მმართველი წარმოშობით ამორეველი ხამურაბი გახდა. მან თითქმის მთელი შუამდინარეთის დაპყრობა და თავისი გავლენის ქვეშ მოქცევა მოახერხა, შეადგინა კანონთა კრებული, რომელიც ყველა დაქვემდებარებული ხალხისთვის საერთო იყო.

ამორეველები –სემიტური მოდგმის ხალხი. მათი მთავარი ქალაქი იყო უგარითი.

ხამურაბის კანონების სტელა შემდეგი სიტყვებით იწყებოდა:

„მე, ხამურაბი, მეფე სამართლიანობისა, რომელსაც შამაშმა უბოძა სიმართლე! ჩემს სიტყვასა და საქმეს არა ჰყავს სწორი!.. დაე, იმას, ვინც პატივით არ მოეკიდება სტელაზე ამოკვეთილ ჩემს გადაწყვეტილებებს, არ შეეშინდება ღმერთების რისხვისა და უარყოფს ჩემ მიერ დადგენილ კანონებს... ანუ, ღმერთების მეფემ, რომელმაც მე ხელისუფლება მიბოძა... დანეშვლოს მისი ბედი!“

სურ. 10 ხამურაბის კანონების სტელა, რომელიც მეფემ ბაბილონის მთავარი ღმერთის – მარდუქის ტაძარში დაადგმევინა. ინახება ლუვრში

15. რით ჰგავს ხამურაბის წარწერა შუამდინარეთის სხვა მეფეების ტექსტებს? რაზე მიეთითებს ეს ფაქტი?

16. რა მიზნით შეიქმნა ეს სტელა? რატომ დაადგმევინა ის მეფემ მარდუქის ტაძარში?

17. რატომ მოითხოვს ხამურაბი, რომ მისი კანონები სამარადისო იყოს და არავინ შეცვალოს?

18. შენი აზრით, რა საერთო ჰქონდათ შუამდინარულ სახელმწიფოებს?

19. რატომ ითვლება შუამდინარეთი მსოფლიო ცივილიზაციის კერად?

20. შეავსე ცხრილი და სქემა (მოსწავლის რვეული დავ. 10 - 11).

§ 6. ძველი ახლო აღმოსავლეთი – ეგვიპტე

- ▶ როგორი იყო ძველეგვიპტური საზოგადოება?
- ▶ რატომ შეეცადა ფარაონი პოლითეიზმის მონოთეიზმით შეცვლას?

ეგვიპტე – მსოფლიოს პირველი პირამიდები

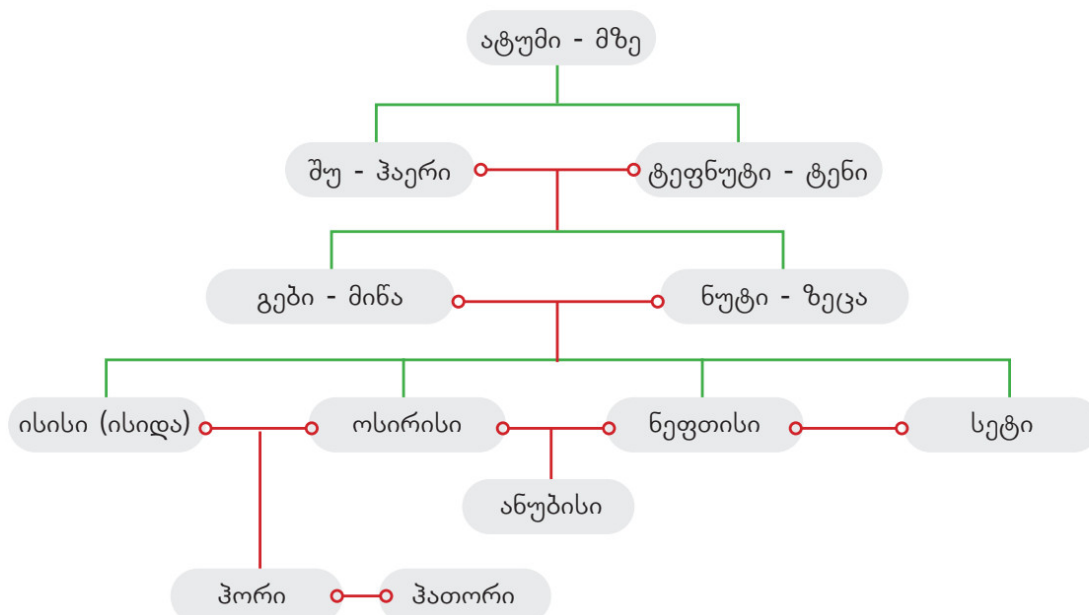
ძვ. წ. IV ათასწლეულის შუა ხანებიდან ეგვიპტეში, ისევე, როგორც მესოპოტამიაში, თემების გაერთიანების პროცესი დაიწყო. ნილოსის ნაპირზე მცხოვრებმა მიწათმოქმედთა თითოეულმა თემმა მდინარის მიმდებარე ტერიტორიის გარკვეული ნაწილი აითვისა და შექმნა დამოუკიდებელი სარწყავი სისტემა, რომელიც მათი სამეურნეო საქმიანობის საფუძველი იყო. დროთა განმავლობაში თითოეული სარწყავი სისტემის ირგვლივ ჩამოყალიბდა საზოგადოება, რომელსაც საკუთარი ტერიტორია ჰქონდა და დამოუკიდებელ სამეურნეო ერთეულს წარმოადგენდა. ასეთ ერთეულს ნომს უწოდებენ. ნომის სათავეში მმართველი – ნომარქი იდგა. ნომის წევრები ყველა სამეურნეო სამუშაოს კოლექტიურად ასრულებდნენ, არხები გაჰყავდათ და ნათესების დასაცავად მდინარის ჯვბირებს ამაგრებდნენ.

ნომს ჰქონდა ადგილობრივი მმართველობის ცენტრი, კედლით შემოზღუდული ქალაქი, რომელშიც ნომარქი იჯდა. ქალაქში იყო ადგილობრივი ღვთაების ტაძარი.

ნომები საკუთარი საზღვრების გაფართოებას ცდილობდნენ: ერთი ნომი მეორეს იპყრობდა. ასე დაიწყო ნომების გაერთიანების პროცესი. ძვ. წ. IV ათასწლეულში ეგვიპტეში ორი სამეფო ჩამოყალიბდა. ნილოსის სათავეებთან სამხრეთი, ანუ ზემო, ეგვიპტე მდებარეობდა, ნილოსის დელტაში კი – ჩრდილოეთი, ანუ ქვემო, სამეფო. მოგვიანო პერიოდის ტექსტებიდან ვიგებთ, რომ ეგვიპტის პირველი მეფე იყო მენესი, რომელმაც ძვ. წ. IV-III ათასწლეულების მიჯნაზე ზემო და ქვემო ეგვიპტე გააერთიანა და დედაქალაქი მემფისი დააარსა. ერთიანი ეგვიპტის მმართველს ფარაონი („დიდი სახლი“) ეწოდა.

ძველეგვიპტური წარმოდგენით, ქვეყნის მმართველები ღვთაებებისგან წარმოიშვნენ: ატუმი იყო პირველი ღმერთი, ვინც არაფრისგან შექმნა საკუთარი თავი. შემდგომ მან წარმოშვა დანარჩენი ღვთაებანი. ატუმის შვილთაშვილები კი იყვნენ დედამიწის პირველი ღვთაებები – ისისი, ოსირისი, სეტი და ნეფთისი. ამ ოთხისგან წარმოდგა შემდგომ ყველა ფარაონი, რომლებიც ქვეყანას მართავდნენ. ყველა ფარაონი ღვთაება ჰორის განსხეულებას წარმოადგენდა. შესაბამისად, ძველი ეგვიპტის მმართველობა ცენტრალიზებული თეოკრატიული მონარქია იყო, რადგან ფარაონი ქვეყნის მართვას ღვთაებათა სახელით აწარმოებდა და ადამიანებსა და ღვთაებებს შორის შუამავალს წარმოადგენდა. ქვეყანაში წესრიგი როგორც პოლიტიკურ, ისე სოციალურ და ეკონომიკურ სფეროში რელიგიას ეფუძნებოდა.

ეგვიპტური ღვთაებების სქემა

რუკა 4. ძველი ეგვიპტე და შუამდინარეთი ძვ.წ. III-II ათასწლეულებში

ფარაონი ერთპიროვნულად განაგებდა სახელმწიფოს, სამინათმოქმედო და სამშენებლო საქმიანობის შესახებაც ბრძანებებს თავად გასცემდა. ფარაონს იერარქიულად ექვემდებარებოდნენ მრჩეველები, ტაძრის მსახურები და ადმინისტრაცია – მოხელეები, რომლებიც სახელმწიფო საქმეებსა და ხალხის კეთილდღეობაზე იყვნენ პასუხისმგებელი. ისინი ფარაონს სახელმწიფოს მართვაში ეხმარებოდნენ. უმაღლეს თანამდებობებზე, ძირითადად, ფარაონის ოჯახის წევრები ინიშნებოდნენ. სახელმწიფოში ცალკეულ მხარეებსაც მოხელეები – ნომარქები განაგებდნენ. მათ ევალებოდათ საკუთარი ნომის ტერიტორიაზე მდებარე სარწყავი სისტემის წესრიგში მოყვანა, მოსახლეობის აღრიცხვა, გადასახადების აკრეფა და ომების დროს განსაზღვრული რაოდენობის მეომრების გამოყვანა. თუ თავიდან ნომარქის ძალაუფლება მემკვიდრეობითი იყო, შემდეგ ფარაონებმა ეს წესი შეცვალეს და ნომარქებს თავად ნიშნავდნენ. ფარაონს შეეძლო, ერთი ნომიდან მეორეში გადაეყვანა ნომარქი, ან მოეხსნა და მის ადგილას სხვა დაენიშნა.

ეგვიპტურ საზოგადოებაში სამოხელეო აპარატიდან განსაკუთრებული ადგილი ეჭირათ მწერლებს, ანუ გადამწერებს. ისინი აღრიცხავდნენ გადასახადებს, ფარაონის, ქურუმებისა და სხვა მოხელეების მოთხოვნით ადგენდნენ სხვადასხვა შინაარსის ტექსტებს.

ძველეგვიპტურ საზოგადოებაში დიდი გავლენით სარგებლობდნენ ქურუმები. ეგვიპტეში მრავალღმერთიანობა იყო. ყველა სფეროს თავისი მფარველი ღვთაება ჰყავდა, ყოველ ღვთაებას თავისი ტაძარი ჰქონდა. საღვთო ცერემონიებს ქურუმები ატარებდნენ. ეგვიპტის ამა თუ იმ მხარეში სხვადასხვა ღვთაება განსხვავებული გავლენით სარგებლობდა, თუმცა ისისსა და ოსირისს ყველგან თანაბრად აღიარებდნენ.

მოხელეების მსგავსად, ქურუმებიც სხვადასხვა რანგისანი იყვნენ და უმაღლეს ქურუმს ემორჩილებოდნენ. სამართალს ეგვიპტეში ტაძართან არსებული სასამართლო – ქურუმთა საბჭო განაგებდა. იგი ყველა ტაძარში არსებობდა და მთავარ მოხელეს ემორჩილებოდა. დროთა განმავლობაში ქურუმთა გავლენა კიდევ უფრო გაიზარდა.

სურ. 1 ეგვიპტური ნახატები

1. დააკვირდი რუკა 4-ს. რით ჰგავს და რით განსხვავდება ეგვიპტისა და შუამდინარეთის გეოგრაფიული მდებარეობა?
2. იმსჯელე, გეოგრაფიული მდებარეობიდან გამომდინარე, რა შემთხვევაში შეიძლება გადაკვეთილიყო ეგვიპტისა და შუამდინარული სახელმწიფოების ინტერესები?
3. შენი აზრით, რატომ იყო ქურუმთა ფენა ასეთი გავლენიანი?
4. როგორ ფიქრობ, რატომ გააუქმა ნომარქების მემკვიდრეობითი ძალაუფლება ფარაონმა?
5. შენი აზრით, რომელ სოციალურ ფენას მიეკუთვნებიან სურათებზე გამოსახული ადამიანები? შეაფასე ცხრილი (მოსწავლის რვეული დავ. 12).
6. როგორ ფიქრობ, იყო თუ არა განსხვავება შუამდინარულ და ეგვიპტურ მმართველობებს შორის და რა აკავშირებდათ მათ ღვთაებებთან?

ისტორიკოსები ეგვიპტის ისტორიას სამ ძირითად პერიოდად ყოფენ, მმართველ დინასტიებს კი რომაული ციფრებით აღნიშნავენ. ეგვიპტის სახელმწიფომ დიდხანს იარსება. ამ ხნის განმავლობაში 33 სამეფო დინასტია შეიცვალა.

III – VI დინასტიების მმართველობის პერიოდი, დაახლოებით, ძვ. წ. 2600 – 2150 წწ., ძველი ეგვიპტის განსაკუთრებული ძლიერების, „აყვავების ხანა“ იყო, რომელსაც „პირამიდების ეპოქას“ უწოდებენ. სწორედ ამ ეპოქის ფარაონებმა დაიწყეს პირამიდების მშენებლობა. შემდგომ პერიოდში შედარებით მომცრო ზომის პირამიდებს აშენებდნენ, რადგან ხაზინა გრანდიოზულ მშენებლობებს ვეღარ აფინანსებდა.

დაახლოებით, ძვ. წ. III ათასწლეულის დასასრულს დაიწყო ძველი სამეფოს დაცემა. შინაომები თითქმის ორ საუკუნეს გაგრძელდა. ძვ. წ. XX – XVIII სს.-ში ერთიანი, ძლიერი სამეფო კვლავ აღდგა. ამ პერიოდს შუა სამეფოს ხანას ეძახიან. ფარაონებმა დედაქალაქი მემფისიდან თებეში გადაიტანეს. მიმდებარე ველები კი საკუთარი აკლდამების ასაშენებლად გამოყვეს. თებეს მახლობლად ააშენეს ლუქსორისა და კარნაკის ტაძრები.

ძვ. წ. XVII – XVI სს.-ში შუა სამეფო დაეცა აღმოსავლეთიდან შემოჭრილი აზიური მომთაბარე სემიტური მოდგმის ტომების ჰიქსოსების გამო. მათი სამხედრო განვითარება ეგვიპტელებისას აღემატებოდა. ცხენი, სწრაფი საბრძოლო ეტლები და მშვილდ-ისარი ეგვიპტისთვის მანამდე უცნობი იყო.

ძვ. წ. XVI საუკუნეში თებეს ეგვიპტელებმა ჰიქსოსები განდევნეს. ეგვიპტის ერთიანობა აღდგა. ამ პერიოდს ახალი სამეფოს ხანას უწოდებენ. ეგვიპტე ახლო აღმოსავლეთის უძლიერეს სახელმწიფოდ გადაიქცა. თუტმოს III-ის (ძვ. წ. 1390 – 1353) არმია და ფლოტი ყოველწლიურად აზიაში დიდ ლაშქრობებს აწყობდა.

ძველი სამეფოს პერიოდის ერთ-ერთი პირველი გამორჩეული მმართველი გახლდათ ჯოსერი. მის სახელზე აგებული ე. წ. „საფეხურებიანი პირამიდა“ პირველი დიდი ქვის ნაგებობაა ეგვიპტეში, ვინაიდან მანამდე სამშენებლო მასალად მხოლოდ ხეს იყენებდნენ. ცნობილია ამ პირამიდის არქიტექტორის სახელიც – იმჰოტეპი.

პირამიდები იყო ქვეყნის ფარაონის სამუდამო განსასვენებელი-აკლდამა, სადაც იგი ყოფნას გარდაცვალების შემდეგაც აგრძელებდა. მის აგებას დიდი რესურსი სჭირდებოდა. შესაბამისად, დიდებულების მამულებში დასაქმებული არათავისუფალი მოსახლეობა მოსავლის აღების შემდგომ მშენებლობაზე საქმდებოდა. ამ პერიოდიდან ცნობილია ფარაონ **ხეოფსის** პირამიდა, რომელიც მსოფლიოს შვიდი საოცრების სიაშია შესული.

სურ. 2 გიზას პირამიდები

საქართველოს ტერიტორიაზეც, აგებდნენ დიდი ზომის ყორღნულ სამარხებს, რომლებშიც ბელადებსა და ქურუმებს კრძალავდნენ. ყორღნებში აღმოჩენილ არტეფაქტებს ბევრი საერთო აქვს იმდროინდელი მესოპოტამიის, ირანისა და ეგვიპტის ხალხთა კულტურებთან.

შუაბრინჯაოს ხანის ამ არქეოლოგიურ კულტურას თრიალეთის კულტურა ეწოდება.

სურ. 3 ჯოსერის პირამიდა

7. შეადარე ერთმანეთს ზიქურათისა და პირამიდის აგებულება, რა მსგავსება და განსხვავებაა მათ შორის?

შემორჩენილია, VI დინასტიის ფარაონების დროინდელი ერთ-ერთი ეგვიპტელი მოხელის – უნის სამარხში ნაპოვნი წარწერა, რომელშიც ის თავის სამსახურებრივ წარმატებებზე მოგვითხრობს.

წყარო ა) უნის წარწერა

„ჯერ კიდევ ბავშვი ვიყავი, როცა ხელსაბამი მივიმაგრე მისი უდიდებულესობის, თეტის მეფობის დროს. მე გავხდი ერთ-ერთი მოხელე ფარაონის მეურნეობაში: მე ჩამაბარეს ბელლების ზედამხედველის თანამდებობა.

მე გავხდი უფროსი მოხელე პიოპი I-ის მეფობაში. შემდგომ მისმა უდიდებულესობამ წარმგზავნა ნეხენში მოსამართლედ. როცა მე ვიყავი მოსამართლე, მისმა უდიდებულესობამ მისი მეურნეობის მთავარ ზედამხედველად დამნიშნა ოთხი მთავარი ზედამხედველის მაგივრად. როცა მცველებს თავიანთ ადგილებზე ვანაწილებდი, როცა სამეფო მგზავრობას ვაწყობდი, მე ისე ვიქცეოდი, რომ მისი უდიდებულესობა ყოველთვის მაქებდა.

მისმა უდიდებულესობამ დამაყენა ამ ლაშქრის სათავეში მაშინ, როცა დიდებულები, სამეფო ბეჭდის ზედამხედველები, ნომარქები, მთავარი წინასწარმეტყველები ჩრდილოეთიდან და სამხრეთიდან, ციხესიმაგრეებიდან და ქალაქებიდან, შავი ხალხებისგან შეგროვილ ცალკეულ რაზმებს მეთაურობდნენ. მე მათ ყველას დავუსახე საბრძოლო გეგმა. მაშინ, როდესაც მე მხოლოდ ფარაონის მეურნეობის ზედამხედველი ვიყავი.

ჩემი მეთვალყურეობის ქვეშ არავინ ყაჩაღობდა, არავის წაურთმევია პური ქალაქებისთვის, საქონელი ხალხისთვის. მე წაგუძეხი ლაშქარს. ეს ლაშქარი მშვიდობით დაბრუნდა მას შემდეგ, რაც ქვიშაზე მცხოვრები ხალხის ქვეყანა დაარბია... აიღო მათი ციხესიმაგრეები... აჩეხა მათი ვენახები და ლელვის ხეები... ცეცხლს მისცა მათი ჯარები... დახოცა მათი ჯარისკაცები. ეს ლაშქარი მშვიდობით დაბრუნდა და თან მრავალი ცოცხალი ტყვე ჩამოიყვანა. მისმა უდიდებულესობამ ამის გამო უზომოდ შემაქო.

მისმა უდიდებულესობამ ხუთჯერ დამაყენა ამ ლაშქრის სათავეში, როცა ქვიშაზე მცხოვრები ხალხი ჯანყდებოდა და მე ყოველთვის ისე ვიქცეოდი, რომ მისი უდიდებულესობის უზომო ქებას ვიმსახურებდი.

როცა მე ფარაონის სასახლის ზედამხედველი ვიყავი და ფარაონის სანდლები მებარა, მისმა უდიდებულესობამ მოხერხებულობისა და გამჭრიახობისთვის მთელი კარის წინაშე შემაქო, ყველა მოხელეზე უფრო, ყველა კეთილშობილზე უფრო, ყველა მსახურზე უფრო. ასეთი თანამდებობა არასდროს მიუციათ ჩემისთანა უბრალო მსახურისთვის. მე ისე ვზედამხედველობდი სამხრეთს, რომ მისი უდიდებულესობა კმაყოფილი რჩებოდა. მე ვასრულებდი მის ყველა დავალებას. როგორც წესია, ნელინადში ორჯერ აღვწერდი სამეფო ქონებას. არასოდეს ყოფილა სამხრეთში ასეთი წესრიგი, ამიტომ მე მისი უდიდებულესობას ქებას ვიმსახურებდი“.

8. წყაროს მიხედვით ჩამოთვალე, რა თანამდებობები არსებობდა ფარაონის სამეფო კარზე და რა ვალდებულებებს გულისხმობდა თითოეული მათგანი.

9. რაზე იყო ძველ ეგვიპტეში დამოკიდებული ადამიანის სამსახურებრივი წარმატება?

10. რაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ ფარაონის დამოკიდებულება უნის მიმართ კარიერული იერარქიის ნებისმიერ საფეხურზე ერთნაირი იყო და ყოველ ჯერზე მოხელე ფარაონის ქებას ელოდებოდა?

11. სამოხელეო აპარატის გარდა, კიდევ რა სფეროებზე გვანდის ინფორმაციას მოცემული წყარო?

ძველი ეგვიპტიდან შემორჩენილია არაერთი საინტერესო დოკუმენტი და მათ შორისაა „მიცვალებულთა წიგნი“ – ჰიმნებისა და რელიგიური ტექსტების კრებული. ეს ტექსტები ეგვიპტელებს სამარხის კედლებზე გადაჰქონდათ იმ იმედით, რომ მიცვალებულს იმქვეყნი-

ურ სამყაროში გადასვლას გაუადვილებდა. „მიცვალებულთა წიგნი“ წარმოდგენას გვიქმნის ეგვიპტურ საზოგადოებაში დამკვიდრებულ მორალურ კოდექსზე, იმაზე, თუ როგორ უნდა ეცხოვრა ეგვიპტელს იმისთვის, რომ გარდაცვალების შემდეგ თამამად წარმდგარიყო სამსჯავროს წინაშე.

სურ. 4 ერთ-ერთი წარწერა „მიცვალებულთა წიგნიდან“. ჰორი და ანუბისი მიცვალებულთა გულებს წონიან.

წყარო ბ) ნაწყვეტი „მიცვალებულთა წიგნიდან“

„სალამი შენ, დიადო ღმერთო, **ორი სიმართლის მეუფე**. მოვედი, რათა შენი მშვენება ვიხილო. ჩემთვის ცნობილია შენი სახელი, ჩემთვის ცნობილია **ორმოცდაორი ღმერთის** სახელი, რომლებიც იმყოფებიან აქ, **ორი სიმართლის მხარეში** – ისინი ელიან მათ, ვისაც ბოროტება აქვს ჩადენილი... თქვენ ცნობილი ხართ ჩემთვის, სამართლის მეუფეებო, თქვენთან მოვედი სამართლით, თქვენი გულისთვის უარყავ უსამართლობა.

მე არ ჩამიდენია ბოროტება.

მე არ ჩამიდენია ცოდვა წმინდა ადგილას.

მე არ მიყვარდა მკრეხელობა.

მე არ დამიჩაგრავს სუსტი.

მე არ გამაჩნია ცოდვა ღმერთების წინაშე.

მე არ დამიჩაგრავს მონა ბატონის თანდასწრებით.

მე არ ვყოფილვარ არავის ავადმყოფობის მიზეზი.

მე არ ვყოფილვარ არავის ცრემლის მიზეზი.

მე არ მომიკლავს.

მე არ მიბრძანებია არავის მოკვლა.

მე არავისთვის მიმიყენებია ტანჯვა.

მე არ ვაზიანებდი სატაძრო ბელლებს.

მე არ ვაზიანებდი ღმერთების სამსხვერპლო პურს.

მე არ მიმითვისებია მიცვალებულთა ქონება.

მე არ მიმრუშია.

მე არ მქონია ბილწი ენა.

მე არასდროს მომიტყუებია წონაში.

მე არასოდეს ჩამიქრია სამსხვერპლო ცეცხლი.

მე არასოდეს გამომიტოვებია მსხვერპლშენირვა.

მე სუფთა ვარ“.

ორი სიმართლის მეუფე – ოსირისი

ორმოცდაორი ღმერთი – ღმერთები, რომლებიც ოსირისთან ერთად წვეტდნენ მიცვალებულთა ბედს.

ორი სიმართლის მხარე – მიცვალებულთა სამსჯავრო.

12. შენი აზრით, ნახატზე „მიცვალებულთა წიგნიდან“ რა პროცესია გამოსახული? რატომ წონიან ჰორი და ანუბისი მიცვალებულთა გულებს?

13. იმსჯელე ეგვიპტური საზოგადოების მორალურ კოდექსზე და შეადარე თანამედროვეს.

14. შენი აზრით, ეგვიპტეში დამკვიდრებული რელიგიურ-ეთიკური ნორმები განაპირობებდა თუ არა ქვეყნის სტაბილურობასა და საზოგადოების მშვიდობიან თანაცხოვრებას? პასუხი დაასაბუთე.

15. ჩამოთვლილი ცოდვებიდან გამოყავი: ა) კერძო პირისთვის მიყენებული ზიანი; ბ) სახელმწიფოსთვის მიყენებული ზიანი; გ) რელიგიური თვალსაზრისით მიუღებელი; დ) მორალური დანაშაული. შეავსე სქემა (მოსწავლის რვეული დავ. 13).

რელიგიური რეფორმა ამენჰოტეპ IV-ის დროს

ახალი სამეფოს პერიოდში, XVIII დინასტიის ფარაონმა ამენჰოტეპ IV-მ (ძვ. წ. 1353 – 1336) რელიგიური რეფორმა ჩაატარა. რეფორმის არსი ძველი სამყაროსთვის უჩვეულო იყო. ფარაონმა და მისმა მეუღლემ ნეფერტიტიმ გადაწყვიტეს, ერთი ღმერთის თაყვანისცემა დაენესებინათ. ფარაონმა უარყო ყველა ეგვიპტური ღმერთი და მათი სახელის ხსენებაც კი აკრძალა. ღმერთების მსახურება შეწყდა, ტაძრები დაიხურა. ერთადერთ ღმერთად ღვთაება ატონი გამოცხადდა, რომელსაც მზის დისკოს სახით გამოსახავდნენ და შეესაბამებოდა მზის ღვთაებას – რას.

ჩვენამდე მოაღწია ე. წ. „დიდმა ჰიმნმა“, რომელიც ფარაონმა ღვთაება ატონს მიუძღვნა.

სურ. 5 ეხნატონი სფინქსის ფორმაში ეთაყვანება ატონს

წყარო გ) დიდი ჰიმნი ატონს

„რა მრავალფეროვანია, რაც შექმენი!
...ო, ერთადერთო ღმერთო, რომლის მსგავსი სხვა არ არსებობს!
შენ შექმენი სამყარო შენი სურვილისამებრ,
სანამ მარტო იყავი: ყველა ადამიანი, პირუტყვი და მხეცი,
რაც კი დედამიწაზეა, ფეხზე დადის,
და რაც კი მაღლაა, ფრთებით დაფრინავს...
სირიისა და ნუბიის ქვეყნები, ეგვიპტის მიწა,
ყოველ ადამიანს თავის ადგილზე აყენებ...
...ჩემს გულში ხარ,

სხვა არავინ გიცნობს ასე,
მხოლოდ შენი ვაჟი... ერთადერთი ძე,
ვისაც ასწავლე შენი გზები და შენი ძალა.
ისინი დედამიწაზე გამოდის შენი ხელიდან, როგორიც შექმენი ისინი...
როცა გათენდება, სიცოცხლეს იწყებენ.
როდესაც დააყენებ, ისინი კვდებიან;
შენ თავად ხარ მთელი ცხოვრება, ყველა შენით ცხოვრობს...“

ფარაონმა ყველა ძველი ღმერთის სახელისა და ზოგან გამოსახულების წაშლაც კი ბრძანა. ახალი ღმერთის პატივსაცემად ფარაონმა სახელი შეიცვალა და ეხნატონი (იგივე – ახენატენი) დაირქვა.

ასევე ააშენა ახალი დედაქალაქი – ახეტატონი, რომელიც ამარნას სახელითაა ცნობილი. მთელ ეგვიპტეში დაიწყეს ატონის ტაძრების აგება (თებეში, ახეტატონში, ჰელიო-

პოლისში, მემფისში და სხვ.). ამ ტაძრებს ფარაონმა გადასცა ვრცელი მიწები სათევზაო და სანადირო ადგილებით, საძოვრებით, საქონლითა და მუშახელით.

თავდაპირველად ატონის უმაღლესი ქურუმი თავად ეხნატონი გახდა, მაგრამ შემდეგ ეს ფუნქცია თავის დაახლოებულ პირს – მერირას გადასცა. ძველი ქურუმთა წრე ღვთაება ატონის ქურუმებმა ჩაანაცვლეს. ძირითადად, სწორედ ისინი წარმოადგენდნენ ფარაონის დასაყრდენ ფენას.

საინტერესოა, როგორ გამოისახებოდა ეხნატონი რელიეფებსა და ქანდაკებებზე. ცნობილია, რომ ძველ ეგვიპტეში ადამიანის ფიგურის გამოქანდაკებისას გარკვეულ პროპორციებს იცავდნენ: მთლიანი ფიგურა ფეხიდან თმის ბოლო ღერამდე 18 ხელისგულის სიგრძის უნდა ყოფილიყო (თავის ზედა ნაწილი არ შედიოდა ამ ზომაში თავსაბურავებისა და გვირგვინების მრავალფეროვნების გამო), სახე კი – 2 ხელისგულის სიგრძის. მხრები ფიგურის გვერდიდან 16 ხელისგულის სიგრძეზე სწორდებოდა, იდაყვები – ძირიდან 12-ზე, ხოლო მუხლები – 6-ზე. შესაბამისად, ყველა ფარაონის გამოსახულება ერთნაირია.

სურ. 6 ფარაონის გამოსახულების პროპორციები

სურ. 7 ეხნატონი ადიდებს ატონს

რაც შეეხება ეხნატონის გამოსახულებებს, იგი ყოველთვის ადამიანური პროპორციებითაა გამოსახული და ტრადიციულ ეგვიპტურ ქანდაკებათა შაბლონში არ ჯდება.

რაც შეეხება ეხნატონის გამოსახულებებს, იგი ყოველთვის ადამიანური პროპორციებითაა გამოსახული და ტრადიციულ ეგვიპტურ ქანდაკებათა შაბლონში არ ჯდება.

ეხნატონის რეფორმები დროებითი აღმოჩნდა. მისი გარდაცვალების შემდეგ ქურუმებმა ძველი ღმერთების კულტი აღადგინეს. მათი ბრძანებით ეხნატონისა და ნეფერტიტის სახელები ეგვიპტეში ისევ იღვწებოდა, როგორც მანამდე თავად ისინი ღვწნიდნენ ეგვიპტურ ღმერთებს. ფარაონის ქანდაკებები გაანადგურეს, მისი სახელი ფარაონთა სიიდან ამოშალეს და „მტრად“ და „ბოროტმოქმედად“ მოიხსენიებდნენ.

ეხნატონის რეფორმა ისტორიაში მონოთეიზმის (ერთღმერთიანობის) შემოღების პირველი, წარუმატებელი მცდელობა იყო.

სურ. 8 ეხნატონი და ნეფერტიტი

16. შენი აზრით, რა მიზანს ემსახურებოდა ფარაონ ამენჰოტეპ IV-ის რეფორმა და რატომ გადანაცვლდა ამ რეფორმის გატარება? შეავსე სქემა (მოსწავლის რვეული დავ. 14).

17. ივარაუდე, რა ბედი ეწეოდათ ამენჰოტეპ IV-ის რეფორმის შემდეგ ძველი ღმერთების ქურუმებს?

18. გამოთქვი ვარაუდი, რატომ აღმოჩნდა ეხნატონის რეფორმა დროებითი?

§7. ძველი ახლო აღმოსავლეთი — ხეთები

- ▶ რატომ იყო ხეთების ღვათაებათა პანთეონი მრავალფეროვანი?
- ▶ რატომ არის მნიშვნელოვანი ძველადმოსავლური კანონები?
- ▶ რატომ არ იყო კანონის წინაშე საზოგადოების ყველა წევრი თანასწორი?

ძვ. წ. II ათასწლეულში ახლო აღმოსავლეთში ახალი სახელმწიფოები წარმოიშვა. ზოგიერთი ისტორიკოსი მათ „სამხედრო სახელმწიფოებად“ უწოდებს, რადგან მუდმივად ომებს აწარმოებდნენ. ასეთები იყო ხეთების, მითანის, ასურეთის სახელმწიფოები.

ხეთების „ათასი ღვათების ქვეყანა“

ხეთების სამეფო ძვ. წ. II ათასწლეულის დასაწყისში მცირე აზიაში, ცენტრალური ანატოლიის ტერიტორიაზე ჩამოყალიბდა. მათი პირველი განსახლების ადგილად ქალაქი ქანესი მიიჩნევა. ხეთები თავიანთ ენას „ქანესურს, ნესურს“ უწოდებდნენ. ძვ. წ. XVIII საუკუნიდან დაწინაურდა ქალაქი ქუსარა. მისმა მმართველებმა ხეთების დასახლებული ტერიტორიის გაერთიანება და ძლიერი ცენტრალური ხელისუფლების შექმნა მოახერხეს. მეფე ხათუსილიმ დედაქალაქი ახლად დაარსებულ ხათუსაში გადაიტანა. ძვ. წ. II ათასწლეულში ხეთების სამეფო წინა აზიის პოლიტიკურ ცხოვრებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა.

რუკა 5. ხეთების სამეფო და შუამდინარეთი ძვ.წ. II ათასწლეულში

სურ. 1 ხათუსა, ლომების ჭიშკარი

სურ. 2 ხეთური საბრძოლო ეტლი

მითანნი

წინა აზიაში სხვა ხალხებთან ერთად ბინადრობდნენ ხურიტებიც. მათი განსახლების არეალი ჩრდილოეთ შუამდინარეთი იყო, თუმცა მეცნიერები ვარაუდობენ, რომ, შესაძლოა, ისინი აღმოსავლეთიდან — ზაგროსის მთიანეთიდან ან ჩრდილოეთიდან — აღმოსავლეთ კავკასიიდან მოვიდნენ. ძვ. წ. II ათასწლეულის შუა ხანებში ხურიტებმა შექმნეს სახელმწიფო მითანნი, რომელიც იმ დროს ეგვიპტის, ხეთებისა და ასურეთის გვერდით ერთ-ერთ ძლიერ სახელმწიფოდ ითვლებოდა.

ასურეთი

ასურელები მდინარე ტიგროსის შუა და ზემო წელზე ცხოვრობდნენ. ბუნებრივი საზღვრების (ზღვებისა და ქედების) არქონის გამო საკუთარი ტერიტორიის შესანარჩუნებლად გამუდმებით ბრძოლა უწევდათ, ამიტომ ისინი მეომარ ხალხად ჩამოყალიბდნენ და სახელმწიფოც საომარ ყაიდაზე იყო მოწყობილი. ძვ. წ. XV-XIV საუკუნეებში ასურელებმა სახელმწიფო შექმნეს და მეზობელ მითანსა და ხეთების სამეფოს შეუტიეს. ასურეთის ტერიტორია განსაკუთრებით ტიგლათფილესარ I-ის მეფობის (ძვ. წ. 1115 - 1077 წწ.) დროს გაიზარდა, თუმცა შემდგომ პერიოდში დასუსტდა და ხელახალი გაძლიერება ძვ. წ. IX საუკუნიდან დაიწყო.

ხეთების სამეფოს გაერთიანებისას ჩამოყალიბდა ერთიანი, მრავალი ღვთაებისგან შემდგარი პანთეონი. მათგან დიდი ნაწილი ხეთებმა შუმერებისა და ბაბილონელებისგან შეითვისეს, ზოგიც მეზობელი ხურიტებისგან, დიდი ნაწილი კი — მცირე აზიაში მცხოვრები ხათებისგან. ხეთები დაპყრობითი ბრძოლების დროს ადგილობრივ მოსახლეობას არ აიძულებდნენ საკუთარ სარწმუნოებასა და ღვთაებებზე უარის თქმას და შეინარჩუნეს ადგილობრივი ტაძრები. ხეთები ამ ქვეყნების ღვთაებებს თავიანთ რელიგიაში უჩენდნენ ადგილს. ყოველ ხეთურ დასახლებას საკუთარი ღვთაება ჰყავდა. უფრო დიდი დასახლების ტაძარში რამდენიმე ღვთაების კერპი იდგა. ტაძარში ერთი ან ორი მსახური ქურუმი იყო, რომელიც ღვთაებას ყოველდღიურად ემსახურებოდა.

ადგილობრივ ღვთაებათა გარდა, ხეთებს ჰყავდათ „სახელმწიფო ღვთაებანიც“: წმინდა და ქალაქ არინას მზის ქალღვთაება არინიტი — „დედოფალი **ხათის** ქვეყნისა, ცისა და მიწისა, ქალბატონი ხათის მეფეთა და დედოფალთა“ და მისი მეუღლე — ხათის ამინდის ღვთაება თარხუნთი — „მეფე ცისა, ბატონი ხათის ქვეყნისა“.

ღვთაებათა პანთეონში ხვდებოდნენ მეფეებიც. ხეთები, ისე, როგორც ძველი სამყაროს სხვა ხალხები, საკუთარ მეფეებს სიკვდილის შემდეგ აღმერთებდნენ. ცხოვრების სხვადასხვა სფეროს გარდა, საკუთარი ღვთაებები ჰყავდა მდინარეებსა და წყაროებს, მთებსა და კლდეებს. ხეთები თითქმის არ ცდილობდნენ პანთეონში „ათას ღვთაებას“ შორის იერარქიის დამყარებას და ქვეყანასაც „ათასი ღვთაების ქვეყანა“ უწოდეს.

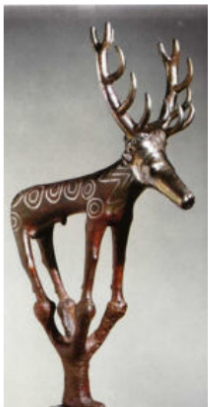

ხათები — ჩრდილო და ცენტრალური ანატოლიის მაცხოვრებლები ძვ. წ. III-II ათასწლეულებში.

ღვთაებანი ანტროპომორფულები, ანუ ადამიანის მსგავსი, იყვნენ – ჭამდნენ, სვამდნენ, იცვამდნენ. ამიტომ საჭირო იყო მათი გამოკვება, მათთვის რიტუალებისა და დღესასწაულების გამართვა. ღვთაებები უნდა გაერთოთ და კარგ გუნებაზე დაეყენებინათ. როდესაც ადამიანები ცოდვას სჩადიოდნენ, ღვთაებებს განარისხებდნენ. ცოდვის გამო ადამიანი ისჯებოდა.

არსებობდნენ აგრეთვე ზომომორფული, ანუ ცხოველის მსგავსი, ღვთაებებიც. მაგალითად, ამინდის ღვთაებას გამოსახავდა ხარი, ომის ღვთაება იშთარს – ლომი, ნადირობის ღვთაებას – ირემი. ამასთანავე, ღვთაებები, შეიძლება, საგნებიც ყოფილიყვნენ: იარაღი და ქვები. გაღმერთებული იყო: ცა, მზე, მთვარე, ღრუბლები, დედამიწა, ზღვა, მდინარე, წყარო, წვიმა, ჭექა-ქუხილი, მთა.

ხეთების წარმოდგენით, ადამიანი სხეულისა და სულისგან შედგებოდა. მეფე და დედოფალი სიკვდილის შემდეგ ღვთაებები ხდებოდნენ და ღვთაებათა სამეფოს უერთდებოდნენ ცაში. როდესაც სამეფო ოჯახის წევრი გარდაიცვლებოდა, მის სხეულს ტაძარში წვავდნენ – ხეთების წარმოდგენით, ასე მისი სხეული მარადიულად ტაძარში დარჩებოდა. ჩვეულებრივი ადამიანები კი გარდაცვალების შემდეგ მიწისქვეშეთში ჩადიოდნენ.

სურ. 3 ხეთური ზომომორფული ღვთაებები

სურ. 4 ეგვიპტური ღვთაებები: ჰორი და ანუბისი

1. ხეთები არა მარტო არ ახვევდნენ დაპყრობილ ხალხებს თავიანთ რელიგიას, არამედ მათგან ითვისებდნენ კიდევ ახალ ღმერთებს და თაყვანს სცემდნენ. შენი აზრით, ეს გამიზნული სახელმწიფო პოლიტიკა იყო თუ რელიგიისადმი მათი დამოკიდებულება?

2. რა აქვთ საერთო სურათზე მოცემულ ხეთურ და ეგვიპტურ ღვთაებებს?

3. შენი აზრით, რატომ დასჭირდათ ხეთებს ცხოველების სიმბოლურად დაკავშირება ღვთაებებთან?

წყარო ა) ხეთების მეფის, მურსილი II-ის (ძვ. წ. XIV-XIII სს.), ლოცვა და აღსარება

„ხათის ამინდის ღვთაებავ, ჩემო ბატონო!.. ხალხი იღუპება ხათის ქვეყნად. ჭირი არ გაქრა ხათში. აღარ ძალმიძს ჩემი გულის დარდის ალაგმვა, არ ძალმიძს სულის ტანჯვის მართვა... შეისმინეთ ჩემი, ღვთაებებო, ჩემო ბატონებო და განაგდეთ ჭირი ხათიდან! ...შენ წინაშე მუხლს მოვიყრი. დავიყვირებ: მაღლიანო! ხათის ამინდის ღვთაებავ, შეისმინე ჩემი! ხათის ქვეყნად ჭირი უნდა დასრულდეს!

ო, ხათის ამინდის ღვთაებავ, ჩემო ბატონო! ისე ხდება, რომ ხალხი ყოველთვის სცოდავს. მამაჩემმაც შესცოდა და დაარღვია ხათის ამინდის ღვთაების, ჩემი ბატონის სიტყვა. მაგრამ მე არ შემიცოდავს არასდროს. ისე ხდება, რომ მამის ცოდვა გადმოდის მის ვაჟზე და ამიტომ მამაჩემის ცოდვა გადმოვიდა ჩემზე. მე ვაღიარე ეს ხათის ამინდის ღვთაების, ჩემი ბატონის წინაშე და ღვთაებების, ჩემი ბატონების წინაშე. ჩვენ ეს მართლაც ჩავიდინეთ. რაც შეეხება იმას, რომ მე მამაჩემის ცოდვა ვაღიარე, ხათის ამინდის ღვთაებას და სხვა ღვთაებებს, ჩემს ბატონებს, კვლავ მინდა დაუწყნარო რისხვა! ჩემ მიმართ კარგად განეწყვეთ! ხათის ქვეყნიდან ჭირი განდევნეთ, რათა პურისა და ღვინის შემწირველები, რომლებიც ცოცხლები არიან, არ დამეხოცონ!

...შეისმინე ჩემი, ამინდის ღვთაებავ, ჩემო ბატონო და მიხსენი! ჩიტი თავშესაფარს პოულობს გალიაში და გალია უნარჩუნებს მას სიცოცხლეს. ან თუკი რამე ანუხებს რომელიმე მსა-ხურს და იგი შესთხოვს ბატონს, მისი ბატონი შეისმენს მისას, შეიცოდებს და დაუდგენს სამართალს. ან თუკი მსახურმა ცოდვა ჩაიდინა, მაგრამ შეინანა ღვთის წინაშე, მის ბატონს შეუძლია ის უქნას მას, რაც უნდა. რადგანაც მან აღიარა თავისი ცოდვა თავისი ბატონის წინაშე, ბატონის სული დაწყნარდება და მსახურს ანგარიშს აღარ გაუსწორებს. მე მამაჩემის ცოდვა ვაღიარე... ხოლო თუკი მოსანანიებლად მსხვერპლი უნდა შევწირო, მამცნეთ სიზმრის მეშვეობით! მე მსხვერპლს შემოგწირავთ.

ხათის ამინდის ღვთაებავ, იხსენი ჩემი სიცოცხლე! დაე, ღვთაებებმა, ჩემმა ბატონებმა მიჩვენონ თავიანთი ღვთაებრივი ძალა! ჩვენ ნემსის ყუნწზე ვკიდევართ. ო, ხათის ამინდის ღვთაებავ, ჩემო ბატონო, იხსენი ჩემი სიცოცხლე, და დაე, ხათიდან კვლავ გაქრეს ჭირი და დასრულდეს!”

სურ. 5 ამინდის, ჭექა-ქუხილის ღვთაება (ხეთ. თარხუნთა, ხურიტ. თეშუბი, აქად. ადადი, შუმ. იშქური, ჩრდ. სემიტ. ბაალი) - ხეთების უმთავრესი ღვთაება. ხეთი მეფე თავს ამინდის ღვთაების მონად თვლიდა, რომელსაც თავის ძალაუფლებას უმადლოდა.

4. დეტალურად ჩამოწერე წყაროდან მიღებული ინფორმაცია:

- რატომ შესთხოვს მეფე ღვთაებას დახმარებას?
- რატომ შესთხოვს დახმარებას კონკრეტულად ამინდის ღვთაებას?
- შენი აზრით, რატომ იყვნენ ხეთები ბუნებრივ მოვლენებზე დამოკიდებული?
- წყაროს მიხედვით, როგორი ურთიერთობა აქვთ ღვთაებასა და მეფეს, იმავე ბატონსა და მსახურს, ერთმანეთთან?
- როგორი დამოკიდებულება არსებობს ხეთურ საზოგადოებაში ცოდვის მიმართ?
- შესაწირის მიხედვით, როგორია ხეთების სამეურნეო საქმიანობა?
- კიდევ რა დამატებითი ინფორმაცია მიიღე წყაროდან?
- რა მნიშვნელობა აქვს ამ წყაროს ხეთების ისტორიის შესწავლისას?

წყარო ბ) ძველხეთური ჭექა-ქუხილის რიტუალი

„როდესაც ამინდის ღვთაება დაიჭექებს, სასახლის მოხელე გაიქცევა, მეფის გვერდით რკინის ტახტთან მიიბრუნს, მცველების წინ დადგება. მეფის ძენი მიდიან, მცველების უკან დადგებიან. სასახლის მოხელენი დაიკავებენ თავიანთ ადგილს.

გარეშენი და შინაურნი ფეხზე ადგებიან, უკან დაიხევენ, გაჩერდებიან. მცველი იქ ქურას დადგამს, მივა და მეფის ძეთა და ასულთა წინ დადგება.

მეფისა და დედოფლის მოხელენი მივლენ და მეფისა და დედოფლის მუხლის საფარს და ფეხსადგამს აიღებენ. ფეხსადგამს მიწაზე დადგამენ. მოხელეები უკან დაიხევენ და თავიანთ ადგილს დაიკავებენ.

მეფე და დედოფალი დგებიან ტახტიდან. მეფე ემთხვევა მიწას სარკმლის წინ, დედოფალიც სარკმლის წინ დაიჩოქებს. მწდეთუხუცესი მიაწოდებს რკინის ბარძიშს მეფეს. მეფე სარკმლის წინ შესწირავს. მწდეთუხუცესი გამოართმევს მეფეს ბარძიშს და წაიღებს მას. მეფე და დედოფალი უკან დაბრუნდებიან ტახტისკენ და დასხდებიან. მეფის ძენი და ასულნი დასხდებიან. უცხო კაცები მეფეს თავს დაუხრიან და დასხდებიან.

მნდე ამინდის ღვთაების შემკულ ბარძიმს მოიტანს. მეფე და დედოფალი ადგებიან. ქურუმი მოუხმობს. ამინდის ღვთაების თასიდან შესვამენ ისინი. სცემენ დაფდაფს. მაგალობლები გალობენ. მნდეს ერთი თავი პური გარედან შემოაქვს, მეფე გატეხს, მნდე აიღებს და გააქვს გარეთ... ქურუმი უხმობს. ტაძარში წირვა დასრულებულია“.

სურ. 6 მინისქვეშეთის 12 ღვთაება, იაზილიქაია, თურქეთი

5. შენი აზრით, რაზე მიუთითებს ასეთი დეტალიზებული რიტუალი?

ძველახლო აღმოსავლურ კანონთა კრებულები – მსოფლიოს უძველესი სამართლის ძეგლები ////

ძველახლო აღმოსავლურ კანონთა კრებულები მსოფლიოს უძველესი სამართლის ძეგლებია, რომლებიც ბევრად უსწრებენ წინ ჩინურ და ინდურ სამართლის ძეგლებს. სწორედ ისინი დაედო საფუძვლად როგორც ებრაულ, ისე ბერძნულ-რომაულ კოდექსებს, რომლებიც, თავის მხრივ, თანამედროვე სამართლის ფუნდამენტს წარმოადგენს.

კანონთა კრებულები, გარდა იმისა, რომ საზოგადოებაში დამკვიდრებულ ქცევის ნორმებზე, იმდროინდელ სამართალსა და სასჯელზე, სამართლის აღსრულებაზე გვანვდის ინფორმაციას, ასევე ძვირფასი ისტორიული წყაროა საზოგადოების, ყოფის, სამეურნეო საქმიანობისა და სხვა სფეროების შესასწავლადაც.

წყარო გ) ხეთური კანონები:

„თუ ვინმე დააბრმავებს თავისუფალ ადამიანს ან ჩაუმტვრევს კბილს... უნდა გადაიხადოს 20 შეკელი ვერცხლი.“

თუ ვინმე დააბრმავებს კაც ან ქალ მონას ან ჩაუმტვრევს კბილს, უნდა გადაიხადოს 10 შეკელი ვერცხლი.

თუ ვინმე მოსტეხს თავისუფალ ადამიანს ხელს ან ფეხს, უნდა გადაიხადოს 20 შეკელი ვერცხლი.

თუ ვინმე მოსტეხს კაც ან ქალ მონას ხელს ან ფეხს, მან უნდა გადაიხადოს 10 შეკელი ვერცხლი.

თუ ვინმე ცხვირს გაუტეხს თავისუფალ ადამიანს, უნდა გადაიხადოს 40 შეკელი ვერცხლი. თუ ვინმე ცხვირს გაუტეხს კაც ან ქალ მონას, უნდა გადაიხადოს 3 შეკელი ვერცხლი.

თუ თავისუფალი კაცი გაქურდავს სახლს, მან სრულად უნდა აანაზღაუროს მოპარული ნივთები. უნდა გადაიხადოს 12 შეკელი ვერცხლი. თუ იგი მეტს მოიპარავს, მეტს მოსთხოვენ. თუ ცოტას მოიპარავს, ცოტას მოსთხოვენ.

თუ მონა გაქურდავს სახლს, მან სრულად უნდა აანაზღაუროს მოპარული ნივთები. ქურდობისთვის უნდა გადაიხადოს 6 შეკელი ვერცხლი. მონას უნდა მოაჭრან ცხვირი და ყურები და უკან დაუბრუნონ თავის პატრონს. თუ ბევრს მოიპარავს, ბევრს მოსთხოვენ მას. თუ ცოტას მოიპარავს, ცოტას მოსთხოვენ. თუ მისი პატრონი იტყვის: „მე გადავიხდი მის მაგივრად“, ასე გააკეთოს. მაგრამ თუ უარს იტყვის, დაკარგავს მონას“.

6. ხეთური და ზოგადად ძველახლო აღმოსავლური საზოგადოება თავისუფლებად და არათავისუფლებად იყოფა. განმარტე, ვინ შეიძლებოდა ყოფილიყვნენ ისინი და როგორ გაჩნდნენ საზოგადოებაში?

7. რა ინფორმაციას გვანვდის კანონები ხეთური საზოგადოების შემადგენლობის შესახებ?

8. რატომ არის სასჯელის განსხვავებული ზომა სხვადასხვა ადამიანის მიმართ?

9. რაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ მონის დაზიანება ან მოკვლა ისჯებოდა: ა) მონასაც ჰქონდა გარკვეული უფლებები, ბ) მონა თავისუფალი ადამიანის საკუთრება იყო და ის ზარალდებოდა.

10. კანონების მიხედვით, რა შემთხვევაში შეიძლება ბატონმა დაკარგოს მონა?

11. შეავსე ცხრილი (მოსწავლის რვეული დავ. 15).

§ 8. ძველი ახლო აღმოსავლეთის დამწერლობა

- ▶ როგორ წარმოიშვა დამწერლობა?
- ▶ რას მოგვითხრობენ უძველესი წარწერები და ტექსტები?

ადამიანი თავიდანვე ცდილობდა, დაემახსოვრებინა და აღეზეჭდა ყველა მნიშვნელოვანი მოვლენა, რაც სამყაროში ხდებოდა. უძველეს დროში იგი საკუთარ აზრს ნახატით გადმოსცემდა, მაგრამ, როცა გარკვეულ მოვლენათა ჩანიშვნა და მათი მანძილსა თუ დროში გადაცემა გახდა აუცილებელი, გაჩნდა დამწერლობაც. სწორედ ძველ შუამდინარეთში გაიარა დამწერლობამ განვითარების ყველა ეტაპი – მარტივი ნახატებიდან დანყებული, რთული შინაარსის მქონე თიხის ფირფიტებით დამთავრებული.

სურ. 1 უძველესი კედლის მხატვრობა

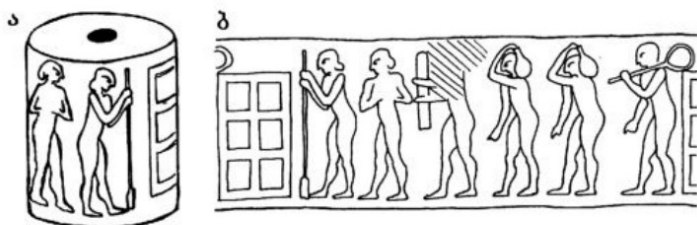

პროტოდამწერლობა

ყველაზე ძველი ნახატები, რომლებმაც ჩვენამდე მოაღწია, გამოქვაბულებსა და მღვიმეებში კედლებზე გამოსახული ცხოველებია. მეცნიერთა აზრით, ეს მხოლოდ სახვითი ხელოვნების ნიმუშები არ იყო და მათი გამოსახვით ადამიანი გარკვეულ ინფორმაციას გადმოსცემდა, მაგალითად, რომ მან მოკლა ეს ცხოველი, მოკლა ამდენი და ამდენი და ა. შ.

დამწერლობის წარმოშობა კომპლექსურად განვითარებულ სამეურნეო საქმიანობას უკავშირდება. ამ დროს გაჩნდა სხვადასხვანაირი ფორმისა და გამოსახულების მქონე მცირე ზომის თიხის ცილინ-

დრული საბეჭდავები, რომლებიც სველ თიხაზე გადატარების შედეგად სხვადასხვა შინაარსის მქონე კომპოზიციურ ნახატებს აღბეჭდავდა.

სურ. 2 ცილინდრული საბეჭდავი და მისი ანაბეჭდი

თიხის სათვლელი ფიგურები და „კონვერტები“

XX საუკუნის მიწურულს მეცნიერებმა აღმოაჩინეს სხვადასხვა ფორმის თიხის პატარა ფიგურები, რომლებიც თიხის მრგვალ დაბეჭდილ ჭურჭელში იყო მოთავსებული. მათი შექმნის მიზანი ვაჭრობის დროს გარანტიის მიცემა უნდა ყოფილიყო, თანამედროვე „ქვითრის“ ანალოგი, რომელსაც საქონლის შეძენისას ვიღებთ. გამყიდველი მყიდველს გადასცემდა ჭურჭელს, რომელშიც გაყიდული საქონლის სიმბოლური ნიშნების – თიხის ფიგურების (მაგ., წრე, სამკუთხედი) ის რაოდენობა იყო, რომელიც მყიდველმა შეიძინა.

სურ. 3 თიხის „კონვერტი“ და მასში მოთავსებული ფიგურები

ძვ. წ. 3100 (ურუქი IV)	ძვ. წ. 3000 (ურუქი III)	ძვ. წ. 2500 (ფარა)	ძვ. წ. 2100 (ური III)	შუმერული წაკითხვა და მნიშვნელობა
				SAG თავი/აღმანი
				NINDA პური/სუფთა
				GU, სანოვე
				AB ₂ ძროხა
				APIN გუთანი
				SUHUR გამოყვანილი თევზი
				D ცოფრები
				D ცოფრები

ძველი შუამდინარეთის ადამიანმა საწერად ის მასალა გამოიყენა, რომლითაც მდიდარი იყო მისი ქვეყნის ბუნება და რაც ბევრად მეტი ჰქონდა, ვიდრე ხე და ქვა. მესოპოტამიაში უხვად მოიპოვებოდა თიხა, რომელსაც იქაური მცხოვრებლები მშენებლობაში აქტიურად იყენებდნენ. თიხა საწერადაც კარგი მასალა აღმოჩნდა. წყალზე შუამდინარეთში ასევე დიდად გავრცელებული იყო ლერწამი, რომლისგანაც საწერ ლერწამზე დებდნენ. თიხას ზელდნენ და ლერწმისგან გამოთლილი გრძელი სამკუთხა კალმით მასზე ნიშნებს გამოსახავდნენ.

სურ. 4 თიხის ფიგურების განვითარების ეტაპები ლურსმნულ მარცვლოვან დამწერლობამდე

სურ. 6 ე. წ. „ლუდის ფირფიტა“, რომელიც გვიყვება ქერის გაცვლის ამბავს: 135 000 ლიტრი (1) ქერი (2), გაცვლის პერიოდი: 37 თვე (3), ამ საქმის პასუხისმგებელი პირი: ქუშიმი (4), საბუთის მიზანი: საბოლოო ანგარიში (5), ქერის გაცვლა – ხელ-იდან ხელში (6).

სურ. 5 როგორ ამზადებდნენ ლერწმისგან საწერ ლერწამს და როგორ წერდნენ თიხაზე

ნელ-ნელა ეს რთულად მისახვედრი რეზუსული (პიქტოგრაფიული) დამწერლობა ნაწილობრივ იდეოგრაფულ, ნაწილობრივ კი – მარცვლოვან დამწერლობად გადაიქცა.

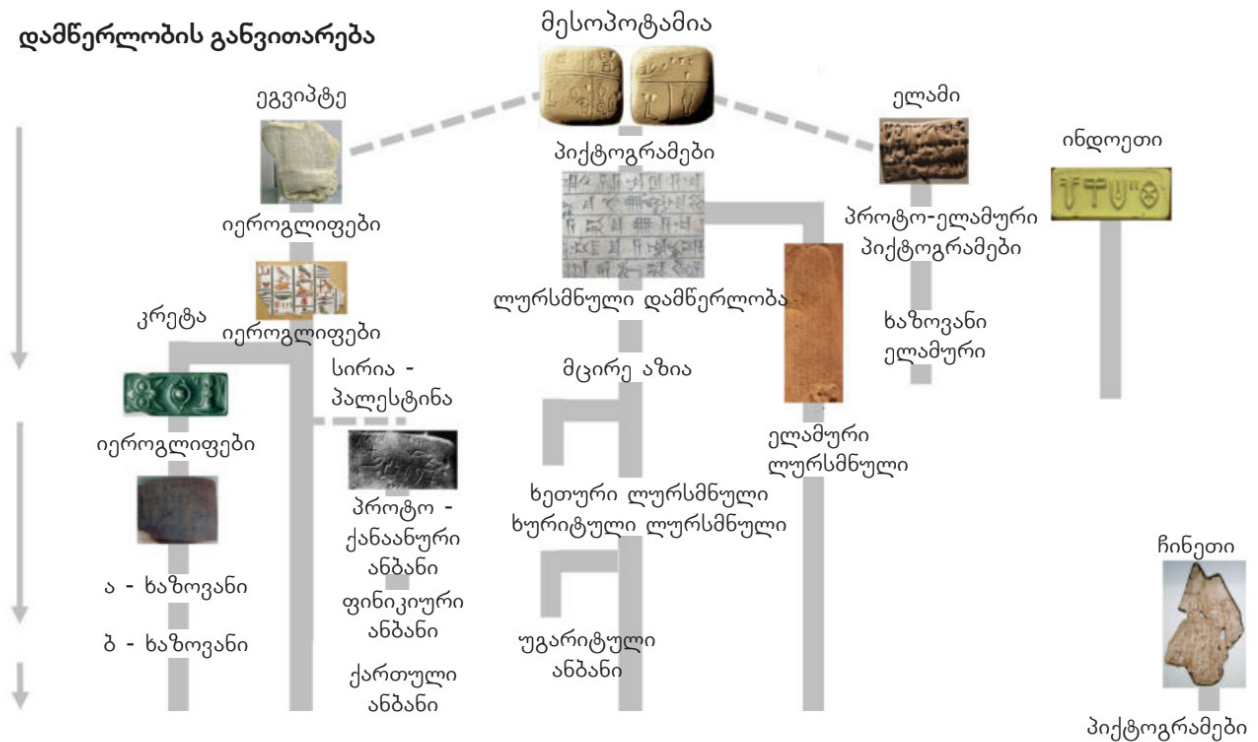
ძვ. წ. III ათასწლეულის მიწურულიდან გაჩნდა ისეთი ნიშნები, რომლებიც ერთ მარცვალს გამოხატავდა. შუმერებმა დაიწყეს ლურსმნული ნიშნების კომბინაციების შედგენა. მალე იგი მთელ ძველ ახლო აღმოსავლეთში გავრცელდა (ელამური, აქადური, ხეთური, ხურიტული, უგარიტული, ურარტული, ძვ. სპარსული) და საბოლოოდ ანბანურ დამწერლობად გადაიქცა, რომლის პირველი მაგალითი ფინიკიური ანბანია.

იდეოგრაფული დამწერლობა – როდესაც ერთი ნიშანი, სიმბოლო მთლიან სიტყვას ან იდეას გამოხატავს.

მარცვლოვანი დამწერლობა – როდესაც ერთი ნიშანი, სიმბოლო ერთ მარცვალს (მაგ., ბა, აბ, ბაბ) გადმოსცემს.

რაც შეეხება ეგვიპტეს, დამწერლობა აქაც და ბაბილონშიც ერთსა და იმავე ეპოქაში გაჩნდა. ლურსმნული დამწერლობისა და ეგვიპტური იეროგლიფების განსხვავებულობის მიუხედავად, მეცნიერები მაინც მათ კავშირზე ლაპარაკობენ.

დამწერლობის განვითარება

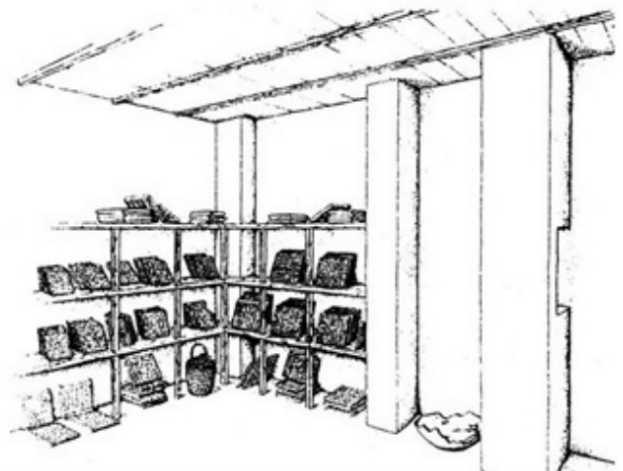

სხვა ადრინდელი დამწერლობები, მაგ., ინდუსის და ჩინური, მოგვიანო პერიოდში ყალიბდება და მათ ძველადმოსავლურ დამწერლობასთან ვერ აკავშირებენ. ძველი მესოპოტამიური დამწერლობისგან მოგვიანებით წარმოიშვა **ფინიკიური** – პირველი **ანბანური** დამწერლობა, რომელიც, ბევრ სხვა ანბანთან ერთად, ქართულ ანბანსაც დაედო საფუძვლად.

ლურსმნული დამწერლობის გაშიფვრა

რაც უნდა უცნაურად მოგვეჩვენოს, დიდი ხნის მანძილზე ძველადმოსავლური თიხის ფირფიტების არსებობის შესახებ არანაირი ცნობა არ მოგვეპოვებოდა. ლურსმნული დამწერლობის გაშიფვრა მეცნიერებმა XIX საუკუნეში მოახერხეს, როცა ბიბლიაში მოხსენიებული ადგილების ძებნა დაიწყეს. ამ მიზეზით ძველ ახლო აღმოსავლეთს არაერთი მოგზაური თუ არქეოლოგი ეწვია, სადაც ლურსმნული დამწერლობით შესრულებული ათასობით თიხის ფირფიტა აღმოაჩინეს. მეცნიერებმა არ იცოდნენ, რა ენაზე იყო ისინი დაწერილი, რაც საკმის ართულებდა. მართალია, დღეს მეცნიერები ლურსმნულ ტექსტებს კითხულობენ, მაგრამ ბევრი ნიშანი მაინც დაუდგენელია და, შესაბამისად, ტექსტების დიდი ნაწილი ჯერ კიდევ ელის დამუშავებას.

სურ. 7 ებლას ბიბლიოთეკა

მსოფლიოში უძველესი ბიბლიოთეკა, სადაც, დაახლოებით, 8 000-მდე თიხის ფირფიტა ინახებოდა, ებლაშია. ებლა ძვ. წ. III ათასწლეულის შუა ხანებში სირიის ტერიტორიაზე ჩამოყალიბებული სახელმწიფო იყო, რომელიც ეგვიპტისა და შუამდინარეთის დამაკავშირებელ პუნქტს წარმოადგენდა.

ანბანი — ასოთა ან სიმბოლოთა ერთობლიობა, რომელთაგან თითოეული ცალკეულ ბგერით ერთეულს წარმოადგენს.

ფინიკიური დამწერლობა — ჩვენთვის ცნობილი უძველესი ანბანური დამწერლობა, რომელიც 22 თანხმოვნისგან შედგება.

1. ვიყენებთ თუ არა პიქტოგრაფიულ გამოსახულებებს დღეს? მოიყვანე მაგალითები.
2. იმსჯელე, რა მსგავსებას ხედავ ძველ პიქტოგრამებსა და თანამედროვე ინტერნეტ-სიმბოლოებს შორის.
3. ცივილიზაციის ერთ-ერთ ძირითად დამახასიათებელ ნიშნად დამწერლობა ითვლება, იმსჯელე, რატომ?
4. ახსენი, დამწერლობის გარეშე რატომ იყო სახელმწიფო ფუნქციონირება შეუძლებელი?
5. შენი აზრით, საზოგადოების რა ნაწილს ეცოდინებოდა წერა-კითხვა?
6. შენ უკვე გაეცანი ძველი ახლო აღმოსავლეთის (შუამდინარულ, ეგვიპტურ, ხეთურ) წერილობით წყაროებს. რა ნიშნის მიხედვით მოახდენდი მათ კლასიფიკაციას? მოიყვანე მაგალითები.
7. როგორ შეცვალა ისტორიკოსის სამუშაო დამწერლობის გამოგონებამ და, როგორ ფიქრობ, დაუკარგა თუ არა მანიშვნელობა არქეოლოგიურ წყაროებს?
8. დამწერლობის – ასოების გრაფიკული ფორმების – განვითარებას შეისწავლის ისტორიის დისციპლინა – პალეოგრაფია (ბერძნულად: პალეოს – ძველი, გრაფო – ვწერ). შენი აზრით, როგორ დაეხმარება პალეოგრაფია ისტორიკოსს ამა თუ იმ საკითხის შესწავლისას?

ეპიგრაფიკა

ისტორიკოსები ერთმანეთისგან განარჩევენ ნაწერებსა და ხელნაწერებს (ტექსტებს). მყარ მასალაზე შესრულებულ ნაწერებს, როგორც გარეგნულ მხარეს, ისე შინაარსს, შეისწავლის ისტორიული დისციპლინა ეპიგრაფიკა (ბერძნულად ეპიგრაფიკა – წარწერა). წარწერებს სხვადასხვა მიზნით ასრულებდნენ. არსებობს ა) სამშენებლო, ბ) სასულიერო და საერო ხელისუფალთა, მლოცველთა, შემწირველთა, ხელოსანთა მოსახსენებელი, გ) იურიდიული ხასიათის წარწერები. საკმაოდ მცირე ზომის წარწერებიც კი, შესაძლოა, ისტორიკოსისთვის საინტერესო და მნიშვნელოვან ინფორმაციას შეიცავდეს.

ქვემოთ მოყვანილია თიხის ფირფიტაზე შემორჩენილი წარწერები.

წყარო ა) ძველი შუმერული წარწერა

„ღვთაება ენლილმა, ქვეყნიერების მეუფემ, ღვთაებათა მამამ, თავისი ურყევი სიტყვით ღვთაება **ნინგირსუსა** და ღვთაება **შარას** თავ-თავისი საზღვრები დაუდგინა... მაგრამ ქალაქ უმის მმართველმა ღვთაების განჩინება დაარღვია, სასაზღვრო სტელა მოთხარა და ქალაქ ლაგაშის ველებზე შეიჭრა. მაშინ ნინგირსუმ უმელებს ბრძოლა გაუმართა და დიდი **ბადე** ესროლა; მტრის ძვლები მიწის მტვერს შეურიდა და აქა-იქ გროვად დაყარა.

ბრძოლის დამთავრების შემდეგ ლაგაშის მმართველმა უმის მმართველთან ხელახლა შეათანხმა საზღვრები. უმელების მიერ მიტაცებული მინდორი ჩამოაჭრა, მაგრამ **სამეფო მინდორი** არ აუღია, როგორც იყო, ისე დატოვა. სასაზღვრო თხრილზე წარწერიანი სტელა აღმართა და ძველი სტელაც თავის ადგილზე დააყენა. უმის კუთვნილი ველი ლაგაშის მმართველს არ მიუტაცია.

გარდა ამისა, ლაგაშის მმართველმა ყოველ უმელს გამოსაღებად (გადასახდელად) დაუწესა თითო **გურუ** მარცვალი, რომელიც უმელებმა შეჭამეს მიწის მიტაცების პერიოდში“.

ნინგირსუ – ომის, დამუშავებული მიწებისა და არხების მფარველი ღვთაება. თაყვანს სცემდნენ ქალაქ ლაგაშში, ითვლებოდა ამ ქალაქის მეუფედ.

შარა – ქალაქ უმის მფარველი ღვთაება, ითვლებოდა ბრძოლის ღმერთად.

ბადე – მრისხანე ღვთაებრივი საბრძოლო იარაღი. შუმერები მას ნახატებში ჩვეულებრივ ბადედ გამოსახავდნენ.

სამეფო მინდორი – იგულისხმება ველის ის ნაწილი, რომელიც ქალაქ უმას ეკუთვნოდა.

გურუ – შუამდინარული მოცულობის ერთეული, დაახლოებით, 300 ლიტრი. შუამდინარეთში მარცვლეულს წონის ერთეულებით კი არა, მოცულობის ერთეულებით ზომავდნენ. დიდი გურუ უდრის 12 გურუს.

9. იმსჯელე, რა მნიშვნელობა აქვს მოცემულ წყაროს შუმერული ქალაქების შესწავლისას და რა სფეროების შესახებ გვანდის ინფორმაციას?

წყარო ბ) ტადრის საძირკვლის ჩაყრის ხათურ-ხეთური ტექსტი — „მზის ქალღვთაებამ სახლი აიგო ლიხცინაში“.

„როდესაც მეფე სადმე... ააშენებს ახალ სასახლეს, როდესაც მას საძირკველი ჩაეყრება, ტადრის მსახური შეასრულებს რიტუალს და იტყვის შემდეგ სიტყვებს: **„მზის ქალღვთაებამ სახლი აიგო ლიხცინაში, და ამინდის ღვთაებამ, ბატონმა და ლელვანიმ, ბატონმა, საფუძველი ჩაუყარეს. და მზის ქალღვთაებამ სახლი აიშენა და დაუძახა ქამრუსეფას: „შენ დაასრულე სასახლე!“** და ქამრუსეფამ გააკეთა, რაც შეეძლო. მან მოიხმო ძლევამოსილი მჭედელი: „მოდით, აიღე რკინის ლურსმნები და ბრინჯაოს ჩაქუჩი! აიღე რკინის წერაქვი და გატეხე მიწა! შემოვიდა **ხასამილი** და ღვთაებებმა მიწაში გული დამარხეს. და ქამრუსეფამ აიღო რკინის ქურა, დადგა და შიგნით ხეები... დანვა“.

ლიხცინა – ცნობილი ხათური საკულტო ქალაქი, რომელიც აღმოჩენილი არ არის. **მზის ღვთაება** – ხეთური პანთეონის მთავარი ქალღვთაება.

ამინდის ღვთაება – ხეთური პანთეონის მთავარი ღვთაება, მზის ქალღვთაების

მეუღლე.

ქამრუსეფა – ხეთურ პანთეონში მედიცინისა და ჯადოქრობის ქალღმერთი.

ლელვანი – ხეთურ პანთეონში მიწისქვეშეთის ღვთაება.

ხასამილი – ხეთურ პანთეონში მელითონებისა და ხელოსნების ღვთაება.

10. რა სფეროების შესახებ გვანდის წყარო ინფორმაციას?

11. რა მნიშვნელობა აქვს მას ხეთების ისტორიის შესასწავლად?

12. რომელი ინფორმაციის საფუძველზე შეგვიძლია, წყარო ამა თუ იმ ეპოქას მივაკუთვნოთ?

წყარო გ) ხატშეპსუტის კორონაცია, წარწერა

„ამონ-რა, ღვთაებათა მეუფე: „სამხრეთისა და ჩრდილოეთის ღვთაებებო, წარმოგიდგენთ ჩემს ქალიშვილს, ხატშეპსუტს, გიყვარდეთ იგი“.

ღვთაებანი: „ჩვენ გვიყვარს შენი ქალიშვილი ხატშეპსუტი. ის შენი სახის გამეორებაა, რომელსაც შენ მიეცი შენი სული, სამეფო გვირგვინის მაგიური ძალა. მას ეკუთვნოდა ქვეყნები, მიწები, ყველაფერი, რასაც ზეცა ფარავს, ყველაფერი, რასაც ზღვა ესაზღვრება, ჯერ კიდევ მაშინ, როცა იგი მშობლის სხეულში იმყოფებოდა... გადმოგცემთ ამ წითელ (ზემო ეგვიპტის) გვირგვინს, რომელიც რას ამშვენებდა; შენ ორმაგი გვირგვინის მატარებელი იქნები, ორივე ქვეყნის მეუფე იქნები... გადმოგცემთ თეთრ (ქვემო ეგვიპტის) გვირგვინს, ძლევამოსილს“.

ხატშეპსუტი – ეგვიპტის ახალი სამეფოს XVIII დინასტიის ქალი ფარაონი, ძვ. წ. XV ს.

11. რატომ არის გ) წყარო ეგვიპტის ისტორიის შესასწავლად საინტერესო და მნიშვნელოვანი?

12. ძირითადი ინფორმაციის გარდა, კიდევ რა ინფორმაცია მოგანოდა წყარომ? დეტალურად ამოწერე ინფორმაცია.

13. მოყვანილი წყაროების შესწავლისას როგორ განაწილდებოდა სამუშაო პალეოგრაფიის, ეპიგრაფიკისა და ისტორიის სპეციალისტებს შორის?

§9 - 10. საერთაშორისო ვაჭრობა, დიპლომატია და ხელშეკრულებები ქველ ახლო აღმოსავლეთში

- ▶ რას მოგვითხრობს წყაროები საერთაშორისო ვაჭრობაზე?
- ▶ რატომ ჰგავდა ძველ აღმოსავლეთში ზავებისა და ხელშეკრულებების პირობები ერთმანეთს?
- ▶ რატომ გვევლინებიან ხელშეკრულების გარანტიორებად ღვთაებები?
- ▶ რაში სჭირდებოდათ ძველი სამყაროს მმართველებს პროპაგანდა?

საერთაშორისო ვაჭრობა და სავაჭრო „კომპანიები“

ძველ ახლო აღმოსავლეთში მოსახლეობის დიდი ნაწილი სოფლად ცხოვრობდა. ამის მიუხედავად, ქალაქების ზრდასთან ერთად სანარმოო და კომერციული საქმიანობა გაიზარდა, რასაც ახალი რესურსები სჭირდებოდა, მაგ., ლითონები სხვადასხვა იარაღისთვის, ასევე ხე და ნახევრად ძვირფასი ქვები საბეჭდავებისა და ორნამენტებისთვის, რაც აუცილებელი იყო სხვადასხვა საკულტო დანიშნულების ნივთების შესამკობად. ნედლეულით მდიდარი ტერიტორიების მოსაძებნად ვაჭრები სულ უფრო და უფრო შორს მიდიოდნენ. დაარსდა სავაჭრო ცენტრები, სადაც მესოპოტამიასა და სხვა ქვეყნებს შორის შუამავლები ერთმანეთს ხვდებოდნენ და ნედლეულს ცვლიდნენ. ამან ცენტრიდან მოშორებული რეგიონების განვითარება გამოიწვია.

ვაჭართა ძირითადი ექსპედიციები სანაოსნო გზით იწყებოდა (ტიგრისისა და ევფრატის აუოლებით), შემდეგ კი შორი ადგილებისკენ ნედლეულის მოსაპოვებლად ქარავნები გზას შეიარაღებული მცველების თანხლებით აგრძელებდნენ.

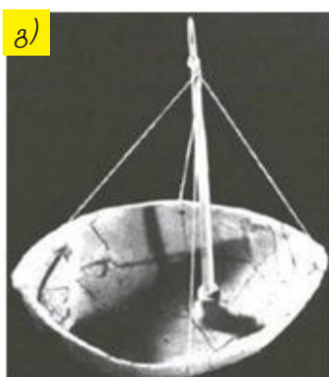
ა)

ბ)

გ)

დ)

სურ. 1 ა, ბ, გ - შუამდინარული ნაგები და გემები; დ - თანამედროვე ნავი ერაყში

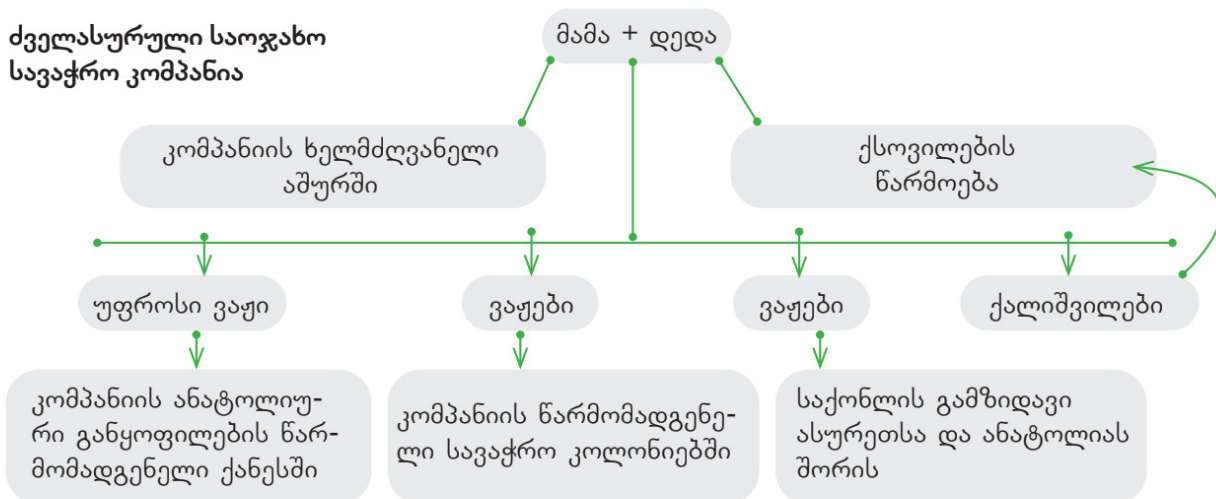
ტექსტების მიხედვით, მაშინდელი ძველახლოაღმოსავლური სავაჭრო ქსელი შემდეგნაირად გამოიყურებოდა: ებლაში მცირე აზიიდან ლითონები შემოდის, ხოლო ებლიდან მესოპოტამიაში იგზავნებოდა ადგილობრივი ნაწარმი – ქსოვილი, ტანსაცმელი და ბრინჯაოს საგნები (მცირეაზიულ ლითონებთან ერთად). ავღანეთიდან მოდიოდა ლაჟვარდის ქვა ეგვიპტეში გასაგზავნად. ქალაქი ბიბლოსი შუამავლის როლს ასრულებდა ეგვიპტესა და ებლას შორის ურთიერთობაში.

სავაჭრო ასპარეზზე იმთავითვე მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავეს ასურელებმა, რომლებმაც ქალაქ ქანესში სავაჭრო „კომპანიები“ დააარსეს. ქანესი შუამდინარეთისთვის ანატოლიასთან დამაკავშირებელ ცენტრად გადაიქცა. ასურელების „კომპანიებში“ ოჯახები იყო გაერთიანებული. „კომპანიის“ წარმომადგენელი (უფროსი ვაჟი) ქანესში იმყოფებოდა, ხოლო ასურეთში მცხოვრები ოჯახის წევრები, მამის ხელმძღვანელობით, მას მოთხოვნისამებრ სხვადასხვა ნივთს უგზავნიდნენ (უმეტესად, ქსოვილებს), ხოლო ქანესიდან, პირიქით, შესაბამის საქონელს იღებდნენ. აღმოჩენილია დიდი რაოდენობით პატარა ზომის წერილები – სავაჭრო ურთიერთობების (გარიგებების) შესახებ, რომლებსაც თიხის კონვერტებში დებდნენ და ლუქავდნენ, რათა ადრესატამდე გაუხსნელს მიეღწია.

რუკა 6. სავაჭრო ურთიერთობები წინა აზიაში ძვ.წ. II ათასწლეულში

ძველასურული საოჯახო სავაჭრო კომპანია

◆ ძველი ასურელი ვაჭრების წერილები

წყარო ა) „ასე (ამბობს) ფუზურ-აშური: უთხარი ვაქართუმს: 1 მინა ვერცხლს... აშური-დი მოგიტანს ჩემი ბეჭდით (დაბეჭდილს). როგორი ქსოვილებიც გამომიგზავნეთ – განაგრძეთ მათი მსგავსის წარმოება და გამოატანეთ აშურ-იდის. მე გამოგიგზავნით 1/2 მინა ვერცხლს (თითოეულს). ქსოვილები ერთი მხრიდან ჩამოვარცხნეთ; არ უნდა გაკრიჭოთ. ნაქსო-

ვის ბოლო უნდა იყოს დახურული. წინა ქსოვილთან შედარებით, რომელიც გამომიგზავნე, თითოეულ ქსოვილის ნაჭერს დაუმატეთ 1 მინა მატყლი, მაგრამ ისე, რომ (ნაჭერი) თხლად მოიქსოვოს. მეორე მხრიდან უნდა ჩამოვარცხნოთ, თუ ის ჯერ კიდევ ხაოიანია (თეთრეულის ქსოვილივით)“.

◆ **წყარო ბ)** „ირას ვაჟმა თავისი განუბაჟებელი საქონელი გაუგზავნა ფუშუ-ქენს, მაგრამ მისი განუბაჟებელი საქონელი დააკავეს, რის შემდეგაც სასახლემ ფუშუ-ქენს ჩამოართვა (საქონელი) და ციხეში ჩასვა... გთხოვთ, განუბაჟებელს ნუ შემოიტანთ ნურაფერს“.

◆ **წყარო გ)** „ფუშუ-ქენს ასე წერს ლამასი: ქულუმაია გიგზავნის ცხრა ქსოვილს. იდინ-სინი გიგზავნის სამ ქსოვილს. ელა თავს იკავებს ქსოვილების გამოგზავნისგან, ასევე იკავებს თავს იდინ-სინი დამატებით ხუთი ქსოვილის გამოგზავნისგან... რაც შემეხება მე, საუკეთესოს ვცდილობ, რომ ქსოვილები შევავროვო და გამოგიგზავნო, რათა თითო გამოგზავნაზე შენს სახლს მინიმუმ ათი შეკელი ვერცხლი დარჩეს!“

სურ. 2 ძველი ასურელი ვაჭრის წერილი თიხის „კონგერტში“

1. რაზე მეტყველებს ძველი ასურელი ვაჭრების წერილები?
2. როგორ ფიქრობ, რატომ აკავებდნენ ვაჭრებს საქონლის განბაჟებისგან თავის არიდებისთვის? რატომ ლუქავდნენ წერილებს? რატომ ასაიდუმლოებდნენ კომერციულ მიმონერას?
3. რაზე იქნებოდა დამოკიდებული ქალაქებსა და მხარეებს შორის ინტენსიური სავაჭრო ურთიერთობა?
4. იმსჯელე, რამდენად იქნებოდა დამოკიდებული პოლიტიკური სტაბილურობა ეკონომიკურ ურთიერთობებზე?
5. რუკა 6-ის მიხედვით, ძველი აღმოსავლეთის რომელ რეგიონებს აერთიანებდა საერთაშორისო ვაჭრობა?
6. მართალია, ძველი აღმოსავლეთიდან რუკები არ შემოგვრჩენია, მაგრამ იმსჯელე, რა გეოგრაფიულ ცოდნას ფლობდნენ იმდროინდელი ვაჭრები.

დიპლომატია და სამშვიდობო ხელშეკრულებები

დიდი ხნის მანძილზე ისტორიკოსები ისტორიოგრაფიული, სამართლებრივი, ლიტერატურული, მითოლოგიური თუ ეკონომიკური ტექსტების წარმოშობის ადგილად რომსა და საბერძნეთს მიიჩნევდნენ. მაგრამ ლურსმნული დამწერლობის გაშიფვრის შედეგად დადგინდა, რომ პირველი ისტორიკოსები და ლიტერატორები არა ბერძნები და რომაელები, არამედ ძველი ახლო აღმოსავლეთის ბინადარნი – შუმერები, ასურელები, ხეთები და ხურიტები ყოფილან. თიხის ფირფიტებზე დანერილი ამბები ამ ხალხთა ისტორიაზე, ყოფა-ცხოვრებასა და ზნე-ჩვეულებებზე მოგვითხრობს. მათგან ერთ-ერთი ყველაზე გამორჩეული და იმ ეპოქის ისტორიის აღდგენისათვის მნიშვნელოვანი ადგილი სამშვიდობო ხელშეკრულებებს უჭირავს. როგორ ჩამოყალიბდა და განვითარდა დიპლომატია ძველ ახლო აღმოსავლეთში? სანამ საკმარისად დაიხვეწებოდა აზრის წერილობით გადმოცემის კულტურა, ცნობის ან ამბის მისატანად და გადასაცემად ისეთ მაცნეებს ირჩევდნენ, რომლებსაც მეტყველებისა და დამახსოვრების გამორჩეული უნარი ჰქონდათ.

წყარო ა) შუმერული ეპოსი: ენმერქარი და არათას ბატონი (ძვ. წ. XXVIII ს.)

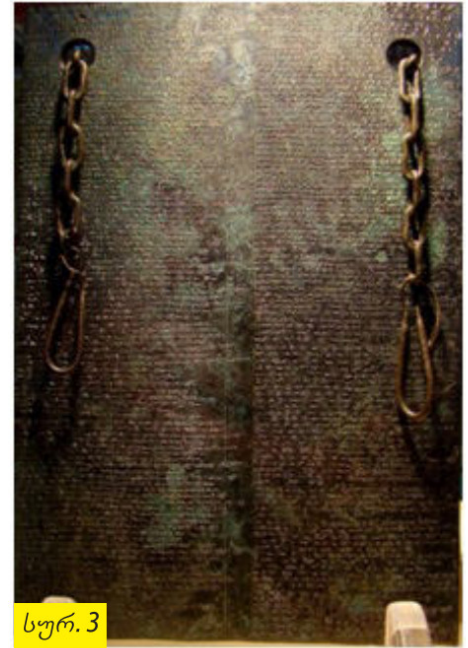
ინანა – ენმერქარს: „მოდი, ენმერქარ! რჩევას მოგცემ და გაითვალისწინე. გეტყვი სიტყვას და მოისმინე იგი: აირჩიე ჯარიდან მაცნედ მჭევრმეტყველი და მოთმინებით დაჯილდოებული. სად და ვის უნდა მიუტანოს ბრძენი ინანას მნიშვნელოვანი გზავნილი? დაე, აიტანოს იგი ზუბის მთებში, დაე, ჩამოიტანოს (პასუხი) ზუბის მთებიდან“.

ენმერქარი – შუმერული ეპიკური თქმულებების გმირი, ურუქის მეფე, რომელმაც ურუქი ააშენა და 420 წელს იმეფა. ენმერქარს ქალღმერთი ინანა მფარველობდა.

ჩვენამდე მოაღწია საერთაშორისო კორესპონდენციისა და დიპლომატიური ხელშეკრულებების ტექსტებმა, საიდანაც ვიგებთ, რომ უცხო ქვეყნები ძველი აღმოსავლეთისთვის ან მტრები იყვნენ, ან მეგობრები. ნეიტრალიტეტს ისინი არ ცნობდნენ. ძველი აღმოსავლური ქვეყნების საგარეო პოლიტიკა, სულ ერთია, ბრძოლით თუ მშვიდობიანი გზით მიღწეული, ემსახურებოდა მტრულად განწყობილი ქვეყნების შემცირებას. ასეთ ქვეყნებს ან თავიანთ ვასალებად აქცევდნენ, ან კიდევ თანასწორად მიიჩნევდნენ. ამისათვის კი დგებოდა „ფიცის დადების“ ხელშეკრულება, რომელიც შედგებოდა სამი ნაწილისგან: „შეთანხმება“, „წყევლა“ და „დალოცვა“. მხარეები მონმეხად ღვთაებებს მოიხმობდნენ.

ხელშეკრულებები იწერებოდა ხის ან ლითონის ფირფიტაზე (ხანდახან ვერცხლის, უფრო ხშირად კი – ბრინჯაოს ან მოგვიანო ხანაში – რკინის). არსებობდა ხელშეკრულების ორი ტიპი: „ვასალური“ და „პარიტეტული“, ანუ თანასწორუფლებიანი. ქვეყნის მთლიანობის დასაცავად არსებობდა მეორე გზაც – დიპლომატიური ქორწინება, ანუ მეფის ქალიშვილის მითხოვება მონინალმდეგე ქვეყნის მეფის ან უფლისწულისთვის.

სურ. 3 ხეთების მეფე თუთხალია IV-სა და მისი ბიძაშვილის, თარხუნთასას მეფის – ქურუნთას შორის დადებული ხელშეკრულება, ერთადერთი ბრინჯაოს ფირფიტა, რომელიც ხეთების დედაქალაქ ხათუსაში აღმოჩნდა

მსოფლიოში პირველი დიპლომატიური ენა აქადური იყო, რომელზეც საერთაშორისო შეხვედრებისას ურთიერთობდნენ. ტექსტების მიხედვით, არსებობდა დესპანების კარგად განვითარებული სისტემა, დაწყებული უბრალო მაცნეებიდან, დამთავრებული „სრულუფლებიანი ელჩებით“, რომლებიც მოლაპარაკებებს თავიანთი ბატონების სახელით აწარმოებდნენ.

ქვემოთ მოყვანილია ხეთების მეფის სუფილულიუმა I-ის დადებული ხელშეკრულება ამურუს მეფე აზირუსთან.

წყარო ა) სუფილულიუმა I-ის ხელშეკრულება ამურულ აზირუსთან

„ასე ამბობს ჩემი უდიდებულესობა, სუფილულიუმა, დიდი მეფე, მეფე ხათის ქვეყნისა, გმირი, ტაროსის (ამინდის) ღვთაების რჩეული. მე, ჩემმა უდიდებულესობამ, აგიყვანე შენ, აზირუ ქვეშევრდომად და დაგსვი მამაშენის ტახტზე... 300 შეკელი უმაღლესი ხარისხის ოქრო, პირველხარისხოვანი და საუკეთესო, იქნება შენი ყოველწლიური ხარკი ხათის მეფისთვის. ის შეიძლება აიწონოს ხათის ვაჭრების სასწორით. შენ, აზირუ, უნდა ეახლო ყოველწლიურად ჩემს უდიდებულესობას, შენს ბატონს, ხათში.

...აზირუ, ამურუს ქვეყნის მეფე გამოვიდა ეგვიპტის ქვეყნის ჭიშკრიდან და ჩემი უდიდებულესობის, ხათის მეფის ვასალი გახდა... ვინც არის ჩემი უდიდებულესობის მეგობარი, ის იქნება შენი მეგობარი. ვინც არის ჩემი უდიდებულესობის მტერი, შენი მტერი იქნება... თუ ხათის მეფე შეუტევს მტერს, მაშინ თუკი შენ, აზირუ, მთელი გულით არ დარაზმავ შენს ფეხოსან და ცხენოსან ლაშქარს და მთელი გულით არ იბრძოლებ მათ წინააღმდეგ, შენ დაარღვევ ფიცს.

...და თუ რომელიმე ტყვე, რომელიც ჩაიგდო ხელთ ჩემმა უდიდებულესობამ... მათგან თუ რომელიმე, კაცი ან ქალი, გაიქცევა ხათიდან და შემოვა შენს ქვეყანაში... შენ, აზირუ, ისინი უნდა აიყვანო (და) გამოუგზავნო ხათის მეფეს.

...თუ ლტოლვილი ხეთელი მოვა ხათიდან შენთან, შენ, აზირუ, შეიპყარი ის და გამოუგზავნე ხათის მეფეს. მაგრამ თუ შენ მას არ გამოაგზავნი, მაშინ შენ დაარღვევ ფიცს. თუ ლტოლვილი გაიქცევა ამურუს ქვეყნიდან და მოვა ხათში, ხათის მეფე არ შეიპყრობს მას და არ დაუბრუნებს მას. დასაშვებია არაა ხათის მეფისთვის, რომ დააბრუნოს ლტოლვილი. თუ ლტოლვილი მოვა ამურუს ქვეყანაში... შენ, აზირუ, არ უნდა დააყოვნო იგი, არამედ უნდა

გაუშვა იგი ხათში. თუ შენ დააყოვნებ მას, შენ დაარღვევ ფიცს.

...მე მოვიხმე ათასი ღვთაება ამ ფიცის დადებისთვის შესაკრებად და მე მათ მოწმეებად ვუხმე... ხელშეკრულების ყველა სიტყვა და ფიცი, რომელიც დაწერილია ამ ფირფიტაზე – თუ აზირუ არ დაიცავს ამ სიტყვებს ხელშეკრულებისა და ფიცისა, არამედ დაარღვევს ფიცს, მაშინ ფიცის (მოწმე) ეს ღვთაებანი გაანადგურებენ აზირუს თავის თავთან, ცოლებთან, ვაჟებთან, შვილიშვილებთან, სახლთან, ქალაქთან, ქვეყანასთან და თავის ქონებასთან ერთად“.

სუფილულიუმა I – ხეთების მეფე ძვ. წ. XIV ს-ში. მის დროს სამეფო პოლიტიკურად გაძლიერდა, ილაშქრა ჩრდილოეთ შუამდინარეთსა და ჩრდილოეთ სირიაში, დაიპყრო მითანი.

ამურუ – ამორეველთა სამეფო ძვ. წ. XIV – XII საუკუნეებში, თანამედროვე სირიისა და ლიბანის ტერიტორიაზე. სხვადასხვა დროს ის ეგვიპტისა და ხეთების გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა.

აზირუ – ამურუს მეფე ძვ. წ. XIV საუკუნეში.

7. რას შეეხება ხელშეკრულება?
8. რა ვალდებულებები აკისრია ხელშეკრულების თანახმად ორივე მხარეს?
9. როგორ ფიქრობ, ეს ხელშეკრულება ვასაღურია თუ პარიტეტული? პასუხი დაასაბუთე.
10. როგორ ცდილობს სუფილულიუმა I ამურუელი აზირუსგან ერთგულების მიღებას?
11. ვინ არიან ხელშეკრულების მოწმეები და გარანტორები?
12. რა მოელის ამურუელ აზირუს ხელშეკრულების დარღვევის შემთხვევაში?
13. რატომ უხმობს სუფილულიუმა I მოწმეებად ღვთაებებს?
14. დაასახელე ძველი სამყაროსა და თანამედროვე დიპლომატიის ძირითადი განმასხვავებელი ნიშნები.

ეგვიპტისა და ხეთების დაპირისპირება. კადეშის ზავი ////////////////////
ძვ. წ. II ათასწლეულში ახლო აღმოსავლეთში ჩამოყალიბებული სახელმწიფოები პოლიტიკური, სამხედრო და ეკონომიკური უპირატესობისთვის იბრძოდნენ. ხეთებს, ასურელებს, ბაბილონელებს, ხურიტებსა და ეგვიპტეს შორის ბრძოლები მიმდინარეობდა ტერიტორიების გაფართოებისა და ძალაუფლების განმტკიცებისთვის. ლურსმნულ ტექსტებში გადმოცემულია არაერთი შეტაკების ამბავი, რომელთაგან გამორჩეულია ძვ. წ. XIII საუკუნეში ხეთებსა და ეგვიპტეს შორის თანამედროვე სირიის ტერიტორიაზე, ქალაქ კადეშთან, წარმოებული დიდმასშტაბიანი ომი.

ეგვიპტისა და ხეთების დაპირისპირების ისტორია იმ დროიდან იწყება, როცა ხეთების სამეფომ გაძლიერება დაიწყო, მთელი მცირე აზიის ტერიტორია მოიცვა, აღმოსავლეთით

სურ. 4 რამსეს II-სა და ხათუსილი III-ს სამშვიდობო ხელშეკრულება კადეშის ზავის მუხლები, რომლებიც ჩამოყალიბებულია მშვიდობისა და არა აგრესიის საფუძველზე, წარმოადგენს დღევანდელ საერთაშორისო სამშვიდობო ხელშეკრულებებისა და თანამედროვე დიპლომატიის საფუძველს. ხეთური ორიგინალი ინახება სტამბოლის არქეოლოგიურ მუზეუმში, ხოლო მისი ასლი ნიუ-იორკში, გაეროს უშიშროების საბჭოს შტაბ-ბინაში. ხელშეკრულების ტექსტი იმ მხრივაც არის მნიშვნელოვანი, რომ ის პირველი წერილობითი ხელშეკრულებაა, რომელზეც ქალის – დედოფლის ბეჭედი დასმული.

ხურიტები შეავიწროვა, სამხრეთით კი სირიის ტერიტორიის ათვისება დაიწყო. იმ დროს სირიაში მყარად ჰქონდა ფეხი მოკიდებული ეგვიპტეს და პოზიციების დათმობას არ აპირებდა. შესაბამისად, სირიაში ხეთების გავლენის გაზრდას ეგვიპტესთან დაპირისპირება მოჰყვა. გადამწყვეტი ბრძოლა მათ შორის ძვ. წ. 1274 წელს სირიის ქალაქ კადეშთან გაიმართა. ბრძოლაში გამარჯვება არც ერთ მხარეს არ დარჩენია. როცა წარმატების მიღწევის იმედი გადაეწურათ, მხარეებმა შექმნილი ვითარება გააცნობიერეს და საომარი მოქმედებების შეწყვეტა და ურთიერთდათმობებზე წასვლა გადაწყვიტეს. XIX დინასტიის ფარაონმა რამსეს II-მ და ხეთების მეფე ხათუსილი III-მ სამშვიდობო ზავი დადეს.

სამშვიდობო და მეგობრული ხელშეკრულების ინიციატივა ხეთების მეფეს ეკუთვნოდა. ხელშეკრულების დადებას წინ უძღოდა ხანგრძლივი მოსამზადებელი მოლაპარაკებები, რის შემდეგაც ხათუსილი III-მ რამსესს ხელშეკრულების პროექტი გაუგზავნა. ხელშეკრულება ვერცხლის დაფაზე იყო ამოკვეთილი. დაფის წინა მხარეს ჭეჭა-ქუხილის ღმერთის – თეშუბის გვერდით მდგარი მეფის გამოსახულება ამკობდა, მეორე მხარეს კი მზის ქალღმერთთან – არინიტთან ერთად დედოფალი იყო გამოსახული. რამსესმა შეთავაზებული ზავის პირობები მიიღო და თანხმობის ნიშნად ასევე გაუგზავნა ვერცხლის დაფა, რომელზეც იმავე ზავის პირობები ეწერა. ორივე პირი სახელმწიფო ბეჭდითა და მეფეების ხელმოწერებით იყო დამტკიცებული. ზავი სამი რედაქციით შემორჩა: ორი ეგვიპტური (კარნაკსა და რამსესში) და ერთი ხეთური (აღმოჩენილი ხათუსაში, დღევანდელ ბოლაზქოიში, რომელიც მაშინ ხეთების დედაქალაქი იყო). ხელშეკრულებას ასრულებდა მიმართვა ღმერთებისადმი, ფიცი და წყევლა ხელშეკრულების დამრღვევთათვის. მხარეები ასევე შეთანხმდნენ დინასტიურ ქორწინებაზე – ეგვიპტის ფარაონმა ცოლად ხეთების მეფის ასული მოიყვანა.

სახელმწიფო პროპაგანდის სახეობები

საინტერესოა, თვალი მივადევნოთ, რა გზებით ახერხებდნენ ძველადმოსავლელი მმართველები სახელმწიფოს სათავეში ყოფნის გამართლებასა და თავიანთი სიძლიერის ჩვენებას საკუთარი მოსახლეობისა და უცხო ერების თვალში. ისინი ცდილობდნენ, თავი უძლეველ მეფეებად წარმოედგინათ, რათა მათი შიში და პატივისცემა ჰქონოდათ.

მეფეები სახელმწიფოს სასახლეებში ადგილებში მაღალ კლდეებსა და სასახლეებზე გამოსახავდნენ საკუთარ თავს, გამარჯვებულსა და დიდებულს. ხშირად ასეთ რელიეფებს ტექსტიც ერთვოდა თან, სადაც აღწერილი იყო, რა ძლევამოსილია მეფე. ასევე, აღმოჩენილია დიდი რაოდენობით ქანდაკებები, რომლებიც მეფეთა და ფარაონთა სიძლიერეს გამოსახავდნენ.

ჩვენს ხელთაა მეფის მმართველობის წლების მიხედვით, მეფის სახელით პირველ პირში დანერგილი ტექსტები, რომლებსაც „სამეფო ანალები“ ეწოდებოდა. მათში აღწერილია ქვეყნის მმართველის საშინაო და საგარეო პოლიტიკის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი მიღწევები. ასეთი სახის ტექსტების შედგენას ორი მიზეზი ჰქონდა: ღვთაებათაგან დადგენილი დანიშნულების შესრულების შემდგომ მეფეებს „ანგარიშის“ სახით უნდა წარედგინათ მათთვის თავიანთი „ვაჟკაცობა“ და „საგმირო საქმეები“. ამასთან, მეფის სახელი ხალხის თვალში უნდა განდიდებულიყო. ქალაქის ცენტრში, მოედანზე, ასეთ ტექსტებს პროპაგანდისტული მიზნებით ხმამაღლა კითხულობდნენ, სავარაუდოდ, მუსიკის თანხლებით.

სურ. 5 სუფილულიუმა I

სურ. 6 მეფე თუთხალია IV

წყარო ბ) ხათუსილი I-ის „ანალები“: „(და) ეს საგმირო საქმე, რომელიც (ჩავიდინე), არინას მზის ღვთაებას ვუძღვენი“.

წყარო გ) მურსილი II-ის ანალები

„მე-10 წელი: შემდეგ წელს გავწიე აცის ქვეყანაში. აცის ქვეყნის ფეხოსანი (და) ცხენოსანი ლაშქარი საომრად არ გამოსულა და მთელი ქვეყანა გამაგრებულ ქალაქებში დაბანაკდა. მხოლოდ ორი გამაგრებული ქალაქის, არიფსასა და დუქამას, წინააღმდეგ გავილაშქრე. ქალაქ არინას მზის ქალღვთაება, ჩემი ქალბატონი, ამინდის ღვთაება, ჩემი ბატონი, მეცულა და ყველა ღვთაება გვერდში მედგა. მაშინ ხელთ ვიგდე ქალაქი არიფსა და ქალაქი დუქამა ბრძოლით. იმ მოსახლეობის რიცხვი, რომელიც სამეფო სასახლეში წამოვასხი, 3 000 იყო. ხოლო ის მსხვილფეხა (და) წვრილფეხა საქონელი, რომელიც ქალაქ ხათუსას ფეხოსანმა და ცხენოსანმა ლაშქარმა წამოასხა, უთვლელი იყო.“

იმის შემდეგ, რაც მამაჩემის ტახტზე დავჯექი, 10 წელი ვიმეფე. ეს მტრული ქვეყნები ჩემი ხელით დავამარცხე 10 წელიწადში. ხოლო ის მტრული ქვეყნები, რომლებიც უფლისწულებმა დაამარცხეს, აქ არ არის (აღნიშნული). რასაც მე ქალაქ არინას ქალღვთაება, ჩემი ქალბატონი შემდგომში დამინესებს, იმას დავინესებ და შევასრულებ!“

მურსილი II – ხეთების მეფე ძვ. წ. 1321 – 1295 წწ.

აცის ქვეყანა – მდებარეობდა ხეთების სამეფოს ჩრდილო-აღმოსავლეთით.

15. შეადარე წყაროები ბ) და გ) შუამდინარეთის მეფეების წარწერებს. გამოყავით მათი დამახასიათებელი ნიშნები.

16. შეადარე მურსილი II-ის ანალები აქადურ ნარამ-სინის სტელას. იმის მიუხედავად, რომ ერთი წარწერაა და მეორე გამოსახულება, რა მიზნითაა ორივე შექმნილი?

17. შენი აზრით, რატომ ჰგავს ძველ აღმოსავლეთში მეფეთა წარწერები და გამოსახულებები ერთმანეთს?

სურ. 7 რამსეს II ამარცხებს ხეთების ჯარს

18. დააკვირდი წარმოდგენილ გამოსახულებებს. ასეთი შინაარსის ნახატები და რელიეფები მრავლად გაჩნდა კადეშის ბრძოლიდან რამსეს II-ის დაბრუნების შემდეგ. რა არის მათზე გამოსახული?

19. როგორ წარმოაჩენს გამოსახულება კადეშის ბრძოლას?

20. შენი აზრით, რატომ არის რამსეს II ბრძოლის დროს მარტო გამოსახული? სად არის ეგვიპტური ჯარი?

21. რამდენად შეესაბამება გამოსახულება რეალობას?

22. შენი აზრით, რა მიზნით შეიქმნა ეს გამოსახულებები?

23. გაითვალისწინე ძველ სამყაროში არსებული შეხედულებები, ღირებულებები და იმსჯელე, რა შეიძლება ეფიქრა კადეშის ბრძოლის მონაწილე ეგვიპტელ მეომარს მსგავს გამოსახულებებზე?

ძველ სამყაროში პროპაგანდის კარგ მაგალითად გამოდგება, თუ როგორ წარმოაჩინა ეგვიპტეში დაბრუნებულმა რამსეს II-მ კადეშის ბრძოლის შედეგები.

კადეშის ბრძოლის შემდეგ შინ დაბრუნებულმა ფარაონმა უდიდესი გამარჯვების შესახებ ამცნო თავის ქვეშევრდომებს. სინამდვილეში, რამსეს II-მ დიდი ძალისხმევისა, თავდადებისა და გმირობის ხარჯზე შეძლო საკუთარი არმიის სამშვიდობოზე გამოყვანა. კადეშის ბრძოლის შედეგი ეგვიპტელებისთვის სინამდვილეში სრული მარცხისგან თავის დაღწევა იყო. ფარაონს შესაძლებლობა მიეცა, წაგებული ომი დიდ გამარჯვებად წარმოეჩინა, ხოლო საკუთარი თავი ხეთებთან ბრძოლაში გამარჯვებულად გამოეცხადებინა და ამაში ეგვიპტის საზოგადოებაც დაერწმუნებინა.

თავის მხრივ, ხეთების გამარჯვებაც უფრო **პიროსის გამარჯვებას** ჰგავდა. მათ რეალურად შეაფასეს საკუთარი შესაძლებლობები და საკმარისად შორსმჭვრეტელები გამოდგნენ იმისთვის, რომ სწორად განესაზღვრათ ეგვიპტელებთან მშვიდობისა და კავშირის ფასი.

მეცნიერები დღემდე არ შეთანხმებულან კადეშის ბრძოლის შედეგების შესახებ: ზოგიერთის აზრით, ეგვიპტელებმა გაიმარჯვეს. ზოგი ფიქრობს, რომ მხარეებმა თანაბრად იგემეს წარმატებაცა და წარუმატებლობაც. ზოგის შეხედულებით კი, ეგვიპტელები დამარცხდნენ, ხოლო ეგვიპტური წერილობითი წყაროების ცნობები პროპაგანდისტულ მიზნებს ემსახურებოდა.

კადეშის ბრძოლის შესახებ ცნობები ეგვიპტეში დიდი რაოდენობით არის შემორჩენილი, როგორც წერილობითი, მათ შორის პაპირუსებზე დაწერილი ცალკეული ტექსტების სახით, ისე კარნაკის, აბუ - სიმბელის, აბიდოსისა და თებეს რამესეუმის ტაძრებში წარმოდგენილი კედლის მხატვრობის ნიმუშებით.

პიროსის გამარჯვება – ფრაზეოლოგიზმი, აღნიშნავს ისეთი დანაკარგებით გამარჯვებას, რომელიც გამარჯვების უპირატესობას აბათილებს. ეს გამოთქმა რომაელების ეპირის მეფე – პიროსთან ბრძოლის დროს წარმოიშვა, როცა პიროსმა რომაელები დაამარცხა, მაგრამ ისეთი დანაკარგებით, რომ ომის გაგრძელება ვეღარ შეძლო.

24. შენი აზრით, რატომ აფასებენ კადეშის ბრძოლის შედეგებს ისტორიკოსები განსხვავებულად? რა შეიძლება იყოს ამის მიზეზი?

25. მოიძიე დამატებითი ინფორმაცია კადეშის ბრძოლის შესახებ (შეგიძლია ასევე ისარგებლო საიტებით: www.worldhistory.org, en.wikipedia.org, samxedro-istoria.blogspot.com). კლასში გააგრძელეთ ბრძოლის შედეგზე მეცნიერთა შორის დაწყებული დისკუსია და გამოხატეთ საკუთარი პოზიციები.

26. კლასში იმსჯელეთ პროპაგანდის არსზე:
რა მიზნით გამოიყენებოდა პროპაგანდა?
მიზნად ისახავდა, გავლენის მოხდენას დამოკიდებულებებზე, მოსაზრებებსა და ქცევებზე?

შეიძლება გამოიყენებინათ სიმართლე, ნახევრად სიმართლე ან ტყუილი?
რა მიზნით გამოიყენება პროპაგანდა დღეს?

კომპლექსური დავალება 2

წარმოიდგინე, რომ ისტორიის ფაკულტეტზე სწავლობ და გადიხარ საგანს „ძველი აღმოსავლეთის უძველესი სახელმწიფოები“. საგნის ფარგლებში დაგეგვალა მოამზადო მოხსენება თემაზე „შუამდინარული ქალაქ-სახელმწიფოების მმართველობა“, რომელშიც განიხილავ მმართველობით სტრუქტურასა და ძალაუფლების მოპოვებისა და შენარჩუნების საკითხს.

მოხსენებაში თვალნათლივ წარმოაჩინე:

- რა წარმოადგენდა ძველ აღმოსავლურ სახელმწიფოებში ძალაუფლების წყაროს და რა სიმბოლოებში იყო გამოხატული ძალაუფლების არსი?
- რა რესურსებს იყენებდნენ მმართველები ძალაუფლების მოპოვებისა და შენარჩუნების პროცესში?
- რა როლს ასრულებდა სახელმწიფოს მმართველობაში რელიგია და კულტმსახურება და როგორ იყენებდნენ მას ძალაუფლების მქონე პირები?
- მმართველობის როგორი სტრუქტურით ხასიათდება ძველ აღმოსავლურ ქალაქ-სახელმწიფოები და რატომ იყო დამახასიათებელი მათთვის ძალაუფლების კონცენტრირება ერთი მმართველის ხელში?

კომპლექსური დავალება 3

წარმოიდგინე, რომ ხარ ჟან ფრანსუა შამპოლიონი (ენათმეცნიერი, რომელმაც ეგვიპტური იეროგლიფები გაშიფრა) და იმყოფები ფარაონთა აკლდამაში – პირამიდაში. პირამიდის დათვალიერებისას აღმოაჩინე იეროგლიფური ჩანაწერები, რომელთა გაშიფვრის შემდეგ გარკვეული ინფორმაცია მიიღე ეგვიპტის ისტორიისა და საზოგადოების შესახებ. მოგზაურობის დროს ქმნი დღიურს, რომელშიც საკუთარი შთაბეჭდილებებისა და აღმოჩენების შესახებ წერ. შეგიძლია, დღიური ჩანახატებითა და ფოტოებით გააფორმო.

დღიურის ჩანაწერებში თვალნათლივ წარმოაჩინე:

- რომელი სოციალური ფენებისგან შედგებოდა ეგვიპტის საზოგადოება? რამდენად განსხვავდებოდა ერთმანეთისგან სხვადასხვა სოციალური ფენის წარმომადგენლების ინტერესები, უფლებები და ვალდებულებები? რატომ?
- იდენტობის რა საშუალებები, საერთო ინტერესი და საზრუნავი ჰქონდათ ეგვიპტის საზოგადოების წევრებს?
- რა როლს ასრულებდა რელიგიური რწმენა-წარმოდგენები და როგორი დამოკიდებულება ჰქონდათ ეხნატონის მიერ გატარებული რელიგიური რეფორმის მიმართ ეგვიპტურ საზოგადოებას? რატომ?
- როგორი დამოკიდებულება ჰქონდათ ეგვიპტელებს სხვა საზოგადოების (ხეთების) მიმართ?

გვიან ბრინჯაოს ხანის კოლაფსი. ახლო აღმოსავლეთის ახალი იმპერია

§11. გვიან ბრინჯაოს ხანის კოლაფსი

- ▶ რამ გამოიწვია გვიან ბრინჯაოს ხანის კოლაფსი?
- ▶ როგორ შეიცვალა გვიან ბრინჯაოს ხანის შემდეგ ახლო აღმოსავლეთი?

ძვ. წ. II ათასწლეული აყვავების ხანა იყო ახლო აღმოსავლეთში: შუამდინარეთში, ძველ ეგვიპტეში, სირიასა და მცირე აზიაში, ასევე ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთ ნაწილსა და ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე, სადაც კრეტა-მიკენის ცივილიზაცია არსებობდა. მათ შორის მჭიდრო სავაჭრო და კულტურული კავშირები არსებობდა, რაც მაგალითად, გემთმშენებლობაში, არქიტექტურაში, ლითონის დამუშავებასა და სხვა მრავალ სფეროში იმდროინდელი მიღწევების გავრცელებას უზრუნველყოფდა. ერთმანეთისგან საკმაოდ დაშორებულ რეგიონებსაც კი სავაჭრო ურთიერთობები ჰქონდა, მაგ., ბრინჯაოს გამოსადნობად კალა ავლანეთიდან შემოჰქონდათ, სპილენძი კი, შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროს გარდა, კუნძულ კვიპროსიდანაც. ქალაქებში ნყალმომარაგების სისტემები არსებობდა და რთულ საინჟინრო ნაგებობებს იყენებდნენ.

გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანაში საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე განვითარების უმაღლეს მწვერვალს აღწევს ბრინჯაოს მეტალურგია. აღმოჩენილია ნამოსახლარები, სამაროვნები, სამლოცველოები, მეტალურგიული ქურები და ბრინჯაოსა და რკინის უამრავი საბრძოლო, სამეურნეო და მოსართავი ნივთი. იმ დროისათვის საქართველოს ტერიტორიაზე ყალიბდება პირველი სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნები. ამ პერიოდს უკავშირდება მითი არგონავტების შესახებ და უძველესი ქართველი ტომობრივი გაერთიანებების – დიაოხისა და კოლხას – პირველი მოხსენიება ასურულ და ურარტულ ლურსმნულ წარწერებში.

ძვ. წ. XIII საუკუნის ბოლოდან ამ სამყაროში დიდი ცვლილებები დაიწყო: ქალაქები დაიწვრა, დიპლომატიური და სავაჭრო ურთიერთობები გაწყდა, დამწერლობის სისტემები გაქრა, ზოგიერთი ცივილიზაცია განადგურდა. მეცნიერებმა ამ პროცესს „ბრინჯაოს ხანის კოლაფსი“ უწოდეს და მისი გამომწვევი მიზეზების კვლევის შემდეგ რამდენიმე მათგანი გამოყვეს:

ა) ბუნებრივი კატასტროფები – მიწისძვრები ხმელთაშუაზღვისპირეთში ჩვეულებრივი ამბავი იყო, თუმცა, სავარაუდოდ, დროის ამ მონაკვეთში მისი გააქტიურება უნდა მომხდარიყო. კვლევების თანახმად, ხმელთაშუაზღვისპირეთში გამოვლენილია 47 ძეგლამდე, რომლებიც 50-წლიან მონაკვეთში დაინგრა. მეცნიერთა ნაწილი ვარაუდობს, რომ ისინი მიწისძვრამ დაანგრა.

ბ) კლიმატის ცვლილება – არქეოლოგთა ნაწილი კოლაფსის მთავარ მიზეზად კლიმატის ცვლილებას მიიჩნევს და ამტკიცებს, რომ გვიანბრინჯაოს დასასრულს უეცარმა კლიმატურმა ცვლილებამ რეგიონში მოუსავლიანობა გამოიწვია, რასაც სოციალურ-ეკონომიკური კრიზისი, მოსახლეობის ადგილიდან აყრა და მიგრაციები მოჰყვა. ამაზე კვიპროსის, ანატოლიისა და ეგვიპტის ხალხებთან მათი (მოსული ხალხის) კონფლიქტები და დატოვებული წარწერები მეტყველებს.

წყარო ა) ხეთების მეფის (სავარაუდოდ, სუფილულიუმა II-ის) წერილი უგარიტის მეფე ამურაბის:

(უგარიტი ხეთებს ხორბლით დახმარებას სთხოვს, მაგრამ ხეთებს თავად უჭირთ)
„იმის გათვალისწინებით, რაც შენ მზეს (ხეთის მეფეს), შენ უდიდებულესობას მოსწერე ხორბლის (გამოგზავნის) სათხოვნელად, რომ ხორბალი შენს ქვეყანაშიც აღარ გაქვს, (გამცნობ, რომ ხორბლის არქონის გამო) მეც, მზეც, დაღუპული ვარ!“

წყარო ბ) ხეთების მეფის (სავარაუდოდ, სუფილულიუმა II-ის) წერილი უგარიტის მეფეს, სავარაუდოდ, ამურაბის (ხეთების მეფე წერს უგარიტის მეფეს, რომ ეგვიპტიდან გამოგზავნილი ხორბალი დატვირთოს და გამოაგზავნოს ხეთების სამეფოში)

„და ასე მოიქცა ქალაქი ურა... მათ მის უდიდებულესობას (ხეთების მეფეს) სურსათი შეუნახეს. მისმა უდიდებულესობამ აუწყა მათ, რომ ეგვიპტიდან მუქიშისკენ (უძველესი სახელმწიფო სირიაში, რომელიც იმ დროს ეგვიპტის ვასალი იყო) გამოიგზავნა 2000 ქორი (დაახლ. 400 ტონა) ხორბალი. თქვენ უნდა მიაწოდოთ მათ დიდი გემი და ეკიპაჟი და მათ უნდა გადაიტანონ ეს მარცვლეული თავიანთ ქვეყანაში (ხათის სამეფოში). ერთ-ორ გზობაზე გადაიტანენ. თქვენ არ უნდა დააკავოთ მათი გემი!“

1. როგორ ფიქრობ, რამდენად შესაძლებელია არქეოლოგიურად იმის დადასტურება, რომ ძველი მიწისძვრისგან დაინგრა?

3. რაზე მეტყველებს მოყვანილი წყაროები?

4. წყაროებიდან გამომდინარე, ხორბლის დეფიციტის თვალსაზრისით რომელ სახელმწიფოს აქვს შედარებით უკეთესი მდგომარეობა? შეეცადე, ახსნა მიზეზი.

5. დაწვრილებით ახსენი კლიმატური ცვლილებებით გამოწვეული შედეგების მნიშვნელობა. მაგ., როგორ გამოიწვევდა მოუსავლიანობა სოციალურ-ეკონომიკურ კრიზისს? რატომ გახდებოდა მოსახლეობა იძულებული, დაეტოვებინა საცხოვრებელი ადგილი? სად შეიძლებოდა წასულიყო მიგრირებული მოსახლეობა? როგორ გააგრძელებდნენ ცხოვრებას?

6. კიდევ რა შეიძლებოდა გამხდარიყო ქალაქების დანგრევის მიზეზი? შენი აზრით, შეიძლებოდა თუ არა, ბუნებრივი კატასტროფები და კლიმატური ცვლილებები ცივილიზაციების გაქრობის ერთადერთი მიზეზი ყოფილიყო?

გ) აჯანყებები, სოციალური პრობლემები – მოცემულ პერიოდში დაიწყო სოციალური ფენების დაპირისპირება საზოგადოების შიგნით, დაბალი სოციალური ფენების აჯანყებები არისტოკრატიის წინააღმდეგ. ამის დამადასტურებლად მკვლევართა ნაწილს რამსეს III-ის მმართველობისას (ძვ. წ. 1186 – 1155 წწ.) მშენებელთა ამბოხი მოჰყავს. დეირ-ელ-მედინას აკლდამის მშენებლები მას შემდეგ გაიფიცნენ, რაც ფული არ გადაუხადეს. სწორედ ამ პერიოდში აკლდამების ქურდობაც გახშირდა. „ქურდები ნაძარცვით ყველაზე ხშირად საჭმელს ყიდულობდნენ“.

განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობაში იყო დაპყრობილი მოსახლეობა ან „ვალის მონები“. ისინი ხშირად გაქცევით ცდილობდნენ მონობისგან თავის დაღწევას. გაქცეულთა რაოდენობა ისე გაიზარდა, რომ სახელმწიფოებს მოუწიათ, საერთაშორისო ხელშეკრულებებში მათი ძებნის, დაჭერისა და დაბრუნების პუნქტები შეეტანათ. შესაბამისად, ადამიანებმა სხვა ქვეყნებში გაქცევას სტეპებისა და მთებისთვის თავის შეფარება ამჯობინეს. ხშირად ისინი თავს ესხმოდნენ სავაჭრო ქარავნებს და ძარცვავდნენ მათ.

7. როგორ ფიქრობ, მაინცდამაინც მოცემულ პერიოდში რატომ უნდა დაწყებულიყო დაბალი სოციალური ფენის გამოსვლები? ხომ არ უკავშირდება ეს მიზეზი „გვიან ბრინჯაოს კოლაფსის“ სხვა მიზეზებს?

დ) შემოსევები – იყო პერიოდი, როცა ისტორიკოსებს „ბრინჯაოს ხანის კოლაფსის“ მიზეზად მხოლოდ ე. წ. „ზღვის ხალხების“ შემოსევები მიაჩნდათ. მათი იდენტიფიკაცია დღესაც კვლევის საგანია. წყაროებში ეს ტომები სხვადასხვა სახელით მოიხსენიებიან: ლუკიები, შერდენები, შეკელეშები, თერეშები, ფელესტები და სხვ. თუმცა, როგორც უნდა გადანედეს მათი ვინაობის საკითხი, ფაქტია, „ზღვის ხალხების“ შემოსევებმა ხმელთაშუა ზღვის ცივილიზაციების ნგრევა გამოიწვია. მათთან თავდაცვით ბრძოლის აწარმოებდნენ ეგვიპტის ახალი სამეფოს ფარაონები: რამსეს II, ერნეპტაჰი და რამსეს III. ეგვიპტური ხელნაწერები ამ შემოსევებზე მოგვითხრობს.

ზოგი ისტორიკოსის აზრით, „ზღვის ხალხები“ თავდაპირველად დაქირავებულ მოლაშქრეებად მსახურობდნენ (მაგ., ეგვიპტელებთან, ხეთებთან), შემდეგ კი მათ წინააღმდეგ დაიწყეს ბრძოლა.

ე) სავაჭრო ურთიერთობების მოშლა

ზოგი მკვლევარი ბრინჯაოს ხანის კოლაფსის ერთ-ერთ მიზეზად სავაჭრო და დიპლომატიური კავშირების განწყვეტას ასახელებს, თუმცა ამ მოსაზრებას არ ეთანხმება მეორე ნაწილი, რომელიც ვერ ხვდება, რატომ უნდა გაენწყვიტათ ანყობილი ურთიერთობები მხარეებს. ვაჭრობის შეწყვეტა შეიძლებოდა მხოლოდ შედეგი ყოფილიყო, დაძაბულობის კულმინაცია და არა პირიქით. იმდროინდელი ვაჭრობის გლობალური ხასიათის გამო ერთი სახელმწიფოს დაცემას, შეიძლებოდა, მეორის დაცემა მოჰყოლოდა.

მხარეებს, ოლქებს სავაჭრო გზები აერთიანებდა. ბუნებრივია, ეს სისტემა მხოლოდ მშვიდობიან გარემოზე იყო გათვლილი. ძვ. წ. XIII საუკუნის ბოლოდან გაზრდილ სამხედრო კონფლიქტებსა და მეკობრეობას სავაჭრო ურთიერთობების შეწყვეტა მოჰყვა, რამაც, თავის მხრივ, ეკონომიკური კოლაფსი გამოიწვია, შედეგი კი სოციალური და პოლიტიკური სისტემების დანგრევა იყო.

ერთ-ერთმა ისტორიკოსმა გვიან ბრინჯაოს ხანაში მომხდარი მოვლენები „უბედურებათა გრიგალს“ შეადარა. მისი აზრით, „შესაძლოა, მოსახლეობას გადაეტანა ერთი კატასტროფა, როგორც იყო მიწისძვრა ან გვალვა, მაგრამ მათ ვერ გაუძლეს მიწისძვრების, გვალვისა და შემოსევების კომბინირებულ ეფექტს. ამუშავდა „დომინოს პრინციპი“ და ერთი ცივილიზაციის დაშლას დანარჩენების დანგრევაც მოჰყვა“.

8. „გვიან ბრინჯაოს ხანის კოლაფსის“ გამომწვევ მიზეზებს შორის მონახე მიზეზზე-დეგობრივი კავშირები და ჩამოაყალიბე მოვლენების განვითარების შენეული ხედვა.

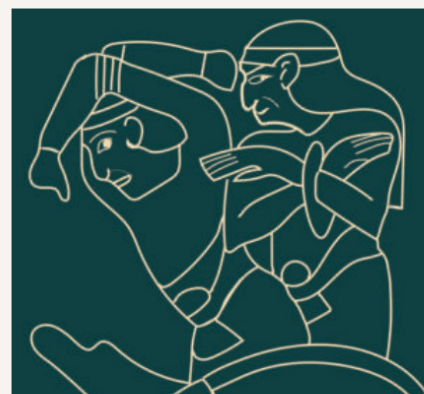
ძველი ცივილიზაციების დასასრული

ხეტების სამეფო ბოლო პერიოდამდე ომებს აწარმოებდა მეზობლებთან. მას დაპირისპირება ჰქონდა ალასიასთან (კუნულ კვიპროსთან) და ასურელებთან (ნიხრიას ომი), რომელიც ასურელების გამარჯვებით დასრულდა და რეგიონში ხეტების ავტორიტეტი სრულიად შეარყია. ამას ემატებოდა ხეტების გამუდმებული ბრძოლები შავიზღვისპირა, პონტოს მთების ხალხთან – ქასქებთან (მეცნიერთა ერთი ნაწილის ვარაუდით, ისინი ქართველური ტომები იყვნენ). რამდენიმე საუკუნის მანძილზე ხეტებს გამუდმებული ბრძოლა უწევდათ მათთან. შემორჩენილია ამ დაპირისპირების ამსახველი ცნობები.

წყარო გ) მურსილი II-ის ანალები (მე-6 და მე-7 წელი, ბრძოლა ქასქების წინააღმდეგ):

„შემდეგ წელს ციხარიას ქვეყნისაკენ გავემართე. ბაბუაჩემის დროს ქალაქმა ქასქამ თარიქარიმუს მთა ძალით დაიკავა. მაშინ ქალაქ ხათუსას საფრთხე შეექმნა, მოვიდნენ ისინი (და) თავს დაესხნენ ქალაქ ხათუსას და მეტად შეავიწროვეს. მე, მზე, გავემართე და ქალაქ ქასქას, რომელმაც თარიქარიმუს მთა დაიპყრო, თავს დავესხი. ქალაქ არინას მზის ქალღვთაება, ჩემი ქალბატონი, ამინდის ღვთაება, ჩემი ბატონი, მეცულა და ყველა ღვთაება გვერდით მედგა. მაშინ დავამარცხე ქალაქი ქასქა თარიქარიმუს მთაზე და გავანადგურე იგი. თარიქარიმუს მთა კი დავაცარიელე... მთელი ქვეყანა გადავანვევინე. შემდეგ ქალაქ ხათუსაში უკან დავბრუნდი და ყოველივე ეს ერთ წელიწადში ვქმენ“.

სურ. 1 ქასქი ტყვეების გამოსახულება ეგვიპტიდან

მართალია, ამჯერად მურსილი II-მ ქასქებზე გაიმარჯვა, მაგრამ ძვ. წ. 1200 წლისთვის ქასქებმა ხეტების დაკნინებით ისარგებლეს და განაახლეს შემოსევები.

ძვ. წ. XII საუკუნიდან მცირე აზიის ტერიტორიაზე გამოჩნდნენ საბერძნეთში მცხოვრები მიკენელები, რომლებსაც ხეტები „ახიაველებად“ (იგივე აქაველები) მოიხსენიებდნენ. აქაველებს თავიანთი დამწერლობა ჰქონდათ. შესაძლოა, სწორედ მათ ენათესავებოდნენ

ე.წ. „ზღვის ხალხები“. აქაველების ან „ზღვის ხალხების“ ხეობებზე ლაშქრობის ცნობები არ მოგვეპოვება, მაგრამ, ფაქტია, ხეობის სამეფო ისე დასუსტდა, რომ მათი კვალი მცირე აზიაში საერთოდ გაქრა.

9. გამოთქვი ვარაუდი, რა პროცესები შეიძლებოდა განვითარებულიყო ხეობის სახელმწიფოს განადგურების შემდეგ? რა გზას დაადგებოდნენ ხეობის სახელმწიფოში მცხოვრები ხალხები? მისი მეზობლები, მაგ., ქასქები?

წყაროები მოგვითხრობს ეგვიპტესა და „ზღვის ხალხებს“ შორის შეტაკებების შესახებ. მათი მოგერიება ფარაონ რამსეს III-ს თავისი მეფობის მე-8 წელს (ძვ. წ. 1190 წ.) მოუწია, შეებრძოლა და დაამარცხა ისინი.

სურ. 2 რამსეს III ებრძვის „ზღვის ხალხებს“

10. რა ინფორმაციას გვაწვდის წყარო ეგვიპტელებისა და „ზღვის ხალხების“ შეტაკებების შესახებ? ნახატის მიხედვით, რა შეგვიძლია ვთქვათ „ზღვის ხალხებზე“?

წყარო დ) უგარიტის ბოლო მეფის, ამურაბის საპასუხო წერილი ალასიის მეფეს (ალასიის მეფემ ამურაბის მტრების წინააღმდეგ ბრძოლაში დახმარება სთხოვა, რაზეც საპასუხოდ ეს წერილი მიიღო)

„მტრის ხომალდები მოვიდნენ (აქ); ჩემი ქალაქები დაწვეს და ჩემს ქვეყანაში ბოროტება ჩაიდინეს; განა ჩემმა ბატონმა არ იცის, რომ ჩემი ყველა ჯარი და ეტლი ხეთის მიწაზეა? ჩემი ხომალდები კი ლუკას მიწაზე?.. ჩემი ქვეყანა ბედის ანაბარა აღმოჩნდა. დაე, ჩემმა ბატონმა იცოდეს: აქ მოსულმა მტრის შეიღმა ხომალდმა დიდი ზარალი მოგვყენა ჩვენ“.

ქარხემიშის მმართველმა უგარიტს დასახმარებლად ჯარი გაუგზავნა, მაგრამ, როგორც ჩანს, მათ ქალაქის დახმარება ვერ შეძლეს.

წყარო ე) უგარიტის დაცემის შემდეგ გამოგზავნილი წერილი

„ჩვენი საკვების საცავები დაცარიელებულია, ვენახებიც განადგურებული. ჩვენი ქალაქი გაძარცვულია, დაე, იცოდეთ“.

უგარიტი – სავაჭრო ქალაქ-სახელმწიფო სირიაში. არქეოლოგიური გათხრების შედეგად ნაქალაქარის ადგილზე მეფის უზარმაზარი სასახლისა და ბიბლიოთეკის ნანგრევები აღმოჩნდა.

ქარხემიში – ქალაქ-სახელმწიფო ჩრდილოეთ სირიაში. ძვ. წ. XIV საუკუნიდან ხეთების გავლენის ქვეშ იყო და იქ ხეთური სამეფო დინასტიის წარმომადგენლები მეფობდნენ.

11. რა ინფორმაცია მიიღე წყაროებიდან? რატომ ესხმოდნენ თავს „ზღვის ხალხები“ სავაჭრო ქალაქებს? დაუკავშირე წყაროდან მიღებული ინფორმაცია „გვიან ბრინჯაოს ხანის კოლაფსის“ მიზეზებს.

12. იმსჯელე, რა შედეგს მოიტანდა ეს შემოსევები არა მარტო კონკრეტული ქალაქებისთვის, არამედ რეგიონისთვისაც.

რუკა 7 გვიანბრინჯაოს ხანის კოლაფსი

„გვიან ბრინჯაოს ხანის კოლაფსის“ შემდეგ ცნობილი სამეფოებიდან გადარჩა ეგვიპტე, თუმცა ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე, სირიაზე, კონტროლი დაკარგა; ბაბილონსა და ასურეთს მხოლოდ ლოკალური მნიშვნელობა დარჩათ, **მიკენური ცივილიზაცია** გაქრა, ქალაქი ტროა დაინგრა და ყველაფერი ეს ისტორიისთვის ძალიან მცირე მონაკვეთში – ძვ. წ. XIII დასასრულსა და ძვ. წ. XII პირველ ნახევარში – მოხდა.

ამგვარად, ძვ. წ. XII საუკუნეში, „გვიან ბრინჯაოს ხანის კოლაფსის“ შემდეგ, ახლო აღმოსავლეთსა და აღმოსავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთში მთლიანად შეიცვალა არსებული ვითარება, ძველი სახელმწიფოების ნაწილი დაინგრა, ნაწილი გადარჩა და დროებით დასუსტდა, თუმცა შემდგომში კვლავ მოახერხა დანინაწილება, მაგ., ასურეთმა, ბაბილონმა, ელამმა. ასპარეზზე ახალი სახელმწიფოები გამოჩნდა, მაგ., ურარტუ, მცირე აზიაში – ფრიგია და ლიდია. როგორც ჩანს, ქართველურმა ტომებმაც, რომლებიც აქამდე ხეთებისა და მითანის სახელმწიფოების შემადგენლობასა თუ ჩრდილში იყვნენ, გათავისუფლება მოახერხეს და პირველი სახელმწიფოები – დიაოხი და კოლხა – შექმნეს.

ძვ. წ. XII საუკუნიდან ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე რამდენიმე ეთნოსი – ფინიკიელები, არამეელები და ებრაელები – იყო განსახლებული. სწორედ ფინიკიელებს უკავშირდება ბრინჯაოს კოლფსის შემდეგ გამქრალი დამწერლობის სისტემების ნაცვლად ახალი ანბანური დამწერლობის ჩამოყალიბება. ფინიკიელებმა უგარიტელებისგან გადაიღეს ანბანი, რომელიც შემდგომ არამეელებმა და ებრაელებმა განავითარეს. ასე რომ, თუ დამწერლობის წარმოშობის ადგილად მესოპოტამია ითვლება, ანბანის სამშობლოდ სწორედ **ლე-ვანტის** ტერიტორია შეიძლება მოვიხაზოთ.

მიკენური ცივილიზაცია – კრეტა-მიკენის – ძვ. წ. III-II ათასწლეულებში ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთ ნაწილში (კონტინენტური საბერძნეთი, კუნძული კრეტა, ეგეოსის ზღვის კუნძულები) გავრცელებული ბრინჯაოს ხანის კულტურა.

ლევანტი – ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთ ნაწილის ქვეყნების ზოგადი სახელწოდება (უფრო ვიწრო გაგებით, სირიისა და ლიბანის).

ʔa	b	g	ḥ (x)	d	h
w	z	ḥ (ḥ)	t	y	k
š	l	m	ḏ (ð)	n	ʔ (θ)
s	ʕ	p	ʃ	q	r
ʔ (θ)	ḡ (χ)	t	ʔi	ʔu	s₂

სურ. 3 უგარიტული ლურსმნული ანბანი, უძველესი ანბანი მსოფლიოში

13. გვიან ბრინჯაოს ხანის კოლფსამდე რა განაპირობებდა წინა აზიაში ერთიანი სოციალურ-კულტურული სივრცის არსებობას და კოლფსის შემდეგ როგორ შეიცვალა პოლიტიკური რუკა?

14. დაიყავით ჯგუფებად. თითოეულმა ჯგუფმა აირჩიეთ ძველი ახლო აღმოსავლეთის ცივილიზაცია, რომელიც გვიან ბრინჯაოს ხანამდე არსებობდა. ჯგუფში გაინაწილეთ სფეროები (გეოგრაფიული გარემო და ეკონომიკა, პოლიტიკური წყობა, საზოგადოება, რელიგია და კულტურა, საინჟინრო საქმე და გამოგონებები, არქიტექტურა და გამორჩეული ნაგებობები), მოიძიეთ დამატებითი ინფორმაცია და მოამზადეთ პრეზენტაცია.

პრეზენტაციების წარდგენის შემდეგ, კლასში შეაჯამეთ ძველი ახლო აღმოსავლეთის ბრინჯაოს ხანა და გამოყავით წარმოდგენილი ცივილიზაციების საერთო ნიშნები, რაც ამ ეპოქის დამახასიათებლად გამოდგება.

§12. აქემენიანთა სპარსეთის დაარსება

- ▶ როგორ გააერთიანა აქემენიანთა სპარსეთმა შუა და ახლო აღმოსავლეთი ერთი ხელისუფლების ქვეშ?

მრავალრიცხოვანი ირანულენოვანი ტომები სამხრეთ-დასავლეთ აზიაში ცხოვრობდნენ. მათ რიცხვს მიეკუთვნებოდნენ მიდიელები, სპარსელები, პართიელები, ბაქტრიელები და სხვ. ძვ. წ. VII საუკუნეში ირანულენოვან ტომებს შორის დანიშნულდნენ მიდიელები და სახელმწიფო შექმნეს. მათ მოახერხეს სხვა ირანული ტომებისა და მხარეების დაპყრობა, მათ შორის, სპარსეთის სამეფოსიცი, რომლის სათავეში აქემენიანთა საგვარეულო იდგა. სპარსელები ხარკს უხდიდნენ მიდიის მეფეს, რომელიც „მეფეთ მეფის“ ტიტულს ატარებდა.

ძვ. წ. 553 წელს მიდიის წინააღმდეგ აჯანყება დაიწყო სპარსეთის მეფე კიროს II-მ (ძვ. წ. 558 – 530). ბრძოლამ სამ წელიწადს გასტანა და სპარსელთა გამარჯვებით დასრულდა. ძვ. წ. 550 წელს კიროსმა აიღო მიდიის დედაქალაქი ეკბატანა და თავი სპარსეთისა და მიდიის მეფედ გამოაცხადა.

კიროსმა დაპყრობები გააგრძელა და მომდევნო ორი წლის განმავლობაში დაიკავა პართია და ჰირკანია – მანამდე მიდიის შემადგენლობაში მყოფი ირანული ოლქები. ძვ. წ. 547-46 წლებში კიროსმა მცირე აზიისკენ გაილაშქრა.

ზოგი ხალხი წინააღმდეგობას უწევდა დამპყრობელებს, ზოგი კი დაზავებასა და მათ მხარეზე გადასვლას ირჩევდა. მაგ., მცირე აზიაში ლაშქრობების დროს კიროსს მიემხრო ერთ-ერთი სამეფო – კილიკია და სამხედრო დახმარებაც კი შესთავაზა. ამის გამო კიროსს არასდროს გაუგზავნია კილიკიაში სპარსელი მმართველები, განსხვავებით სხვა ქვეყნებისგან, რომლებიც წინააღმდეგობას უწევდნენ. სპარსელების მხარეზე კილიკიის გადასვლის შემდეგ კიროსი ლიდიის სამეფოსაც მიუახლოვდა.

იმ დროს ლიდიის სამეფოს მცირე აზიაში გამორჩეული ადგილი ეჭირა. მისი მფარველობის ქვეშ იყვნენ სანაპიროზე მდებარე ბერძნული ქალაქები.

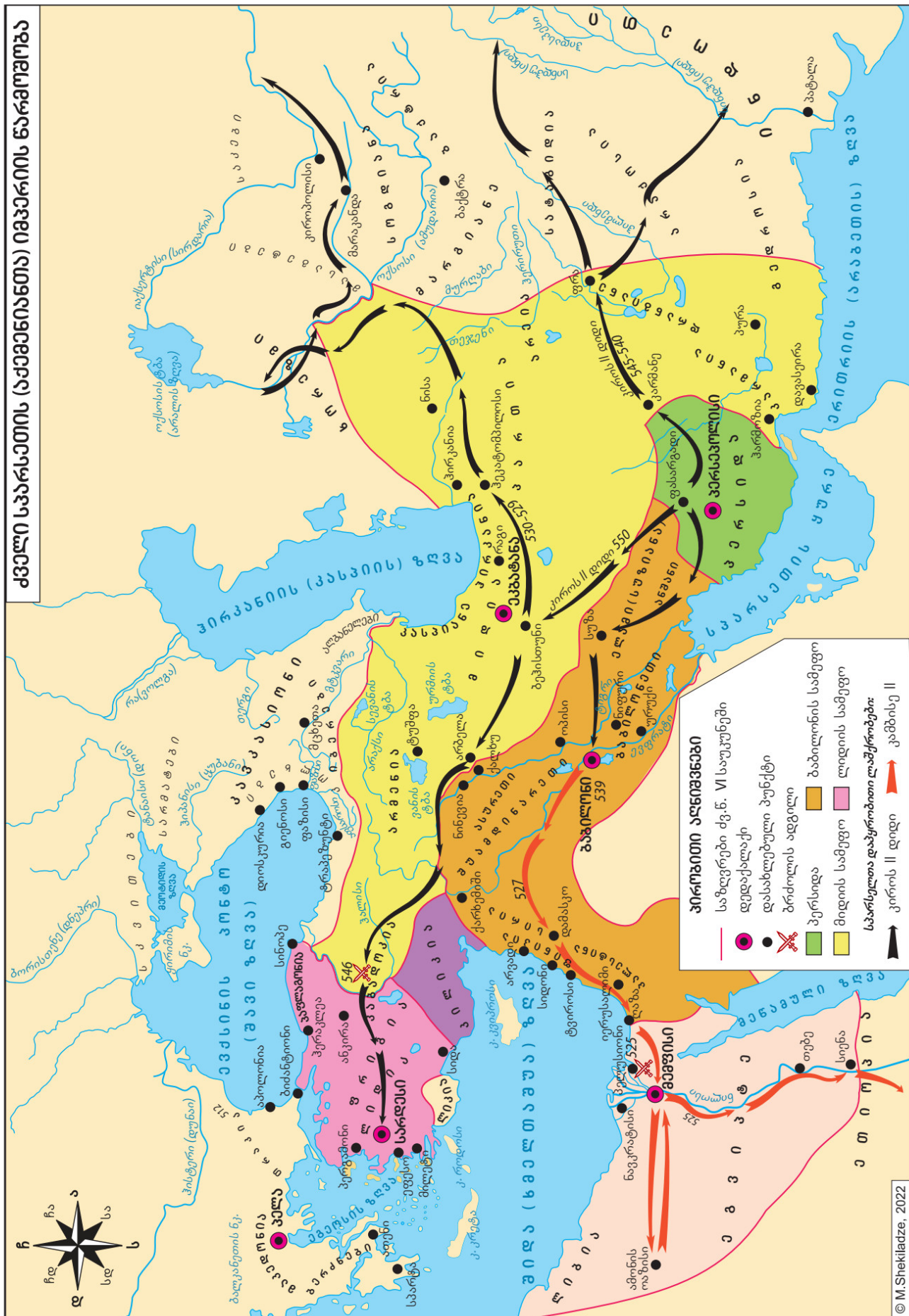
კიროსი ლიდიისკენ დაიძრა. გზადაგზა ის თავის არმიას იმ ქვეყნის მეომრებითაც ავსებდა, რომლის ტერიტორიაზეც გადიოდა. კიროსმა ელჩები მცირე აზიის სანაპიროს ბერძნულ ქალაქ-სახელმწიფოებშიც გაგზავნა და მოუწოდა, მის მხარეზე გადასულიყვნენ. მაგრამ მცირეაზიელმა ბერძნებმა მოცდა ამჯობინეს.

ლიდიის დედაქალაქის – სარდეს – ალების შემდეგ კიროსმა იქ სპარსელი მმართველი დანიშნა და მცირე აზიის ბერძნული ქალაქებისკენ გაემართა. ბერძნებმა კიროსს ელჩები გაუგზავნეს და მფარველობა სთხოვეს იმ პირობით, რა პირობითაც მანამდე ლიდიის მეფის მფარველობის ქვეშ იმყოფებოდნენ. მაგრამ კიროსმა ელჩებს უპასუხა, მას შემდეგ, რაც ლიდიის ბედი გადაწყდა, ბერძნულ ქალაქებსაც თავად განეუსაზღვრავ პირობებსო. ქალაქების ნაწილი სპარსელებს საკუთარი ნება-სურვილით დამორჩილდა, ნაწილი კი ბრძოლის შედეგად დაიპყრეს.

კიროსმა შემდეგ ლაშქრობები აღმოსავლეთით გააგრძელა და შუა აზიის ნაწილი დაიპყრო. ძვ. წ. 539 წელს კი ბაბილონიც დაიკავა.

სურ. 1 კიროს II-ის სტელა ფასარგადში

რუკა 8. ძველი სპარსეთის (აქემენიანთა) იმპერიის წარმოშობა

კიროს II დიდისთვის წინააღმდეგობა არ გაუწევით ბაბილონის მცხოვრებლებსაც, რადგან კიროსმა ისინი უსამართლო მეფის ბატონობისაგან იხსნა. მან ბაბილონის მთავარ ღვთაებას – მარდუქს – ტაძარში მსხვერპლი შესწირა და ქალაქის მცხოვრებლებს მშვიდობა-სა და ხელშეუხებლობას შეჰპირდა. ასევე, იმ მოსახლეობას, რომელიც ბაბილონის მეფეების მიერ იძულებით იყო შუამდინარეთში გადმოსახლებული, ნება დართო, საკუთარ სამშობლოში დაბრუნებულიყო. კიროსმა ფორმალურად შეინარჩუნა ბაბილონის სამეფო და სოცია-ლურ სტრუქტურაში არაფერი შეუცვლია. ბაბილონი მეფის ერთ-ერთი რეზიდენცია გახდა. ქვეყანაში, ერთი შეხედვით, ყველაფერი უცვლელი დარჩა: სახელმწიფოს აპარატში მოხელეთა უმრავლესობა ბაბილონელი იყო, ქურუმები ადგილობრივი ღმერთებისთვის მსახურებას აგრძელებდნენ და მათ ხელს არავინ უშლიდა, პირიქით, კიროსი მფარველობდა კიდევ ბაბილონელთა კულტებს. გარდა ამისა, კიროსის მმართველობა ბაბილონში უცხოელთა ბატონობად არ მიუღიათ, რადგან მან მეფობა „მარდუქის ხელიდან“ მიიღო და ყველა რიტუალი შეასრულა. კიროსმა მიიღო „ბაბილონის მეფისა და ქვეყნების მეფის“ ტიტული, რომელსაც მისი მემკვიდრეებიც ატარებდნენ ქსერქსემდე. სინამდვილეში ბაბილონის დამოუკიდებელი სახელმწიფო აქემენიანთა ერთ-ერთ ოლქად გადაიქცა და საგარეო პოლიტიკაში ყოველგვარი დამოუკიდებლობა დაკარგა. უმაღლესი სამხედრო და ადმინისტრაციული ხელისუფლება სპარსელი მოხელის ხელში იყო მოქცეული. ბაბილონის დამორჩილების შემდეგ დასავლეთით მდებარე ქვეყნები – სირია, პალესტინა და ფინიკია – ეგვიპტის საზღვრამდე სპარსელებს დაექვემდებარა.

ამის შემდეგ კიროსმა გადანყვიტა, საზღვრები უკვე სახელმწიფოს ჩრდილო-აღმოსავლეთის მხრიდან გაემაგრებინა, რათა შუა აზიიდან მომთაბარე ტომები – მასაგეტები – არ შემოჭრილიყვნენ. ძვ. წ. 530 მან შუა აზიაში ილაშქრა, მაგრამ მდინარე ამუდარიის სანაპიროზე მომთაბარეებთან ბრძოლაში დაიღუპა.

ამგვარად, კიროს II დიდის დაპყრობების შედეგად შეიქმნა ახალი დიდი სახელმწიფო, რომელსაც, სამეფო საგვარეულოს მიხედვით, აქემენიანთა სპარსეთს უწოდებენ. აქემენიანთა სახელმწიფო ვრცელ ტერიტორიაზე გადაიჭიმა, რომლის საზღვრებში მთელი რეგიონი მოექცა.

1. რუკის მიხედვით დეტალურად ჩამოთვალე ის რეგიონები და მხარეები, რომლებიც კიროს II დიდმა დაიპყრო. შეასრულე დავალება კონტურულ რუკაზე (**მოსწავლის რვეული დავ. 16**).

2. ჩამოთვლილი მხარეებიდან რომელი იყო ირანულენოვანი ხალხით დასახლებული?

3. გაიხსენე, სხვადასხვა დროს რომელი ცივილიზაციები არსებობდა კიროსის დაპყრობილ ტერიტორიაზე. იმსჯელე, მოახდენდა თუ არა მათი შეერთება სპარსულ საზოგადოებაზე გავლენას.

4. რა სტრატეგიული, პოლიტიკური თუ ეკონომიკური მნიშვნელობა ჰქონდა სპარსელებისთვის მცირე აზიას, ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს, შუამდინარეთს? რომელი რეგიონი მიგაჩნია სპარსელების მნიშვნელოვან მონაპოვრად და რატომ?

5. როგორ ფიქრობ, რა საერთო ვალდებულებები ექნებოდათ სპარსეთის იმპერიაში შემავალ ქვეყნებს?

6. რით იყო განპირობებული აქემენიანთა შემწყნარებლური დამოკიდებულება სხვა ხალხთა რელიგიების მიმართ?

7. შენი აზრით, რამდენად შეუწყობდა ხელს აქემენიან მეფეთა ამგვარი პოლიტიკა იმპერიის ერთიანობას?

8. გამოთქვი ვარაუდი, რა სირთულეების წინაშე შეიძლება აღმოჩენილიყო აქემენიანთა საგვარეულო სახელმწიფოს მართვისას?

9. შენი აზრით, როგორი საშინაო პოლიტიკა უნდა ეწარმოებინათ აქემენიანებს?

ძვ. წ. 530 წელს ტახტზე ავიდა კიროსის მემკვიდრე კამბისე. მან ეგვიპტეზე გაილაშქრა. ძვ. წ. 525 წელს ეგვიპტელთა არმია სპარსელებთან ბრძოლაში დამარცხდა და ეგვიპტეც აქემენიანთა სახელმწიფოს შემადგენლობაში შევიდა. კამბისემ ფარაონის ტიტული მიიღო და ეგვიპტის მეფედ ყველა წესის დაცვით ეკურთხა. კამბისე მონაწილეობას იღებდა ეგვიპტელთა რელიგიურ დღესასწაულებში, მსხვერპლს სწირავდა ეგვიპტელთა ღმერთებს. დღემდე შემორჩენილ ერთ-ერთ ეგვიპტურ რელიეფზე კამბისე ეგვიპტულ ტანსაცმელშია გამოწყო-

ბილი. კამბისე მამის პოლიტიკის გამგრძელებელი იყო, ამიტომ ეგვიპტელებს რელიგიურ და პირად ცხოვრებაში თავისუფლება შეუნარჩუნა, სახელმწიფო აპარატშიც ეგვიპტელი მოხელეები მსახურობდნენ. ძვ. წ. 522 წელს სპარსეთში აჯანყება დაიწყო და კამბისეც სამშობლოსკენ გაეშურა, თუმცა გზაში შეთქმულებმა მოკლეს.

10. ახსენი, რა მიზანი ჰქონდა ეგვიპტის დაპყრობის შემდეგ კამბისეს მიერ ფარაონის ტიტულის მიღებას და ეგვიპტური წესების დაცვით მეფედ კურთხევას?

ბერძენი ისტორიკოსი ჰეროდოტე თავის „ისტორიაში“ მოგვითხრობს კამბისეს დროს სამეფო კარზე მომხდარი გადატრიალების შესახებ, რომლის შემდეგაც სამეფოს სამომავლო მმართველობის შესახებ ბჭობა გაიმართა სპარსელ დიდებულებს ოტანესს, მეგაბიძუსსა და დარიოსს შორის. თითოეული თავისი მოსაზრების უპირატესობას ამტკიცებდა.

ოტანესმა გამოაცხადა, სახელმწიფოს მართვაში ყველა სპარსელი უნდა მონაწილეობდესო. მან თქვა: „მგონია, რომ ერთი პირი აღარ უნდა იყოს ჩვენი მმართველი, რადგან ეს არც სასიამოვნოა და არც კარგი. თქვენ ხომ ნახეთ, სადამდე მივიდა კამბისეს თავხედობა და თქვენ თვითონვე განიცადეთ მოგვის (ქურუმის) თავნებობა. როგორ შეიძლება, კარგი რამ იყოს ერთმმართველობა, რომელიც არაფრით ზღუდავს მმართველის თვითნებობას? ადამიანთა შორის ყველაზე ღირსეულმაც რომ მოიპოვოს ეს ძალაუფლება, ისიც კი ვეღარ შეინარჩუნებს თავის ჩვეულებრივ ღირსებას. ხალხის მმართველობას, უპირველეს ყოვლისა, სახელი აქვს შესანიშნავი – თანასწორუფლებიანობა, ხოლო შემდეგ ხალხის მმართველობა არაფერს აკეთებს ისეთს, რასაც აკეთებს ერთმმართველი. თანამდებობებს ისინი წილისყრით იჭერენ, თანამდებობისათვის პასუხს აგებენ, ხოლო ყოველგვარი გადანყვეტილება საერთო საბჭოზე გააქვთ. ამიტომ, ჩემი აზრით, უნდა მოვსპოთ ერთმმართველობა და გავადიეროთ ხალხის მმართველობა, რადგან სიმრავლე ყოვლისშემძლეა“.

- 11.** შეაფასე ოტანესის არგუმენტები ხალხის მმართველობის სასარგებლოდ.
12. შეაფასე ოტანესის არგუმენტები ერთმმართველობის საწინააღმდეგოდ.

მეგაბიძუსმა ბრძანა, მცირეთა მმართველობას მივენდოთო. მან თქვა:

„რაც ოტანესმა ილაპარაკა ტირანიის მოსპობის შესახებ, მეც ამას ვიტყვოდი, მაგრამ, რაც შეეხება ხალხისთვის ძალაუფლების გადაცემას, აქ ის სწორ აზრს ასცდა, რადგან არაფერია იმაზე უგუნური და თავნება, ვიდრე ბრბო. მართლაც, აუტანელი იქნება, რომ ხალხი გათავისუფლდეს ტირანის თავნებობისაგან და დაემორჩილოს აღვირახსნილი ბრბოს თავნებობას, რადგან, თუ ტირანი რამეს აკეთებს, მან იცის და ისე აკეთებს, ბრბომ კი არ იცის. ან კი როგორ უნდა იცოდეს რამე იმან, ვისაც არც უსწავლია და არც რამე კარგი და ხეირიანი უნახავს. ის ადიდებულ მდინარესავით მიექანება და უგუნურად იჭრება საქმეებში. ჩვენ თვითონაც მათ შორის ვიქნებით. ცხადია, საუკეთესო ადამიანებს გადანყვეტილებებიც საუკეთესო ექნებათ“.

- 13.** შეაფასე მეგაბიძუსის არგუმენტები მცირეთა მმართველობის სასარგებლოდ.
14. შეაფასე მეგაბიძუსის არგუმენტები ხალხის მმართველობის საწინააღმდეგოდ.

შემდეგ დარიოსმა წარმოთქვა სიტყვა. მან თქვა: „ვფიქრობ, რაც აქ მეგაბიძუსმა თქვა ხალხის მმართველობის შესახებ, სწორი იყო. მაგრამ, რაც შეეხება მცირეთა მმართველობას, ის მართალი არ არის. მე მჯერა, რომ წარმოდგენილი სამი შესაძლებლობიდან თითოეული მათგანი საუკეთესოა – ხალხის მმართველობაც, მცირეთა მმართველობაც და ერთმმართველობაც, მაგრამ მაინც ვიტყვი, რომ ბოლო ბევრად აღემატება ორივეს. ერთი ღირსეული კაცის მმართველობაზე უკეთესი არაფერი შეიძლება იყოს, რადგან სწორი გადაწყვეტილებებით ის უნაკლოდ უპატრონებს ხალხს და ასეთი მმართველობის დროს მტრებისგან საგანგებოდ დაიმალება გადაწყვეტილებები. მცირეთა მმართველობის დროს, როდესაც სახელმწიფო საქმეებზე მრავალნი ზრუნავენ, ჩვეულებრივ, მათ შორის დიდი უთანხმოება ჩამოვარდება ხოლმე, რადგან თითოეულ მათგანს სურს მოთავეობა და თავისი აზრების გატანა, რაც დიდ უთანხმოებას წარმოშობს. ერთმმართველობა საუკეთესო ფორმაა სახელმწიფოს მართვისა. ყოველ ნათქვამს რომ თავი მოეუყაროთ და ვიკითხოთ, საიდან მივიღეთ ჩვენ თავისუფლება და ვინ მოგვცა ის, ხალხმა, მცირეთა მმართველობამ თუ ერთმმართველობამ, მე გიპასუხებთ, რომ ჩვენ ერთმა კაცმა (კიროსმა) გაგვათავისუფლა და ამიტომ ჩვენ მმართველობის ამ ფორმას უნდა მოვუყაროთ. ამას გარდა, მამაპაპეულ, კარგ წეს-ჩვეულებებს არ უნდა გადავუხვიოთ. ასე არ ივარგებს“.

15. შეაფასე დარიოსის არგუმენტები ერთმმართველობის სასარგებლოდ.
16. შეაფასე დარიოსის არგუმენტები მცირეთა მმართველობის საწინააღმდეგოდ.
17. როგორი იყო ძველ აღმოსავლეთში გავრცელებული მმართველობის ფორმა და შენი აზრით, რამდენად იყო შესაძლებელი აქემენიანურ სპარსეთში მმართველობის ფორმის ცვლილება?

§13. აქემენიანური სახელმწიფოს მმართველობის სისტემა. დარიოს I-ის რეფორმები

- ▶ როგორ დაიხვეწა აქემენიანთა სახელმწიფოს მმართველობის ფორმა დარიოსის რეფორმებით?
- ▶ რა პრივილეგიებით სარგებლობდნენ აქემენიანურ სახელმწიფოში სპარსელები?

კამბისეს შემდგომ აქემენიანთა სპარსეთის მეფე გახდა დარიოს I (ძვ. წ. 522 – 486). მეფობის პირველ ორ წელს (ძვ. წ. 522-521) დარიოსი მთელ იმპერიაში მოდებული აჯანყებების ჩაქრობას მოუწია. ხან ერთი და ხან მეორე ოლქის მმართველისა თუ ხალხის წინააღმდეგ ბრძოლისას იგი ეყრდნობოდა როგორც სამეფო გვარდიას, ისე სხვადასხვა ოლქში მდგარი ჯარის იმ ნაწილებს, რომლებიც მეფის ერთგული დარჩნენ. დარიოსი აჯანყების დროს ძალზე გონივრულად იქცეოდა. მას ძალა არ შესწევდა, ერთდროულად ყველა მიმართულებით მიეტანა შეტევა. ამიტომ სწრაფად და თანამიმდევრულად მოქმედებდა, რიგრიგობით აქრობდა აჯანყების კერებს.

აჯანყებამ ცხადყო, რომ იმპერიაში ძალაუფლება მყარი არ იყო და განმტკიცება სჭირდებოდა.

კიროსისა და კამბისეს დროს დაპყრობილ ქვეყნებში ადგილობრივი მმართველობის სისტემები შენარჩუნებული იყო. დარიოს I-მა აჯანყების ჩახშობის შემდეგ რეფორმების გატარება დაიწყო. მისი მიზანი ცენტრალური ხელისუფლების გაძლიერება და ადგილობრივი მმართველობის ახალი სისტემის შექმნა იყო. ამგვარად, პროვინციებში ახალი ადმინისტრაციული სისტემა დამკვიდრდა.

სურ. 1 დარიოს I-ის წარწერის რელიეფური გამოსახულება ბეჰისტუნის კლდეზე, რომელშიც მეფე აჯანყებულებზე გამარჯვებას ზეიმობს

დარიოს I-მა მოაწესრიგა სახელმწიფოს ტერიტორიულ-ადმინისტრაციულ ერთეულებად – სატრაპიებად დაყოფის საკითხი და მათი საზღვრები ძველი ქვეყნების სახელმწიფო და ეთნოგრაფიულ საზღვრებში (მაგ., ეგვიპტის, მიდიის, ელამისა და ა. შ.) მოაქცია. დარიოს I-ის მმართველობის პერიოდში აქემენიანურ სპარსეთში 20 სატრაპია იყო.

სატრაპიის ფარგლებში დაშვებული იყო ისეთი შემთხვევებიც, როცა ესა თუ ის ქალაქი თვითმმართველობას, ავტონომიას ინარჩუნებდა (მაგ., ფინიკიური ქალაქები, ბერძნული ქალაქების ნაწილი). ასეთი ქალაქების საშინაო საქმეებში სპარსელები არ ერეოდნენ და ისინიც აქემენიანთა მომხრეებად რჩებოდნენ.

სატრაპიის სათავეში მეფის მოხელეები – სატრაპები – იდგნენ. სატრაპის თანამდებობა კიროსისა და კამბისეს დროსაც არსებობდა და ის ადგილობრივი მმართველის ფუნქციას ასრულებდა, რომელიც ოლქში ერთდროულად უმაღლესი სამოქალაქო და სამხედრო პირი იყო. სატრაპები, ძირითადად, ადგილობრივი წარჩინებულები იყვნენ. დარიოსის რეფორმის შედეგად კი სატრაპებად სპარსელები ინიშნებოდნენ; ამას გარდა, სატრაპის ძალაუფლება შეიზღუდა; ერთმანეთისგან გაიმიჯნა სამოქალაქო და სამხედრო ხელისუფლება. სატრაპს ადგილზე უმაღლესი სამოქალაქო და სასამართლო ხელისუფლება ჰქონდა, კრებდა გადასახადებს; სამხედრო ხელისუფლება კი მხედართმთავარს გადაეცა, რომელსაც მეფე პირადად ნიშნავდა. სატრაპები და მხედართმთავრები უშუალოდ ცენტრალურ ხელისუფლებაზე იყვნენ დამოკიდებული, მათ მუდმივად ამოწმებდა საიდუმლო პოლიცია.

სატრაპიები, თავის მხრივ, ოლქებად იყოფოდა. ბიბლიაში მოხსენიებულია 120-ზე მეტი ოლქი, პროვინცია, რომლებიც ინდოეთიდან ეთიოპიამდე იყო გადაჭიმული. სპარსელები მხარეებსაც უტოვებდნენ გარკვეულ ავტონომიურობას – საკუთარ ენას, რელიგიას, ეროვნულ სამოსს, ტრადიციებს. მათ საშუალებას აძლევდნენ, აღედგინათ ომის დროს დანგრეული ტაძრები. ერთადერთი, რაც ამ ხალხს აერთიანებდა, იმპერია იყო. ისინი ყველანი იმპერიის შემადგენლობაში შედიოდნენ და ერთიან ხელისუფალსა და სპარსელების უპირატესობას

რუკა 9. ქველი სპარსეთის (აქემენიანთა) იმპერიის ადმინისტრაციული მოწყობა

აღიარებდნენ. შესაბამისად, ამ სახელმწიფოში იმპერიას აღიღებდნენ, იყო მეფის კულტი და უმთავრეს მოვალეობას საერთო კეთილდღეობის შექმნაში წვლილის შეტანა წარმოადგენდა. ჰეროდოტე წერს სპარსელზე: „მსხვერპლის შემწირველმა რომ პირადად თავისთვის ილოცოს, არ შეიძლება. ის მეფისთვის და ყველა სპარსელისთვის ლოცულობს, რადგან თავადაც სპარსელებს ეკუთვნის“ (1,132).

1. შეადგინე აქემენიანური სპარსეთის მმართველობის სქემა. შეადარე ძველ აღმოსავლეთში გავრცელებულ შენტვის ნაცნობ რომელიმე სახელმწიფოს, მაგ., ეგვიპტეს. აქვთ თუ არა მათ განმასხვავებელი ნიშნები?

2. რა მიზანს ისახავდა დარიოს I-ის ადმინისტრაციული რეფორმა?

3. რუკა 9-ის მიხედვით, რომელ სატრაპიებზე გადიოდა სამეფო გზა. დაასახელე ერთი დადებითი და ერთი უარყოფითი შედეგი, რომელსაც სამეფო გზა მოუტანდა მასზე გამავალ სატრაპიებს.

4. რომელი სატრაპიები მდებარეობდა მცირე აზიაში? რატომ იყო ეს რეგიონი ამდენ სატრაპიად დაყოფილი, ეგვიპტე კი - პირიქით ერთ სატრაპიაში გაერთიანებული?

5. გამოთქვი ვარაუდი, რატომ იყო შუამდინარეთი ორ სატრაპიაში გადანაწილებული?

6. აქემენიანური სპარსეთის რომელი მხარე იყო უფრო მჭიდროდ დასახლებული და რატომ?

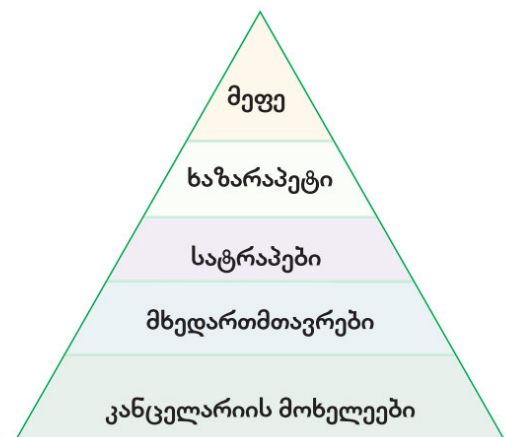
7. რა ნიშნის მიხედვით გააერთიანებდი სატრაპიებს?

8. რატომ უნარჩუნებდნენ სპარსელები ადგილობრივ მოსახლეობას საკუთარ ენას, რელიგიასა და ტრადიციებს? შეადარე სპარსელების რელიგიური პოლიტიკა ადგილობრივი მოსახლეობის მიმართ სხვა იმპერიის მაგ., ხეტების რელიგიურ პოლიტიკას. იმსჯელე საერთო და განმასხვავებელ ნიშნებზე.

დარიოსის რეფორმის შედეგად შეიქმნა დიდი ბიუროკრატიული აპარატი, რომელიც სამეფო კანცელარიიდან იმართებოდა. მეფის რეზიდენცია პერსეპოლისში იყო, მაგრამ სახელმწიფოს ადმინისტრაციულ ცენტრს ქალაქი სუზა წარმოადგენდა. სუზის გარდა, სხვა დიდ ქალაქებშიც – ბაბილონში, ეკატანაში, მეფისა და სხვა სატრაპიების დედაქალაქებშიც არსებობდა კანცელარიები, სადაც სახელმწიფო მოხელეები ისხდნენ.

მწერალთა უზარმაზარი შტატი ოფიციალურ დოკუმენტებს იწერდა. ყველა მოხელეს თვალყურს ადევნებდა უმაღლესი მოხელე – ხაზარაპეტი, რომელსაც იმავდროულად მეფის პირადი გვარდია – „ათი ათასი უკვდავიც“ – ემორჩილებოდა (გვარდია ამგვარად იმიტომ იწოდებოდა, რომ მათი რაოდენობა უცვლელი იყო. რომელიმე მეომრის დაღუპვის შემთხვევაში მის ადგილზე სწრაფად აყენებდნენ სხვა გამოცდილ მეომარს).

მმართველობის სქემა

სურ. 2 სპარსელი მეომრები

დარიოსმა ეკონომიკური რეფორმებიც გაატარა. მან იმპერიაში ფულის საერთო ერთეული შემოიღო. ეს იყო ოქროს „დარიკი“. ასევე იჭრებოდა ვერცხლის „სიკლი“, რომელიც თავისი ღირებულებით 1/20 დარიკს უდრიდა. „დარიკის“ მოჭრა მხოლოდ მეფეს შეეძლო, „სიკლს“ კი სატრაპიებში (ძირითადად, მცირე აზიაში) ჭრიდნენ. ვაჭრობისა და კომუნიკაციის განსავითარებლად დარიოსმა მოაწესრიგა გზები, შექმნა მუდმივი საფოსტო სადგურები, რომლებიც ინფორმაციის სწრაფი

გავრცელების საშუალებას იძლეოდა და იმპერიის თვით ყველაზე შორეული პროვინციებიც კი აღარ რჩებოდა იზოლაციაში.

ახალმა სამონეტო და ადმინისტრაციულმა პოლიტიკამ ხელი შეუწყო საგადასახადო სისტემის მონესრიგებას.

კიროს დიდისა და კამბისეს დროს საგადასახადო სისტემა მონესრიგებული არ იყო. სპარსელების ქვეშევრდომობაში მყოფ ხალხებს მეფისთვის ძღვენი მოჰქონდათ, ნაწილობრივ გადასახადებსაც იხდიდნენ, მაგრამ ნატურით.

დარიოსმა შემოიღო საერთო-სახელმწიფო საგადასახადო სისტემა. მას შემდეგ, რაც დადგინდა სატრაპიებში მოსახლეობის შემადგენლობა (თუ რომელი ხალხი იყო ამა თუ იმ სატრაპიაში გაერთიანებული), გადასახადებიც მკაცრად განისაზღვრა.

ყველა სატრაპი ვალდებული იყო, გადაეხადა მისი მხარისთვის დადგენილი ფულადი გადასახადი, რომელიც დამუშავებული მინების ფართობსა და ნაყოფიერებაზე იყო დამოკიდებული. გადასახადი დაუნესეს დამორჩილებულ მხარეებში ტაძრებსაც. რაც შეეხება თავად სპარსელებს, ისინი ფულადი გადასახადისგან გათავისუფლებული იყვნენ, მაგრამ ნატურალურ გადასახადს იხდიდნენ. ყველა დანარჩენი (მათ შორის, ისინიც, ვინც გარკვეული დამოუკიდებლობით – ავტონომიურობით სარგებლობდნენ, მაგ., ფინიკიელები, კილიკიელები) იხდიდნენ გადასახადს, რაც ერთიანად შეადგენდა 7 740 ტალანტ ბაბილონურ ვერცხლს (232 200 კგ.). ეკონომიკურად დაწინაურებული მხარეები, მაგ., მცირე აზია, ბაბილონი, სირია, ფინიკია და ეგვიპტე, უფრო მეტს იხდიდნენ, ვიდრე ნაკლებ განვითარებული რეგიონები. წიაღისეულით ღარიბი ქვეყნები ვალდებული იყვნენ, მინათმოქმედებით მიღებული მოსავალი და ხელოსნური ნაწარმი გაეყიდათ, რომ ვერცხლი შეეძინათ და გადასახადი გადაეხადათ.

ამ გადასახადებთან ერთად შენარჩუნდა ძღვენიც, რაც ასევე არ იყო კეთილ ნებაზე დამოკიდებული. ხშირად ის ძალდატანებით ხასიათსაც ატარებდა, თუმცა განისაზღვრა ძღვენის ზომა. მისი გადახდა ნატურით ხდებოდა. ფულად გადასახადებს ქვეშევრდომების უდიდესი ნაწილი იხდიდა, საჩუქრებს კი – ძირითადად, საზღვრებთან მცხოვრები ხალხი (მაგ., კოლხები, ეთიოპები, არაბები).

აქემენიანთა იმპერიის შემადგენლობაში ქართული ტომების ნაწილიც მოექცა. თანამედროვე საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთით მცხოვრები სასპერები, მოსხები, ტიბარენები, მოსინიკები, მაკრონები, მარები სპარსეთის XVIII და XIX სატრაპიებში იყვნენ გაერთიანებული. ჰეროდოტეს ცნობით, ქართველი ტომებიდან კოლხები სატრაპიის შემადგენლობაში არ შედიოდნენ, მაგრამ საკუთარი ნება-სურვილით იხდიდნენ ყოველ მეხუთე წელს ხარკს: 100 ყრმასა და 100 ქალწულს.

9. როგორ ფიქრობ, რამდენად უწყობდა აქემენიანთა სახელმწიფოში ჩამოყალიბებული სისტემა ვაჭრობის განვითარებას ხელს?

10. როგორ ფიქრობ, რატომ არ დაკმაყოფილდა დარიოსი მხოლოდ ნატურითა და წიაღისეულით გადასახადების გადახდას? რატომ გახდა სავალდებულო ფულადი გადასახადი?

11. როგორ ფიქრობ, რა მიზანს ისახავდა სპარსელებისთვის გადასახადების ნაწილში პრივილეგიების მინიჭება?

12. შენი აზრით, რატომ იხდიდნენ კოლხები საკუთარი ნება-სურვილით ხარკს? აქემენიანთა მიერ დაპყრობილი ხალხებიდან რომელთან გაავლებდით პარალელს და რატომ?

სახელმწიფოში მცხოვრებ ყველა ხალხს სპარსეთის მეფის უზენაესობა უნდა ელიარებინა. მეფე სრულ ძალაუფლებას ფლობდა. ის ღვთის განგებით მეფობდა. კრებდა ჯარს, მხედართმთავრობდა, ადამიანებს აჯილდოებდა უფლებებით – თევზის ქერიდან დაწყებული არხების გათხრით დასრულებული; კრეფდა გადასახადებს.

მეფეს უდიდეს პატივს სცემდნენ. ბერძნებს განსაკუთრებით ის აოცებდათ, რომ მეფეს მისივე თანდასწრებით ეთაყვანებოდნენ.

მეფისადმი მორჩილება ჩანს პერსეპოლისის სასახლის ჩრდილოეთ შესასვლელში, სადაც სასახლის გადახურვა ადამიანის ფიგურების მალა აწეულ ხელებს ეყრდნობა.

ეს ფიგურები სხვადასხვა ხალხს განასახიერებს. სახურავზე დგას მაღალზურგანი სამეფო სკამი, მის წინ კი დაბალი სკამი ფეხის დასადებად.

სასახლის დარბაზში აღმოსავლეთ შესასვლელ კიბესთან გამოსახულია პროცესია, თითოეული ხალხის წარმომადგენელს მეფისთვის საჩუქარი მიაქვს (მათ საკუთარი ეროვნული სამოსი აცვიათ და მეფეს კონკრეტულად ამ მხარისთვის დამახასიათებელ საჩუქარს უძღვნიან).

სურ. 3 პერსეპოლისის სასახლის კედლებზე რელიეფური გამოსახულება „ხალხთა მსვლელობა“

13. რა მიზანს ემსახურებოდა „ხალხთა პროცესიის“ სასახლის კედელზე გამოქანდაკება?

14. შეადარე ერთმანეთს სპარსული და ძველი ახლო აღმოსავლეთის არქიტექტურა. რა საერთო და განმასხვავებელი ნიშნები აქვთ მათ?

იმპერიაში ცხოვრობდნენ მდიდარი სავაჭრო ტრადიციების მქონე ხალხებიც, ამას გარდა, სახელმწიფოს ტერიტორიაზე მნიშვნელოვანი საქარავნო-სავაჭრო გზები გადიოდა, შესაბამისად, ვაჭრობამ იმპერიის სამეურნეო ცხოვრებაში დიდი როლი დაიკავა. სპარსელები არა მარტო სახმელეთო, არამედ საზღვაო ვაჭრობის განვითარებაზეც ზრუნავდნენ. იმპერიის მასშტაბით დაიწყო გრანდიოზული მშენებლობები. აღადგინეს ძველი არხი, რომელიც, დაახლოებით, ძვ. წ. 1300 წელს ეგვიპტის ფარაონმა, სეთი I-მა გაჭრა. ეს არხი ნილოსს წითელ ზღვასთან აკავშირებდა. იგებოდა გზები, მათ შორის უმნიშვნელოვანესი იყო სამეფო გზა, დაახლოებით, 2 699 კმ. სიგრძისა. ეს გზა სუზას ლიდის დედაქალაქთან, სარდესთან აკავშირებდა.

იმპერიის ფარგლებში მიმდინარეობდა ინტენსიური მიგრაცია: ეს იყო დეპორტაცია (მაგ., ლიბიის ქალაქ ბარკიდან მოსახლეობა გადასახლეს ბაქტრიაში, პეონიელები თრაკი-

იდან – აზიაში, მილეტელები – სუზიანაში და ა. შ.), საკუთარი ნება-სურვილით გადაადგილება – ვაჭრები, დაქირავებული მეომრები, ასევე იძულებით გადაადგილება, როცა სამშენებლო სამუშაოებზე სხვადასხვა ოლქიდან უყრიდნენ თავს ხელოსნებსა და მშენებლებს.

აქემენიანთა სახელმწიფოში ოფიციალური ენა სამი იყო – ძველსპარსული, ელამური და ბაბილონური, მაგრამ ადმინისტრაციის, სავაჭრო და საერთაშორისო ურთიერთობისთვის არამეული იხმარებოდა, რადგან არამეული ენა ძვ. წ. I ათასწლეულში ახლო აღმოსავლეთში ყველაზე გავრცელებული ენა იყო. მთელი იმპერიის ტერიტორიაზე ოფიციალური დოკუმენტები ცენტრიდან სატრაპიებში არამეულ ენაზე იგზავნებოდა, ადგილზე კი, სადაც არამეული არ იცოდნენ, დოკუმენტებს თარგმნიდნენ.

სურ. 4 პერსეპოლისის სასახლის ნანგრევები

სურ. 5 პერსეპოლისის სასახლის რეკონსტრუქცია

აქემენიანურ სპარსეთში რამდენიმე დედაქალაქი იყო – თავდაპირველად ეკბატანა (მიდიის დედაქალაქი), რომელიც შემდგომში საზაფხულო რეზიდენცია გახდა, ბაბილონი და საკუთრივ სპარსული ქალაქები: სუზა, სადაც ყველაზე ხშირად იკრიბებოდა სამეფო კარი (სუზა სანაპიროსთან ახლოს იყო, რაც ინდოეთისა და აფრიკის სამფლობელოებთან კავშირს აიოლებდა), პასარგადა, სადაც ქურუმები მეფედ კურთხევის ცერემონიალს მართავდნენ, პერსეპოლისი, დედაქალაქი დღესასწაულებისა და ცერემონიებისთვის, სადაც წელიწადში ერთხელ მაინც იმართებოდა გრანდიოზული ხალხთა მსვლელობა და იმპერიის ყველა კუთხიდან ჩამოდიოდნენ.

15. შენი აზრით, რატომ იყო აქემენიანთა სპარსეთში ოფიციალურად არჩეული ეს სამი ენა?

16. გაიხსენე ძველი ახლო აღმოსავლეთის დიდი ქალაქები. როგორ შეიცვალა პოლიტიკური ცენტრები აქემენიანთა იმპერიაში?

ქსერქსეს რელიგიური რეფორმა

დარიოს I-ის გარდაცვალების შემდეგ სახელმწიფოს სათავეში მისი მემკვიდრე ქსერქსე I (ძვ. წ. 486 – 465 წ.) ჩაუდგა. საგარეო პოლიტიკაში მან აქემენიანთა ტრადიციული კურსი გააგრძელა (დარიოსის დროს დაიწყო და შემდეგ ქსერქსეს მეფობისას გაგრძელდა სპარსელებისა და ბერძნების დაპირისპირება, რომელიც ისტორიაში ბერძნულ-სპარსული ომების სახელითაა ცნობილი).

ქსერქსემ სახელმწიფოში ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი რელიგიური რეფორმა ჩაატარა და ირანელთა საერთო რელიგიად ზოროასტრიზმი გამოაცხადა. მან აკრძალა იმპერიაში მცხოვრები სხვადასხვა ხალხის ადგილობრივი ღვთაებები და კულტები და აჭურა მაზდას სავალდებულო თაყვანისცემა დაანესა.

სურ. 6 ზოროასტრიზმის სიმბოლო, „ფრთოსანი მზე“

უძველეს დროში სპარსელები სხვადასხვა ღმერთს სცემდნენ თაყვანს.

წყარო ა) ჰეროდოტე, „ისტორია“

„სპარსელებს ქანდაკებების, ტაძრებისა და საკურთხევლების აგება წესად არ აქვთ. ის კი არა, ვინც ამას აკეთებს, იმას სულელად თვლიან, რადგან ადამიანის ბუნებისად არ მიაჩნიათ ღმერთები, როგორც ეს ელინებს სწამთ. მათ წესად აქვთ ზევსისათვის მსხვერპლის შეწირვა და ამ დროს უმაღლეს მთაზედ ადიან, ზევსს კი უწოდებენ ცის მთელ კაბადონს. მსხვერპლს სწირავენ აგრეთვე მზეს, მთვარეს, დედამიწას, ცეცხლს, წყალს და ქარებს...“

მსხვერპლშეწირვისას სპარსელები არც საკურთხეველს აკეთებენ და არც ცეცხლს ანთებენ, არც უკრავენ, არც გვირგვინებს ხმარობენ და არც ქერის მარცვალს... გაიყვანენ წმინდა ადგილას საქონელს და მიმართავენ ღმერთს... იქვე მდგომი მოგვი კი ღმერთების წარმოშობის შესახებ მღერის, რადგან ისინი ამბობენ, რომ ასეთია მათში ლოცვა. უმოგვებოდ არა სჩვევიათ მათ მსხვერპლშეწირვა.“

ძვ. წ. VIII-VII სს.-ში ზარათუშტრამ (ბერძნულად ზოროასტრმა) ჩამოაყალიბა მოძღვრება, რომელსაც შემდეგ ზოროასტრიზმი ეწოდა. ზოროასტრიზმი დუალისტური რელიგიაა, რომლის მიხედვით, სამყაროში ორი ურთიერთსაპირისპირო საწყისის – სიკეთისა და ბოროტების, სინათლისა და სიბნელის, სიცოცხლისა და სიკვდილის – მუდმივი ბრძოლა მიმდინარეობს. დადებით საწყისს ნათელი ღვთაება აჰურა მაზდა განასახიერებს, უარყოფით კი – ბნელი ღვთაება ანჰრო მაინიუ (იგივე აჰრიმანი/არიმანი). ამ რელიგიას მაზდეანობას (აჰურა მაზდას სახელის მიხედვით) ან ცეცხლთაყვანისმცემლობასაც (მათი მთავარი სალოცავი წმინდა ცეცხლია) უწოდებენ.

17. რით განსხვავდებოდა ზოროასტრიზმი ძველ ახლო აღმოსავლეთში გავრცელებული რელიგიებისგან?

18. შენი აზრით, რა მიზანი ჰქონდა ქსერქსეს რელიგიურ რეფორმას? ხომ არ გაავლეს პარალელს შენთვის ნაცნობ რომელიმე რელიგიურ რეფორმასთან?

აქემენიანური სპარსეთის საზოგადოება

იმპერიაში უპირატესი მდგომარეობა სპარსელებს ეკავათ. ისინი სახელმწიფო აპარატში, მეფის „უკვდავთა გვარდიას“ და არმიაში მსახურობდნენ. სპარსული არისტოკრატიის წარმომადგენლები მსხვილი მინათმფლობელებიც იყვნენ. სპარსელებმა იმპერიაში საუკეთესო მიწები მიისაკუთრეს. მსხვილი მინათმფლობელები იყვნენ სამეფო ოჯახის წევრები, ნათესავები და დაახლოებული პირები. ისინი იმპერიის სხვადასხვა კუთხეში (ძირითადად, ეგვიპტესა და ბაბილონეთში) დამკვიდრდნენ და ვრცელ მამულებს ფლობდნენ. თუმცა ეს სრულიადაც არ გამოირიცხავს, რომ საკუთრივ სპარსულ საზოგადოებაში სოციალური დიფერენციაცია არ იყო და ყველა სპარსელი მსხვილი მიწათმფლობელი იყო.

როგორი იყო აქემენიანთა სახელმწიფოს საზოგადოების სტრუქტურა? მთლიანად იმპერიის შემადგენლობა როგორც ეთნიკური, ისე სოციალური ნიშნით, შეიძლება, სამ ჯგუფად დავყოთ: ეთნიკური ნიშნით – სპარსელები, ირანელები და არაირანელები; სოციალური ნიშნით კი – თავისუფალ და სრულუფლებიან, თავისუფალ, მაგრამ არასრულუფლებიან და სხვადასხვა კატეგორიის დამოკიდებულ ადამიანებად და მონებად.

ძველი სპარსული საზოგადოების იერარქია

მეფე და მისი ოჯახი

ქურუმები

დიდებულები

მეომრები

ვაჭრები

ხელოსნები

მეთემეები

მონები

მეფეს, სამეფო ოჯახის წევრებსა და არისტოკრატებს – სპარსული ადმინისტრაციის წარმომადგენლებს – ეკუთვნოდათ იმპერიის სხვადასხვა ადგილას მიმოფანტული ვრცელი მიწები, რომლებიც აერთიანებდა როგორც სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწებს: ყანებს, ბაღებს, ვენახებს, ისე საძოვრებს, მადნებს, სახელოსნოებს. იქ მუშაობდნენ როგორც დაპყრობილი ქვეყნებიდან წამოყვანილი ტყვე-მონები, ისე ირანული საზოგადოების გაღარიბებული ნაწილი, რომელიც ვალების გამო არისტოკრატიაზე სხვადასხვა ფორმით დამოკიდებული გახდა. ამ სოციალურ ფენას კურტაში ან გარდა ეწოდებოდა (არამეულ და ბაბილონურ ტექსტებში გარდად მოიხსენიება, ელამურში კი – კურტაშად). კურტაშები ძირითადად სამშენებლო სამუშაოებზე იყვნენ დაკავებული. მათ შორის სხვადასხვა სპეციალობის ხელოსნებიც იყვნენ – ქვის მთელელები, მოქანდაკეები, მჭედლები, ოქროსა და ვერცხლის მჭედლები, იუველიერები და სხვ. შესრულებული სამუშაოსთვის გასამრჯელოს უხდიდნენ, თუმცა ეს გასამრჯელო განსხვავდებოდა ხელოსნობის დარგისა და ხელოსნის კვალიფიკაციის მიხედვით. ასევე განსხვავება იყო ანაზღაურებაში სქესისა და ასაკის მიხედვითაც: მაგ., ადრეულ დოკუმენტებში, რომლებშიც ჩანს, რომ გასამრჯელოს ნატურით უხდიან, კაცები თვეში ერთხელ, დაახლოებით, 30 ლიტრ მარცვლეულს ან ფქვილს იღებდნენ, ქალები – 20 ლიტრს, მოზარდები კი – 0,5-იდან 1,5 ლიტრამდე. გარდა ამისა, გასამრჯელოში შედიოდა ღვინო ან ლუდი, ხოლო კურტაშების მცირე ნაწილი (სავარაუდოდ, რაზმის მეთაურები) ხორცსაც იღებდნენ. კურტაშების ნაწილი უცხოელი, არაირანელი იყო, მაგ., ეგვიპტელები, ბაბილონელები, ბერძნები და სხვები. უშუალოდ სპარსელები კი დოკუმენტებში კურტაშებად მოხსენიებული არ არიან.

აქემენიანური სახელმწიფოს სიმტკიცე არმიაზე იყო დამოკიდებული, ამიტომ არმიის ბირთვს სპარსელები და მიდიელები შეადგენდნენ. სპარსელი სრულწლოვანი კაცების დიდი ნაწილი მეომრები იყვნენ. მართალია, ჯარში სპარსელების გარდა, იმპერიაში შემავალი სხვა ხალხებიც ირიცხებოდნენ, მაგრამ სპარსელებს უმაღლესი სამხედრო თანამდებობები ეჭირათ. სტრატეგიული პუნქტები, ციხესიმაგრეები ყოველთვის სპარსელების ხელში იყო. კავალერია არისტოკრატიიდან ივსებოდა, ქვეითები კი თავისუფალი მიწათმოქმედები იყვნენ.

19. სქემაზე მოცემული სოციალური ფენების გარდა, კიდევ როგორ შეიძლება დავყოთ აქემენიანთა სახელმწიფოს საზოგადოება? დააკვირდი სოციალურ იერარქიას და ჩამოთვალე, რომელ საფეხურზე შეიძლება იყოს სპარსელი და არასპარსელი?

წყარო ბ) პეროდოტე, „ისტორია“

ა) „როდესაც სპარსელები ერთმანეთს ხვდებიან გზაზე, შემდეგი ნიშნით მიხვდება კაცი, შემხვედრნი თანასწორნი არიან თუ არა. რადგან თუ თანაბარნი არიან, სიტყვიერი მისაღმების მაგიერ კოცნიან ერთმანეთს ტუჩებში, თუ ერთი მათგანი ცოტათი უფრო დაბლა მდგომია, კოცნიან ერთმანეთს ლოყებზე, ხოლო თუ ერთი ბევრად უფრო დაბალი წარმოშობისაა მეორეზე, მდაბიო ემხობა მეორის წინაშე და მას თაყვანს სცემს. სპარსელები თავისი თავის შემდეგ ყველაზე მეტად პატივს სცემენ მათ, ვინც ყველაზე უფრო ახლოს ცხოვრობს მათთან, შემდეგ პატივს სცემენ მათ, ვინც ამათ შემდეგ ცხოვრობს, ისე რომ პატივისცემა ხდება მანძილის მიხედვით. ამრიგად, ყველაზე ნაკლებად სცემენ პატივს მათ, ვინც ყველაზე უფრო შორს ცხოვრობს მათგან. სპარსელებს მიაჩნიათ, რომ თვითონ არიან ადამიანთა შორის ყველაზე უფრო კეთილშობილი, ხოლო სხვებს, მათი აზრით, სიქველე ახასიათებთ მეტ-ნაკლებად; ვინც ყველაზე შორს ცხოვრობს მათგან, ისინი ყველაზე უარესები არიან“.

ბ) „ყველა დღეთა შორის სპარსელებს ის დღე მიაჩნიათ პატივსაცემად, როდესაც თვითონ დაიბადნენ. ამ დღეს ისინი საჭიროდ თვლიან ყველა სხვა დღეებთან შედარებით გაცილებით მეტი საჭმელი მოამზადონ. დაბადების დღეს სპარსელთა შორის მდიდრები ღუმელში მთლიანად შემწვარ ხარს, ცხენს, აქლემს და ვირს გამოიტანენ ხოლმე, ღარიბებს კი წვრილფეხა, საქონელი გამოაქვთ, საჭმელს ისინი ცოტას ხმარობენ, ხოლო სადესერტო საჭმელს, ბევრს. ამიტომაც, რომ სპარსელები ამბობენ, რომ ელინები მშვივრები ათავებენ ჭამას, რადგან სადილის შემდეგ არაფერს მნიშვნელოვანს არ ჩამოატარებენ ხოლმე.“

ეს რომ თქვა მაცნემ, ამბობენ, კიროსი შეეკითხა იქ მყოფ ელინებს, თუ რა ხალხი არიან ლაკედემონელები და რამდენნი არიან, რომ ამას მოითხოვენ მისგან. როდესაც შეიტყო, უთხრა სპარტელ მაცნეს „არასოდეს არ მეშინოდა ისეთი ხალხისა, რომელსაც ქალაქის შუაგულში აქვს შესაკრებად განკუთვნილი ადგილი იმისათვის, რომ იქ ერთმანეთს ეფიცებოდნენ და თან ატყუებდნენ. თუ ჯანმრთელად ვიქენი, ეგენი იონიელების გასაჭირზე კი არ იყბედებენ, არამედ თავის საკუთარზე“. კიროსის ეს სიტყვები ეხებოდა ყველა ელინს, რადგან ყველას აქვს მოედნები, რომელთაც იყენებდნენ ყიდვა-გაყიდვისათვის. ხოლო თვითონ სპარსელებს, არაფრად სჭირდებოდათ მოედნები და საერთოდ სულაც არა აქვთ ისინი.

20. წყაროს მიხედვით, რით განსხვავდება სპარსელების ღმერთებისადმი დამოკიდებულება ელინურისგან?

21. შენი აზრით, წყაროში მოყვანილი ინფორმაციის გარდა, კიდევ რა დანიშნულება შეიძლება ჰქონოდა მოედანს ქალაქისთვის?

22. რაზე მეტყველებს, რომ სპარსელებს ქალაქებში მოედნები არ აქვთ?

23. როგორი დამოკიდებულება აქვთ სპარსელებს სხვა ხალხის მიმართ?

24. რას შეიძლება ეფუძნებოდეს ხალხების პატივისცემა მანძილის მიხედვით? რატომ უნდა სცემდნენ ყველაზე ნაკლებ პატივს შორს მცხოვრებ ადამიანს?

25. შენი აზრით, რას ეფუძნება სპარსული საზოგადოების ერთიანობა? რა აერთიანებდათ სპარსელებს? ირანელებს? აქემენიანთა სახელმწიფოში მცხოვრებ ხალხებს?

26. კლასში დაიყავით ჯგუფებად და შექმენით სქემა სადაც წარმოაჩენთ, როგორ შეიცვალა წინა აზრი ა) გვიანბრინჯაოს ხანის კოლაფსის, ბ) აქემენიანთა სახელმწიფოს შექმნის შემდეგ. სქემაში უნდა გამოჩნდეს, რა სახელმწიფოები არსებობდა ამ ისტორიულ პროცესებამდე და რომელი სახელმწიფოები აგრძელებენ არსებობას შემდგომ. ჯგუფებმა სქემები ერთმანეთს შეადარეთ და შეაფასეთ იმ ნიშნით, რომელი უფრო მკაფიოდ და სრულად გადმოსცემს ინფორმაციას მომხდარზე.

კომპლექსური დავალება 4

წარმოიდგინე, რომ სამხედრო მრჩეველი ხარ. მოღვაწეობ აქემენიანთა იმპერიაში და დახმარებას უწევს სპარსეთის მეფეს. გევალება შეადგინო გეგმა და წარადგინო მოხსენება, რომელიც აქემენიანურ სპარსეთს შესაძლებლობას მისცემს, მოიპოვოს გავლენა რეგიონში, ერთი მმართველობის ქვეშ გააერთიანოს ახლო და შუა აღმოსავლეთი. მოხსენება უნდა წარადგინო წერილობით, დოკუმენტის სახით.

მოხსენებაში უნდა წარმოაჩინო:

- რა სტრატეგიული, ეკონომიკური და კულტურული მნიშვნელობა აქვს ახლო და შუა აღმოსავლეთს.
- როგორ უნდა გამოიყენოს აქემენიანურმა სპარსეთმა გეოგრაფიული გარემო ერთიანი სოციალურ-კულტურული სივრცის ჩამოსაყალიბებლად?
- როგორ განვითარდა რეგიონალური და გლობალური პროცესები აქემენიანური სპარსეთის დაპყრობების შემდეგ და რა ინტერპრეტაციები შეიძლება მოჰყვეს სპარსეთის მმართველების გადაწყვეტილებებს და განხორციელებულ პოლიტიკას დაპყრობილ ქვეყნებში?
- როგორ განვითარდა აქემენიანთა იმპერია დაპყრობების შედეგად პოლიტიკური, სოციალური, ეკონომიკური და კულტურული მიმართულებით?

თემა II. ანტიკური ეპოქა

მეორე თემა – ანტიკური ეპოქა – ორ დიდ ცივილიზაციას მოიცავს: ბერძნულსა და რომაულს. ანტიკური სივრცის ცენტრს ხმელთაშუა და შავი ზღვის აუზები წარმოადგენდა, კავკასიაც ამ სივრცის შემადგენელი ნაწილი იყო, რასაც მისი პოლიტიკური, ეკონომიკური თუ კულტურული კავშირებიც ადასტურებდა.

თემის ფარგლებში თანმიმდევრობით გაეცნობი ელინურ, ელინისტურ და რომაულ პერიოდებს. გაიხსენებ და ჩაუღრმავდები ბერძნულ სამყაროში მიმდინარე მოვლენებს: დიდ ბერძნულ კოლონიზაციას, ბერძენ-სპარსელთა ომს, ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობებს; გაეცნობი ბერძნული სამყაროს პოლიტიკურ მრავალფეროვნებას, ძველი ბერძენი ფილოსოფოსების აზრებს სახელმწიფოს პოლიტიკური განვითარების ფორმებზე; ერთმანეთს შეადარებ სრულიად განსხვავებულ ათენურ და სპარტულ პოლიტიკურ მოდელებს.

რომაული ცივილიზაციის შესწავლისას ღრმად გაიაზრებ სახელმწიფო მმართველობის ფორმების ცვლილებას. რადგან რომის ისტორიის პერიოდიზაცია სწორედ პოლიტიკურ მოწყობას ეფუძნება, ცალ-ცალკეა გამოყოფილი მეფეთა, რესპუბლიკური და იმპერიული მმართველობების პერიოდები. სწორედ ამ პერიოდების შესაბამისად გაადევნებ თვალს რომის დაპყრობით ომებს და გაიაზრებ, საბოლოოდ რა სივრცე მოიცვა რომაულმა ცივილიზაციამ. თემის ბოლოს შეაჯამებ, რა როლი შეასრულა ბერძნულ-რომაულმა ცივილიზაციამ: 1. იმ რეგიონებისა და ქვეყნების განვითარებაში, რომლებიც ისტორიულად და კულტურულად ძველი ბერძნული და ლათინური ენების, კულტურის, მმართველობისა და რელიგიის გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა და 2. ევროპული ცივილიზაციის ჩამოყალიბებაში.

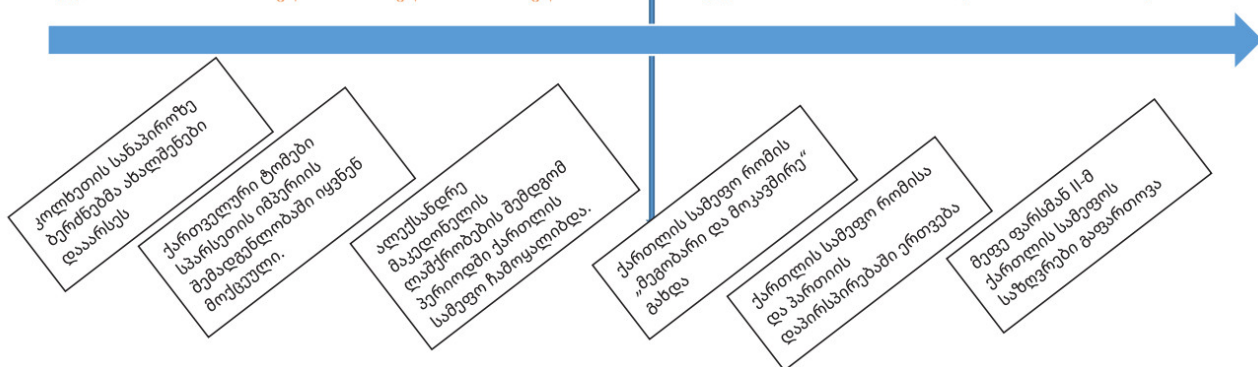
ანტიკური პერიოდი

ქართული და ბერძნული სამყარო

დიდი ბერძნული კოლონიზაცია	ბერძენ- სპარსელთა ომი	ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობები	ელინისტური სამყარო
ძვ.წ. VIII-VI	ძვ.წ. V	ძვ.წ. IV	ძვ.წ. III-II

ქართული და რომაული სამყარო

რომის რესპუბლიკა მცირე აზიაში საზღვრებს აფართოებს	რომის იმპერია სომხეთისთვის „ოქროს ხანა“ იბრძვის	რომის იმპერიის „ოქროს ხანა“
ძვ.წ. I ს.	ახ.წ. I ს.	ახ.წ. II ს.

**§14. ძველი ბერძნული სამყარო. მეტროპოლია და კოლონია.
პოლისი და სახელმწიფო მმართველობის ფორმები**

- ▶ როგორ გაფართოვდა ბერძნული სამყარო კოლონიზაციის შედეგად?
- ▶ რა ურთიერთობა არსებობდა მეტროპოლიასა და კოლონიას შორის?
- ▶ როგორ იაზრებდნენ ძველი ბერძნები სახელმწიფოს მმართველობის ძირითად ფორმებს?

ძველ სამყაროში განსაკუთრებული ადგილი ბერძნებს ეჭირათ. მეცნიერებაში აღიარებულია, რომ ცივილიზაცია, რომელიც მათ შექმნეს, მანამდე არსებული ძველი ცივილიზაციებისაგან ძალიან განსხვავდებოდა. თანამედროვე ევროპულ (დასავლურ) ცივილიზაციას ხშირად ბერძნული ცივილიზაციის მემკვიდრედ მოიხსენიებენ.

ბერძნულ სამყაროში, რომელიც ბალკანეთის ნახევარკუნძულსა და ეგეოსის ზღვის კუნძულებს მოიცავდა, ძვ. წ. VIII-VII სს.-ში ჩამოყალიბდა ქალაქ-სახელმწიფოს თავისებური ტიპი, რომელსაც „პოლისს“ უწოდებენ.

თავდაპირველად „პოლისი“ გეოგრაფიულ ტერიტორიას აღნიშნავდა. მხოლოდ მოგვიანებით გახდა ის ქალაქ-სახელმწიფოს სინონიმი. ყოველ პოლისს ჰქონდა საკუთარი მმართველობა, ჰყავდა ჯარი, ჰქონდა ხაზინა, ჭრიდა საკუთარ მონეტას. თითოეულ პოლისში ადგილობრივი, სხვა პოლისებისგან განსხვავებული, კანონები მოქმედებდა. პოლიტიკური ორგანიზების ეს ფორმა ბერძნებს მთელი ანტიკური ხანის განმავლობაში ჰქონდათ. მათ თავიანთი კულტურის აყვავების ხანაში ერთიანი სახელმწიფო არ შეუქმნიათ. პოლისების სიმრავლის მიუხედავად, ბერძნები თავს ერთიანი ბერძნული სამყაროს წევრებად მიიჩნევდნენ, რადგან ჰქონდათ ერთი ენა, თავყვანს სცემდნენ ერთსა და იმავე ღმერთებს და საერთო ბერძნულ რელიგიურ დღესასწაულებზე იკრიბებოდნენ.

ბერძნული ცივილიზაციის ხასიათი სწორედ პოლისების პოლიტიკურმა მრავალფეროვნებამ განსაზღვრა.

თავდაპირველად პოლისები ბალკანეთის ნახევარკუნძულსა და მეზობელ კუნძულებზე გაჩნდა, შემდეგ კი, ძვ. წ. VIII-VII სს.-დან, ბერძნებმა ახალი მიწების კოლონიზაცია და ახალი ტერიტორიების ათვისება დაიწყეს. განვითარებისა და მატერიალური კეთილდღეობისთვის ზრუნვამ მათ ახალი ტერიტორიების ძებნა დააწყებინა. „დედა ქალაქების“ – მეტროპოლიების მოქალაქეებმა სხვადასხვა ადგილას დასახლება და იქ აპოკიების (ბერძნულად – გადაკარგული ქალაქები), ანუ კოლონიების, დაარსება დაიწყეს. ძველბერძნული ტექსტები ამის ძირითად მიზეზად პოლისებში მიწის სიმცირეს ასახელებენ. მეორე მიზეზი ქალაქებში არსებული უთანხმოებები და ხშირად სამოქალაქო ომებიც იყო. ასეთ შემთხვევაში პოლისიდან ახალი, უკეთესი ქალაქის დაარსების სურვილით მიდიოდნენ. ამავე მიზეზით მრავალი გაღარიბებული და ვალებში ჩაფლული ბერძენიც ტოვებდა სამშობლოს. ამ პროცესს ისტორიაში „დიდი ბერძნული კოლონიზაცია“ ეწოდება. კოლონიზაცია რამდენიმე მიმართულებით წარიმართა.

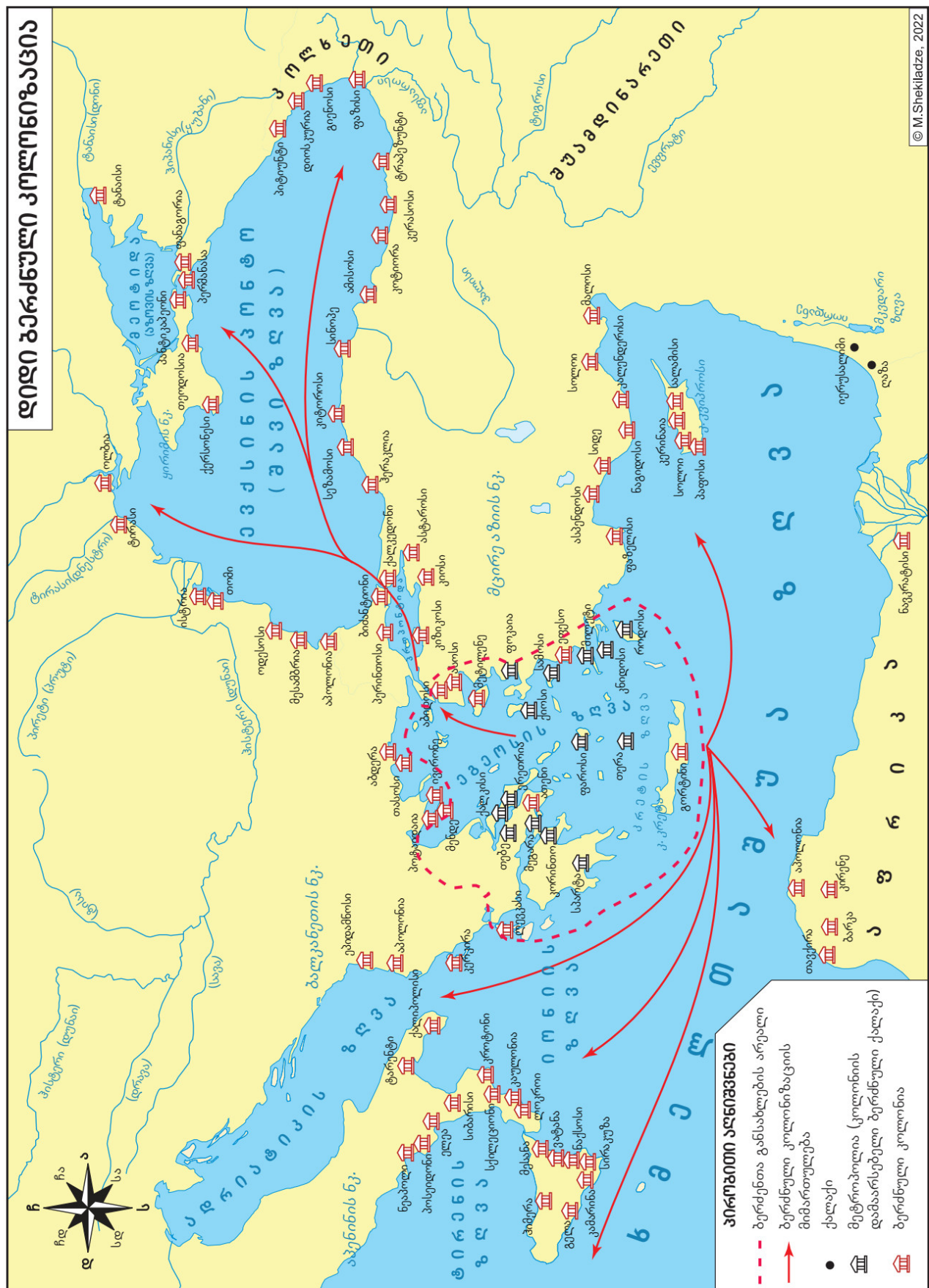

სურ. 1 ბერძნული ხომალდის რელიეფური გამოსახულება

წყარო ა) რისმაგ გორდეზიანი, „ბერძნული ცივილიზაცია“

„როგორი იყო დამოკიდებულება მეტროპოლიასა და კოლონიას შორის?... შეიძლება მრავალგვარ ფორმას შეეხვდეთ – დაწყებული „დედა ქალაქის“ მისგან გამოყვანილ კოლონიაზე ძლიერი კონტროლიდან, დამთავრებული კოლონიის სრული დამოუკიდებლობით მეტროპოლიისგან... როგორი იყო ამ კოლონიების პოზიციები და პოლიტიკური სტატუსი

რუკა 10. დიდი ბერძნული კოლონიზაცია

არაელინურ გარემოცვაში? ამ შემთხვევაშიც არ შეიძლება რაღაც ერთიანი განმარტების გამოძებნა. იქ, სადაც კოლონიები ძლიერ სახელმწიფოთა გარემოცვაში ან სულაც მათ ტერიტორიაზე არსდებოდა, ელინური ახალშენები, ბუნებრივია, ვერ გამოირჩეოდნენ პოლიტიკური და სამხედრო აქტივობით და, პირიქით, სადაც ადგილობრივი მოსახლეობა განვითარებისა თუ სახელმწიფო ორგანიზაციის დაბალ საფეხურზე იდგა, ბერძნული კოლონიების ინიციატივას ფართო გასაქანი ეძლეოდა და ისინი აღნიშნულ რეგიონში წამყვან პოლიტიკურ ძალად იქცეოდნენ...

რა აერთიანებდა ამ საოცარ დიფერენცირებულ ელინურ სამყაროს, რა იყო ამ მრავალრიცხოვანი დასახლებისათვის საერთო, რაც მათ ელინურ სულს არ უკარგავდა? ალბათ მოგვიწევს სამი ძირითადი ფაქტორის გამოყოფა: ა) ბერძნულენოვნება, ბ) საერთო-ელინური წარმომავლობის რწმენა, რაც სხვადასხვა ზომით გამოიხატებოდა კულტურულ-საზოგადოებრივ და მსოფლალქმშიც, რომლისთვისაც საკმაოდ ადრე გახდა დამახასიათებელი დაპირისპირების – ელინი/ბარბაროსი – ჩამოყალიბება, გ) საკმაოდ გამოკვეთილი ელინური ელფერი მხატვრული კულტურისა, რომელიც თავის სახეს ყველაზე ძლიერი უცხო გავლენის პირობებშიც კი არ კარგავდა“.

1. რა ფაქტორებზე იყო დამოკიდებული კოლონიის პოლიტიკური სტატუსი, მისი პოზიციები? შენი აზრით, რატომ აარსებდნენ ბერძნები კოლონიებს ზღვების სანაპიროზე?

გაეცანი ორი კოლონიის დაარსების ისტორიას.

წყარო ბ) ჰეროდოტე, ბერძენი ისტორიკოსი, ძვ. წ. V ს., „ისტორია“

1. ნავკრატისის დაარსება

„ამასისი (ეგვიპტელი ფარაონი იაჰმოსი (ძვ. წ. 570 – 526 წწ.) ელინთმოყვარე იყო... ვინც მათგან ეგვიპტეში მოვიდა, ქალაქი ნავკრატისი (მდებარეობდა ნილოსის დელტაში) მისცა დასახლებლად. ვისაც არ უნდოდა ეგვიპტეში დასახლება და მხოლოდ სავაჭრო მიზნებით მოდიოდა ხომალდებით, მათ მიწები მისცა, რომ თავიანთი ღმერთებისთვის საკურთხევლები აეშენებინათ... უწინ მხოლოდ ნავკრატისი იყო სავაჭრო ადგილი და სხვა სავაჭრო ადგილი არ ჰქონდათ ეგვიპტელებს.

თუ ვინმე ნილოსის სხვა შესართავში მოვიდოდა, უნდა დაეფიცა, რომ უნებურად მოვიდა აქ და დაფიცების შემდეგ იმავე ხომალდით უნდა გაეცურა ნავკრატისისკენ. ანდა, თუ ვერ შეძლებდა გაცურვას პირქარის გამო, ტვირთი ნავეებით უნდა გადაეზიდა დელტის შემოვლით, ვიდრე ნავკრატისში არ მოვიდოდა. ასე იყო ნავკრატისი გამორჩეული“.

2. კირენეს დაარსება

„ეგეოსის ზღვაში კუნძულ თერის (დღევანდელი სანტორინი) მმართველი გრინოსი თანამოქალაქეების თანხლებით, რომელთა შორის იყო ბატოსიც, დელფოს სამისნოში მივიდა პითიასაგან მისთვის საინტერესო ზოგიერთ კითხვაზე პასუხის მისაღებად. პითიამ აუწყა: „ააგე ქალაქი ლიბიაში“. მაშინ თერელებს ამ უწყებისთვის ყურადღება არ მიუქცევიათ, რადგან კარგად არც კი იცოდნენ, სად იყო ეს მხარე. როდესაც შვიდი წლის გვალვის შემდგომ სასონარკვეთილებამდე მისულ თერელებს პითიამ კვლავ ლიბიაში ახალშენის დაარსება უბრძანა, ბატოსის ხელმძღვანელობით ორმოცდაათნიჩბიანი ხომალდით გაუყვნენ გზას. თერელებმა გაიკვლიეს გზა ლიბიისკენ და დააარსეს ახალშენი კირენე. ამ ახალშენს თვით ბატოსი ორმოც წელს მართავდა, ვითარცა მეფე, მისი შვილი არკესილასი კი თექვსმეტ წელიწადს მეფობდა. შემდეგ კირენეს გარშემო პელოპონესიდან მოსულმა ბერძნებმა სხვა ახალშენებიც დააარსეს და შექმნეს ხუთი ქალაქის კავშირი პენტაპოლისი“.

სურ. 2 აპოლონის ტაძარი დელფოში

დელფოს სამისნო – შუა საბერძნეთში, ფოკიდაში მდებარე ქალაქ დელფოს აპოლონის ტაძრის სამისნო, სადაც ღვთაებრივ ნებას განაცხადებდა პითია (ქურუმი ქალი) და მის მისნობას (წინასწარმეტყველებას) განმარტავდნენ ქურუმები. ბერძენთა რწმენით, მისნობა ღვთაებისა და ადამიანის ურთიერთობის ერთ-ერთი გამოვლინება იყო. ქალაქის გზაჯვარედინზე მდებარეობამ და მორწმუნეთა განუწყვეტელმა ნაკადმა დელფო საერთო ბერძნულ რელიგიურ ცენტრად აქცია.

ლიბია – ძველი ბერძნები ლიბიას უწოდებდნენ ჩრდილოეთ აფრიკას ეგვიპტის დასავლეთით, ზოგჯერ კი მთელ აფრიკასაც.

2. სად მდებარეობს ნავკრატისი და კირენე?
3. როგორ ხსნის ავტორი თითოეულ შემთხვევაში კოლონიის დაარსებას? ცდილობს თუ არა იგი, თავისებურად გაამართლოს კოლონიების დაარსება?
4. რით განსხვავდება ეს ორი კოლონია ერთმანეთისგან?
5. ა) წყაროში აღწერილ კოლონიათა რომელ ტიპს განეკუთვნება თითოეული მათგანი?

კოლონიების მოსახლეობა სწრაფად იზრდებოდა. საბერძნეთიდან გადმოსახლებულნი აწყობდნენ სახელოსნოებს, ქალაქის გარშემო ამუშავებდნენ მიწას, მისდევდნენ მესაქონლეობას, ვაჭრობდნენ ქვეყნის სიღრმეში მცხოვრებ ადგილობრივ ტომებთან. ბერძნები მათგან მონებს ყიდულობდნენ. მონების ნაწილს კოლონიაში იტოვებდნენ, ნაწილს კი გასაყიდად მეტროპოლიაში აგზავნიდნენ. კოლონიებიდან მეტროპოლიებში გაჰქონდათ მარცვლეული, საქონელი, მარილი, ნედლეული (ხეტყე, ლითონი). მეტროპოლიებიდან კი კოლონიებში შემოჰქონდათ ზეთუნის ზეთი, ღვინო, სხვადასხვა ხელოსნური ნაწარმი, რასაც კოლონიები თავად არ აწარმოებდნენ. კოლონიები იქცა ბერძნული საქონლის გასაღების ახალ ბაზრად.

ბერძნული ახალშენები გაჩნდა შავი ზღვის სანაპიროზეც. თავდაპირველად ბერძნები შავ ზღვას არასტუმართმოყვარედ მოიხსენიებდნენ, მაგრამ უცნობი სამყაროს გაცნობასა და ათვისებასთან ერთად არასტუმართმოყვარე ზღვა სტუმართმოყვარედ გადაიქცა. ბერძენი გეოგრაფი სტრაბონი გადმოგვცემს:

„მაშინ (აღრე) არ შეიძლებოდა ამ ზღვაზე ცურვა და იწოდებოდა „არასტუმართმოყვარედ“ („ავექსინუს პონტოს“), მისი მღელვარებისა და ირგვლივ მცხოვრები ტომების ველურობის გამო. ეს ეხება განსაკუთრებით სკვითურ ტომებს, რომლებიც უცხოელებს სწირავდნენ მსხვერპლად... ხოლო შემდეგ მას „სტუმართმოყვარე“ („ევექსინოს პონტოს“) ეწოდა, რადგან **იონიელებმა** სანაპირო ქალაქები ააგეს“.

იონია – მცირე აზიის დასავლეთი სანაპირო, სადაც ძველბერძნული ტომები – იონიელები ცხოვრობდნენ.

6. შენი აზრით, ასახავს თუ არა ეს ტერმინები: არასტუმართმოყვარე ზღვა და სტუმართმოყვარე ზღვა – ბერძნული კოლონიზაციის ეტაპებს? რა დამატებითი ინფორმაციის მოპოვება შეიძლება მათზე დაკვირვებით?
7. იმსჯელე, რა დადებითი ან უარყოფითი მხარეები შეიძლებოდა ჰქონოდა ბერძნულ კოლონიზაციას როგორც ბერძნებისთვის, ისე ადგილობრივი მოსახლეობისთვის? შეავსე სქემა (**მოსწავლის რვეული დავ. 17**).
8. როგორ ფიქრობ, მოახდენდა თუ არა გავლენას კოლონიაზე მეტროპოლიის პოლიტიკური წყობა და კანონები?

ბერძნები სახელმწიფო მმართველობის შესახებ ////////////////////
პოლისი, უპირველეს ყოვლისა, საქალაქო თემი იყო და მისი წევრებისთვის უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა თემისადმი მიკუთვნებულობის გრძნობას. ამ თემის საფუძველზე ჩამოყალიბდა ქალაქ-სახელმწიფო.

პოლისების პოლიტიკური სტრუქტურა ერთმანეთისგან განსხვავდებოდა, ანუ მმართველობის სხვადასხვა ფორმა არსებობდა: ზოგან დემოკრატია, ზოგან ოლიგარქია, პირველ ეტაპზე ზოგიერთ პოლისში მონარქიაც კი არსებობდა. თავად ბერძნები უკეთესი და იდეალური სახელმწიფოს ძიებაში ბევრს მსჯელობდნენ სახელმწიფოს მოწყობის ფორმებზე. ფილოსოფოსებიდან პირველად პლატონმა (ძვ. წ. 427 – 347) ჩამოაყალიბა თავისი თანამედროვე სახელმწიფო მმართველობის 5 განსხვავებული ტიპი.

სქემა: სახელმწიფოს მართვის 5 ტიპი პლატონის მიხედვით (განიხილავდა სამართლიანობის კვების მიხედვით)

ბერძენმა ფილოსოფოსმა არისტოტელემ (ძვ. წ. 384 – 322) შეისწავლა 158 ბერძნული პოლისის სტრუქტურა, ერთმანეთისგან გამიჯნა მმართველობის დადებითი და უარყოფითი ფორმები და სახელმწიფო წყობის თეორია ჩამოაყალიბა. თავის ტრაქტატში „პოლიტეა“ მან გამოთქვა მოსაზრება, რომ ერთ სახელმწიფოში მმართველობის მუდმივი ფორმა არ არსებობს და მან შეიძლება ცვლილება განიცადოს დადებითიდან უარყოფითი ფორმისკენ.

წყარო გ) არისტოტელე, ბერძენი ფილოსოფოსი, „პოლიტეა“, ძვ. წ. IV ს.

სახელმწიფო ეს არ არის გაერთიანებული თანაცხოვრების ერთადერთი ფორმა. გაერთიანებული თანაცხოვრების პირველი ფორმა ოჯახია, რამდენიმე ოჯახი ქმნის დასახლებას, რომელსაც საბოლოო შედეგად სახელმწიფოს შექმნა მოსდევს.

სახელმწიფო

სახელმწიფო რამდენიმე დასახლებისგან იქმნება. სახელმწიფოს ძალაუფლება არის ოჯახის უფროსის ძალაუფლების გაგრძელება და განვითარება. რადგანაც ოჯახის უფროსის ძალაუფლება მეფურია, მონარქიულია, ამიტომ პოლიტიკური მოწყობის პირველი ფორმაც პატრიარქალური მონარქიაა „მსგავსად იმისა, როდესაც გვარის უზუცესი ყველა ოჯახს მეფესავით განაგებს, იგი წყვეტს ოჯახების დასახლებისა თუ განსახლების საკითხებს ნათესაური კავშირების გათვალისწინებით“. თუმცა არსებობს პოლიტიკური მოწყობის სხვა ფორმებიც.

პოლიტიკური მოწყობის მრავალფეროვნება

პოლიტიკური მოწყობის მრავალფეროვნება იმით აიხსნება, რომ სახელმწიფო რთული გაერთიანებაა. თითოეულ ნაწილს ბედნიერებისა და მისი მიღწევის გზებზე საკუთარი წარმოდგენა აქვს. თითოეული ნაწილი ცდილობს ძალაუფლების ხელში აღებასა და მმართველობის საკუთარი ფორმის დამყარებას. გარდა ამისა, ერთი ხალხი მხოლოდ დესპოტურ

მმართველობას ემორჩილება, მეორე სამეფო ხელისუფლების პირობებში ცხოვრობს, სხვას კი თავისუფალი პოლიტიკური ცხოვრება ესაჭიროება. მაგრამ მთავარი მიზეზი ის არის, რომ ყველა სახელმწიფოში ხდება უფლებების დაპირისპირება, რადგან ხელისუფლებისთვის იბრძვიან როგორც კეთილშობილები (არისტოკრატები), ისე თავისუფლები, მდიდრები, ღარიბები, ასევე უმრავლესობა, რომელსაც უმცირესობაზე ყოველთვის უპირატესობა აქვს. ამიტომ გაჩნდა და ერთმანეთს ენაცვლება სხვადასხვა პოლიტიკური წყობილებები. ამ ცვლილებების დროს იგივე ადამიანები რჩებიან, მხოლოდ მმართველობის ფორმები იცვლება. სახელმწიფოები პირველ რიგში იმით განირჩევიან, თუ ვის ხელშია ძალაუფლება – ერთი პირის, უმცირესობის, თუ უმრავლესობისა. ერთმა პირმა, უმცირესობამ და უმრავლესობამ შესაძლოა მართონ სწორად ან არასწორად. ამის გათვალისწინებით ვიღებთ პოლიტიკური მოწყობის 6 ფორმას: 3 სწორ (მონარქია, არისტოკრატია და პოლიტეა) და 3 არასწორ (ტირანია, ოლიგარქია და დემოკრატია) ფორმას.

მონარქია

მონარქია – უძველესი, „პირველი და ღვთიური წარმომავლობის“ ფორმაა. არსებობს პატრიარქალური და აბსოლუტური მონარქია. აბსოლუტური მონარქიის დროს ხელისუფალისთვის არ არსებობს კანონი. იგი თითქოს ღმერთია ადამიანებს შორის, მისთვის არ არსებობს კანონი, რადგან თავად არის კანონი.

არისტოკრატია

არისტოკრატიის დროს ძალაუფლება ღირსეული უმცირესობის ხელშია და ეს წყობილება შესაძლებელია იმ საზოგადოებაში, რომელშიც პირადი ღირსება ფასდება. ღირსების გრძნობა კეთილშობილთა თვისებაა, ასე რომ არისტოკრატიის დროს კეთილშობილები მართავენ.

პოლიტეა (რესპუბლიკა)

პოლიტეა – უმრავლესობის ძალაუფლებაა. რესპუბლიკური საზოგადოება იმ ადამიანებისგან შედგება, რომლებიც ბუნებით მეომარი არიან, მაგრამ ძალუძთ, ქვეყანა კანონის საფუძველზე მართონ. ამ კანონის თანახმად, უმაღლესი თანამდებობები ღარიბებსაც ერგებათ, თუ ისინი ღირსეულნი არიან.

ტირანია

ტირანული ხელისუფლება ვერ თანხმდება ადამიანურ ბუნებასთან. „პატივის ღირსია ის, ვინც ქურდს კი არ მოკლავს, არამედ ტირანს“.

ოლიგარქია

ოლიგარქია, ისევე როგორც არისტოკრატია, უმცირესობის ძალაუფლებაა, ოღონდ არა ღირსეულთა, არამედ მდიდართა.

დემოკრატია

დემოკრატია კანონზეა დაფუძნებული. ის „ყველაზე ასატანი ფორმაა პოლიტიკური მოწყობის უარეს ფორმებს შორის“. იგი თავისუფალი და ღარიბი (უღირსი) უმრავლესობის ძალაუფლებაა.

კავშირი სხვადასხვა პოლიტიკურ წყობილებას შორის

ოლიგარქია – უმცირესობის ძალაუფლება, გადადის რა ერთი კაცის ხელში, დესპოტურ მმართველობად იქცევა, ხოლო, თუ უმრავლესობის ხელში გადავა, დემოკრატიად იქცევა. სამეფო, მონარქია გადაიქცევა არისტოკრატიად ან პოლიტეად, ის, თავის მხრივ, შესაძლოა, იქცეს ოლიგარქიად, ტირანიად, ტირანია კი – დემოკრატიად.

სახელმწიფოს დანიშნულება

სახელმწიფო მოქალაქეთა ერთობლიობაა. ამ გაერთიანების მიზანი უბრალოდ ერთად ცხოვრება კი არ არის, არამედ გაცილებით მეტია. ეს ბედნიერად ერთად ცხოვრებაა. ამიტომ სახელმწიფოს მიზანი ბედნიერი ცხოვრებაა.

სქემა: მმართველობის დადებითი და უარყოფითი ფორმები არისტოტელეს მიხედვით

1	2	3
მონარქია	არისტოკრატია	პოლიტია
ტირანია	ოლიგარქია	დემოკრატია

9. დღევანდელი პოზიციებიდან არისტოტელესეული დახასიათებებიდან რომელი მიგაჩნია მართებულად?

10. მოიყვანე არისტოტელეს მსჯელობის საწინააღმდეგო კონტრარგუმენტები.

11. როგორ ფიქრობ, ბერძნული კოლონიზაციის დროს გავრცელდებოდა თუ არა კოლონიებში ბერძნული პოლიტიკური კულტურა? რამდენად მისაღები ან მიუღებელი შეიძლებოდა ყოფილიყო ადგილობრივი მოსახლეობისთვის და რაზე იქნებოდა ეს დამოკიდებული?

12. კლასში დაიყავით ჯგუფებად. გაინანილეთ არისტოტელესეული სახელმწიფო მმართველობის ფორმები. ჩამოწერეთ თქვენი არჩეული მმართველობის ფორმის დადებითი და უარყოფითი მხარეები. შექმენით მოცემული სახელმწიფო მმართველობის ფორმის მარტივი გრაფიკული სქემა, სადაც გამოჩნდება ძალაუფლების განაწილების ხარისხი. პრეზენტაცია წარუდგინეთ კლასს.

13. შეავსე ცხრილი და სქემა (მოსწავლის რვეული დავ. 18 - 19).

§15. ათენი – დემოკრატიის სამშობლო

- ▶ როგორ ჩამოყალიბდა ათენში დემოკრატია?
- ▶ რა მნიშვნელობა ჰქონდა ათენის საზოგადოებისთვის სოლონის რეფორმებს?

პოლისებს შორის განსაკუთრებული ადგილი ათენს ეკავა, რომელიც ატიკის ოლქში მდებარეობდა.

შუა საბერძნეთში მდებარე ატიკის ოლქი ძველთაგანვე საბერძნეთის ცენტრს წარმოადგენდა. ატიკის მთავარმა ქალაქმა, ათენმა, თანდათან მთელ ატიკაზე მოიპოვა გავლენა. პირველად სწორედ ათენში შემოიღეს „მოქალაქის“ ცნება და ჩაისახა მმართველობის ფორმა – დემოკრატია, თუმცა თავიდან ათენში ძალაუფლებას არისტოკრატია ფლობდა.

არსებობს გადმოცემა, რომელიც ათენის პოლიტიკურ ცენტრად გადაქცევის ამბავს მოგვითხრობს და მას მითურ **თესევსს** უკავშირებს (ანტიკურ საბერძნეთში თესევსი ისტორიულ პირად მიაჩნდათ).

წყარო ბ) პლუტარქე, ბერძენი ისტორიკოსი, პარალელური ბიოგრაფიები, I-II სს.

„თესევსმა ატიკის მთელ მოსახლეობას ერთ ქალაქში მოუყარა თავი და ჩამოაყალიბა პოლისი ერთი ხალხით, რომელიც გაფანტულად ცხოვრობდა და ძნელი იყო მათი თავმოყრა საერთო საქმისთვის... თესევსმა რჩევა-დარიგებით ჩამოუარა **დემებსა** და გვარებს.

უბრალო ხალხმა მაშინვე დაუჭირა მას მხარი, ხოლო შეძლებულებს შესთავაზა უმეფო სახელმწიფო წყობილება – დემოკრატია. თვითონ მხოლოდ საომარ საქმეთა **არქონტად** და კანონთა დამცველად დადგებოდა, დანარჩენებს კი სრულ თანასწორობას მიანიჭებდა. თესევსმა დააარსა ერთი საერთო **პრიტანეიონი** იქ, სადაც ახლა ქალაქია გაშენებული. პოლისს სახელად ათენი უწოდა... თესევსს სურდა, პოლისი კიდევ უფრო გაეზარდა. ამიტომ ქალაქში იწვევდა ყველას და თანასწორ უფლებებს სთავაზობდა. მაგრამ თესევსმა არ დაუშვა, რომ ბრბოს უწესრიგო დემოკრატია შეექმნა. მან მოსახლეობიდან გამოყო **ევპატრიდები, გეომორები** და **დემიურგები**. მათი თანასწორობა იმაზე დააფუძნა, რომ ევპატრიდები პატივით გამოირჩეოდნენ, გეომორები – სარგებლიანობით, ხოლო დემიურგები – მრავალრიცხოვნებით. მან მოჭრა ფული, რომელზედაც ხარის გამოსახულება აღბეჭდა“.

სურ. 1 ათენის აკროპოლისის დღეს

სურ. 1 ათენის აკროპოლისის რეკონსტრუქცია

თესევსი – ბერძნული მითოლოგიის გმირი, ათენის მეფის ეგეოსის (ზოგი ვარიანტით – პოსეიდონის) და ეთრას ვაჟი. ათენის ლეგენდარული დამაარსებელი.

დემები – ტერიტორიული ოლქები ძველ საბერძნეთში.

არქონტი – ერთ-ერთი უმაღლესი არჩევითი თანამდებობა ათენში, ირჩევდნენ 9 არქონტს.

პრიტანეონი – ათენის საბჭო, რომელიც არისტოკრატიული გვარის წევრებისაგან შედგებოდა.

ევპატრიდები – მინათმფლობელები, გვაროვნული არისტოკრატია.

გეომორები – წვრილი მინათმოქმედები.

დემიურგები – ხელოსნები.

1. რატომ არის მნიშვნელოვანი ეს ისტორიული წყარო?
2. რაზე გვანვდის ინფორმაციას?
3. როგორია პლუტარქეს/ათენელების წარმოდგენა დემოკრატიაზე?
4. რამდენად თანასწორია პლუტარქეს აღწერილი საზოგადოება? რას ეფუძნება ეს თანასწორობა.

ათენი, ისევე, როგორც სხვა პოლისები, შედგებოდა საკუთრივ ქალაქისა და გარშემო მდებარე ტერიტორიისგან — ხორასგან, რომელსაც სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულება ჰქონდა. ხორა დაყოფილი იყო ნაკვეთებად. პოლისის ეს ნაწილები ერთმანეთს ეკონომიკური თვალსაზრისით ავსებდა.

ხორაზე ნაკვეთების მფლობელებს მოჰყავდათ მოსავალი – ცოტა მარცვლეული, ჰქონდათ ბაღები, ძირითადად, ზეთისხილის, მისდევდნენ მევენახეობას. მოქალაქეების დიდი ნაწილი ქალაქში, გალავნის შიგნით ცხოვრობდა და ყოველდღე ნაკვეთის მისახედად და მიწის დასამუშავებლად ქალაქგარეთ – ხორაზე მიდიოდა. ამიტომ ქალაქთან ახლოს ამ ნაკვეთებზე იშვიათად თუ შეხვდებოდა გამვლელს მუდმივსაცხოვრებელი სახლები. აქა-იქ მხოლოდ პატარა ქოხები და თავშესაფარი ნაგებობები იყო. ქალაქიდან 2-3 კილომეტრის დაშორებით კი უკვე ანტიკური სოფლები – კომები მდებარეობდა, სადაც მოსახლეობა ცხოვრობდა და დღენიადაც სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობით იყო დაკავებული.

საინტერესოა, ვის ეკუთვნოდა ეს მიწის ნაკვეთები? პოლისის ყველა მცხოვრებს ჰქონდა მიწის ფლობის უფლება? – ამაში გასარკვევად თავად პოლისის შემადგენლობას უნდა გავეცნოთ.

პოლისში ცხოვრობდნენ ქალაქური თემის წევრები – სრულუფლებიანი მოქალაქეები, რომლებსაც ჰქონდათ მიწაზე საკუთრებისა და პოლიტიკური უფლებები და დანარჩენი მცხოვრებლები – არამოქალაქეები: ქალები, მონები და უცხოელი თავისუფალი მოქალაქეები, რომლებსაც ატიკის ოლქში მეტოიკებს/მეტეკებს უწოდებდნენ.

მეტოიკები (მეტეკი – ბერძნულად „გადმოსახლებული“) – უცხოელები, რომლებიც ატიკის ოლქში სამუდამოდ ან დროებით დასახლდნენ. ისინი საზოგადოების თავისუფალი, მაგრამ არასრულუფლებიანი წევრები იყვნენ და პოლიტიკური უფლებებით არ სარგებლობდნენ: არ ჰქონდათ უფლება, მონაწილეობა მიეღოთ არჩევნებში, სახელმწიფოს მართვაში, დაეკავებინათ თანამდებობები, ასევე საზოგადოებრივი თავშეყრის ადგილებში შეენირათ მსხვერპლი ღმერთებისთვის. მეტოიკებს არ შეეძლოთ შეეძინათ უძრავი ქონება (მაგ., მიწა), თუმცა მონებისა და მოძრავი ქონების ფლობის უფლება ჰქონდათ. მეტოიკები არ შედიოდნენ არც **ფილესა** და **ფრატრიაში**, არც გვარში და არც დემში.

მეტოიკებს მნიშვნელოვანი წვლილი შეჰქონდათ ათენის ეკონომიკურ ცხოვრებაში. ზოგი მათგანი საკმაოდ მდიდარიც იყო. მაგ., ათენში ფარების დამამზადებელი უდიდესი სახელოსნოს მფლობელი ორი მეტოიკი იყო. მეტოიკები პოლისში ცხოვრებისთვის გადასახადს იხდიდნენ.

პოლისებში საკუთარ მოქალაქეებსა და მეტოიკებს აღრიცხავდნენ. ზოგ პოლისში მოქალაქეებს პირადობის დამადასტურებელ მონუმენტსაც გადასცემდნენ – კალის ან ბრინჯაოსგან დამზადებულ ფირფიტას. მეტოიკებისთვის არსებობდა სპეციალური სიები, სადაც მათ მიერ გადახდილ გადასახადებს აღიწხავდნენ. ხანდახან მოქალაქეთა სიებს ქვის სტელაზე ტვიფრავდნენ. ისინი, ძირითადად, სრულწლოვანი კაცები იყვნენ, რომლებსაც სამხედრო ვალდებულება ჰქონდათ და პოლისის ლაშქარში ირიცხებოდნენ. მაგ., კუნძულ ევბეაზე ერთ-ერთ პოლისში – ერითრეაში ქვის სტელაზე 4 000 კაცი-მოქალაქე იყო ჩამოთვლილი.

სხვა ქალაქში გადასახლებულ ელინს იქ ცხოვრება მეტოიკის უფლებით შეეძლო. ის ვერ მიიღებდა მონაწილეობას პოლიტიკურ ცხოვრებაში, თუმცა გარკვეული დამსახურების სანაცვლოდ მოქალაქეობის მიღება შეეძლო. მეგობრობისა და კეთილგანწყობის სანაცვლოდ მოქალაქეობას ხანდახან უცხოელებსაც გადასცემდნენ.

ფილე – საგვარეულო გაერთიანება, თემი, მოგვიანებით ატიკაში ტერიტორიული ერთეული, რომელიც თემით იყო დასახლებული.

ფრატრია – რამდენიმე მონათესავე გვარის გაერთიანება, ტომი.

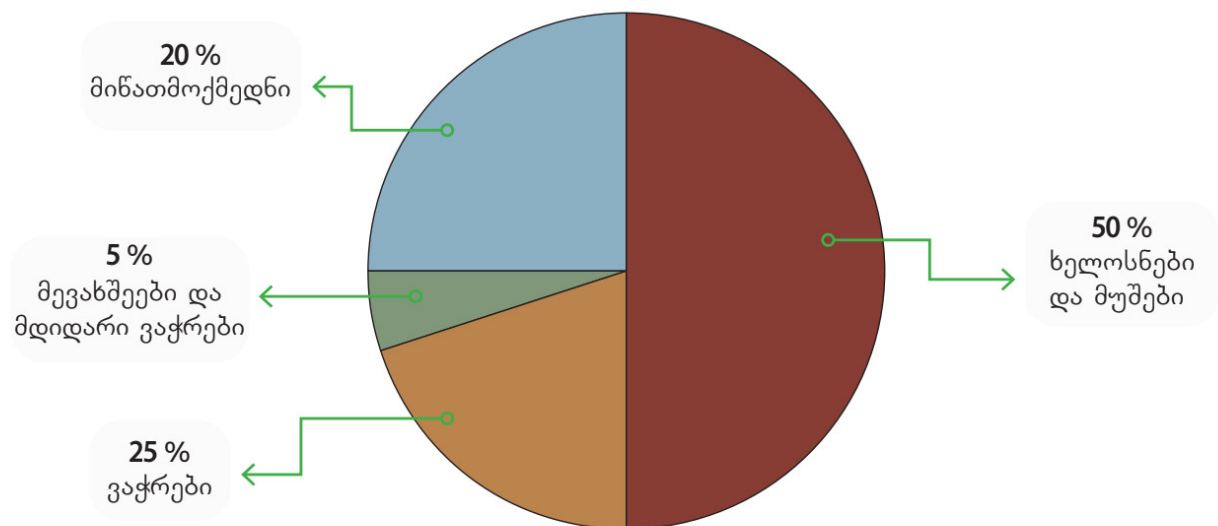

5. რა ძირითად განმასხვავებელ უფლებებს ფლობდნენ მოქალაქეები არამოქალაქეებთან შედარებით?

6. გაარკვიე, რა უფლებები აქვთ დღეს მოქალაქეებსა და არამოქალაქეებს (საქართველოს მაგალითზე), პარალელი გაავლე ატიკის ძველ საზოგადოებასთან.

7. როგორ შეიძლება მოქალაქეობის მიღება დღეს და რა გზით შეეძლოთ მოქალაქეობა მიეღოთ მეტოიკებს?

მეტოიკების საქმიანობა ძვ.წ. V ს-ის ათენში

ათენი მცირემიწიანი იყო, რის გამოც ათენელთა უმრავლესობა საკუთარი თავისა და ოჯახების გამოკვებას ვერ ახერხებდა. ისინი ხშირად ვალს იღებდნენ მდიდარი მოქალაქეებისგან, შემდეგ უმრავლესობა ვალს ველარ იხდიდა და სავალო მონობაში ვარდებოდა.

რიგითი მოქალაქეები უკმაყოფილო იყვნენ იმითაც, რომ მმართველობა, ძირითადად, წარჩინებული გვარების წარმომადგენლების ხელში იყო. ათენს სათავეში ბასილევსი, ანუ

მეფე, ედგა. აღმასრულებელ ხელისუფლებას წარმოადგენდა არქონტთა 9-კაციანი კოლეგია, რომელსაც **არეოპაგი**, ანუ არისტოკრატთა საბჭო, ირჩევდა.

დაახლოებით, ძვ. წ. 621 წელს დრაკონის არქონტობის დროს (პირველი არქონტი) პირველად ჩაინერგეს საკანონმდებლო ადამ-ნესები. ისინი გაბატონებული სოციალური ფენის ინტერესებს იცავდა. ეს კანონები იმდენად სასტიკი იყო, მკაცრი კანონმდებლობის აღსანიშნავად გამოთქმაც კი გაჩნდა – დრაკონული კანონები. მაგ., სხვისი მოსავლის ქურდობა ისევე ისჯებოდა სიკვდილით, როგორც წინასწარგანზრახული მკვლელობა. ზოგადად, სასჯელის ყველაზე გავრცელებული ფორმა სიკვდილით დასჯა იყო. დემოსის უკმაყოფილება კიდევ უფრო გაიზარდა, საზოგადოებას ცვლილებები სჭირდებოდა. დემოსის ზეწოლით არისტოკრატია დათმობებზე წავიდა. ძვ. წ. 594 წელს არეოპაგმა გალატაკებული წარჩინებული – სოლონი პირველ არქონტად აირჩია და რეფორმების მომზადება დაავალა. სოლონმა ათენისათვის ახალი კანონების შედგენა დაიწყო.

არეოპაგი – ათენის უძველესი სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტი, რომელიც სამეფოს დროს მეფის მრჩეველის ფუნქციას ასრულებდა. არეოპაგის სხდომები ომის ღმერთის, არესის ბორცვზე იმართებოდა. მონარქიის დაქვეითებასთან ერთად გაიზარდა არეოპაგის როლი. ძვ. წ. VII საუკუნიდან ხელისუფლება არეოპაგს ემორჩილებოდა.

სოლონის რეფორმები

წყარო ბ) პლუტარქე, ბერძენი ისტორიკოსი, პარალელური ბიოგრაფიები, I-II სს.

„ათენელებმა სოლონი სახელწიფო საქმეთა მომწესრიგებლად და კანონმდებლად აღიარეს. ყველაფერი მას მიანდეს: სახალხო კრებები, სასამართლოები და საბჭოები, ამ უწყებების უფლებების, ნევრთა რაოდენობისა და ვადის განსაზღვრა.

სოლონმა მოსახლეობა რამდენიმე წოდებად დაყო. პირველ წოდებას მიაკუთვნა ისინი, ვისაც ხუთასი **მედიმნი** მოსავალი მოსდიოდა. მეორე წოდებას მიაკუთვნა ისინი, ვისაც ცხენის (საბრძოლო) გამოკვება შეეძლო ან სამასი მედიმნი მოსავალი მოსდიოდა. შემდეგნი იყვნენ ისინი, ვისი მოსავალიც ორას მედიმნს შეადგენდა. და შემდეგ ყველა დანარჩენი – უფრო ნაკლები შემოსავლით...

სოლონმა გადაწყვიტა, დიდი თანამდებობები მდიდრებისთვის დაეტოვებინა, როგორც ეს ძველად იყო, ხალხს კი საშუალება მისცა, მართვა-გამგეობაში მიეღო მონაწილეობა. იმათგან, ვინც ერთი წლის განმავლობაში არქონტად იყო, სოლონმა არეოპაგის საბჭო შეადგინა. არეოპაგი სახელმწიფო საქმეთა ზედამხედველი და კანონთა დამცველი იყო.

სოლონი თვლიდა, რომ ყველა მოქალაქე ვალდებული იყო, მკაფიოდ გამოეთქვა თავისი პოლიტიკური პოზიცია. მან შემოიღო კანონი, რომელიც პატივს ჰყრიდა მოქალაქეს, თუ ის შინაური მღელვარების დროს რომელიმე მხარეს არ მიემხრობოდა“.

მედიმნი – ხორბლისა და ზეთუნის ზეთის სანყაო, დაახლოებით, 52,5-ლიტრი.

სოლონის რეფორმების შედეგად ათენის მართვის შემდეგი სისტემა ჩამოყალიბდა: სახალხო კრება იყო პოლისის მართვის უმაღლეს ორგანო და ხმის მიცემის უფლება ათენის ყველა მოქალაქეს ჰქონდა. მოქალაქეებს შეეძლოთ, ნაფიცი მსაჯულებიც გამხდარიყვნენ.

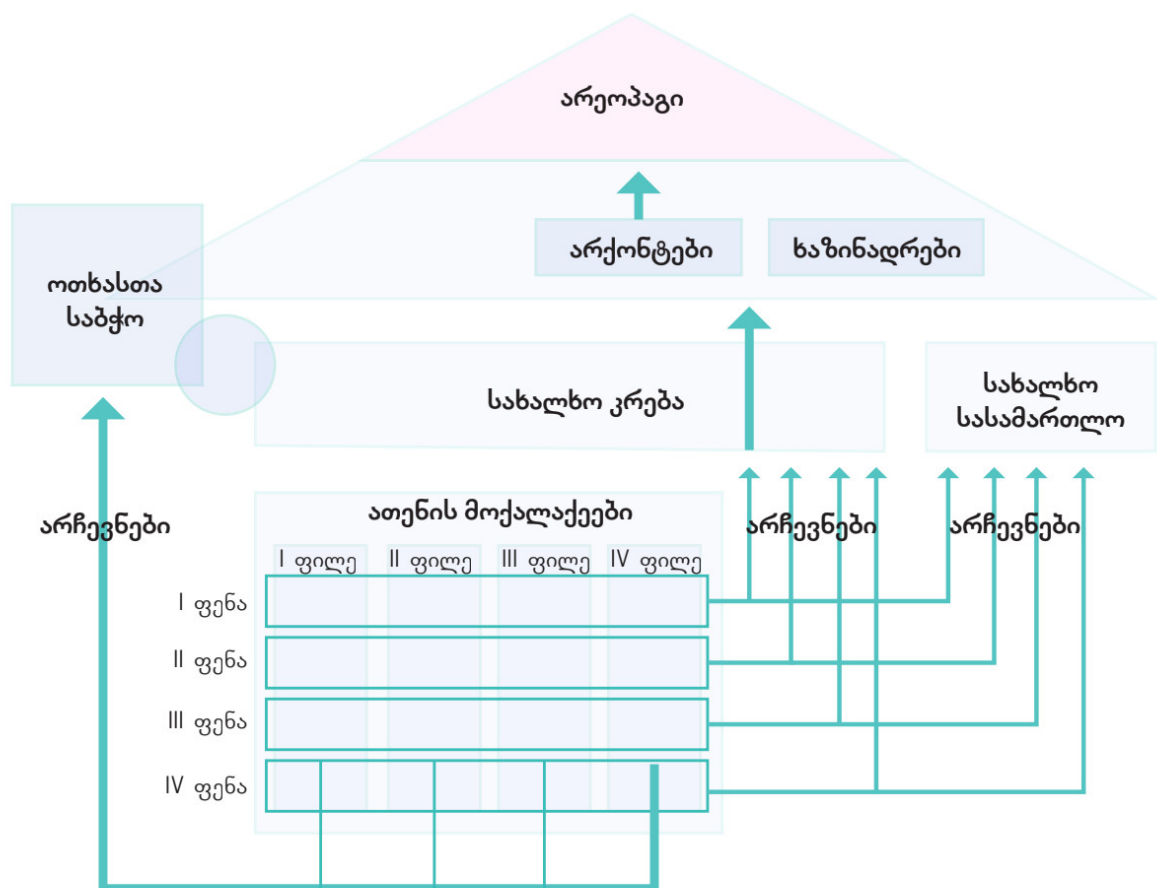
სახალხო კრებაზე მტკიცდებოდა კანონები, ირჩეოდა ომისა და ზავის პირობები, სახელმწიფოს ბიუჯეტი და სხვ.

სახალხო კრების სხდომას ამზადებდა და მიმდინარე საკითხებს აგვარებდა ოთხივე ქონებრივი ფენიდან არჩეული 100-100 ადამიანისგან შემდგარი საბჭო, ანუ ბულე. მის წევრებს მხოლოდ 1 წლის ვადით ირჩევდნენ. სიცოცხლის მანძილზე ათენის ყოველი მოქალაქე ორჯერ მაინც ხვდებოდა ოთხასთა საბჭოს შემადგენლობაში.

სახალხო კრებაზე ირჩევენ უმაღლეს მოხელეებს – ცხრა არქონტს ორი ზედა ქონებრივი ფენიდან. მათგან ყველაზე მეტი ძალაუფლება პირველ არქონტს ჰქონდა.

სწორედ სოლონმა დაამკვიდრა თავისუფალი ადამიანის, ანუ მოქალაქის, ცნება. მანვე აკრძალა ვალის გამო თავისუფალი ადამიანის გაყიდვა და მისი მონად ქცევა. მცირე აზიაში გაყიდული ადამიანები სამშობლოში დააბრუნეს. ამიერიდან მონა მხოლოდ უცხოელი, არაბერძენი შეიძლება ყოფილიყო.

სოლონის შემუშავებული სახელმწიფოს მართვის სისტემა

ათენში კიდევ არსებობდა მხედართმთავართა – სტრატეგოსთა კოლეგია. ეს ორგანო სახალხო კრების მიერ არჩეული 10 წევრისგან შედგებოდა. მისი ფუნქცია იყო სამხედრო საქმეები, არმიისა და ფლოტის ხელმძღვანელობა და სამხედრო საქმესთან დაკავშირებული საგარეო პოლიტიკის წარმართვა.

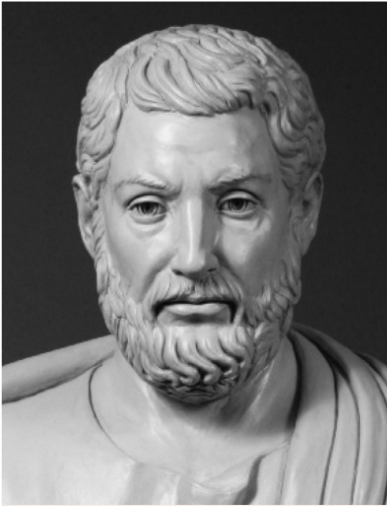
8. სოციალური ფენები, ბუნებრივია, ათენურ საზოგადოებაში მანამდეც არსებობდა. შენი აზრით, რატომ დასჭირდა სოლონს სოციალური ფენების მკვეთრად განსაზღვრა და ერთმანეთისგან გამიჯვნა?

9. როგორ მოახერხა სოლონმა ძალაუფლების დემოსზე (ხალხზე) გადანაწილება?

10. შეაფასე სოლონის რეფორმები სოლონის თანამედროვე მოქალაქის თვალთ, დღევანდელად.

11. წარმოიდგინე, რომ ათენში მცხოვრები მეტოქე ხარ. თეზისებად ჩამოწერე და არგუმენტებით გაამყარე შენი მოთხოვნები არქონტთა კოლეგიის მიმართ.

- ▶ როგორ ხდებოდა ათენის დემოკრატიული მმართველობის სრულყოფა?
- ▶ რა უსახსოვრა ანტიკურმა დემოკრაციამ თანამედროვეობას?

სურ. 1 კლისთენე, ბიუსტი

კლისთენე

ათენში დემოკრატიული პრინციპების დამკვიდრება კლისთენეს დროსაც გაგრძელდა. ძვ. წ. 509 წელს კლისთენემ გააუქმა ათენის მოქალაქეთა დაყოფა ქონების მიხედვით. დემოსზე დიდგვაროვანთა გავლენა რომ შეესუსტებინა და გვარები გაეთიშა, კლისთენემ მთელი ატიკა სამ ოლქად დაყო: 1) სანაპირო, 2) ქალაქი ათენი და მისი შემოგარენი, 3) შიდა მხარე. უმცირესი ერთეული იყო დემი, ანუ სოფლის თემი ან ქალაქის რაიონი. თითოეულ ოლქში შეიქმნა ათ-ათი ტრირია (სულ 30). ტრირიას არავითარი განსაკუთრებული ფუნქცია არ ჰქონდა. სამი ტრირია თითო ოლქიდან ქმნიდა ფილეს. მთელ ატიკაში 10 ფილე ჩამოყალიბდა, რომლებშიც გვარები გათიშული იყო და მოსახლეობა – შერეული. ამ ცვლილებების შესაბამისად შეიცვალა ბულეს დაკომპლექტების წესიც: ბულეს წევრებს, სოციალური ფენების ნაცვლად, ფილეებიდან ირჩევდნენ – თითოეული ფილედან 50 წევრს. ამგვარად, სოლონის

დროინდელი ოთხასთა საბჭო ხუთასთა საბჭოდ გადაიქცა.

ბულე მიმდინარე საკითხებისთვის ქმნიდა სექციებს. თითო სექცია წლის მეათედის, ანუ 35-36 დღის, განმავლობაში მორიგეობდა საპეციალურ მრგვალ შენობაში – თოლოსში. ქონებრივი ცენზის მიხედვით მხოლოდ უმაღლეს სახელმწიფო მოხელეებს ირჩევდნენ ზედა ორი ფენიდან.

ათენური მმართველობა ტირანიისგან რომ დაეცვა, კლისთენემ შემოიღო ოსტრაკიზმი, ანუ „ნატეხთა სასამართლო“.

ყოველწლიურად სახალხო კრებაზე განიხილავდნენ საკითხს: ხომ არ იყვნენ ქალაქში ადამიანები, რომლებიც საფრთხეს უქმნიდნენ არსებულ სახელმწიფო წყობას. კრების მონაწილეები თიხის ნატეხებზე, ანუ ოსტრაკონებზე, წერდნენ ასეთ პირთა სახელებს. კენჭისყრაში 6000 მოქალაქეს მაინც უნდა მიეღო მონაწილეობა. ვისი სახელიც ყველაზე მეტად გამეორდებოდა, მას ატიკიდან 10 წლის ვადით აძევებდნენ, თუმცა მოქალაქეობასა და ქონებას უნარჩუნებდნენ.

1. შენი აზრით, რატომ შეეზღოდა კლისთენე ფილეების გვარებად დაყოფის ტრადიციას?

2. იმსჯელე, ქონებრივი ნიშნით ათენის მოქალაქეების დაყოფის გაუქმება ნიშნავდა თუ არა სოციალურ თანასწორობას?

3. შენი აზრით, ათენის დემოკრატიისთვის რა საფრთხე შეიძლებოდა შეექმნა ავტორიტეტიან და გავლენიან ადამიანს, რომლის სახელიც ყველაზე მეტად გამეორდებოდა ოსტრაკონებზე? შენი აზრით, რატომ ასახლებდნენ ასეთ ადამიანს 10 წლით?

ეფიალტე, არეოპაგის რეფორმა

ძვ. წ. 465 წელს სტრატეგოსად აირჩიეს ეფიალტე. ეფიალტემ არეოპაგის წევრების წინააღმდეგ არაერთი სასამართლო საქმე წამოიწყო. მისი ყველა ბრალდება საფუძვლიანი არ ყოფილა, მაგრამ მიზანს მიაღწია და ძველი არქონტებისგან შემდგარი არისტოკრატიული საბჭოს ეჭვქვეშ დაყენება მოახერხა. ძვ. წ. 462 წელს კი უკვე ახალარჩეულ არეოპაგის საბჭოს შესთავაზა, ზოგიერთი ფუნქცია ათენის დემოკრატიული ორგანოებისთვის (სახალხო კრებისთვის, სასამართლოსთვის, ბულესთვის) გადაეცა. ერთი წლის შემდეგ ეფიალტე მოკლეს. არისტოტელესა და პლუტარქეს მტკიცებით, ის მისმა მოწინააღმდეგეებმა სხვისი ხელით მოიშორეს თავიდან.

სურ. 2 პერიკლე, ბიუსტი

◆ **პერიკლე და ათენის „ოქროს ხანა“** ////////////////////
 დემოკრატიის საბოლოოდ ჩამოყალიბება ათენში დაკავშირებულია პერიკლეს სახელთან.

იგი 15 წლის განმავლობაში (ძვ. წ. 444 – 429) უცვლელად იყო ათენის სტრატეგოსი, მართავდა პრინციპით: „ჩვენ ვქმნით დროის მცირე მონაკვეთში, მაგრამ არა დროის მცირე მონაკვეთისათვის“.

პერიკლემ რეფორმების გატარება იმით დაიწყო, რომ არქონტების ხმის მიცემით არჩევა აკრძალა (აქამდე არქონტებს ღიად ხმის მიცემით ირჩევდნენ) და მოხელეების ფარულად კენჭისყრით არჩევა შემოიღო. კენჭისყრისთვის ორი ჭურჭელი გამოიყენებოდა: ერთში ფირფიტები ეყარა, რომლებზეც კანდიდატის სახელი და გვარი ეწერა, მეორეში კი – შავი და თეთრი კენჭები. შავი კენჭები უარყოფას ნიშნავდა, ხოლო თეთრი – არჩევას.

პერიკლეს დროსაც ათენის უმაღლესი მმართველი ორგანო სახალხო კრება იყო, რომელსაც ეკლესია ეწოდებოდა. კრებაში 20 წელს ზემოთ ყველა ათენელი კაცი მონაწილეობდა. კრება ყოველ მეათე დღეს იკრიბებოდა

აკროპოლისის მახლობლად, მოგვიანებით კი – ათენის თეატრში. ათენელთა აზრით, ათენის ნებისმიერ მოქალაქეს შეეძლო გასძლოლოდა კრებას. ამიტომ კრების თავმჯდომარეს წილისყრით ნიშნავდნენ. წილისყრაში კი ყველა მოქალაქე მონაწილეობდა. სახალხო კრება წვევტდა ათენის პოლიტიკის, ფინანსების, ომისა და ზავის საკითხებს, უსმენდა უცხოელ ელჩებს. კრებაზე ყველა ათენელს შეეძლო ნებისმიერი, თუნდაც ყოფითი საკითხის წამოჭრა. საკითხი ღია ან ფარული კენჭისყრით წყდებოდა.

სახალხო კრებაზე განსახილველ კანონებს კვლავ ბუღე ამზადებდა. იგი განიხილავდა თანამდებობის პირთა საქმეებსაც.

სახალხო კრება ერთი წლის ვადით ირჩევდა სახელმწიფო მოხელეებს, რომლებსაც ორჯერ ზედიზედ თანამდებობის დაკავების უფლება არ ჰქონდათ. გამონაკლისი იყო პირველი სტრატეგოსის, ანუ მთავარსარდლის, თანამდებობა. სასამართლოს, ანუ ნაფიცთა საბჭოს, მთელი ათენი ირჩევდა. მოსამართლეები არა მარტო ათენში, არამედ ათენის მოკავშირე ქალაქებშიც იყვნენ. არც ერთმა ბრალდებულმა არ იცოდა წინასწარ, რომელი მოსამართლე განიხილავდა მის საქმეს, რაც ქრთამის აღებას გამოიწვევდა. ვექილი, ანუ ბრალდებულის დამცველი, მაშინ არ არსებობდა. სასამართლოზე თავს თვით ბრალდებული ან მისი ნათესავი იცავდა.

◆ **ათენის მოქალაქეები და არამოქალაქეები** ////////////////////
 ძველ ათენელებს სწამდათ, რომ პოლისს ადამიანები ქმნიან და არა დამცავი გალავნები ან მეომრების გარეშე დარჩენილი საბრძოლო ხომალდები. 451 წელს პერიკლემ გამოსცა კანონი „წმინდა მოქალაქეობა“, რომლის მიხედვითაც განისაზღვრა, ვინ იყო ათენის მოქალაქე: ყველა კაცი, რომელსაც მამა ათენელი ჰყავდა, ხოლო დედა ასევე ათენელის შვილი იყო. ბავშვის მამობის აღიარება მისი დაბადებისთანავე უნდა მომხდარიყო, რომ მას მოქალაქეობა მიეღო. ათენელი მოქალაქეობას კარგავდა ბრძოლაში გამორჩენილი ლაჩრობის, ქურდობის, ვალების გადაუხდელობის, ღმერთების უპატივცემულობის გამო.

ათენის მოქალაქე, პირველ რიგში, მიწის მფლობელი იყო და მას თავად ან მონების დახმარებით ამუშავებდა. ჭაბუკის უმთავრესი მოვალეობა სამხედრო სამსახურის გავლა იყო. მისი დასრულების შემდეგ მას მსხვერპლი უნდა შეეწირა ატიკის ყველა ღმერთისთვის, რის შემდეგ სრულუფლებიანი მოქალაქე ხდებოდა და 49 წლის ასაკამდე ქალაქის დამცველთა რიგებში იყო.

სამხედრო მოვალეობის გარდა, მოქალაქეს სამოქალაქო უფლებებიც ჰქონდა. მას შეეძლო სახალხო კრებაში ან ნაფიც მსაჯულად სასამართლოში მონაწილეობის მიღება. პერიკლემ გააუქმა ათენელებისთვის ყველანაირი საარჩევნო შეზღუდვა. იგი თვლიდა, რომ

ლარიები ადამიანი კარგი სახელმწიფო მოხელე ვერ იქნებოდა. ამიტომ მან ძვ. წ. 451 წელს პირველად შემოიღო ხელფასი თანამდებობის პირისათვის. ხელფასი დაწესდა არა მხოლოდ თანამდებობაზე, არამედ სხდომაში მონაწილეობისთვისაც. ეს ზრდიდა დემოსის მოვალეობებს. კანონის შემდგენელი ამ კანონის უვარგისობის შემთხვევაში პასუხს აგებდა.

ათენის მდიდარი მოქალაქეები ვალდებული იყვნენ, ერთი წლის განმავლობაში თავის თავზე აეღოთ ერთი საბრძოლო ხომალდის აღჭურვის ან თეატრალური წარმოდგენების ხარჯები.

ათენის მოქალაქეობას და, შესაბამისად, პოლიტიკურ უფლებებს მოკლებული იყვნენ ქალები, ბავშვები, მონები და უცხოელი თავისუფალი მოქალაქეები – მეტოიკები. ამგვარად, 400 000 ათენელიდან ათენის მოქალაქედ მხოლოდ 40 000 კაცი ითვლებოდა.

4. რა მნიშვნელობა ჰქონდა ათენისთვის დევიზს „ჩვენ ვქმნით დროის მცირე მონაკვეთში, მაგრამ არა დროის მცირე მონაკვეთისათვის“?

5. რატომ აკრძალა პერიკლემ არქონტების არჩევა ღია ხმის მიცემით?

6. რატომ ირჩევდნენ სახელმწიფო მოხელეებს მხოლოდ ერთი წლის ვადით?

7. რა მიზანი ჰქონდა პერიკლეს, როცა სახელმწიფო სამსახურში მყოფი მოხელეებისთვის ანაზღაურება დააწესა?

წყარო ა) თუკიდიდე, ბერძენი ისტორიკოსი, ისტორია ძვ.წ. V ს.

პერიკლეს სიტყვა ომში დაღუპული მეომრების დაკრძალვისას:

„ჩვენ გემართებს წინაპრების მოგონება, რომლებმაც დიდი სახელმწიფო გვიანდერძეს. ჩვენი ქვეყნის სახელმწიფო წყობამ დღევანდელი სიდიადე მოგვითანა... ჩვენს ქვეყანას მართავს არა ადამიანთა მცირე ჯგუფი, არამედ ხალხი და ამ წყობას დემოკრატია ჰქვია. კერძო საქმეებში ყველა თანასწორია კანონის წინაშე, ხოლო სახელმწიფო თანამდებობებზე ვირჩევთ გამორჩეულთ პირადი ღირსების გამო. თუ კაცს ქვეყნის სამსახური შეუძლია, მას ამაში ხელს ვერ შეუშლის სიღარიბე, მდაბიო წარმოშობა ან დაბალი საზოგადოებრივი მდგომარეობა... სიღარიბე არ არის ჩვენთან სამარცხვინო, მაგრამ სათაკილოა, თუ კაცი არ ცდილობს, შრომით დაძლიოს იგი... ჩვენი ხალხი კერძო საქმესაც აკეთებს და საზოგადოსაც. მიუხედავად იმისა, რომ ყველა საკუთარ საქმეშია განაფული, თითოეული მოქალაქე კარგად ერკვევა პოლიტიკაში. ჩვენ საზოგადოებრივ საქმეთაგან შორს მდგომ კაცს მივიჩნევთ არა საიმედო მოქალაქედ, არამედ უსარგებლო უქნარად... თითოეულ ჩვენგანს ყოველდღიურად უნდა ჰქონდეს ქვეყნის მშვენიერებითა და მიღწევებით ტკბობის საშუალება. ბედნიერებად მიიჩნიეთ თავისუფლება, ხოლო თავისუფლებად – სიმამაცე და მხნედ შეხვდით ომს.... ჩვენმა სიმამაცემ გადაგვიშალა ზღვაც და ხმელეთიც და ყველგან სამუდამო ძეგლი დაგვიდგა... მოკლედ, მე ვამტკიცებ, რომ ჩვენი ქვეყანა სანიმუშოა მთელი ელადისთვის“.

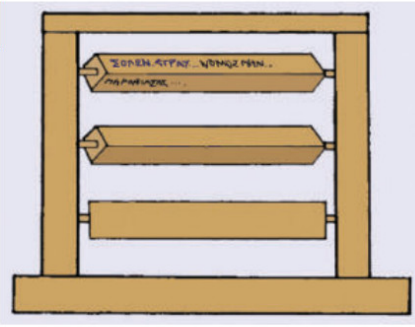
8. „ჩვენი ქვეყნის სახელმწიფო წყობამ დღევანდელი სიდიადე მოგვითანა“. როგორ გეხმის პერიკლეს ეს სიტყვები?

9. შენი აზრით, რამდენად შეუწყო ხელი პერიკლეს შემოღებულმა ცვლილებებმა ათენში დემოკრატიის განვითარებას? დაახასიათე დემოკრატიული მმართველობის ძლიერი მხარეები.

10. მოკლედ დაახასიათე, რამდენად დემოკრატიულია ათენის საზოგადოება. ჩამოთვალე შენი მოსაზრების დამადასტურებელი კანონები.

11. „ისტორიის მამად“ ნოდებულის ჰეროდოტე მიიჩნევდა, რომ დემოკრატიული ათენი ყველაზე იდეალური სახელმწიფო იყო. იგი ხშირად ესაუბრებოდა პერიკლეს და უმტკიცებდა, რომ სწორედ დემოკრატიულმა წყობამ გაამარჯვებინა ათენელებს სპარსელებთან ომებში. მოძებნე პერიკლეს მიმართვაში ჰეროდოტეს აზრის დამამტკიცებელი სიტყვები. შენი აზრით, როგორ შეიძლება დემოკრატიული მმართველობა გახდეს ომში გამარჯვების საწინდარი?

სურ. 3.1

სურ. 3.2

სურ. 3.3

სურ. 3.4

სურ. 3.6

სურ. 3.5

სურ. 3.7

3.1 აქსონი, 3.2. პნიკის გორაკი დღეს, 3.3. კლემსიდრა, 3.4. პინაკია, 3.5. ოსტრაკონი, 3.6. კენჭისყრის შეტონები, 3.7. კლეროტერიონი

- ▶ **3.1.** სოლონის ეპოქიდან მოყოლებული, ათენის კანონებს ხის ფიცრების (აქსონების) ოთხივე მხარეზე კვეთდნენ. აქსონი აგორაზე იდგა. ტექსტის სრულად გასაცნობად ფიცრებს ატრიალებდნენ და ისე კითხულობდნენ.
- ▶ **3.2.** აკროპოლისის დასავლეთით მდებარე პნიკის გორაკზე, რომელიც აგორას გადმოჰყურებდა, სახალხო კრების სხდომები იმართებოდა.
- ▶ **3.3.** ათენის ყოველი მოქალაქე კრებაზე გამოსვლისას თანასწორი იყო: კლემსიდრა, ანუ წყლის საათი, გამოსვლის რეგლამენტს განსაზღვრავდა.
- ▶ **3.4.** პინაკია ათენელის პირადობის დამადასტურებელი ბრინჯაოს ფირფიტა იყო, რომელზეც ეწერა მისი, მამამისისა და შესაბამისი თემის სახელი. ეს ფირფიტა ნაფიც მსაჯულთა არჩევნებში მონაწილეობისთვის იყო საჭირო.
- ▶ **3.5.** ოსტრაკონი ქალაქიდან გასაძევებელი მოქალაქის სახელით – ამ შემთხვევაში ეს თემისტოკლეა.

- ▶ **3.6.** მოსამართლეები განაჩენის კენჭისყრისას ორი სახის შეტონს იყენებდნენ: გლუვ-თავიანს – გამამართლებელი განაჩენისთვის, ხოლო ჩაზნექილთავიანს – დანაშაულის დადასტურებისას. მოსამართლე შეტონს ისე იღებდა ხელში და ისე ჩაუშვებდა ამ-ფორაში, რომ არავის დაენახა, შეტონი გლუვთავიანი იყო თუ ჩაზნექილთავიანი.
- ▶ **3.7.** ეს მოწყობილობა სასამართლოს წევრების ასარჩევად იყო განკუთვნილი. მასში მონაწილეობის მსურველები პინაკიებს დებდნენ, ხოლო არჩეულთა ვინაობას თეთრი და შავი ბურთულების დახმარებით განსაზღვრავდნენ: ირჩევდნენ იმას, ვინც მეტ თეთრ ბურთულას მიიღებდა.

12. რატომ გახდა საჭირო კლევსიდრას შემოღება?
13. რატომ იდგა აქსონი აგორაზე და არა ქალაქის რომელიმე სხვა ადგილას?
14. შენი აზრით, განაჩენის გამოტანისას რატომ იღებდა მოსამართლე ხელში შეტონს ისე, რომ არ გამოჩენილიყო გლუვთავიანი იყო თუ ჩაზნექილთავიანი?

წყარო ბ) ლევან ბერძენიშვილი, „ანტიკური საჩუქარი“

თანამედროვე წარმოდგენით, დემოკრატია არის მმართველობის ფორმა, რომელსაც ოთხი მთავარი ნიშანი აქვს:

1. მოქალაქეები ირჩევენ და ცვლიან ხელისუფლებას თავისუფალი და სამართლიანი არჩევნებით;
2. მოქალაქეები აქტიურად მონაწილეობენ პოლიტიკასა და სამოქალაქო ცხოვრებაში;
3. დაცულია ყველა მოქალაქის, ადამიანის უფლებები;
4. სახეზეა კანონის უზენაესობა, რომლის მიხედვითაც კანონები და პროცედურები ყველა მოქალაქეს თანაბრად ეხება. მოქალაქეებს შეუძლიათ: ა) ხმა მისცენ ან არ მისცენ კანონებს ან კენჭი იყარონ ამა თუ იმ პოზიციაზე, ბ) შევიდნენ პოლიტიკურ პარტიებში, მონაწილეობა მიიღონ ამა თუ იმ კომიტეტში; გააკრიტიკონ, გამოსატონ პროტესტი, გ) იგრძნონ, რომ მათი უფლებები დაცულია და დ) ისარგებლონ სამართლიანი სასამართლოს უფლებით, როდესაც ბრალი ედებათ ქვეყნის კანონების დარღვევაში.

ამ ნიშნებიდან პირველ ორს საფუძველი ჩაეყარა ანტიკურობაში. რაც შეეხება დანარჩენ ორს, ისინი სულ სხვა ეპოქის დამსახურებაა. შესაბამისად, როდესაც ვამბობთ, რომ საბერძნეთმა გვაჩუქა დემოკრატია, იგულისხმება თვითონ ეს სიტყვა, იგულისხმება სამართლიანი და თავისუფალი არჩევნების პრაქტიკა და იგულისხმება მოქალაქეთა აქტიური მონაწილეობა სახელმწიფოსა და საზოგადოების ცხოვრებაში, მაგრამ, ბუნებრივია, არ იგულისხმება „მთელი“ დემოკრატია ადამიანის უფლებებითა და კანონის უზენაესობით.

15. გ) წყაროში ჩამოთვლილი დემოკრატიის დამახასიათებელი ნიშნები მიუსადაგე ათენის დემოკრაციას. მოიყვანე არგუმენტი ავტორის მიერ ათენის დემოკრატიის მიმართ გამოთქმული თითოეული დებულებისთვის.

16. შეადარე ერთმანეთს სოლონის, კლისთენეს, ეფიალტესა და პერიკლეს მიერ ათენში გატარებული რეფორმები (მმართველობის ორგანოები, სახელმწიფო მოხელეები, მსაჯულები, მათი არჩევის წესი, ადამიანის უფლებები, სოციალური ფენები), მათი მოღვაწეობა განიხილე ათენში დემოკრატიული მმართველობის თანდათან დამკვიდრების თვალსაზრისით. გამოყავი დადებითი და უარყოფითი მხარეები. ყურადღება გაამახვილე შემდეგ საკითხზე: რა როლს ასრულებდა, ერთი მხრივ, დემოსი – ხალხი და, მეორე მხრივ, პიროვნება (სოლონი, კლისთენე, ეფიალტე, პერიკლე) ათენში დემოკრატიული მმართველობის დამკვიდრებაში; დასკვნაში მიუთითე, რა იყო ათენის დემოკრატიის არსი და რამდენად სრულყოფილი იყო ის.

17. შეავსე სქემა (მოსწავლის რვეული დავ. 20).

§17. სპარტა – ოლიგარქიული მმართველობა

- ▶ რით განსხვავდება ოლიგარქია დემოკრატიისგან?
- ▶ როგორ იყო სპარტაში ძალაუფლება განაწილებული?
- ▶ ვინ და რატომ ემორჩილებოდნენ მცირერიცხოვან სპარტელებს?

ათენისგან განსხვავებული იყო სამხრეთ საბერძნეთის პოლისური საზოგადოება. ძვ. წ. XII ს.-ში **დორიელთა** ტომებმა პელოპონესის სამხრეთით ლაკონიის მიწები დაიპყრეს. აქ ჩამოყალიბებული სახელმწიფოს ცენტრი იყო სპარტა. მოგვიანებით სპარტელებმა (ისინი თავს ლაკედემონელებს უწოდებდნენ) მიწების სიმცირის გამო მეზობელი მესენიის მიწები დაიპყრეს. სპარტაში ათენისგან განსხვავებული მმართველობა ჩამოყალიბდა.

დორიელები – აქაველებთან, იონიელებსა და ეოლიელებთან ერთად ყველაზე მრავალრიცხოვანი ძველი ბერძნული ტომი.

მმართველობა და საზოგადოება

სპარტას ნამდვილი პოლისისთვის დამახასიათებელი ცენტრალიზებული მმართველობა ჰქონდა, თუმცა მის ტერიტორიაზე არ იყო არც ერთი გალავანშემოვლებული ქალაქი. სპარტელები (სპარტიატები) დანაწილებული იყვნენ ხუთ დასახლებაში, რომლებიც უფრო სოფლებს წარმოადგენდნენ, ვიდრე ქალაქებს.

სპარტის საზოგადოება სამი დიდი ჯგუფისგან შედგებოდა: 1) დაახლოებით, 10 000 სპარტელი სრულუფლებიანი მოქალაქე იყო. მათ „თანასწორებს“ უწოდებდნენ, რადგან ყველას ერთი სიდიდის მიწის ნაკვეთი ჰქონდა; 2) ჰილოტები – დაპყრობილი ადგილობრივი მოსახლეობა. ისინი სპარტელებს თავიანთი საცხოვრებელი ადგილიდან არ აუყრიათ. მათი რიცხვი 200 ათასს შეადგენდა. ჰილოტები საკუთარ მიწის ნაკვეთებს ამუშავებდნენ და „თანასწორებს“ მოსავლის ნახევარს უხდიდნენ. ცალკეულ სპარტელს არ შეეძლო ჰილოტების არც გაყიდვა, არც გათავისუფლება, არც მოკვლა, რადგან ისინი არა ვინმეს, არამედ „სახელმწიფოს საკუთრებას“ წარმოადგენდნენ. ჰილოტები ომებში არ მონაწილეობდნენ. 3) პერიეკები – ქალაქის განაპირას მცხოვრები მიწის მფლობელები, ვაჭარ-ხელოსნები, რომლებიც თავისუფალი იყვნენ, მაგრამ პოლიტიკური უფლებები არ ჰქონდათ. სულ სპარტაში, დაახლოებით, 60 ათასი პერიეკი ცხოვრობდა. ისინი სპარტელების ერთგულები იყვნენ და ომებში მათ გვერდით ჰოპლიტებად (ქვეით მეომრებად) იბრძოდნენ.

ყველა სპარტელი შედიოდა „თანასწორთა თემში“. ისინი მხოლოდ სამხედრო და სახელმწიფო საქმეებით იყვნენ დაკავებული, ხოლო საარსებო წყაროს ჰილოტების შრომის წყალობით იღებდნენ. სპარტელები ოცდაათ წლამდე ყაზარმებში ცხოვრობდნენ და მხოლოდ ამის შემდეგ ეძლეოდათ სამოქალაქო უფლებები და პირადი ცხოვრების საშუალება. სპარტა სამხედრო-ოლიგარქიულ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბდა. მისი პირველი კანონების შემდგენლად ლეგენდარული პიროვნება, ლიკურგე ითვლება.

სურ. 1 სპარტელი მეომარი ქანდაკების ფრაგმენტი

წყარო ა) პლუტარქე, ბერძენი ისტორიკოსი, ახ. წ. I-II სს.

სურ. 2 ლიკურგე, ქანდაკება

„ლიკურგოსის მიერ შემოღებული სიხსნეებიდან ყველაზე მთავარი გერუსიის (უხუცესთა საბჭოს) დაწესება იყო, რომლის შესახებაც პლატონი ამბობს, რომ ის შეუერთდა რა გაძლიერების გზაზე დამდგარ სამეფო ხელისუფლებას, ყველაზე მნიშვნელოვანი საკითხების გადაჭრაში მისი თანასწორი გახდა. ის (გერუსია) ერთდროულად მხსნელი და გონივრული საწყისი იყო. სახელმწიფო წყობილებას, როგორც სასწორს, წონასწორობა არ გააჩნია – როდესაც სამეფო ხელისუფლების ავტორიტეტი გაიზრდებოდა, იგი ტირანიისკენ გადაიხრებოდა, ხოლო როდესაც ხალხის ძალა იზრდებოდა – დემოკრატიისაკენ. ახლა კი მან გერუსიის, როგორც შუალედური საყრდენის წყალობით, არაჩვეულებრივი სიმტკიცე და მდგრადობა შეიძინა. რამეთუ 28 გერონტი (სამუდამოდ არჩეული სამოც წელს გადაცილებული კაცი) ყოველთვის მეფის მხარეზე იდგა, რათა დემოკრატიის (ხალხის) ძალებს წინ აღდგომოდნენ, მაგრამ, იმავდროულად, ხალხის მხარეზე დგებოდნენ, რათა ტირანიის დამყარება არ დაეშვათ... მე ვფიქრობ, ლიკურგოსმა ციფრი 28 იმიტომ აიღო, რომ ორ მეფესთან ერთად გერუსიაში 30 ადამიანი ყოფილიყო“.

სპარტას ორი ბასილევსი (მეფე) მართავდა. ისინი მემკვიდრეობით იღებდნენ მეფის ტიტულს. მათი უფლებები მკვეთრად იყო შეზღუდული (ისინი, შეიძლება, გადაეყენებინათ, დაესაჯათ, მათ შორის, სიკვდილითაც). გერუსიაშიც მათ თითო-თითო ხმა ჰქონდათ. მათი პრივილეგია მხედართმთავრობა იყო.

30 წლის ზემოთ სპარტელი კაცები ესწრებოდნენ სახალხო კრებას, ანუ აპელას. აპელაზე დასწრების უფლება მხოლოდ სრულუფლებიან მოქალაქეებს ჰქონდათ. კრება უხუცესთა საბჭოს წევრებს – 28 გერონტს – არისტოკრატიის წრიდან მთელი სიცოცხლის მანძილზე ირჩევდა. სახელმწიფოს მმართველობის საკითხებში აპელას ინიციატივის გამოჩენის უფლება არ ჰქონდა (არ ასრულებდა საკანონმდებლო ფუნქციას). კრებას შეეძლო, მიეღო ან უარეყო მეფისა და გერუსიის მიერ შეთავაზებული საკითხები. სპარტის სახალხო კრებაზე ყოველწლიურად ირჩევდნენ 5 ეფორს (ზედამხედველს). ისინი მეფისა და გერონტების საქმიანობას მეთვალყურეობდნენ. მათ თვით მეფის დაპატიმრების უფლებაც კი ჰქონდათ.

გერონტებისა და ეფორების არჩევას კრებაზე ხალხის ყვირილის მიხედვით ადგენდნენ – ვის არჩევაზეც უფრო ხმამაღლა იყვირებდნენ, არჩეულიც ის იყო.

1. შენი აზრით, რატომ ჰყავდათ სპარტელებს ორი მეფე?
2. იმის მიუხედავად, რომ მეფეები გერუსიის წევრები იყვნენ, მათ მხოლოდ ერთი ხმის უფლება ჰქონდათ. შენი აზრით, რატომ?
3. პლუტარქეს აზრით, გერუსიის შექმნა წარმატებით უზრუნველყოფდა დემოსსა და მეფეებს შორის წონასწორობას. ეთანხმები თუ არა ამ მოსაზრებას? პასუხი დაასაბუთე.
4. გერუსიის წევრები სამუდამოდ არჩეული სამოც წელს გადაცილებული კაცები იყვნენ. შენი აზრით, რა იყო ამის მიზეზი?
5. რამდენად გამართლებულად მიგაჩნია ეფორების ინსტიტუტის არსებობა? ვის აკონტროლებდნენ და რატომ?

წყარო ბ) ქსენოფონტე, ბერძენი ისტორიკოსი, „ლაკედემონიის პოლიტა“ ძვ. წ. V-IV სს.

„საყოველთაოდაა ცნობილი, რომ სპარტაში ხელისუფლებასა და კანონებს განსაკუთრებული სიმკაცრით ემორჩილებიან. სხვა სახელმწიფოებში გავლენიან ადამიანებს არც კი სურთ ხელისუფლების წინაშე შიშის გამჟღავნება, რადგან ამას თავისუფალი ადამიანის ღირსების შელახვად თვლიან. სპარტელების ყველაზე გავლენიანი ადამიანები ამაყობენ თავისი თვინიერებით, აგრეთვე იმით, რომ ხელისუფლების წარმომადგენელთა დაძახილზე ისინი კი არ მიდიან, არამედ გარბიან, თვლიან რა, რომ ღრმა მორჩილების მათეული მაგალითი სხვებსაც მსგავს მორჩილებას ჩააგონებს... ეფორებს უფლება აქვთ, დასაჯონ ნებისმიერი ადამიანი: გადააყენონ თანამდებობიდან, ციხეში ჩასვან, აღძრან სასამართლო პროცესი, რომელიც შეიძლება სასიკვდილო განაჩენით დასრულდეს“.

6. შეადარე ერთმანეთს ათენისა და სპარტის სახალხო კრებები: ა) რომელი უფრო დიდ როლს ასრულებდა სახელმწიფო მმართველობაში? ბ) მიუთითე ორივე მათგანის საარჩევნო სისტემის თავისებურებები. როგორ ფიქრობ, რატომ მიმართავდნენ სპარტაში არჩევითობის უცნაურ წესს?

7. ააგე სპარტის სახელმწიფო წყობის გრაფიკული სქემა.

სურ. 3 სპარტელი მეომრები, ნახატი ჭურჭელზე

მსოფლიოს მრავალ ენაში დამკვიდრებული ტერმინი „ლაკონიზმი“ აზრის მოკლედ და მკაფიოდ გამოთქმას ნიშნავს. სპარტელებს ბავშვობიდანვე სიტყვაძუნწობას აჩვენებდნენ. სამარის ქვებზე სპარტელები მხოლოდ გარდაცვლილის სახელს აწერდნენ, ხოლო ბრძოლაში დაღუპულის საფლავის ქვას მოკლე განმარტებას ურთავდნენ – „ენ პოლემო“, ანუ „ბრძოლაში“.

ათენისგან (ყველა ბერძნული პოლისისგანაც) განსხვავებით, სადაც ქალებს არავითარი უფლებები არ გააჩნდათ და ჩაკეტილ ოჯახურ ცხოვრებას ეწეოდნენ, სპარტაში მათ შედარებით მეტი პატივისცემით ეპყრობოდნენ, ვინაიდან ისინი სამშობლოს მომავალ მეომრებს უზრდიდნენ. უფრო მეტიც, არისტოტელე ამბობდა, რომ სპარტაში „ქალთა ძალაუფლებაა“. აქ ქალებს მეტი ეკონომიკური თავისუფლება ჰქონდათ. ისინი სრულფასოვანი მემკვიდრეები იყვნენ. ცნობილია, რომ სპარტის მიწების 2/5-ს ქალები ფლობდნენ.

საბერძნეთის სხვა პოლისებისგან განსხვავებით, სახელმწიფო იმდენად აკონტროლებდა მოქალაქის პირად ქონებას, რომ აზრი დაკარგა გამდიდრებისკენ მისწრაფებამ. დიდი ხნის განმავლობაში სპარტაში ფულიც კი არ იჭრებოდა და მის ნაცვლად კვერის ფორმის რკინის ზოდებს იყენებდნენ. უცხოელთა ზეგავლენის შიშით სპარტელები კრძალავდნენ ყოველგვარ საგარეო ვაჭრობას; იკრძალებოდა უცხოელის სპარტაში ცხოვრება, არც სპარტელს არ უნდა ეცხოვრა სამშობლოს გარეთ.

წყარო გ) არისტოტელე, „პოლიტა“, ძვ.წ. IV ს.

„ეფორიის საქმე ცუდად არის. ეს მაგისტრატურა ლაკედემონში მმართველობის უმნიშვნელოვანეს სადავეებს ფლობს. ეფორების კოლეგია მთელი სამოქალაქო მოსახლეობისგან ივსება, ისე რომ მთავრობაში ნაწილობრივ ძალიან ღარიბი ხალხი ხვდება. შემდგომში მათი მოსყიდვაც ადვილია. ადრე ასეთი შემთხვევები არაერთხელ მომხდარა...“

ეფორები რომ ყველა მოქალაქისგან უნდა აირჩიონ, კარგია, მაგრამ არა ისეთი ბავშვური ფორმით, როგორც ეს ახლა ხდება. ეფორების ხელშია უფლება, მნიშვნელოვან სასამართლო პროცესებზე გადაწყვეტილება გამოიტანონ. თუმცა ეფორებად შეიძლება პირველი შემხვედრები გახდნენ. ამიტომ უფრო სწორი იქნებოდა, რომ მათ თავიანთი განაჩენი

გამოიტანონ არა საკუთარი მოსაზრებით, არამედ კანონზე დაყრდნობით. ლაკედემონში საქმე კარგად არც ჰერონტების ინსტიტუტს აქვს.

თუ ისინი ზნეობრივად კეთილშობილი ადამიანები არიან და აღზრდა-განათლების წყალობით სრულყოფილი ადამიანისთვის საჭირო თვისებებს საკმარისად ფლობენ, სახელმწიფოსთვის ამ ინსტიტუტის საჭიროებას ყველანი მყისიერად აღიარებენ. თუმცა წარმოიშობა ეჭვი, სწორია თუ არა, რომ გერონტები ყველა მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილების მიმღებნი მთელი სიცოცხლის მანძილზე არიან. რადგანაც როგორც სხეულს, ისე გონებას თავისი სიბერე აქვს... ამასთან, მათი არჩევის წესიც ბავშვურია.

არასწორია ისიც, რომ პირი, რომელიც გერონტად არჩევის პატივისკენ ისწრაფვის, ამაზე თვითონ ზრუნავს“.

წყარო დ) ფსევდოქსენოფონტე, ბერძენი ისტორიკოსი, ათენის პოლიტეა, ძვ. წ. V ს.

ათენელთა მმართველობის შესახებ: „პირველ ყოვლისა ვიტყვი, რომ ათენში სამართლიანად ანიჭებენ უპირატესობას ღარიბ და უბრალო ხალხს კეთილშობილებთან და მდიდრებთან შედარებით იმ მიზეზით, რომ სწორედ ხალხს მოჰყავს მოძრაობაში ხომალდები და ძალას აძლევს სახელმწიფოს; მესაქეები, მენიჩბეთა მეთაურები, ხომალდების მეთაურები, გემის ოსტატები, აი ეს ხალხი ანიჭებს სახელმწიფოს გაცილებით მეტ ძალას, ვიდრე ჰოპლიტები, დიდკაცობა და კეთილშობილნი...“

ქვეყანაში ყველა საუკეთესო ელემენტი დემოკრატიის მოწინააღმდეგეა, იმიტომ, რომ რჩეული ხალხი ძალიან იშვიათად უშვებს უნესობასა და უსამართლობას, მაგრამ სანაცვლოდ ცდილობს კეთილშობილი სანყისები დაიცვას, მაშინ როცა უბრალო ხალხს უდიდესი გაუნათლებლობა, უდისციპლინობა და მდაბიურობა გააჩნია...“

ათენში მონების თავნებობა ძალზე დიდია. აქ მონის ცემა არ შეიძლება, თავად ისიც არ შეგეპუება. თუ რატომ არსებობს ეს ადგილობრივი წესი, აგისხნით. თუ თავისუფალს მონის ცემის უფლებას მისცემდნენ, ხშირად ათენელს მოხვდებოდა, ვინაიდან მონად ჩათვლიდნენ; რადგანაც ჩაცმულობით აქ ხალხი არაფრით უკეთესი არ არის, უკეთესი ისინი არც გარეგნობით არიან... ათენში ტანვარჯიშითა და მუსიკით დაკავებული საზოგადოებები ხალხმა გააუქმა, ის მათ შეუფერებლად ჩათვალეს, ვინაიდან ნახეს, რომ თავად ამის გულმოდგინედ კეთება არ შეეძლოთ“.

8. როგორ ფიქრობ, რომელი პოლისის მოქალაქეები უფრო თავისუფალი იყვნენ: ათენისა თუ სპარტის?

9. შენ რას უწოდებდი სპარტელ საზოგადოებას?

10. მნიშვნელოვანი განსხვავების მიუხედავად, რით ჰგავდა ათენისა და სპარტის მმართველობა ერთმანეთს? შეავსე სქემა სპარტის სახელმწიფო მმართველობის შესახებ და შემდეგ ვენის დიაგრამის საშუალებით ერთმანეთს შეადარე სპარტისა და ათენის სახელმწიფო მმართველობის ფორმები (**მოსწავლის რვეული დავ. 21**).

11. წაიკითხე ორი ნაწყვეტი სპარტისა და ათენის პოლიტიკური წყობის შესახებ. შემდეგ რვეულში სვეტებად ჩამოწერე ავტორების მიერ მითითებული თითოეული მათგანის დადებითი და უარყოფითი მხარეები. შეადარე ანტიკური ავტორების შენიშვნები შენ მიერ შესრულებულ წერილობით დავალებას. კლასში იმსჯელე, რა მახასიათებლები გაითვალისწინე შედარებისას და რა გამოგორჩა. ეთანხმები თუ არა არისტოტელესა და ფსევდოქსენოფონტეს შეფასებებს?

12. შენ გაეცანი ანტიკური ხანის მოღვაწეების კონცეპტუალურ მოსაზრებებს სახელმწიფოს მმართველობის სისტემაზე. რაზე მიუთუთებს ის ფაქტი, რომ ისინი ასეთ საკითხებზე ფიქრობდნენ და ღიად გამოთქვამდნენ თავიანთ მოსაზრებებს?

კომპლექსური დავალება 5

წარმოიდგინე, რომ არისტოტელე ხარ, ცხოვრობ ათენში და ათენის ფილოსოფიურ სკოლას წარმოადგენ. შენმა მასწავლებელმა, პლატონმა, საბერძნეთში არსებული ორი მთავარი პოლისის, ათენისა და სპარტის, მმართველობითი სტრუქტურისა და საზოგადოების ფენების მდგომარეობის შესწავლა დაგავალა. ამისთვის უნდა მოამზადო მოხსენება.

მოხსენებაში თვალნათლივ უნდა წარმოაჩინო:

- რომელი მმართველობის ფორმები არსებობდა ძველ საბერძნეთში და რა იყო ამ მმართველობის ფორმების არსი?
- რომელ სახელმწიფო ინსტიტუტებში იქმნებოდა კანონები ძველ საბერძნეთში და რატომ იყო ძალაუფლება გადანაწილებული სახელმწიფოს სტრუქტურებს შორის?
- რომელი სახელმწიფო ინსტიტუციები არსებობდა ათენსა და სპარტაში და როგორ ახერხებდა მოსახლეობა საკუთარი უფლებების დაცვასა და რეალიზებას?
- რომელი სოციალური ფენებისგან შედგებოდა ათენის საზოგადოება; რამდენად განსხვავდებოდა სხვა ელინური საზოგადოების (მაგ., სპარტა) იდენტობის, ინტერესებისა და უფლებებისგან? რატომ?
- იდენტობის რა საშუალებები, საერთო ინტერესი და საზრუნავი ჰქონდათ ათენის საზოგადოების წევრებს?
- რატომ ახდენდა სხვადასხვა პოლისში მცხოვრები ხალხი საკუთარი თავის იდენტიფიცირებას ელინურ საზოგადოებასთან და რით განსხვავდებოდა მათი საზოგადოება აღმოსავლური – „სპარსული“ საზოგადოებისგან?

§18. ბერძენ-სპარსელთა ომი

- ▶ რატომ დაუპირისპირდა ერთმანეთს ბერძნული და სპარსული სამყარო?
- ▶ როგორ გაიმარჯვეს ბერძნებმა კულტურულ ღირებულებათა დაპირისპირებაში?

ბერძენ-სპარსელთა ომი მსოფლიო ისტორიაში ორი განსხვავებული – საზღვაო და სახმელეთო – ცივილიზაციის დაპირისპირების პირველი მაგალითია. ამავე დროს, ერთმანეთს დაუპირისპირდა ორი განსხვავებული კულტურის მქონე სამყარო – ევროპული ბერძნული სამყარო და აზიური ირანი.

აქემენიანთა სპარსეთმა ძვ. წ. VI საუკუნის ბოლოდან თავისი ექსპანსია მცირე აზიაში გაავრცელა. მისი გავლენის ქვეშ იქ მდებარე ბერძნული ქალაქ-სახელმწიფოებიც მოექცა. ძვ.წ. 500 წელს ისინი სპარსელების წინააღმდეგ აჯანყდნენ. ბერძენთა დასახმარებლად ათენიდან ხომალდები გაგზავნეს. სპარსელებთან დაპირისპირებაში ისინი დამარცხდნენ და უკან გაბრუნდნენ. დარიოსმა მცირე აზიის პოლისების აჯანყება ჩაახშო და ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე ლაშქრობა გადანწყიტა.

დარიოსის დროს დაიწყო პირველი სამხედრო ექსპედიციები ბერძნული სამყაროს წინააღმდეგ. დარიოსს ბალკანეთის ნახევარკუნძულსა და ხმელთაშუა ზღვის აუზში გაბატონება სურდა. ძვ. წ. 490 წელს სპარსელებმა ფლოტი გადასხეს ეგეოსის ზღვაში. ათენისა და სპარტის გარდა, ყველა ბერძნულმა პოლისმა სპარსელების უზენაესობა ცნო.

სურ. 1 სპარსელი მეომრები, რელიეფი პერსეპოლის კედლიდან

სურ. 2 სპარსელი და ბერძენი მეომრის დაპირისპირება, ნახატი ბერძნულ ჭურჭელზე

1. შენ უკვე იცი, რომ გეოგრაფიულ-კლიმატური ფაქტორები განსაზღვრავს მოსახლეობის ცხოვრების წესს და ხშირად ქვეყნის პოლიტიკურ-ეკონომიკურ მოწყობასაც. აქედან გამომდინარე, როგორ გესმის ცნება საზღვაო ცივილიზაცია? როგორი იქნებოდა, შენი აზრით, ასეთ ქვეყანაში (მაგ., ბერძნულ სამყაროში) მეურნეობის ფორმა? რა უფრო განვითარებული იქნებოდა: ვაჭრობა-ხელოსნობა თუ მინათმოქმედება? როგორი ტიპის დასახლებები იქნებოდა დომინანტური: სოფლური ტიპის თუ ქალაქური? მმართველობის დემოკრატიული ფორმა იქნებოდა უპირატესი თუ ავტორიტარული?

2. დააკვირდი ბერძნული პოლისებისა და კოლონიების, ასევე ძველი სპარსეთის (აქემენიანთა) რუკა 9-ს. როგორ აისახებოდა ბერძენ-სპარსელთა ომი დიდ ბერძნულ კოლონიზაციაზე? რომელი რეგიონის პოლისები აღმოჩნდებოდა უშუალოდ საომარ მოქმედებებში ჩართული? რომელ რეგიონში / ნახევარკუნძულზე არსებულ კოლონიებს არ შეეხებოდა მიმდინარე ომი? შეასრულე დავალება კონტურულ რუკაზე და შეავსე სქემა (მოსწავლის რვეული დავ. 22 - 23).

დარიოსმა ათენის დასჯა გადაწყვიტა და ათენიდან 42 კილომეტრში მარათონის ველზე დაბანაკდა. ბერძნებმა მხოლოდ 10 000 მეომრის შეგროვება მოახერხეს. მცირერიცხოვნობის მიუხედავად, სტრატეგოსმა მილტიადემ, რომელიც კარგად იცნობდა სპარსელთა საომარ ტაქტიკას, ბერძნები შემალბებულ ადგილზე განალაგა და მარათონიდან ათენისკენ მიმავალი გზა ჩაკეტა. მილტიადეს გადაწყვეტილებით ბერძნული არმიის მარჯვენა და მარცხენა ფლანგები საგანგებოდ იყო დაცული ხის მორებით. სამი დღე და ღამე სპარსელები და ბერძნები ერთმანეთის პირისპირ იდგნენ. ბერძნებს ამ ხელსაყრელი პოზიციების დათმობა არ სურდათ. სპარსელებიც არ აპირებდნენ შეტევაზე გადასვლას, მაგრამ ბერძნებს დამხმარე ძალა ემატებოდათ. სპარსელები იძულებული გახდნენ, თავიანთი მეომრები გემებზე დაებრუნებინათ და სხვა უფრო ხელსაყრელ ადგილზე ეცადათ მათი გადასხმა. ამით ისარგებლა მილტიადემ და შეტევაზე გადასვლის ბრძანება გასცა. სპარსელებისთვის მოულოდნელი იყო ბერძენთა შეტევა, მალევე აირივნენ და უკუიქცნენ.

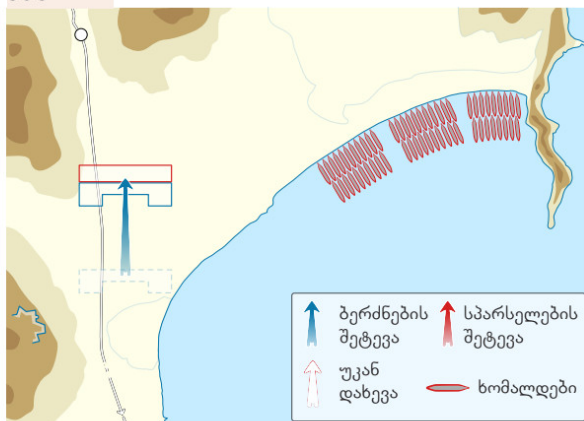

სურ. 3 ბერძენი მეომრები, ნახატი ჭურჭელზე

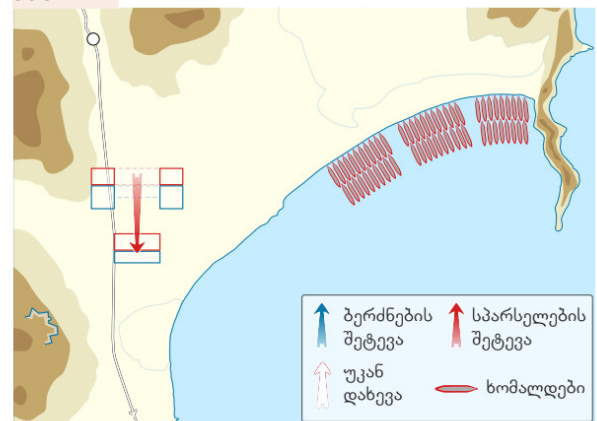
მარათონის ველზე გამარჯვებას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა არა მარტო ათენისთვის, არამედ ყველა ბერძნული ქალაქ-სახელმწიფოსათვის.

სპორტში მარათონულ რბენას უწოდებენ შეჯიბრს სირბილში 42,195 მეტრ დისტანციაზე. სწორედ ეს მანძილი აშორებს მარათონის ველს ათენისგან. სახელწოდება უკავშირდება ლეგენდას ძველ ბერძენ ჯარისკაცზე – ფილიპიდესზე, რომელმაც გაუჩერებლად გაირბინა გზა ათენამდე, რათა თანამოქალაქეებისთვის ეხარებინა მარათონის ველზე ბერძნების გამარჯვების ამბავი. გადმოცემის თანახმად, მან მიაღწია ქალაქს, შესძახა: „ჩვენ გავიმარჯვეთ!“ და უსულოდ დაეცა.

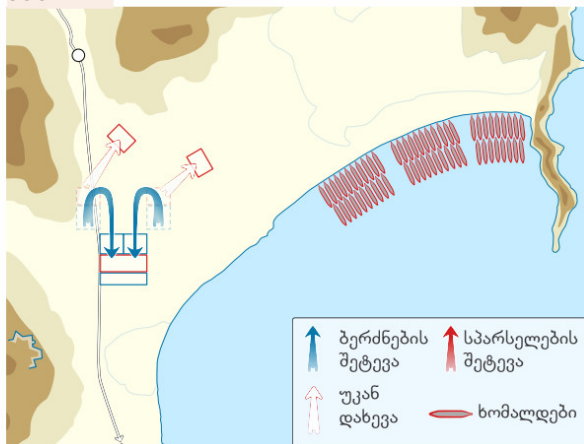
გეგმა 1

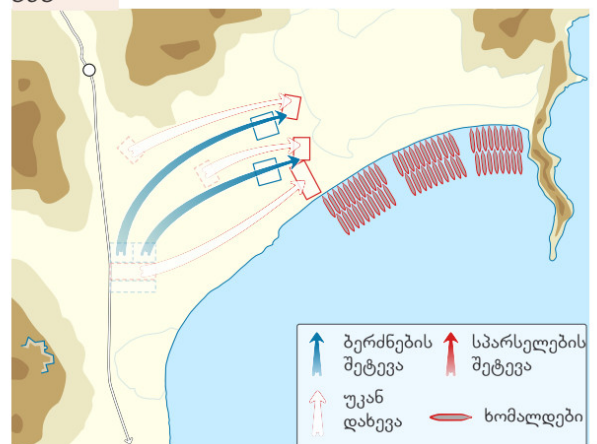
გეგმა 2

გეგმა 3

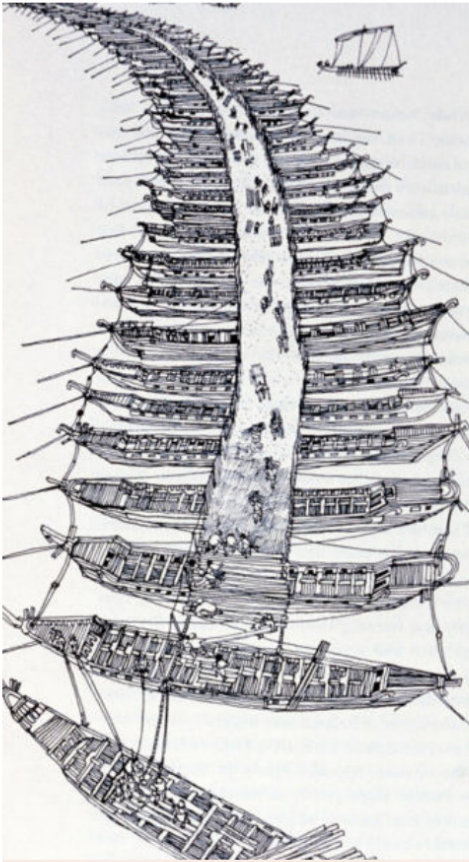

გეგმა 4

3. მარათონის ბრძოლის გეგმების მიხედვით აღადგინე ბრძოლის მიმდინარეობა.
4. გეგმებისა და სახელმძღვანელოს ტექსტის მიხედვით ჩამოთვალე მარათონის ბრძოლაში ბერძნების წარმატების მიზეზები.

სურ. 4 ქსერქსეს მიერ ხომალდებით აგებული ხიდი

მარათონის გამარჯვებამ იმედდაკარგულ ბერძნულ პოლისებში აღფრთოვანება გამოიწვია, მაგრამ იმავდროულად გაამწვავა დაპირისპირება ოლიგარქიასა და დემოკრატია შორის. ამ შიდა დაპირისპირების გამო სპარსელებმა ადვილად ჩაახშვეს აჯანყებები მცირე აზიის ქალაქებში. მარათონში განცდილი მარცხის შემდეგ აქემენიანებმა გადამწყვეტი ბრძოლებისთვის დაიწყეს მზადება. თუმცა სპარსეთში არეულობა დაიწყო. აჯანყდნენ ეგვიპტე და მესოპოტამია. ძვ. წ. 486 წელს სპარსეთის მეფე გახდა ქსერქსე. მან შეძლო სახელმწიფოს ერთიანობის აღდგენა და საბერძნეთში შესაჭრელად დაიწყო მზადება.

ძვ. წ. 481 წელს შეიკრიბა საერთო ბერძნული კრება. მას უნდა ემსჯელა აქემენიანთა წინააღმდეგ კოალიციის შექმნაზე. კრების დადგენილებით ბერძნული ქალაქ-სახელმწიფოების კავშირის ყველა წევრს ევალებოდა სამშობლოს დაცვა. ის ქალაქი, რომელიც სპარსელებს მიემხრობოდა, სასტიკად უნდა დაესაჯათ. ბერძენთა საერთო ლაშქარს სპარტის მეფე ლეონიდასი უსარდლებდა.

ძვ. წ. 480 წელს ქსერქსემ მთელი იმპერიის მასშტაბით არმიის შეკრება დაიწყო. სახმელეთო ჯარების გარდა, სპარსელებმა 1200 ხომალდისგან შემდგარი ფლოტიც გამოიყვანეს. მიზანი არმიის უკეთ მომარაგება და ბერძნული ფლოტის მოქმედების განეიტრალება იყო.

მცირე აზიიდან ევროპაში სპარსული არმია დარდანელის სრუტით გადადიოდა, რომელზეც ქსერქსეს წინასწარ გააკეთებინა მცურავი ხიდი.

5. შენი აზრით, რატომ გახდა საჭირო საერთო ბერძნული კრების მოწვევა?
6. რაზე მეტყველებს კრების გადაწყვეტილება სპარსელების მხარეს გადასული ქალაქების სასტიკად დასჯის შესახებ?
7. გამოთქვი ვარაუდი, რატომ დანიშნეს ბერძენთა ერთიანი ლაშქრის მეთაურად სპარტის მეფე?

სპარსელთა ელჩობა სპარტაში

ქსერქსემ ლეონიდასთან ელჩი გააგზავნა, რომელმაც სპარტელს შაჰის დანაბარები გადასცა: „ჩვენი ისრები და შუბლები მზეს დაგიბნელებენ“, რაზეც ლეონიდასმა გაიცინა და უპასუხა: „არა უშავს, სიბნელეში ვიბრძოლებთ“. მეორე ლეგენდის მიხედვით, სპარსელთა მეფემ იარაღის დაყრა მოსთხოვა სპარტელებს, რაზეც ლაკონური პასუხი მიიღო: „მოდი და ნაილე“.

ბერძნებმა პელოპონესამდე მისასვლელი გზების გამაგრება გადაწყვიტეს. იმ დროს ოლიმპიური თამაშები მიმდინარეობდა, რომლის დროსაც ბერძნები საყოველთაო მშვიდობას აცხადებდნენ და არ ომობდნენ, ამიტომ მათი ჯარი მცირერიცხოვანი იყო. მათ შორის იყო ლეონიდასი 300-კაციანი რაზმით. ბერძნებს მანამდე უნდა შეეჩერებინათ მტერი, სანამ დღესასწაული დამთავრდებოდა და ყველა ბერძნული ქალაქი ჯარს შეკრებდა.

ისინი თერმოპილესთან, მთებს შორის ხეობაში ვიწრო გასასვლელთან, გამაგრდნენ. ქსერქსეს არმიაც მათკენ გაემართა, რათა აქედან შუა საბერძნეთში შეჭრილიყო. სპარსელებმა

რუკა 11. ბერძენ-სპარსელთა ომი (ქსერქსეს ლაშქრობები) ძვ.წ. 480 წ.

ვერ შეძლეს ბერძენთა რიგების გარღვევა. ერთმა მოღალატემ ქსერქსეს მეომრებს საიდუმლო ბილიკი აჩვენა, რომლითაც სპარსელები ბერძენთა ზურგში გაიყვანა. ლეონიდასმა უკან დახევა და ხელსაყრელი პოზიციების დაკავება ბრძანა.

ბერძენთა ძირითადი ჯარის გადასარჩენად ლეონიდასმა თავის სამას სპარტელთან ერთად ქსერქსეს მეომრებს გადაუღო გზა. ამით ბერძენთა დანარჩენ სამხედრო ნაწილებს საშუალება მიეცათ, ბრძოლის ველიდან უდანაკარგოდ გასულიყვნენ. სამასი სპარტელი, მათთან დარჩენილ თესპიელებთან ერთად, გამირულად დაეცა თერმოპილეს გასასვლელთან.

8. იმის მიუხედავად, რომ თერმოპილეს ბრძოლაში, მარათონისგან განსხვავებით, ბერძნები დამარცხდნენ, ამ ბრძოლას არანაკლები მნიშვნელობა ჰქონდა. შენი აზრით, რატომ?

ომის წარმოების მეთოდთან დაკავშირებით ათენში ორი სამხედრო ბანაკი დაუპირისპირდა ერთმანეთს: სახმელეთო ბრძოლას, არისტიდეს მეთაურობით, არისტოკრატია და მიწათმოქმედთა ნაწილი ემხრობოდა. ვაჭარ-ხელოსნური დემოსი, თემისტოკლეს მეთაურობით, თვლიდა, რომ, სპარსელთა რიცხოვრებით უპირატესობის გამო, უმჯობესი იყო, ორიენტაცია საზღვაო ბრძოლაზე აეღოთ. საბოლოოდ საზღვაო ბრძოლისთვის მზადება გადაწყდა.

ძვ. წ. 480 წელს ათენს უკვე 180 ტრიერი (სწრაფმავალი ხომალდი) ჰყავდა. ქსერქსემ გადაწყვიტა, კუნძულ სალამინთან განლაგებული ბერძენთა ფლოტისათვის შეეტია. ბერძნებმა ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვეს, ქსერქსე იძულებული გახდა, სამშობლოში დაბრუნებულიყო.

მომდევნო 479 წელს ბერძნებმა კიდევ ერთხელ დაამარცხეს დარჩენილ სპარსელთა რაზმები. ამ გამარჯვებების შემდეგ აქემენიანთა იმპერიამ ხელი აიღო საბერძნეთის ქალაქ-სახელმწიფოების დამორჩილებაზე. რამდენიმე წელიწადში ბერძნებმა მთლიანად განმინდეს საბერძნეთი სპარსელებისაგან. ბერძენთა წარმატებას დიდად შეუწყო ხელი ძვ. წ. 478 წელს ათენის მეთაურობით შექმნილმა სიმაქიამ – სამხედრო კავშირმა, რომელიც ყველა ბერძნულ პოლისს აერთიანებდა. კავშირის ხაზინა კ. დელოსზე მდებარეობდა და ყველა კუნძული თუ პოლისი ვალდებული იყო, ათენის ფლოტის შესანახად გარკვეული ოდენობის გადასახადი („ფოროსი“) გადაეხადა.

9. რატომ იყო სტრატეგიულად ხელსაყრელი ბერძნებისთვის საზღვაო ბრძოლები სპარსელთა წინააღმდეგ?

10. შენი აზრით, რა დადებითი და უარყოფითი მხარეები შეიძლება ჰქონოდა სამხედრო კავშირს ბერძნულ პოლისებს შორის?

საბოლოოდ, ძვ. წ. 449 წელს ბერძნები და სპარსელები დაზავდნენ. ზავი დაიდო დელოსის ლიგასა და სპარსეთს შორის. მოლაპარაკებისას ბერძნულ დელეგაციას ხელმძღვანელობდა კალიასი, რომლის სახელითაცაა ცნობილი ეს ზავი. კალიას ზავის თანახმად, 1. მცირე აზიის ყველა ბერძნულ ქალაქს ავტონომიური მმართველობა ექნებოდა; 2. სპარსელები 3 დღის სავალ მანძილზე არ უნდა მიახლოებოდნენ დასავლეთ მცირე აზიის ბერძნულ ქალაქებს, არ უნდა გაეგზავნათ ფლოტი პროპონტიდასა და ეგეოსის ზღვაში .

11. შეავსე ცხრილი (მოსწავლის რვეული დავ. 24) და იმუშავე კონტურულ რუკაზე (მოსწავლის რვეული დავ. 25).

12. იმსჯელე ზავის პოლიტიკურ და ეკონომიკურ შედეგებზე: ა) ბერძნებისთვის, ბ) სპარსელებისთვის.

13. ჰეროდოტე თავის „ისტორიაში“ მოგვითხრობს: როდესაც ქსერქსემ თავის არმიას გადახედა, თავმომწონედ ჰკითხა სპარტიდან გამოძევებულ დემარატეს, რას ფიქრობდა მოსალოდნელ ომზე. დემარატემ უიმედო განწყობა გამოავლინა, რაზეც გაოცებულმა ქსერქსემ მიუგო: დემარატე, როგორ შეიძლება, ეს ჯარი დაამარცხოხ ხალხმა, რომელსაც მეფეც კი არ ჰყავს? დემარატემ უპასუხა: - არა, ბერძნებსაც ჰყავთ მეფე, მხოლოდ ის ადამიანი კი არ არის, არამედ კანონია. ამ ნაწყვეტის მიხედვით იმსჯელე, რაში ხედავდა ჰეროდოტე ბევრად ძლიერ და მრავალრიცხოვან სპარსელებზე ბერძნების გამარჯვების მთავარ მიზეზს.

- ▶ რა გავლენა მოახდინა ალექსანდრეს ლაშქრობებმა ელინისტური გეოგრაფიულ-პოლიტიკური სივრცის ჩამოყალიბებაზე?
- ▶ რატომ არ მოეწონათ ბერძნებს ალექსანდრე აღმოსავლური ხელმწიფის როლში?

მაკედონიის დანიშნულება

ბერძენ-სპარსელთა ომის დასრულების შემდეგ ბერძნულ სამყაროში მშვიდობამ დიდხანს არ გასტანა. ძვ. წ. V საუკუნის II ნახევარში ერთმანეთს ათენისა და სპარტის გარშემო გაერთიანებული პოლისები დაუპირისპირდნენ. ეს ომი ისტორიაში პელოპონესის ომის სახელითაა ცნობილი. ომიანობას ბერძნული პოლისების პოლიტიკურ-ეკონომიკური დასუსტება მოჰყვა. ქალაქ-სახელმწიფოებმა ვეღარ შეინარჩუნეს გავლენა კოლონიებზე. ძვ. წ. IV ს.-ში დაიწყო პოლისური საზოგადოების კრიზისი. ამ ვითარებაში ჩრდილოეთ საბერძნეთში მაკედონიის სამეფო დანიშნულა.

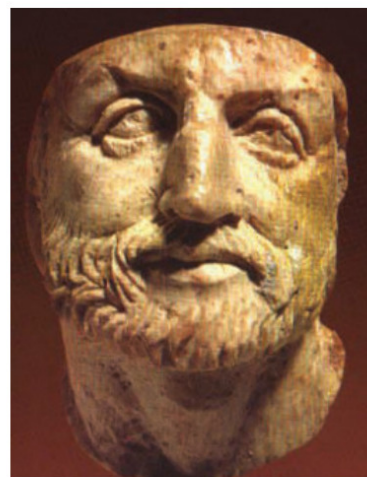
ძვ.წ. IV ს. შუა ხანებში მაკედონიაში ფილიპე II (ძვ. წ. 359 – 336) მეფობდა. სწორედ მის სახელს უკავშირდება მაკედონიის გაძლიერება. ფილიპემ რეფორმები გაატარა. სამხედრო რეფორმის ფარგლებში მოახდინა ჯარის რეორგანიზაცია – შექმნა ბევრად სწრაფი, მობილური მძიმედ აღჭურვილი მხედრობა და „მაკედონური ფალანგა“, რის შემდეგაც ბერძნულ პოლისებზე გავლენის მოპოვება დაიწყო.

ფილიპე II ომით და ხშირად ფულითაც თანდათან იერთებდა ბერძნულ ოლქებსა და პოლისებს. ფილიპე მოისყიდდა ხოლმე ზოგიერთ მოქალაქეს და ისინიც ქალაქის კარს უღებდნენ. ამაზე ფილიპე დაცინვით ამბობდა, ოქროთი დატვირთული სახედრით, რომელ ქალაქსაც გინდა, აიღებო.

მაკედონიის მზარდი გავლენის გამო საბერძნეთში ორი პოზიცია ჩამოყალიბდა: პრომაკედონური დაჯგუფების წარმომადგენლები მიიჩნევდნენ, რომ მაკედონიის მეთაურობით შეიძლებოდა შექმნილიყო ერთიანი ბერძნული კავშირი, რომელიც წარმატებით დაუპირისპირდებოდა სპარსეთს. ანტიმაკედონური პოზიცია ათენის დემოკრატიის წარმომადგენლებს ეჭირათ. მათი მეთაური იყო ცნობილი ორატორი და პოლიტიკოსი დემოსთენე. ისინი – ფილიპეში თავისუფლებისა და დემოკრატიის მტერს ხედავდნენ.

დემოსთენემ შექმნა ანტიმაკედონური კოალიცია (ქალაქების: ათენის, კორინთოს, თებესა და მეგარის მონაწილეობით), მაგრამ გადამწყვეტ ბრძოლაში ქერონეასთან ძვ. წ. 338 წელს კოალიცია დამარცხდა.

გამარჯვებულმა ფილიპემ ძვ. წ. 337 წელს კორინთოში ბერძნული ქალაქები შეკრიბა. კრებაში ყველა ქალაქი მონაწილეობდა, სპარტის გარდა. კორინთოს საბჭომ განიხილა ორი საკითხი: 1) ბერძნული პოლისების მშვიდობიანი თანაცხოვრების პრინციპები და 2) ფილიპე II-ის გადაწყვეტილება სპარსეთში ლაშქრობაზე. კორინთოს საბჭომ ფილიპე II მთავარსარდლად გამოაცხადა და სპარსეთზე გალაშქრება დაავალა, მაგრამ მოულოდნელად ფილიპე II გაურკვეველ ვითარებაში მოკლეს. ტახტზე მისი 20 წლის ვაჟი ალექსანდრე III ავიდა.

სურ. 1 ფილიპე მაკედონელი, ბიუსტი

1. შეადარე პრომაკედონური და ანტიმაკედონური პოლიტიკური ჯგუფების პოზიციები ერთმანეთს. რომელი მხარის არგუმენტები უფრო დამაჯერებლად გეჩვენება და რატომ?

2. როგორ ფიქრობ, რა მიზნებს ისახავდა ფილიპე II კორინთოში ბერძნული ქალაქების შეკრებისას?

3. შენი აზრით, რამდენად გამართლებული იყო სპარსელების იმპერიაზე ბერძნების თავდასხმა? რა უნდა ყოფილიყო, მათი აზრით, წარმატების საწინდარი?

ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობა

ალექსანდრე მაკედონელმა (ძვ. წ. 336 – 323) მოკლე ხანში ხელახლა დაიმორჩილა საბერძნეთი.

ძვ. წ. 334 წელს ალექსანდრემ, 30 ათასი ქვეითისა და 5 ათასი მხედრისაგან შემდგარი არმიით, 160 ხომალდითა და მსუბუქად შეიარაღებული დამხმარე რაზმებით გადალახა ჰელესპონტი – დარდანელის სრუტე და აზიის დასაპყრობად ომი დაიწყო.

სურ. 2 ალექსანდრე მაკედონელი, კედლის მოზაიკა პომპეიდან

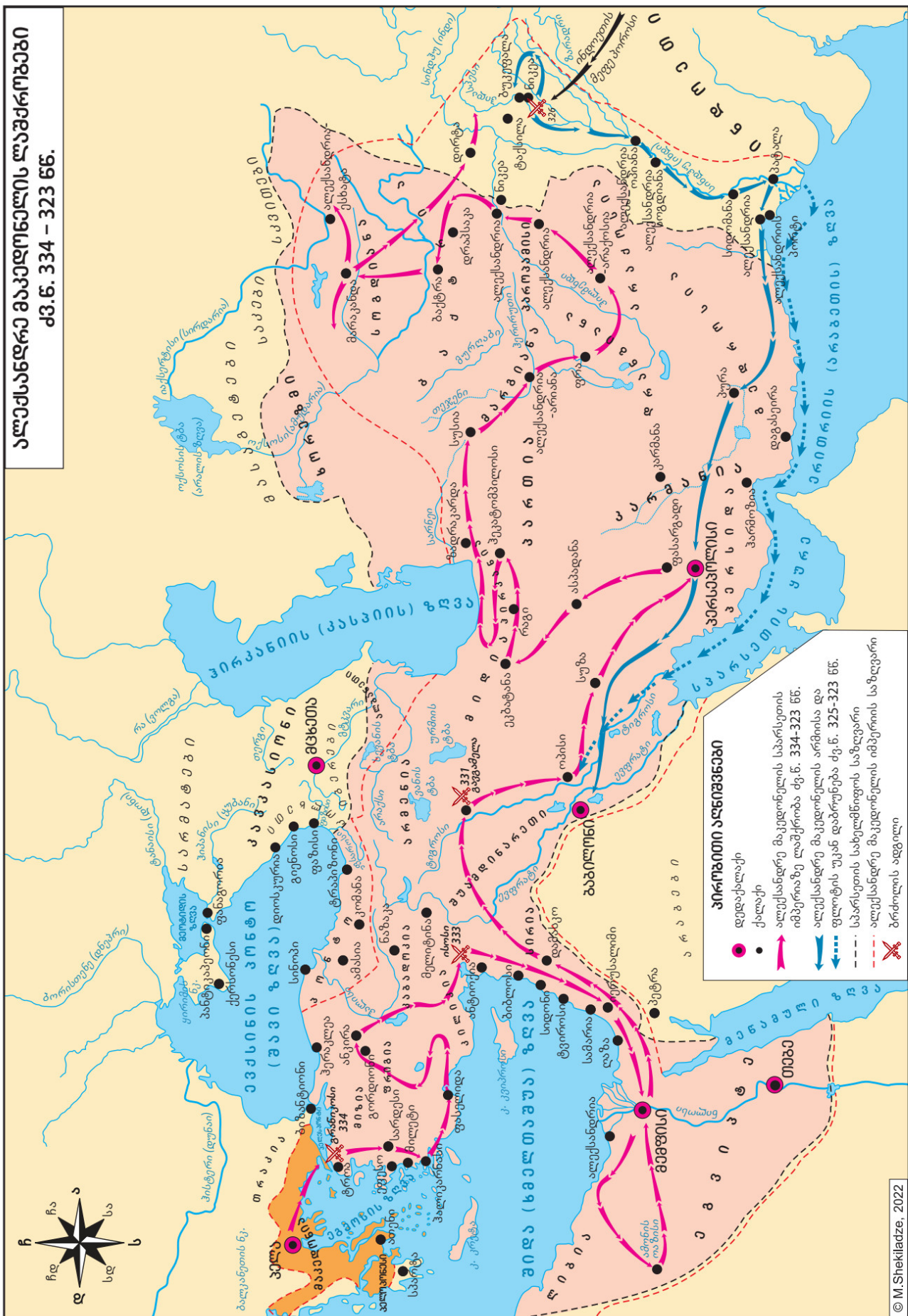
ალექსანდრემ შექმნა სპეციალური დამხმარე რაზმები, რომლებსაც ლაშქრობის დროს უნდა გაეყვანათ გზები, აეგოთ ხიდები, ხარაჩოები, კიბეები და ყველა ნაგებობა, რაც მოწინააღმდეგის ციხესიმაგრისა თუ ქალაქის ასაღებად იქნებოდა საჭირო. მართალია, ძველ სამყაროში მანამდეც იყენებდნენ საალყო ტექნიკას, რათა ციხე-ქალაქებისთვის ქვის ჭურვები და შუბები დაეშინათ, მაგრამ ალექსანდრემ დიდი ყურადღება დაუთმო ამ იარაღ-დანადგარების სრულყოფას. ლაშქრობის დროს მან არაერთხელ გამოიყენა კატაპულტა არა მარტო ახლო მანძილზე კედლების დასანგრევად, არამედ შორ მანძილზე ქვების სასროლადაც (მაგალითად, როცა შუა აზიაში მდინარის გაღმა მომთაბარე ტომებს ებრძოდა). ზოგიერთი სამხედრო ისტორიკოსი არტილერიის ისტორიას სწორედ ალექსანდრე მაკედონელის დროიდან იწყებს.

ალექსანდრე დარდანელის სრუტით აზიაში გადავიდა. მართალია, ბერძენ-სპარსელთა ომის შემდეგ სპარსელებმა მცირე აზიის ბერძნული ქალაქების დამოუკიდებლობა აღიარეს, მაგრამ, ამის მიუხედავად, აქემენიანთა იმპერია კვლავ ძლიერ სახელმწიფოდ რჩებოდა. სპარსული საზღვაო ძალების ძირითადი ბაზა ფინიკია, კონკრეტულად კი ქალაქი ტვიროსი იყო.

ძვ. წ. 334 წელს მდინარე გრანიკოსთან ალექსანდრემ გაანადგურა სპარსული არმიის ნაწილი, რომელიც, ძირითადად, დაქირავებული მეომრებისა (უპირატესად ბერძნების) და საუკეთესო სპარსელი მხედრობისგან შედგებოდა. ამ დამარცხების შემდეგ სპარსეთის მეფე დარიოს III (ძვ. წ. 336-330) არ ჩქარობდა სახელდახელოდ შეკრებილი ლაშქრით ალექსანდრესთან კვლავ შებმას, ამიტომ ალექსანდრემ თავისუფლად მოქმედება შეძლო და დასახული გეგმის განხორციელებას შეუდგა. მან უბრძოლველად დაიკავა სარდე და მილეტი; ჰალიკარნასი ალყის შემდეგ აიღო; დანარჩენი ბერძნული ქალაქებიც მის ხელში გადავიდა. ახალგაზრდა მხედართმთავარი ბრძოლას ბრძოლაზე იგებდა. ალექსანდრემ ძირითადი ძალები სანაპიროს გასწვრივ, სამხრეთისკენ, მიმართა.

ფინიკიაზე დარტყმის მოსაგერიებლად სპარსელებმა ფრონტი ზღვასა და მთაგრეხილს შორის, ისოსთან, გაამაგრეს. ალექსანდრე საბერძნეთს მოწყვეტილი აღმოჩნდა. ამის მიუხედავად, ისოსთან ბრძოლაში ალექსანდრემ სპარსელთა მრავალრიცხოვანი არმია დაამარცხა.

დარიოსი სანაპიროს პროვინციებში ბრძოლის გამართვას ველარ ბედავდა და მოწინააღმდეგეს ახალი არმიით იმპერიის ცენტრში, შუამდინარეთში, ელოდებოდა. ალექსანდრემ მხოლოდ მცირე მანძილზე სდია უკან დამარცხებულ სპარსელებს, შემდეგ კი კვლავ საკუთარი გეგმის მიზანმიმართულ შესრულებას შეუდგა. ძვ. წ. 332 წელს, შვიდთვიანი ალყის შემდეგ, იერიშით აიღო ტვიროსი, ორთვიანი ალყის შემდეგ კი – ლაზა. მაგრამ არც ამ წარმატების შემდეგ შესულა სპარსეთის სიღრმეში. ალექსანდრემ ჯერ ეგვიპტეში მოაწყო სამხედრო ექსპედიცია. ეგვიპტე სპარსელებს ეპყრათ. ალექსანდრემ ეგვიპტე სპარსელთა მორჩილებისგან გაათავისუფლა. ის ოაზისში წმინდა ამონ-რას ტაძარში მივიდა,

რუკა 12. ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობები ძვ.წ. 334 – 323 წწ.)

სადაც ეგვიპტელი ქურუმები დაასაჩუქრა, ქურუმებმა კი ის ამონ-რას ძედ და ფარაონად აღიარეს. ძვ. წ. 331 წელს ალექსანდრე მემფისიდან შუამდინარეთისკენ დაიძრა. დარიოსმა ალექსანდრესთან მოლაპარაკება სცადა, მაგრამ ალექსანდრემ უარი შეუთვალა.

4. რაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ ალექსანდრემ კი არ შეცვალა ფილიპე II-ის გეგმები, არამედ კიდევ უფრო ენერგიულად დაიწყო მისი განხორციელება?

5. შეავსე საინფორმაციო ბარათი (მოსწავლის რეველი დავ. 26).

6. დააკვირდი რუკას. რომელი დიდი რეგიონები დაიკავა ალექსანდრემ, სანამ სპარსეთის სიღრმეში შესვლასა და გადამწყვეტი ბრძოლის გამართვას გადანწყვეტდა? შენი აზრით, როგორი იყო ალექსანდრეს სტრატეგია ომის ამ ეტაპზე და ამ რეგიონების დაკავებით რას ისახავდა მიზნად მხედართმთავარი?

7. შენი აზრით, როგორი იყო დარიოსის სტრატეგია და რატომ გადანწყვიტა ბრძოლის გამართვა ქვეყნის შიგნით?

8. დააკვირდი რუკას და იმსჯელე, რა პერსპექტივა ჰქონდა თითოეულ მხარეს ბრძოლის წაგების ან მოგების შემთხვევაში.

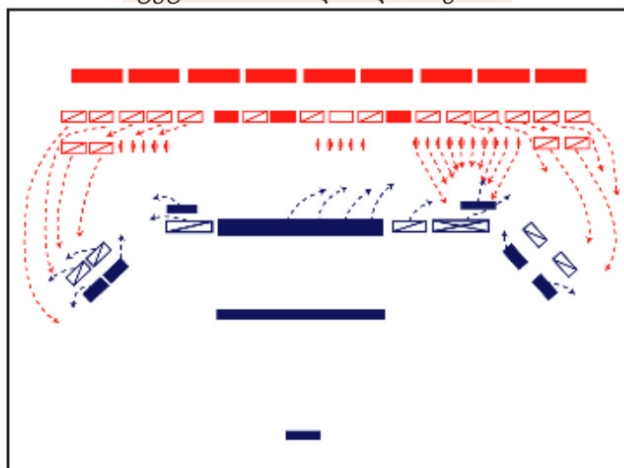

გავგამელის ბრძოლა

ეფვრატისა და ტიგროსის გადაცურვის შემდეგ ალექსანდრე გავგამელის დაბლობზე მივიდა. გავგამელის დაბლობი გადამწყვეტი ბრძოლისთვის დარიოსმა აირჩია, რათა სამხედრო ეტლებისთვისთვის შეტევა მოსახერხებელი ყოფილიყო.

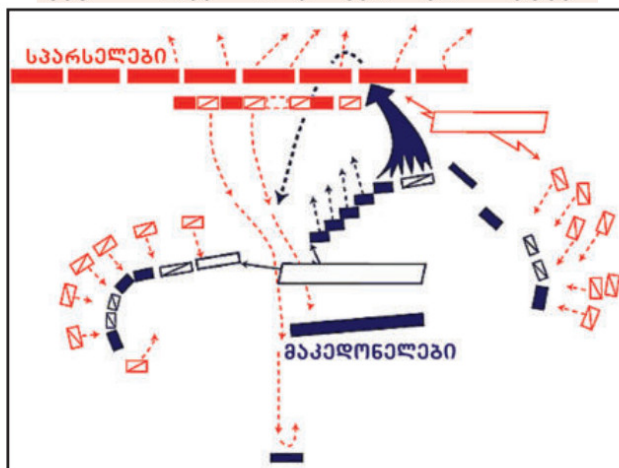
სპარსელებმა სამხედრო ეტლებით შეუტეს და იერიში ფლანგებზე მიიტანეს. სამხედრო ეტლების ნაწილი მაკედონელებმა ფლანგას შორის სპეციალურად დატოვებულ რიგებში შეუშვეს, ეტლების ნაწილი კი უკან გაბრუნდა. როცა ეტლების შეტევა მოიგერიეს, ფლანგა შეტევაზე გადავიდა. მიუხედავად იმისა, რომ ბრძოლის დროს ფლანგა ორ ნაწილად გაიყო და შუაში მტრის მხედრებმა შეაღწიეს, წამოწყებულმა შეტევამ სპარსელებში პანიკა გამოიწვია და გაქცევა დაიწყო.

გეგმა 1. ბრძოლის დასაწყისი

■ მაკედონელი ქვეითები □ მაკედონელი მხედრები

გეგმა 2. ალექსანდრე მაკედონელის შეტევა

■ სპარსელი ქვეითები □ სპარსელი მხედრები
↑ სპარსელების სამხედრო ეტლები

9. წარმოდგენილი გეგმების მიხედვით აღწერე ბერძენ-მაკედონელთა არმიების განლაგება და საბრძოლო მოქმედებები.

სპარსელები გავგამელის ბრძოლაში დამარცხდნენ. დარიოსი ბრძოლის ველიდან გაიქცა. ალექსანდრეს უნდოდა, დარიოსი ცოცხლად ჩაეგდო ხელში, ამიტომ უკან დაედევნა. მაგრამ „ქვეყნების მეფეთ მეფე“ უახლოესმა გარემოცვამ შეიპყრო და მოკლა. ალექსანდრემ გადანწყვეტილება მიიღო, დასდევნებოდა დარიოსის მკვლელს, ბესას, რომელიც საკუთარი მეფის ღალატისთვის ყველაზე მძიმე სასჯელს იმსახურებდა.

ალექსანდრე უკან მისდევდა ბესას და თან სპარსეთის იმპერიის აღმოსავლეთ სატრაპიებს იმორჩილებდა. საბოლოოდ მაკედონელმა ბესა შეიპყრო და სიკვდილით დასაჯა.

სპარსეთის ბევრი მნიშვნელოვანი ქალაქი და პროვინცია ალექსანდრეს ხელში უბრძოლველად გადავიდა. ალექსანდრე გულმონყალებს იყო იმ ქვეყნების მიმართ, რომლებიც მის უპირატესობას აღიარებდნენ და ემორჩილებოდნენ, ან იმ ქვეყნების მიმართ, რომლებიც მანამდე სხვა ქვეყანას ჰქონდა დაპყრობილი და იგი განმათავისუფლებლად ევლინებოდა. ასეთ ქვეყნებში ალექსანდრე ადგილობრივ თვითმმართველობასა და რელიგიურ კულტს აღადგენდა, მაგრამ სასტიკი და შეუწყნარებელი იყო იმ ქვეყნების მიმართ, რომლებიც წინააღმდეგობას უწევდნენ ან ჯანყდებოდნენ.

ალექსანდრემ ლაშქრობა ამის შემდეგ ინდოეთის მიმართულებით გააგრძელა. არმიასთან ერთად მთებში გადასასვლელით გადავიდა და ერთ-ერთ ინდოელ მეფეს, პორს, შეუტია.

ბრძოლის დასაწყისში მაკედონელმა მხედრებმა წარმატება მოიპოვეს, მაგრამ შემდეგ, სამხედრო სპილოებთან დაპირისპირებისას, უკან დაიხიეს და გაიქცნენ. ეს ბრძოლა მაკედონელთათვის ყველაზე მძიმე იყო – მრავალი ქვეითი სპილოებმა გადათელეს, მაგრამ საბოლოოდ მათ მაინც მოახერხეს სპილოებიდან მეომრების ისრებით ჩამოყრა და ზოგიერთი სპილოს დაჭრა. როგორც კი სპილოების შეტევა მოიგერიეს, მაკედონელებმა ბრძოლაც მოიგეს.

ალექსანდრეს არმია ხანგრძლივმა და დამქანცველმა ლაშქრობამ ძლიერ გადაღალა და შეამცირა. ალექსანდრეს მთელი მსოფლიოს დაპყრობა სურდა, მაგრამ არმიას აღარ უნდოდა ლაშქრობის გაგრძელება. ძვ. წ. 325 წელს ალექსანდრე იძულებული გახდა, ინდოეთიდან გამობრუნებულიყო. ის მაკედონიაში აღარ დაბრუნებულა და გეზი ბაბილონისკენ აიღო. საკუთარი იმპერიის დედაქალაქად სწორედ ბაბილონი გამოაცხადა.

ალექსანდრე სპარსეთის მეფეებს ბაძავდა და, ბერძნულ-მაკედონური ტრადიციების საპირისპიროდ, ფუფუნებაში ცხოვრობდა. იგი სხვადასხვა მეთოდით ცდილობდა თავისი იმპერიის განმტკიცებას. სიკვდილით სჯიდა უხეირო სატრაპებს, დაიხლოვდა აქემენიანთა ყოფილი მოხელეები, სპარსი, ინდოელი, ბაქტრიელი არისტოკრატები. თავად ბაქტრიელი მთავრის ასულ როქსანაზე დაქორწინდა და თავისი სარდლებიც აიძულა, ადგილობრივი არისტოკრატების ქალიშვილებზე დაქორწინებულიყვნენ. ალექსანდრემ სუზაში გრანდიოზული ქორწილი გადაიხადა და 10 000 ბერძენი მხედარი 10 000 სპარსელ ქალზე დააქორწინა. როგორც ხუმრობდნენ, ალექსანდრემ ამით სიმბოლურად ელინისტურ ეპოქას (ბერძნული და აღმოსავლური კულტურების შერწყმას) ჩაუყარა საფუძველი. სამეფო კარზე ალექსანდრემ სპარსული წეს-ჩვეულებები დაამკვიდრა, შექმნა პრივილეგიებული სპარსული სამხედრო ნაწილები. ეს ყოველივე მისი მაკედონური გარემოცვის უკმაყოფილებას იწვევდა.

ლაშქრობასთან ერთად ალექსანდრემ დააარსა არაერთი ქალაქი, რომლებსაც ალექსანდრიებს არქმევდა. მათ შორის გამორჩეული იყო ძვ. წ. 331 წელს ნილოსის დელტაში, ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროზე, დაარსებული ქალაქი ალექსანდრია. ეს ქალაქი, შემდგომში ელინისტური ეგვიპტის სამეფოს დედაქალაქი, აღმოსავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთის ვაჭრობის, მრეწველობისა და კულტურის ცენტრად იქცა.

ძვ. წ. 323 წ. ალექსანდრე ციებ-ცხელებით გარდაიცვალა.

10. შენი აზრით, რა იყო ბერძენების სპარსელებთან დაპირისპირების მიზეზი – ის, რომ ისინი სპარსელებს პოლიტიკურ საშიშ მოწინააღმდეგედ თვლიდნენ, თუ ისინი ელინთათვის „კულტურულ სხვად“ აღიქვამდნენ?

11. შეგვიძლია თუ არა ჩავთვალოთ, რომ ალექსანდრე მაკედონელის წარმატება მაშინდელი ბერძნული ცივილიზაციის გამარჯვება იყო სპარსულ ცივილიზაციაზე? თუ ეს მხოლოდ სამხედრო გამარჯვება იყო? პასუხი დაასაბუთე.

12. ალექსანდრე მაკედონელმა სპარსეთის წინააღმდეგ ბრძოლა პანელინისტური იდეებით დაიწყო და წარმატებებსაც მიაღწია, მაგრამ ბოლო ეტაპზე მისი მიზნები შეიცვალა (აღმოსავლეთის კულტურული გავლენით) და უფრო კოსმოპოლიტური გახდა. ეთანხმები თუ არა ამ მოსაზრებას? პასუხი დაასაბუთე.

- ▶ როგორ აღიბეჭდა ანტიკურ წყაროებში ალექსანდრეს დაპყრობილი გეოგრაფიული სივრცე?
- ▶ რა გავლენას მოახდენდა ალექსანდრეს ლაშქრობები ბერძნების გეოგრაფიული თვალსაზიერის გაფართოებაზე?
- ▶ რით განსხვავდება ელინური და ელინისტური კულტურა?

ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობის ამბებსა და მარშრუტს არაერთი ავტორი აგვიწერს. მისი ისტორიით დღესაც ინტერესდებიან მკვლევრები. ქართულ ისტორიოგრაფიაში კვლევის საგანს წარმოადგენდა, ილაშქრა თუ არა ალექსანდრემ კავკასიაში და, კერძოდ, ქართლში, რადგან ამასთან დაკავშირებით განსხვავებული წყაროები არსებობს.

ქვემოთ მოყვანილია მკვლევრების – ბ. გაფუროვისა და დ. ციბუკიდისის – მიერ ანტიკურ წყაროებზე დაყრდნობით აღდგენილი ალექსანდრეს მარშრუტის ნაწილი.

წყარო ა) ა. გაფუროვი, დ. ციბუკიდისი, „ალექსანდრე მაკედონელი და აღმოსავლეთი“

„ძვ. წ. 330 წელს ალექსანდრემ დატოვა სპარსეთის დედაქალაქი – პერსეპოლისი და გაემართა მეფეების საზაფხულო რეზიდენციის – ეკბატანასკენ. ამ ქალაქის დაკავების შემდეგ მან განაგრძო დარიოსის დევნა და აიღო ქალაქი რაგი. მცირე დასვენების შემდეგ დევნა კვლავ გააგრძელა. სწორედ ამ დროს სპარსეთის მეფე თავისმა გარემოცვამ შეიპყრო და მოკლა. ალექსანდრემ დაუყოვნებლივ მიიღო გადაწყვეტილება, დასდევნებოდა ბესას, დარიოსის მკვლელს, რომელიც საკუთარი მეფის ღალატისთვის ყველაზე მძიმე სასჯელს იმსახურებდა. მაკედონელთა წინაშე გადაიშალა სპარსეთის აღმოსავლეთის სატრაპიების უკიდურესი სივრცე – ჰირკანია, არია, პართია, დრანგიანა, არაქოზია, ბაქტრია, სოგდიანა. ალექსანდრე ჯარის ძირითადი ნაწილით შეიჭრა ჰირკანიაში და ყველაზე დიდი ქალაქი – ზადრაკარდა აიღო. თხუთმეტდღიანი დასვენების შემდეგ ალექსანდრე პართიისა და არიისკენ დაიძრა. არიაში იძულებული გახდა, აჯანყების გამო შეჩერებულიყო: ალექსანდრემ იქ ზამთარი გაატარა. ამის შემდეგ მაკედონელებმა არაბოზია აიღეს და შეიჭრნენ მთიან ქვეყანა პაროპამისში, სადაც კვლავ ზამთრის გატარება მოუხდათ.

ძვ. წ. 329 წლის გაზაფხულზე ალექსანდრემ 15-17 დღეში დათოვლილი, ძნელად გასავლელი უღელტეხილები გადალახა და სამხრეთ ბაქტრიაში შეიჭრა. აქედან მდინარე ოქსით გადავიდა სოგდიანაში, სადაც ხელში ჩაიგდო ბესა და სიკვდილით დასაჯა. სოგდიანაში ალექსანდრემ მრავალი ქალაქი აიღო, რის შემდეგაც მდინარე იაქსარტზე გადავიდა და მომთაბარე სკვითებს შეებრძოლა. ეს ამბები ძვ. წ. 329-327 წლებს შორის მოხდა. მაკედონური ჯარი, ძირითადად, ქალაქ მარაყანდში იყო დაბანაკებული. ძვ. წ. 327 წელს, გაზაფხულზე, ბაქტრიისა და სოგდიანას საბოლოო დამორჩილების შემდეგ, პაროპამისის გავლით ალექსანდრე ინდოეთისკენ გაემართა. მაკედონელებმა მდინარე ინდამდე მიაღწიეს. ინდოეთის ჩრდილოეთში რამდენიმე გამარჯვების შემდეგ მორალურად და ფიზიკურად გამოფიტულმა ჯარისკაცებმა გზის გაგრძელებაზე უარი განაცხადეს. ლაშქრობა ინდოეთში შეწყდა და მაკედონელებმა უკან დაბრუნება დაიწყეს.

ალექსანდრე ქალაქ ნიკეასა და ბუცეფალიაში დაბრუნდა. აქედან ჯარი ხომალდებით მდინარე ინდს გაუყვა სამხრეთისკენ. ალექსანდრემ ინდზე ქალაქი ალექსანდრია – ოპიანა დააარსა. ამის შემდეგ ბრძოლით გააგრძელა გზა სამხრეთისკენ, აიღო ქალაქი პატალა და იქ ციხე ააგო. ძვ. წ. 325 წელს პატალიდან ზღვის სანაპიროს დაუყვა. იგი ქალაქების სუზისა და ბაბილონისკენ მიემართებოდა. ალექსანდრემ ბაბილონი თავისი უზარმაზარი იმპერიის დედაქალაქად გამოაცხადა. მან დასავლეთისკენ ლაშქრობისთვის – არაბულ ტომთა დასამორჩილებლად დაიწყო მზადება.

ძვ. წ. 324 წელი ქალაქ ეკბატანაში გაატარა, შემდეგ წელს ბაბილონში დაბრუნდა და იქ გარდაიცვალა“.

1. შეასრულე დავალება (მოსწავლის რვეული, დავ. 27 - ა): კონტურულ რუკაზე დაიტანე ა) წყაროში მოცემული მარშრუტი.
2. თანამედროვე რუკაზე მოძებნე, რომელ თანამედროვე სახელმწიფოებს მოიცავდა ელინისტური სამყარო.
3. იმსჯელე, რა მნიშვნელობა ექნებოდა ალექსანდრეს ლაშქრობებს იმდროინდელი ადამიანის გეოგრაფიული თვალსაზრისით და ცოდნის გაფართოებისთვის.

ალექსანდრეს ლაშქრობის განსხვავებულ მარშრუტს გვთავაზობს ქართული წყარო.

წყარო ბ) „ქართლის ცხოვრება“

„ესე ალექსანდრე გამოჩნდა ქვეყანასა საბერძნეთისასა, რომელსა ჰქვიან მაკედონია... ვითარცა წერილს არს ამბავი მისა წიგნსა საბერძნეთისასა.

ალექსანდრემ დაიპყრნა ყოველნი კიდენი ქვეყნისანი. ესე გამოვიდა დასავლეთით, და შევიდა სამხრეთით, შემოვიდა ჩრდილოეთით, გარდამოვიდა კავკასნი და მოვიდა ქართლად. შემდგომად ამისა განძლიერდა ალექსანდრე და დაიპყრა ყოველი ქვეყანა, და აღმოვიდა ქვეყანასა ქართლისასა“.

4. ალექსანდრე მაკედონელის ქართლში ლაშქრობის რა მარშრუტს გვთავაზობს „ქართლის ცხოვრება“? შეასრულე დავალება (მოსწავლის რვეული, დავ. 27 - ბ), კონტურულ რუკაზე დაიტანე ბ) წყაროში მოცემული მარშრუტი.
5. სარგებლობს თუ არა ქართული წყარო სხვა წყაროთი?
6. შეიძლება თუ არა, რომ ალექსანდრეს ქართლში მოსვლა სარწმუნო ისტორიულ ფაქტად ჩაითვალოს?

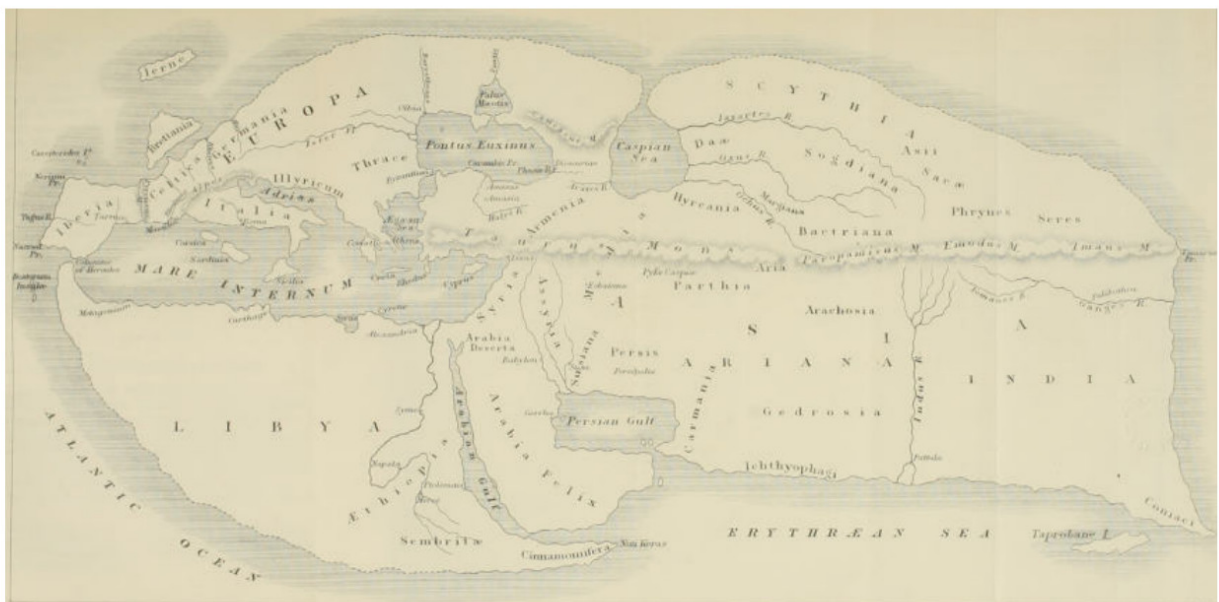

ანტიკური ხანის გეოგრაფიული ცოდნა ////////////////////
ძველი ბერძნები ძველი ბერძნების წარმოდგენით, კავკასიონი და ტავროსი წინა აზიიდან ინდოეთამდე იყო გადაჭიმული. მის ცალკეულ ნაწილებს ადგილობრივი მცხოვრებლები სხვადასხვა სახელს უწოდებდნენ – ემოდო, იმა, პაროპამისი.

წყარო გ) სტრაბონი, ბერძენი გეოგრაფი, გეოგრაფია, ძვ. წ. I – ახ. წ. I ს.

„თუ ჰირკანიის ზღვიდან აღმოსავლეთისკენ წავალთ, მარჯვენა მხარეს იქნება მთები, რომელიც ინდოეთის ზღვამდეა გადაჭიმული. ბერძნები მას ტავროსს უწოდებენ. ის იწყება პამფილიასა და კილიკიაში და ჯაჭვივით მიემართება დასავლეთიდან აღმოსავლეთისკენ, იღებს ხან ერთ, ხან მეორე სახელს“.

სურ. 3 ძველი ბერძნების წარმოდგენის მიხედვით აგებული რუკა

წყარო დ) დიოდორე, ბერძენი ისტორიკოსი, „ისტორიის ბიბლიოთეკა“, ძვ. წ. I ს.

„კავკასიის მთაგრეხილის შუაში არის ერთი გამოქვაბული, სადაც მიჯაჭვული იყო პრომეთე. ადგილობრივმა მცხოვრებლებმა ეს ადგილი ალექსანდრე მაკედონელს უჩვენეს. ალექსანდრემ კავკასიის მთასთან დააარსა ქალაქი ალექსანდრია“.

ბერძნულ მითოლოგიაში არსებობს მითი პრომეთეზე, რომელმაც ღმერთებს ოლიმპოდან ცეცხლი მოსტაცა და მიწაზე ადამიანებს ჩამოუტანა. ამის გამო განრისხებულმა ზევსმა პრომეთე დასაჯა და კავკასიონზე მიაჯაჭვა. ბერძნები, ტრადიციულად, მიიჩნევენ, რომ პრომეთე ევქსინოს პონტოს კავკასიონზეა მიჯაჭვული. ქართულ მითოლოგიაშიც არსებობს მსგავსი შინაარსის მითი ამირანზე. სტრაბონი აღმწოთებას არ მალავს იმ ისტორიკოსების მიმართ, რომელთაც პრომეთეს გამოქვაბული პაროპამისში ჰგონიათ და არა – ევქსინოს პონტოს კავკასიონის ქედებზე.

ალექსანდრეს მიერ პაროპამისში დაარსებულ ქალაქს – კავკასიის ალექსანდრიას ასახელებს არიანე, რომელიც ისტორიკოსი, რომელსაც დანვრილებით აქვს შესწავლილი და აღწერილი ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობა.

ამ ფაქტს ადასტურებს სტრაბონიც. სტრაბონის ცნობით, ალექსანდრემ ზამთარი პაროპამისში გაატარა და იქ დააარსა ეს ქალაქი.

8. საიდან შეიძლება გაჩენილიყო ალექსანდრეს ქართლში ლაშქრობის ვერსია?
9. რა შედეგი შეიძლება მოჰყვეს გადაუმონებელი ინფორმაციის გადმოცემას?
10. საკითხის კვლევისას რა მნიშვნელობა აქვს მოცემული რეგიონის ისტორიული გეოგრაფიის შესწავლას?
11. შეადარე ბერძნების იმდროინდელი გეოგრაფიული წარმოდგენები დღევანდელ ფიზიკურ-გეოგრაფიულ რუკას.
12. რა სახელწოდებები აქვს დღეს იმ მთებს, რომლებიც ბერძნებისთვის ერთიან კავკასიას წარმოადგენდა?
13. მიუხედავად იმისა, რომ ალექსანდრეს ქართლში არ ულაშქრია, რაზე მეტყველებს მოგვიანებით საპირისპირო ცნობის არა მარტო გაჩენა, არამედ ანტიკურ ავტორებს შორის მისი გავრცელება?

ელინისტური სამყარო

აქემენიანთა იმპერია ალექსანდრე მაკედონელის კიდევ უფრო ვრცელი იმპერიით შეიცვალა, ალექსანდრე მაკედონელის დაპყრობების შედეგად ერთიანი გეოგრაფიულ-კულტურული სივრცე შეიქმნა, რომელიც მაკედონიიდან ინდოეთამდე, კასპიის ზღვიდან ეგვიპტემდე იყო გადაჭიმული. ამ ტერიტორიაზე ჩამოყალიბდა ახალი, ელინისტური კულტურა, რომელიც ბერძნულ და აღმოსავლურ ტრადიციათა შერწყმის შედეგად წარმოიქმნა. საერთაშორისო ენად გადაიქცა ბერძნული ენის ატიკური დიალექტიდან აღმოცენებული ახალი ფორმა – კოინე.

ალექსანდრემ თექვსმეტი ალექსანდრია მაინც დააარსა, რომლებიც სავაჭრო გზებზე მდებარეობდა და ბერძნული კულტურის გავრცელების ცენტრებად იქცა. ელინისტური

სურ. 1 ტროას ცხენი, რელიეფი. განდჰარა, პაკისტანი

სურ. 2 ბუდა და ჰერკულისი, რელიეფი. ინდოეთი

კულტურა ერთფეროვანი არ ყოფილა. თითოეულ რეგიონში ის ადგილობრივი და ბერძნული კულტურის ელემენტების შერწყმით ყალიბდებოდა, რაც ყოფა-ცხოვრებაზეც აისახა, ხელოვნებაზეც და რელიგიაზეც. ალექსანდრე მაკედონელის დაპყრობებმა ბიძგი მისცა კიდევ უფრო მასშტაბურ კოლონიზაციას. მაკედონიის, საბერძნეთის, თრაკიის, ილირიის, ეგეოსის ზღვის კუნძულების მოსახლეობამ აღმოსავლეთს მიაშურა. ბერძნებსა და მაკედონელებს თან თავიანთი სახელმწიფოებრივი და სამართლებრივი ნორმები, საწარმოო უნარები, წეს-ჩვეულებები, რელიგია და კულტურა მიჰქონდათ. დაპყრობილი ტერიტორიის ათვისება მათთვის დამახასიათებელი ფორმით ხდებოდა – აარსებდნენ პოლისებს და მეომარი კოლონიისტების დასახლებებს. მაგრამ არსებითი სხვაობა იყო ადრეულ ბერძნულ კოლონიზაციასა და ახალი „ელინისტური“ პერიოდის კოლონიზაციას შორის: ადრე კოლონიები ხმელთაშუა ან შავი ზღვის სანაპიროზე დაფუძნებული დამოუკიდებელი – გარკვეულწილად მაინც – იზოლირებული ბერძნული დასახლებები იყო, რომლებსაც, უმეტეს შემთხვევაში, სხვადასხვა ტომი ემეზობლებოდა. ახლა კი ბერძნებსა და მაკედონელებს აღმოსავლეთის სხვადასხვა ცივილიზაციასთან უხდებოდათ ურთიერთობა.

ისტორიკოსები ხშირად ელინიზმიდან იწყებენ გლობალიზმის ისტორიას.

პირველად ტერმინი „ანტიკური გლობალიზმი“ XIX საუკუნის გერმანელმა ისტორიკოსმა, გუსტავ დროიზენმა, ახსენა. ნაშრომ „ელინიზმის ისტორიის“ გამოქვეყნების შემდეგ მეცნიერებაში ცნება „ელინიზმი“ დამკვიდრდა და ის იმავდროულად ეპოქასაც აღნიშნავდა – ალექსანდრეს გამეფებიდან ეგვიპტის რომის სახელმწიფოს შემადგენლობაში შესვლამდე. დროიზენმა ელინიზმი აღწერა, როგორც ბერძნული და აზიური კულტურების შერწყმის პროცესი, რომლის კვალიც ალექსანდრეს გარდაცვალებიდან ასეული წლების გასვლის შემდეგაც კი ჩანდა ვრცელ ტერიტორიაზე ნილოსიდან განგამდე.

ალექსანდრე და, როგორც აღმოსავლეთში უწოდებდნენ, ისკანდერი, დღესაც ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული სახელია რელიგიური თუ ეთნიკური კუთვნილების მიუხედავად. ალექსანდრეს ფიგურა სრულად შეესაბამება თანამედროვე გლობალიზმის პარადიგმასაც.

14. ერთმანეთს შეადარე ორი გეოგრაფიული არეალი: დიდი ბერძნული კოლონიზაციის დროს ელინური კულტურის გავრცელების სივრცე და ალექსანდრეს ლაშქრობების შემდეგ ელინისტური კულტურის გავრცელების არეალი. რა არის მათ შორის ძირითადი განმასხვავებელი ნიშანი?

15. რა მსგავსება-განსხვავებაა კლასიკურ ელინურ ხანასა და ელინისტურ ხანას შორის?

16. ვენის დიაგრამის საშუალებით (**მოსწავლის რვეული, დავ. 28**) შეადარე ერთმანეთს ბერძნული კოლონიზაციის დროს დაარსებული კოლონიებისა და ალექსანდრეს ლაშქრობების დროს დაარსებული ალექსანდრიების ფუნქციები.

ალექსანდრეს იმპერიის დაშლა და ელინისტური სახელმწიფოების ჩამოყალიბება /// ძვ. წ. 323 წელს, ალექსანდრეს სიკვდილის შემდეგ, მისი შექმნილი სახელმწიფო დაიშალა.

ალექსანდრეს სარდლებს – დიადოქოსებს – შორის დაიწყო ბრძოლა მიწებისა და ძალაუფლებისათვის.

ალექსანდრეს ოჯახის წევრები ძალაუფლებისთვის მიმდინარე ომმა იმსხვერპლა, დიადოქოსებს შორის დაწყებული ომი კი ბალკანეთსა და წინა აზიაში ახალი პოლიტიკური რუკის ჩამოყალიბებით დასრულდა.

ცნობილი დიადოქოსები იყვნენ: ანტიგონე I ცალთვალა და მისი ვაჟი დემეტრე პოლიორკეტე, კასანდრე, პტოლემეაიოსი, სელევკე, ლისიმაქე და ევმენოსი. ძვ. წ. 301 წელს იფსოსთან ერთმანეთს დაუპირისპირდნენ, ერთი მხრივ, ანტიგონე ცალთვალა და, მეორე მხრივ, დანარჩენი დიადოქოსები – კასანდრე, ლისიმაქე, სელევკე და პტოლემეაიოსი. ანტიგონე ბრძოლის ველზე დაიღუპა. მისი სამფლობელოები გამარჯვებულებმა გაიყვეს.

ამის შედეგად წარმოიქმნა ახალი დამოუკიდებელი სახელმწიფოები, რომელთა სათავეში მაკედონელი მმართველები იდგნენ. მათ საფუძველი ჩაუყარეს ახალ ბერძნულ-მაკედონურ სამეფო დინასტიებს. ელინისტური სახელმწიფოების ელიტაც ბერძნულ-მაკედონური იყო, რომელიც ამ ქვეყნებში აქტიურად წერგავდა ბერძნულ წეს-ჩვეულებებს. ადგილობრივი არისტოკრატია თითქმის მთლიანად ელინიზებული იყო. წარსულს ჩაბარდა პოლისური პოლიტიკური ორგანიზაცია, რომელიც ბერძნული სამყაროსთვის არატიპური

ელინისტური მონარქიებით შეიცვალა. კულტურულმა და ეკონომიკურმა ცენტრებმა საბერძნეთიდან პერიფერიაზე გადაინაცვლა, ყველაზე მეტად ეგვიპტეში.

ეგვიპტეში დამკვიდრდა პტოლემაიოსის მემკვიდრეთა – პტოლემაიოსების დინასტია. ეგვიპტის ამ ახალი სახელმწიფოს მთავარი ქალაქი ალექსანდრეს მიერ დაარსებული ალექსანდრია იყო.

ალექსანდრეს იმპერიის დაშლის შემდეგ შექმნილ სახელმწიფოთა შორის ყველაზე დიდი იყო სელევკიდების სამეფო. მას სათავეში სელევკეს დაარსებული სელევკიდების დინასტია ჩაუდგა. ეს სამეფო მოიცავდა მიდიას, სპარსეთს, ელამს, ბაქტრიას, პართიას, მესოპოტამიასა და ჩრდილოეთ სირიას (თითქმის მთელ წინა აზიასა და შუა აზიის ნაწილს). სელევკეს მემკვიდრე იყო ანტიოქოს I. სამეფოს დედაქალაქი იყო ანტიოქია მდინარე ორონტზე.

მაკედონიას ანტიგონეს მემკვიდრეები მართავდნენ. მცირე აზიის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში შეიქმნა პერგამონის სამეფო, რომელსაც სათავეში ატალიდების დინასტია ჩაუდგა. მცირე აზიის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში კი პონტოს სამეფო ჩამოყალიბდა. იქ დინასტიის დამფუძნებელი იყო სპარსეთის უკანასკნელი მეფის, დარიოს III-ის, სატრაპი მითრიდატე. სამეფოს დედაქალაქად გამოცხადდა ქალაქი ამასია მდინარე ირისზე (პონტოს ქედის სამხრეთით). შემდეგ პონტომ გააფართოვა ტერიტორია. ჩრდილოეთით იგი დაეუფლა სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ბერძნულ ქალაქებსაც.

ალექსანდრე მაკედონელის იმპერიის დაშლასა და შემდგომ განვითარებულ პროცესებს უკავშირდება ქართლის სამეფოს წარმოქმნაც.

17. როგორ შეიცვალა ახლო აღმოსავლეთის პოლიტიკური რუკა აქემენიანთა იმპერიიდან მოყოლებული?

18. შეასრულე დავალება კონტურულ რუკაზე (მოსწავლის რვეული, დავ. 29), დაიტანე ელინისტური სახელმწიფოები. თითოეულ მათგანის საზღვრებში ჩაწერე იმ სატრაპიების ნომრები, რომლებიც ამ ტერიტორიაზე აქემენიანური სპარსეთის დროს მდებარეობდა. დააკვირდი, ემთხვევა თუ არა ელინისტური სახელმწიფოების საზღვრები ძველ საზღვრებს (სატრაპიათა საზღვრები ისტორიული მხარეებისა და ამა თუ იმ ხალხის განსახლების არეალს ემთხვეოდა). იმსჯელე, როგორი იქნებოდა ელინისტური სახელმწიფოების ეთნიკური შემადგენლობა.

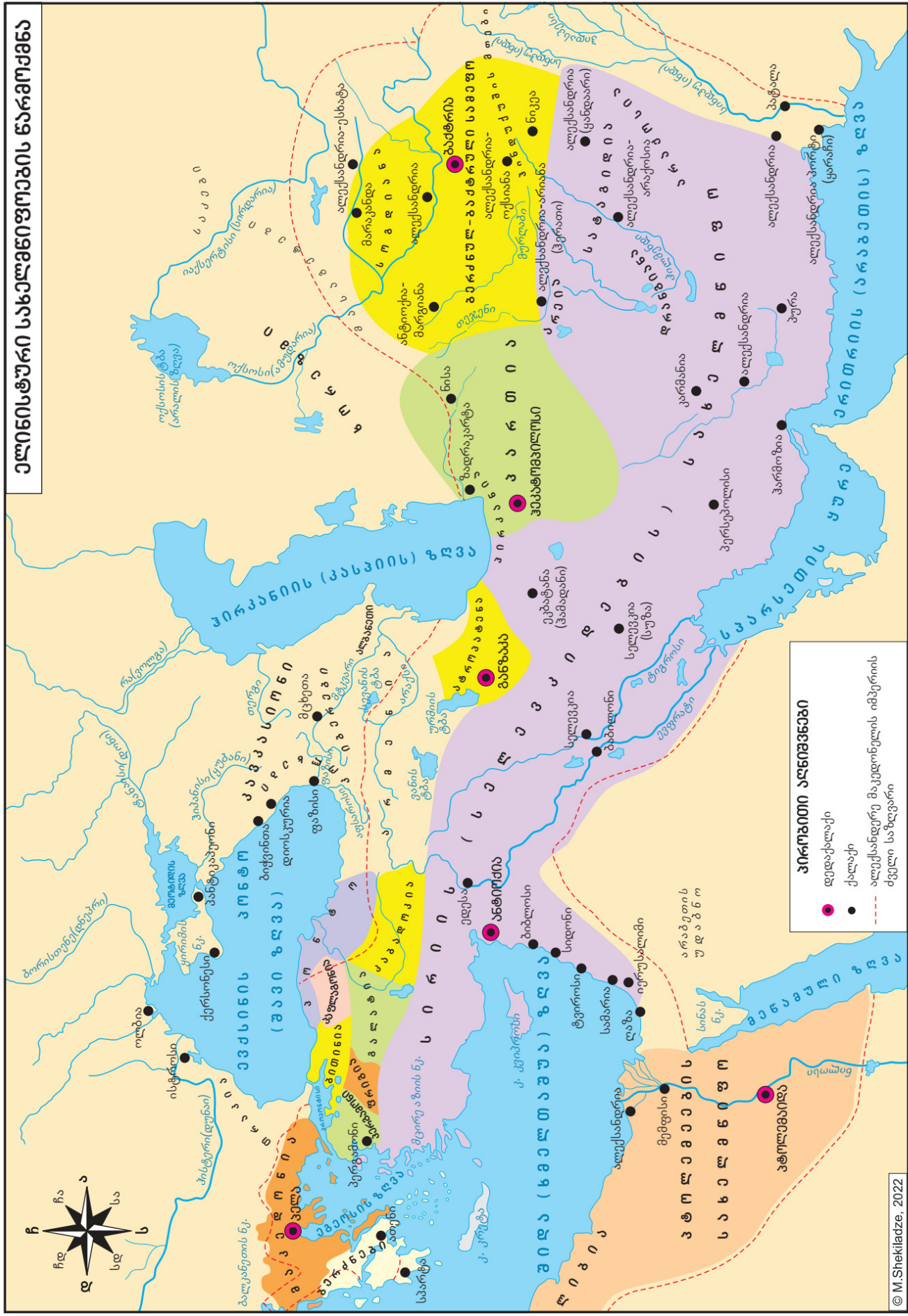
19. ელინიზმის ეპოქაში მოხერხდა ძველადმოსავლური სივრცის უმეტესობის ელინურ გავლენაში მოქცევა, მათ შორის ისეთი ქვეყნებისაც, რომლებიც უფრო ძველი და მდიდარი კულტურული წარსულის მქონენი იყვნენ (მაგ., ეგვიპტე, შუამდინარეთი). შენი აზრით, რამ განაპირობა ეს?

ქართლის სამეფოს ჩამოყალიბება

ალექსანდრე მაკედონელის იმპერიის დაშლასა და შემდგომ განვითარებულ პროცესებს უკავშირდება ქართლის სამეფოს წარმოქმნაც. დიდი იმპერიების – ჯერ აქემენიანური სპარსეთისა და შემდეგ ალექსანდრე მაკედონელის იმპერიის – დანგრევამ შესაძლებელი გახადა ქართველური ტომების გათავისუფლება და საკუთარი სახელმწიფოს შექმნა. ჯერ კიდევ დარიოს III-ის იმპერიის განადგურების შემდეგ, სამხრეთ-დასავლეთ კავკასიაში წარმოქმნა სახელმწიფოებრივი გაერთიანება, რომელსაც ქართულ წყაროებში არიან-ქართლი (ანუ „ირანის ქართლი“) ეწოდება. არიან-ქართლის გარდა, არსებობდა სხვა ძლიერი პოლიტიკური ცენტრებიც: ჩრდილოეთით – შიდა ქართლის საქალაქო ცენტრების, მცხეთის, კასპის და ურბნისის გაერთიანებები, სამხრეთ-აღმოსავლეთით – ქვემო ქართლის გაერთიანება.

ძვ.წ. IV საუკუნის დასასრულსა და III საუკუნის დასაწყისში, საქართველოს ტერიტორიაზე ქართლის სამეფო შეიქმნა. ქართლის სამეფოს შექმნის შესახებ ერთმანეთისგან განსხვავებულ ვერსიებს გვთავაზობენ ქართული საისტორიო წყაროები: „მოქცევაი ქართლისაი“ (IX ს.) და ლეონტი მროველის „მეფეთა ცხოვრება“ (XI ს.), თუმცა ორივე ამ ფაქტს ალექსანდრე მაკედონელს უკავშირებენ. ქართველი ისტორიკოსის ლეონტი მროველის თხზულებაში „მეფეთა ცხოვრება“ („ქართლის ცხოვრების“ პირველი თხზულება) ნათქვამია, რომ ალექსანდრე მაკედონელმა თავისი სარდალი აზო გამოაგზავნა ქართლის დასაპყრობად. მან მოკლა მცხეთის მამასახლისი სამარა და მისი სახლეული გააძევა. ამ მოვლენათა აღმწერი მეორე საისტორიო თხზულება „მოქცევაი ქართლისაი“ აზოს არა ბერძენ, არამედ ქართველ

რუკა 13. ეკონომიკური სახელმწიფოების წარმოდგენა

ხელისუფლად მიიჩნევს. „არიან-ქართლის“ მეფის იარედოსის ძე აზო – ასე უწოდებს სამხრეთ ქართლის (არიან ქართლის, ანუ ირანის ქართლი) გაერთიანების მეთაურს.

აზომ შემოერთებულ ჩრდილოეთ ქართლში თავისი მამულიდან, არიან-ქართლიდან თავისი ნათესავები და მოსახლეობის ნაწილი მოიყვანა („ათასი სახლი მდებარე უფლისაი და 10 სახლი მთავართაგან“) და ახლად ათვისებულ ტერიტორიაზე დაამკვიდრა. მის ჩამოყვანილ მთავრებს ეწოდათ აზნაურები. მანვე აღმართა ორი კერპი – ოქროს გაცი და ვერცხლის გა (გაიმი), რომლებიც სავარაუდოდ მზის (ოქროს) და მთვარის (ვერცხლის) ღვთაებები იყვნენ. ამით მას ხელისუფლების განმტკიცება სურდა. აზოს ამ საქციელით უკმაყოფილო დარჩნენ ადგილობრივი ღიდეზულები, რადგან ახალმოსულებმა ისინი შეავინროვეს. მათ სათავეში ჩაუდგა, მოკლული მცხეთის მამასახლისის სამარას ძმისშვილი, ფარნავაზი. იგი კოლხეთის (ეგრისის) მმართველ ქუჯის დაუკავშირდა და აზოს წინააღმდეგ ომში გაერთიანება შესთავაზა. ფარნავაზს ჩრდილოკავკასიელები და სელევკიდური სახელმწიფოს მეფის, ანტიოქოსისგან, გამოგზავნილი ჯარებიც დაეხმარნენ. აზოს მხარეს დადგნენ პონტოელი ბერძნები. ფარნავაზმა სამხრეთ საქართველოში, ჰურთან (ქაჯთა ქალაქი) დაამარცხა აზო, მოკლა და ხელახლა, ამჯერად თავისი გვირგვინის ქვეშ გააერთიანა ქართლი.

20. რა გავლენა მოახდინა ქართველურ ტომებზე აქემენიანთა სახელმწიფოს შექმნამ? ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობებმა? ალექსანდრე მაკედონელის იმპერიის დაშლამ?

21. რა ტერიტორიული ცვლილებები მოჰყვა წინა აზიაში თითოეულ ამ მოვლენას?

22. რა როლი ითამაშა ქართლის სამეფოს ჩამოყალიბებაში ალექსანდრე მაკედონელის იმპერიის დაშლამ და დიადოქოსების ომმა?

კომპლექსური დავალება 6

წარმოიდგინე, რომ ხარ ისტორიკოსი/მკვლევარი, რომელიც ბერძნულ-სპარსულ დაპირისპირებასა და ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობებზე მუშაობ. გევალება, შეისწავლო მასალა და მოამზადო სამეცნიერო სტატია აღნიშნული ისტორიული პროცესის შესახებ.

სტატიაში ხაზგასმით უნდა წარმოაჩინო:

- როგორ მიაღწია ბერძნულმა ცივილიზაციამ დომინანტურ მდგომარეობას ხმელთაშუა და შავი ზღვების აუზში და რა გეოგრაფიულმა თავისებურებებმა განაპირობა მათი წარმატება?
- რატომ იყო მნიშვნელოვანი ხმელთაშუა და შავი ზღვების კონტროლი ბერძნულ-სპარსული ცივილიზაციებისათვის, ეკონომიკური, სოციალური და პოლიტიკური თვალსაზრისით, და რა შედეგით დასრულდა ამ ორი ცივილიზაციის დაპირისპირება?
- როგორ შეიცვალა იმდროინდელი გეოგრაფიული საზღვრები ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობის შემდეგ და როგორ აფასებენ ამ ისტორიული პროცესის შედეგს ისტორიკოსები?
- რამ განაპირობა ელინისტური სივრცის ჩამოყალიბება და როგორ აისახა ეს ბერძნულ და აღმოსავლურ კულტურებზე?
- რატომ არის მნიშვნელოვანი სახელმწიფოებისთვის რეგიონალური და გლობალური სივრცითი ცვლილებები? (მაგ., ქართლისთვის)?

რომის ისტორიის სამი პერიოდი: სამეფო, რესპუბლიკა, იმპერია

§21. რომის სახელმწიფოს ჩამოყალიბება. რომაული საზოგადოება მეფობისა და აღრეული რესპუბლიკის ხანაში

- ▶ რა უდევს საფუძვლად რომის ისტორიის პერიოდიზაციას?
- ▶ რით განსხვავდება რესპუბლიკა სამეფოსგან?
- ▶ რატომ იბრძოდნენ პლებები?

ძვ. წ. I ათასწლეულის დასაწყისისთვის აპენინის ნახევარკუნძულზე, თანამედროვე იტალიის ტერიტორიაზე, ლათინები, ეტრუსკები, საბინები, ლიგურები და სხვა ტომები ცხოვრობდნენ. ნახევარკუნძულს, მისი სამხრეთი ნაწილის მდიდარი მცენარეული საფრითა და საქონლის სიმრავლით მოხიბლულმა ძველმა ბერძენმა კოლონისტებმა, იტალია, ანუ „ზბორების ქვეყანა“, უწოდეს. გადმოცემის თანახმად, ძვ. წ. VIII ს.-ის შუა ხანებში ნახევარკუნძულის შუაგულში, მდინარე ტიბრის ნაპირას მდებარე შვიდ ბორცვზე, ძმებმა, რომულუსმა და რემუსმა, ქალაქი რომი დააარსეს. რომის პირველი ლეგენდარული მეფე იყო რომულუსი.

ძველი რომის ისტორია, პირობითად, სამ პერიოდადაა დაყოფილი: 1. მეფობის ხანა – ძვ. წ. VIII – VI სს.; 2. რესპუბლიკის ხანა – ძვ. წ. VI – I სს. 3. იმპერიის ხანა – ძვ. წ. I – ახ. წ. V სს.

2. რესპუბლიკის ხანა – ძვ. წ. VI – I სს;

1. მეფობის ხანა — ძვ. წ. VIII – VI სს.;

3. იმპერიის ხანა

მეფობის ხანა

გადმოცემის თანახმად, რომულუსის დროს რომის მოქალაქეები პატრიციებად და პლებებად იყვნენ დაყოფილი. რომის უძველესი მოსახლეობის, ქალაქის დამაარსებლების შთამომავლებს, პატრიციებს (ლათ. „პატრეს“ – მამები) უწოდებდნენ, სხვა ადგილებიდან გადმოსახლებულებს და მათ შთამომავლებს კი – პლებებს (ლათ. „პლებსი“ – უბრალო ხალხი). პატრიციებისგან განსხვავებით, მათ სათემო მიწიდან ნაკვეთი არ ეკუთვნოდათ, თუმცა რომის ჯარში სამსახური ევალებოდათ. პლებებს პატრიციებისთვის მფარველობა უნდა ეთხოვათ და მათ მეურნეობებში დასაქმებულიყვნენ. ასევე შეეძლოთ, ყოფილიყვნენ ხელოსნები და ვაჭრები.

სახელმწიფოს სათავეში მეფე იდგა. მას რომის უძველესი გვარების, პატრიციების, წარმომადგენლებისგან შედგენილი **კურიული** კომიცია – სახალხო კრება ირჩევდა. სულ 30 კურია არსებობდა. თითო კურიაში 10 უძველესი საგვარეულო შედიოდა. მეფე მხედართმთავარი და უმაღლესი ქურუმი იყო. უმნიშვნელოვანესი სასამართლო გარჩევების დროსაც სასამართლოს ის თავმჯდომარეობდა.

მმართველობის ერთ-ერთი უმაღლესი ორგანო იყო სენატი (ლათ. „სენექს“ – „მოხუცი“). სენატი გვარების უხეცესებისგან – პატრიციებისგან – ირჩეოდა. მასში თავდაპირველად – 100, ხოლო მოგვიანებით 300 პატრიცს ირჩევდნენ. სენატი მეფის სათათბირო ორგანო იყო და სახელმწიფოს მნიშვნელოვანი საქმეების გადაწყვეტაში ეხმარებოდა.

კურია – (ლათ. კურია – ერთად, კომიცია – შეკრება) რომაელ მოქალაქეთა გაერთიანება. ერთ კურიაში 10 საგვარეულო ერთიანდებოდა. ამ გაერთიანებას რელიგიურ-პოლიტიკური მნიშვნელობა ჰქონდა. კურიაში შემავალი სრულწლოვანი კაცები დღესასწაულების, მსხვერპლშენიშვნისა და საერთო საკითხების განსახილველად იკრიბებოდნენ. მათ კრებას კურიული კომიცია ეწოდებოდა. საერთო კრებაზე ხმის მიცემა კურიების მიხედვით ხდებოდა და თითო კურიას ერთი ხმა ეკუთვნოდა.

წყარო ა) პლუტარქე, „პარალელური ბიოგრაფიები“

„ასი საუკეთესო მოქალაქე რომულუსმა დანიშნა მრჩეველებად, რომელთაც „პატრიციები“ დაარქვა, მათ კრებულს კი „სენატი“ უწოდა. სენატი უხუცესთა კრებას ნიშნავს. რომულუსი სათავეში მდგომ უძლიერესთა მოვალეობად დაბეჩავებულეებზე ზრუნვასა და მათ მფარველობას მიიჩნევდა, მფარველობაში მყოფთ კი ასწავლიდა, რომ ძლიერთა წინაშე შიში არ ჰქონოდათ, მათ კეთილმოსურნეობით მოჰყიდებოდნენ, ჩათვალათ ისინი საკუთარ მშობლებად და ყოველთვის მამებად მოეხსენიებინათ. თავდაპირველად მათ მხოლოდ „მამებს“ ეძახდნენ, შემდეგ კი, როცა სენატის შემადგენლობაში უფრო და უფრო მეტი პირი მიიღეს, მათ „რჩეული მამები“ უწოდეს.

აი, ასეთი იყო საპატიო სახელი, რომლითაც რომულუსმა სენატორთა ფენა განასხვავა უბრალო ხალხისგან. ამას გარდა, მან კიდევ იმ ნიშნით გამიჯნა ძლიერნი მდაბიოთაგან, რომ პირველთ უწოდა „პატრონები“, რაც მფარველს ნიშნავს, მდაბიოებს კი – „კლიენტები“, რაც ხელქვეითებს გამოხატავს. ამასთანავე მათ ურთიერთობაში დამკვიდრდა საოცარი კეთილმოსურნეობა, რომელიც მომავალში დიდ უფლებათა და მოვალეობათა საფუძველი გახდა“.

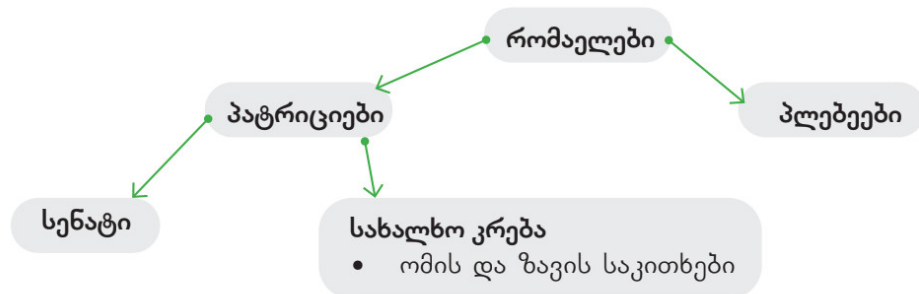

1. რატომ არის მნიშვნელოვანი ეს ისტორიული წყარო?

2. რომელ სფეროზე გვანდის ინფორმაცია?

3. პლუტარქეს მიხედვით, როგორი დამოკიდებულება ჰქონდათ ერთმანეთთან პატრიციებსა და პლებებს?

4. პლუტარქე რომის პირველი მეფის, ლეგენდარული რომულუსის, დროინდელ საზოგადოებასა და მისი მართვის მოდელს აღწერს. როგორ გგონია, რეალურად რამდენად იდეალური იქნებოდა ეს მოდელი? შეხედე ამ საზოგადოებას მისი წევრების თვალით, მაგ., პლებების, პატრიციების, მეფის, სენატორების და გამოთქვი ვარაუდი, რა შეიძლება არ მოსწონდეთ მათ არსებულ მოდელში?

პატრიციებსა და პლებებს შორის უთანასწორობამ ამ უკანასკნელთა უკმაყოფილება გამოიწვია. პრობლემის მოსაგვარებლად ძვ. წ. VI საუკუნეში მეექვსე მეფემ, სერვიუს ტულიუსმა (ძვ. წ. 578 – 535) რეფორმები გაატარა.

სერვიუს ტულიუსის რეფორმები

- ყოველი ადამიანი, წარმოშობის მიუხედავად, ვინც საკუთარი ხარჯით სამხედრო სამსახურს გაივლიდა, რომის მოქალაქე ხდებოდა.
- რომის ყველა მოქალაქე, პატრიციებიცა და პლებებიც, ქონებრივი ცენზის მიხედვით 5 კატეგორიად დაიყო. მოქალაქეთა თითოეულ კატეგორიას მისთვის დაწესებული შეიარაღებით გარკვეული რაოდენობის სამხედრო ერთეული – **ცენტურია** უნდა გამოეყვანა. თუ პირველ ჯგუფს (მათი ქონება 100 000 ასს (*სპილენძის მონეტა*) აღემატებოდა) სრული შეიარაღებით – აბჯრით, ბრინჯაოს მუზარადით, მრგვალი ფარით, სანჯივე აბჯრით, მახვილითა და შუბით გამოცხადება ევალებოდა, მეხუთე კატეგორია მხოლოდ შურდულებითა და ქვებით იყო შეიარაღებული.

ცენტურია – ძველ რომში მოქალაქეთა სამხედრო-პოლიტიკური ერთეული, რომელშიც ასი მოლაშქრე იყო გაერთიანებული.

პირველ კატეგორიას ქვეითების 80 ცენტურია და მხედრების 18 ცენტურია გამოჰყავდა. სულ არსებობდა 193 ცენტურია.

- რეფორმის შედეგად შეიქმნა ცენტურიული კომიცია – სახალხო კრება. მართალია, კურიული კომიცია შენარჩუნდა, მაგრამ მან დაკარგა ის უფლებები, რომლებიც ადრე ჰქონდა და მხოლოდ კურიების შიდა საქმეებს განაგებდა. ცენტურია არა მხოლოდ სამხედრო, არამედ ძირითადი პოლიტიკური ერთეული გახდა. თითოეულ კატეგორიას ცენტურიების კომიციაზე, სახალხო კრებაზე, იმდენი ხმა ჰქონდა, რამდენი სამხედრო ცენტურიაც გამოჰყავდა. შესაბამისად, მდიდარ მოქალაქეებს არჩევნებისა და მნიშვნელოვანი საკითხების გადაწყვეტის დროს მაინც უპირატესობა ჰქონდათ, რადგან პირველ კლასს 98 ცენტურია გამოჰყავდა, ყველა დანარჩენს კი – 95.
- რომის მოქალაქეები, ქონებრივის გარდა, ტერიტორიული პრინციპითაც დაყვეს. შეიქმნა 30 ტერიტორიული ერთეული – ტრიბი. ისინიც იწვევდნენ კრებებს – ტრიბების კომიციებს. თავდაპირველად ამ კომიციებს ტრიბების შიდა საქმეების განხილვა და ტრიბებიდან ჯარისკაცების არჩევა ევალებოდათ.

5. როგორ შეიცვალა სახელმწიფოს მართვის მოდელი სერვიუს ტულიუსის რეფორმებით? რომელი ახალი ინსტიტუციები გაჩნდა? შეავსე სქემა (მოსწავლის რვეული დავ. 30).

6. გამოთქვი ვარაუდი, რამდენად ეფექტიანი და მისაღები იქნებოდა ეს რეფორმა პატრიციებისთვის, პლებებისთვის?

პლებების რომის მოქალაქეებად გამოცხადებამ წარჩინებული გვარების უკმაყოფილება გამოიწვია. შეთქმულებას სათავეში ჩაუდგა ტულიუსის სიძე – ლუციუს ტარკვინიუსი. მან მოხუცი მეფე მოაკვლევინა, ტახტზე თავად ავიდა (მეფობდა ძვ. წ. 534 – 509 წწ.) და რეფორმები გააუქმა.

ტარკვინიუსის თვითნებობამ და სასტიკმა ხასიათმა (ის ისტორიაში ტარკვინიუს ამაყის სახელითაა შესული), სენატორების უკმაყოფილება და ამბოხი გამოიწვია. ძვ. წ. 509 წელს რომაელებმა ის ქალაქიდან განდევნეს, ახალი მეფე აღარ აირჩიეს და ქვეყანაში რესპუბლიკური მმართველობა დაამყარეს.

სურ. 1 ალბერტ კრეჩმერი, რომაელი პატრიციები

სურ. 2 ალბერტ კრეჩმერი, ქალები პატრიციების წრიდან პლებების თანხლებით

ადრეული რომის რესპუბლიკა

მეფის გადაცემის შემდეგ ხელისუფლება რომაელი ხალხის ხელში გადავიდა. შექმნილ მართვა-გამგეობას ლათინურად „რესპუბლიკა“ (ლათ. რეს – საქმე, პუბლიკუს – ხალხი), ანუ „სახალხო საქმე“ ეწოდა. ქვეყნის ძირითადი მმართველობითი ორგანოები იყო სახალხო კრებები (ცენტურიული და ტრიბების კომიციები), სენატი და კომიციებზე გარკვეული დროით (ძირითადად, ერთი წლით) არჩეული სახელმწიფო მოხელეები – მაგისტრატები. კანონებს კომიციები იღებდნენ. შემდეგ ამ გადაწყვეტილებებს სენატი ამტკიცებდა.

ძვ. წ. 310 წლამდე სენატორები მხოლოდ პატრიციების წარმომადგენლები იყვნენ, თუმცა ამ წელს მიიღეს კანონი, რომლის საფუძველზეც სენატორობა უკვე პლებებსაც

შეეძლოთ. ამ დროიდან სენატი პატრიციებისა და პლებეებისგან შედგებოდა. წევრთა რაოდენობა დროდადრო იზრდებოდა და ძვ. წ. I საუკუნის შუა ხანებში 900 კაცამდე გაიზარდა. სენატი მუდმივმოქმედი სახელმწიფო ორგანო იყო. მის კომპეტენციაში შედიოდა ომის გამოცხადება და ზავის დადება, სახელმწიფოს ფინანსების მართვა, რელიგიური რიტუალების შესრულებაზე ზედამხედველობა, მხედართმთავრების დანიშვნა.

სახელმწიფო მოხელეებს – მაგისტრატებს ცენტურიული და ტრიბების კომიციები – სახალხო კრებები ირჩევდნენ: ცენტურიული კომიციები უმაღლეს თანამდებობის პირებს — კონსულებს, ცენზორებსა და პრეტორებს, ხოლო ტრიბების კომიციები — უფრო დაბალი რანგის მოხელეებს – ედილებსა და კვესტორებს. როგორც წესი, ერთ თანამდებობაზე ორ პირს ირჩევდნენ და მხოლოდ ერთწლიანი ვადით.

უმაღლესი თანამდებობის პირი იყო კონსული. თავიდან კონსულებად მხოლოდ პატრიციებს ირჩევდნენ, მაგრამ ძვ. წ. IV საუკუნის შუა ხანებიდან (ძვ. წ. 367 წ.) კანონით განისაზღვრა, რომ ერთ-ერთი მათგანი აუცილებლად პლებეებისგან უნდა არჩეულიყო. განსაზღვრული იყო კონსულის მინიმალური ასაკიც: პატრიციებისგან არჩეული კონსული – 40, ხოლო პლებეი-კონსული 42 წლის მაინც უნდა ყოფილიყო. კონსულის ხელში უზენაესი სამხედრო და სამოქალაქო ხელისუფლება იყო. ერთწლიანი ვადის გასვლის შემდეგ ისინი უნდა გადამდგარიყვნენ და ხელმეორედ არჩევის უფლება აღარ ჰქონდათ. ასევე, კონსულად აირჩეოდა მხოლოდ ის პირი, რომელიც მანამდე ყველა დაბალ თანამდებობაზე იყო ნამსახურები.

თანამდებობით შემდეგი პირი იყო პრეტორი (კონსულის თანაშემწე). კონსულის რომში არყოფნის დროს პრეტორი დროებით მის მოვალეობას ასრულებდა. მოგვიანებით, როდესაც სასამართლო აღმასრულებელ ხელისუფლებას გამოეყო, მათ მართლმსაჯულების აღმასრულებლების ფუნქცია მიენიჭათ. პრეტორებსაც ერთწლიანი ვადით თავიდან პატრიციებისგან ირჩევდნენ, თუმცა ძვ. წ. IV (ძვ. წ. 337 წ.) საუკუნიდან ამ თანამდებობაზე არჩევა პლებეებსაც შეეძლოთ. ერთ პრეტორს – მხოლოდ რომის მოქალაქეების საქმეების, ხოლო მეორეს რომისა და უცხოელ მოქალაქეებს ან მხოლოდ უცხოელ მოქალაქეებს შორის დავების გარჩევა ევალებოდა. ძვ. წ. III-II საუკუნეებში რომის სახელმწიფოს ტერიტორიის გაზრდის შემდეგ პრეტორებს რამდენიმე პროვინციაშიც ირჩევდნენ (სიცილია, სარდინია, ესპანეთის პროვინციები). ერთწლიანი ვადის გასვლის შემდეგ ეს პრეტორები ამავე პროვინციის მმართველად, პროკონსულად ან პროპრეტორად ინიშნებოდნენ.

თანამდებობით შემდეგი პირები კვესტორები იყვნენ. ისინიც კონსულების თანაშემწედ ითვლებოდნენ. მათ სახელმწიფო და სისხლის სამართლის დანაშაულის გამოძიება, საზოგადოებრივი ქონების (ხაზინის) დაცვა ევალებოდათ. თავიდან ამ თანამდებობაზე ორ-ორ პატრიცს ირჩევდნენ, ხოლო ძვ. წ. V საუკუნის ბოლოდან მათი რაოდენობა ოთხამდე გაიზარდა და პლებეებსაც შეეძლოთ ამ თანამდებობის დაკავება.

შემდეგი რანგის მოხელეებს, ედილებს, ქალაქ რომში საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვა, ქალაქის სურსათ-სანოვაგით მომარაგება, მათ ხარისხზე თვალყურის დევნება, სანახაობების ორგანიზება ევალებოდათ. ეს იყო ერთადერთი მაგისტრატი, რომლის დაკავების უფლებაც მხოლოდ პლებეებს შეეძლოთ (ძვ. წ. 302 წლიდან პლებეებს უკვე ყველა მაგისტრატის დაკავების უფლება ჰქონდათ), თუმცა მოგვიანებით პატრიციებსაც მიეცათ არჩევის უფლება. თანამდებობის ყველა ეს პირი ერთი წლის ვადით ირჩეოდა.

განსაკუთრებული თანამდებობა იყო ცენზორი. თავიდან ორ ცენზორს ცენტურიების კომიციაზე ყოფილი კონსულებისგან ხუთი წლის ვადით ირჩევდნენ. მათ მოვალეობაში შედიოდა რომის სახელმწიფოს მოქალაქეთა აღწერა და ქონებრივი ცენზის მიხედვით მათი შესაბამის კატეგორიებში განაწილება. ისინი თვალყურს ადევნებდნენ მოქალაქეთა მიერ ზნეობრივი ნორმების შესრულებას. თუ ვინმე რამე უზნეო საქციელს ჩაიდენდა, ცენზორი მას რომის მოქალაქეთა სიიდან ამორიცხავდა.

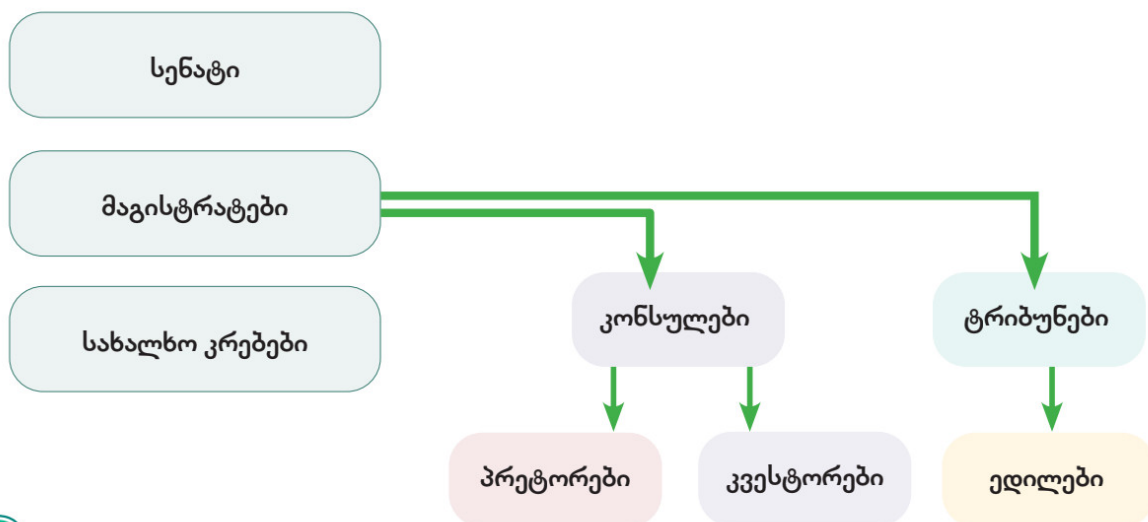
განსაკუთრებული უფლებებით აღჭურვილი თანამდებობის პირი იყო დიქტატორი. მას რამე საგანგებო ვითარების, მაგალითად, ომის, დროს, სენატის დადგენილებით, კონსულები ნიშნავდნენ ექვსი თვის ვადით. ამ პერიოდში დიქტატორის ხელში ერთპიროვნული ძალაუფლება ექცეოდა და სამოქალაქო და სამხედრო ადმინისტრაცია მას ემორჩილებოდა. დიქტატურის დროს მოქალაქეთა უფლებები შეჩერებული იყო.

უმნიშვნელოვანესი სახელმწიფო თანამდებობის პირი იყო პლემების მიერ არჩეული სახალხო ტრიბუნი. თავდაპირველად ისინი სოციალური თანასწორობისთვის მებრძოლი პლემების მეთაურები იყვნენ. ძვ. წ. 494 წელს დაარსდა სახალხო ტრიბუნის მაგისტრატი და ისინი სახელმწიფო თანამდებობის პირები გახდნენ. მათ ნებისმიერ მისაღებ კანონსა თუ გადაწყვეტილებაზე ვეტოს (ვეტო – ლათინურად ვკრძალავ) უფლება ჰქონდათ. ტრიბუნს უფლება ჰქონდა, სენატის სხდომაზე ნებისმიერი მოთხოვნა წამოეყენებინა, ჩარეულიყო სხვა მაგისტრატურის საქმეებში. თუმცა მისი უფლებამოსილება მხოლოდ ქალაქის ფარგლებში ვრცელდებოდა. ტრიბუნის კომიციაზე თავდაპირველად ორ ტრიბუნს ირჩევდნენ, დროთა განმავლობაში კი მათი რაოდენობა ათამდე გაიზარდა.

ერთი პირის ხელში რამდენიმე თანამდებობის თავმოყრა აკრძალული იყო. ასევე არ შეიძლებოდა ნებისმიერ თანამდებობაზე ერთი და იმავე პირის განმეორებით არჩევა. ეს მხოლოდ გარკვეული დროის გასვლის შემდეგ იყო დაშვებული (ძვ. წ. 180 წლის კანონით ეს ვადა ორი წლით განისაზღვრა).

ძვ. წ. 287 წელს პლემების თავყრილობაზე მიღებული გადაწყვეტილება (პლემისციტი) ყველასთვის სავალდებულო გახდა.

რომის რესპუბლიკის მმართველობის სისტემა

8. რა შეიცვალა რომაულ საზოგადოებაში რესპუბლიკის პერიოდში და რომელ პოლიტიკურ სიახლეს მოჰყვა ეს შედეგი?

9. შენი აზრით, რატომ მიდიოდნენ დათმობაზე პატრიციები პლემებთან?

10. პლემების ბრძოლა უფლებებისთვის ასუსტებდა თუ აძლიერებდა რომის სახელმწიფოს? პასუხი დაასაბუთე.

11. როგორ შეიცვალა სენატის ფუნქცია რესპუბლიკის პერიოდში, მეფობის ხანისგან განსხვავებით?

12. დაასახელე ის ინსტიტუციები, რომლებიც რესპუბლიკური მმართველობის დროს გაჩნდა და არ იყო მეფობის პერიოდში.

13. შენი აზრით, რატომ ირჩევდნენ კონსულებს მხოლოდ ერთი წლით, მეორედ კი – ათი წლის შემდეგ? რას ემსახურებოდა ასაკობრივი შეზღუდვა?

14. შენი აზრით, რატომ ჰქონდათ სახალხო ტრიბუნებს შეუზღუდავი უფლებები?

15. შეავსე რომაული საზოგადოების სქემა (მოსწავლის რვეული, დავ. 31)

16. ქვემოთ რომის რესპუბლიკური მმართველობაზე ორი წყაროა მოყვანილი. შეავსე ისტორიულ წყაროზე სამუშაო ფურცელი (მოსწავლის რვეული, დავ. 32).

შეადარე წყაროები ერთმანეთს, იმსჯელე, თითოეულ მათგანს საკითხის შესასწავლად რა ღირებულება აქვს; რომელი უფრო მნიშვნელოვანია.

როგორ აფასებს თითოეული წყარო რომის რესპუბლიკურ მმართველობას;

წყაროებში ერთმანეთისგან გამიჯნე ფაქტი და ინტერპრეტაცია;

რა თვალსაზრისითაა მკვლევრისთვის საინტერესო თეოდორ მომზენის მოყვანილი ნაწყვეტი?

წყარო ბ) გერმანელი ისტორიკოსი თეოდორ მომზენი, რომის ისტორია, XIX ს.

„მეფის გაძევების შემდეგ ხალხმა ფიცით იკისრა ვალდებულება, რომ აღარასოდეს დაუშვებდა მეფის ხელისუფლების აღდგენას, თვით სიტყვა „მეფე“ სამუდამოდ საძულველად დარჩა რომში. მაგრამ, სიმართლე უნდა ითქვას, მეფის ხელისუფლება არ გაუქმებულა, არამედ, წმინდა რომაული პრაქტიკულობიდან გამომდინარე, მოიძებნა ხერხი თემის სათავეში ძლიერი ხელისუფლების შესანარჩუნებლად და, იმავდროულად, მის შესაზღუდავად. ახლა ხელისუფლება გადაეცა არა ერთ პიროვნებას და არა სამუდამოდ, არამედ ერთი წლის ვადით და ორ პიროვნებას – კონსულებს; ერთ და მეორე კონსულსაც სრული ძალაუფლება ჰქონდათ, მაგრამ სავალდებულო იყო მხოლოდ ის განკარგულებები, რომლებიც ორივე კონსულისგან მომდინარეობდა... მოხერხებულობის მიზნით ისინი ჩვეულებრივ იყოფდნენ სამოქმედო სფეროებს ან ერთმანეთს ცვლიდნენ თვითურად ან ყოველდღიურად... კონსულები აღარ იყვნენ, როგორც ადრე მეფეები, კანონისგან თავისუფალნი, ისინი პასუხს აგებდნენ კანონის წინაშე: საკონსულო ვადის გასვლის შემდეგ, შეიძლებოდა ჩადენილი დანაშაულისათვის კონსულის სასამართლოში გადაცემა; კონსული მეფესავით საკუთარი მიწის დამუშავებას მოქალაქეებს ვეღარ დაავალებდა“.

წყარო გ) ბერძენი ისტორიკოსი პოლიბიოსი, „ისტორია“, ძვ. წ. II ს.

„სრულყოფილ სახელმწიფო წყობილებად შეიძლება ჩავთვალოთ ის წყობილება, რომელშიც ყველა ფორმის თავისებურებაა გაერთიანებული. რომაელთა სახელმწიფოში მმართველობის სამივე ფორმა იყო წარმოდგენილი, ამასთანავე, ძალაუფლება ამ დამოუკიდებელ მმართველებს შორის ისე თანაბრად და სწორად იყო განაწილებული, რომ არავის შეეძლო ეთქვა, ქვეყანა მონყობით არისტოკრატიულია, დემოკრატიული თუ მონარქიული...“

კონსულების ძალაუფლებით თუ ვიმსჯელებდით, მმართველობა წმინდა მონარქიული და სამეფო იყო. თუ სენატის ძალაუფლებას გავითვალისწინებდით, მმართველობას არისტოკრატიული ფორმა ჰქონდა. და ბოლოს, ქვეყნის საქმეების ადმინისტრირებაში ხალხის მონაწილეობის მიხედვით, ყველაზე შესაფერისი სახალხო მმართველობა იყო.

კონსულები, როდესაც ისინი რომში იმყოფებიან, სანამ ჯარებს საბრძოლველად გაუძღვებიან, სახალხო საქმეებს ხელმძღვანელობენ. ყველა სახელმწიფო თანამდებობის პირი, ტრიბუნების გარდა, მათ ემორჩილება და მათ განკარგულებებს ასრულებს, გარდა ამისა, მათ უფლება აქვთ, საკუთარი შეხედულებისამებრ განკარგონ თანხები სახელმწიფო ხაზინიდან... სენატს, უპირველეს ყოვლისა, ევალება სახალხო ფინანსებზე ზრუნვა და მათი მართვა. ხაზინაში მიმდინარე ყველა შემოსავალი თუ გასავალი სენატის მიერ კონტროლდება. სენატის კომპეტენციაში შედის, აგრეთვე, ნებისმიერი დანაშაულის გამოძიება, ჩადენილი იტალიის ნებისმიერ ნაწილში, ისეთი, როგორიცაა ლალატი, შეთქმულება, მოწამვლა და მკვლელობა... ახლა შეიძლება ვიკითხოთ, რა მონაწილეობას იღებს ხალხი ამ მმართველობაში... სახელმწიფო თანამდებობის პირები ინიშნებიან ხალხის მიერ, რომელიც ყველაზე ღირსეულს ირჩევს... ხალხზეა დამოკიდებული ამა თუ იმ კანონის მიღება ან არმიღება, და რაც კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია, ომისა და მშვიდობის საკითხების გადაწყვეტაც“.

- ▶ რა უდევს საფუძვლად რომის ისტორიის პერიოდიზაციას?
- ▶ როგორ შეცვალა პრინციპატმა რესპუბლიკა?
- ▶ რით დაემსგავსა დომინატი აღმოსავლურ ძალაუფლებას?

ძვ. წ. III საუკუნეში რომაელებმა მთელი აპენინის ნახევარკუნძული დაიკავეს და საერთაშორისო სარბიელზე გამოვიდნენ. ამის შემდეგ მათი სწრაფვა გავლენის გაფართოებისკენ არ შენელებულა, პირიქით, რესპუბლიკის პერიოდში რომის საზღვრები მნიშვნელოვნად გაიზარდა. ტერიტორიების გაფართოების გამო სენატსა და კონსულებს, რომლებიც ყოველწლიურად იცვლებოდნენ, ქვეყნის მართვა უჭირდათ. განუწყვეტელი ომები რომიდან შორს, ათასობით კილომეტრზე მიმდინარეობდა და კონსულებს ყოველთვის არ ჰქონდათ იმის საშუალება, ჯარისთვის თავად ეხელმძღვანელათ. ამიტომ ჯარს, ძირითადად, გამოცდილი მხედართმთავრები მეთაურობდნენ. ომებში მიღწეულმა წარმატებამ სარდლების ავტორიტეტი და გავლენა ძალიან გაზარდა. ისინი სენატის დავალებით თვითონ აგროვებდნენ ჯარს, ხელფასს უხდიდნენ და ნადავლს უნაწილებდნენ.

სულას დიქტატურა

ძვ. წ. I საუკუნის დასაწყისში გამოჩნდნენ სარდლები, რომლებსაც ქვეყნის მართვის პრეტენზია გაუჩნდათ. მათგან გამორჩეული იყო ლუციუს კორნელიუს სულა. მან დიდ წარმატებებს მიაღწია ჩრდილოეთ აფრიკაში – ნუმიდიასთან და აღმოსავლეთში – პონტოს სამეფოს წინააღმდეგ ომში. სულას ავტორიტეტი ისე გაიზარდა, რომ, არმიის გარდა, სენატსა და ჩვეულებრივ მოქალაქეებშიც ბევრი მომხრე გაუჩნდა. ამით ისარგებლა სულამ, ძვ. წ. 82 წელს თავისი არმიით შეიჭრა რომში და სენატი აიძულა, განუსაზღვრელი ვადით დიქტატორად გამოაცხადებინათ. თავის მტრებთან ანგარიშის გასასწორებლად სულამ სპეციალური სიები შექმნა – პროსკრიფციები, რომლებშიც ყველა თავისი მოწინააღმდეგე შეიყვანა. სიებში მოხვედრილი ადამიანები კანონგარეშე ცხადდებოდნენ და მათი მოკვლა ნებისმიერს შეეძლო. თუ ვინმე პროსკრიფციებში მოხვედრილ ადამიანს შეიფარებდა, ისიც სიკვდილით ისჯებოდა. დასჯილის ქონება კონფისკაციას ექვემდებარებოდა.

სურ. 1 სულა, ბიუსტი

სულამ რომის მმართველობის სისტემის რეორგანიზაცია მოახდინა. მთავარი სახელმწიფო ორგანო სენატი გახდა, რომლის წევრთა რაოდენობა 600-მდე გაზარდა და, ძირითადად, თავისი მომხრეებით შეავსო. სახალხო კრების უფლებები შეიზღუდა. მას მხოლოდ სენატის მიერ უკვე დამტკიცებული კანონების მიღება შეეძლო. უფლებები შეეზღუდათ სახალხო ტრიბუნებსაც. მათ აღარ შეეძლოთ პარალელურად რომელიმე მაგისტრატში სხვა თანამდებობის დაკავება. ამით პლებებს შორის ახალი ლიდერების წარმოჩენა შეიზღუდა. სულას მთავარ დასაყრდენად კვლავ არმია დარჩა. სულამ 120 000 მეომარს იტალიის სხვადასხვა რეგიონში მიწის ნაკვეთები გამოუყო, რითაც აპენინის ნახევარკუნძულზე მნიშვნელოვანი დასაყრდენი შექმნა. სულა დიქტატორად ძვ. წ. 79 წლამდე იყო, თუმცა გადადგომის შემდეგაც, საკუთარი მომხრეების დახმარებით, სიკვდილამდე (გარდაიცვალა ძვ. წ. 78 წელს) ფაქტობრივ ძალაუფლებას ინარჩუნებდა.

1. რომაული კანონებით რომში ჯარის შეყვანის უფლება არავის ჰქონდა. სულა იყო ისტორიაში პირველი რომაელი, რომელმაც რომში ჯარი შეიყვანა და ძალაუფლება ასე მიიტაცა. შენი აზრით, რატომ იყო სახიფათო ძალაუფლების თუნდაც სამართლიანად მოპოვების ასეთი ფორმა?

2. რას ისახავდა მიზნად სულას რეფორმები?

3. როგორ ფიქრობ, სულას დიქტატორობის ხანა შეიძლება თუ არა მივაკუთვნოთ რესპუბლიკის ხანას? პასუხი დაასაბუთე.

I ტრიუმფირატი და იულიუს კეისრის გამარჯვება

სულას გარდაცვალებიდან მალევე რომში დიდი პოპულარულობა მოიპოვეს მარკუს კრასუსმა, გნეუს პომპეუსმა და იულიუს კეისარმა.

სურ. 2 კრასუსი, ბიუსტი

სურ. 3 იულიუს კეისარი, ბიუსტი

სურ. 4 პომპეუსი, ბიუსტი

კრასუსმა ძვ. წ. I ს. 70-იან წლებში იტალიაში სპარტაკის მონათა აჯანყების ჩახშობით გაითქვა სახელი.

პომპეუსი კიდეც უფრო წარმატებული მხედართმთავარი იყო. მან დაამარცხა ესპანეთის მმართველი, ცნობილი რომაელი პოლიტიკოსი სერტორიუსი, რომელიც ჯერ სულას დიქტატურის, შემდეგ კი სენატის მიერ გამოგზავნილი სარდლების წინააღმდეგ იბრძოდა. პომპეუსმა ასევე აღკვეთა ხმელთაშუა ზღვაში მეკობრეების თარეში, აღმოსავლეთში კი პონტოს მეფე მითრიდატე VI დაამარცხა.

იულიუს კეისარმა წარმატებით ჩაახშო ადგილობრივი ტომების აჯანყება ესპანეთში. ძვ. წ. 60 წელს იულიუს კეისარი რომში დაბრუნდა და მომდევნო წელს კონსულის თანამდებობა მიიღო. კონსულობის ვადის გასვლის შემდეგ კი გალიის მმართველად დაინიშნა.

ამ სამეფულს შორის გაფორმდა არაოფიციალური, ფარული შეთანხმება, ყველაფერში დახმარებოდნენ ერთმანეთს. მათ რომის ტერიტორია სამართავად გაინაწილეს. კრასუსი აღმოსავლეთის, სირიისა და მისი მეზობელი პროვინციების მმართველი, პროკონსული გახდა (აქ მას შეეძლო 11 ლეგიონი შეეკრიბა), პომპეუსი – დასავლეთის, ესპანეთის პროკონსული (მასაც იმავე რაოდენობის ლეგიონების შეკრება შეეძლო), ხოლო ჩრდილოეთის პროვინციები – გალია და ილირია – იულიუს კეისარს შეხვდა (ის თავის ჯარს კიდეც 2 ლეგიონით შეავსებდა). ამ გაერთიანებას თანამედროვეებმა ტრიუმფირატი, ანუ სამი ადამიანის მმართველობა, უწოდეს. მათი მომხრეები ტრიუმფირატს უწოდებდნენ კავშირს ჭკუას (იულიუს კეისარი), ძალასა (პომპეუსი) და ფულს (კრასუსი) შორის.

I ტრიუმფირატის მმართველობის პერიოდში იულიუს კეისარმა წარმატებით დალაშქრა გალია და ბრიტანეთის სამხრეთი ნაწილი. ამ ლაშქრობების შემდეგ იულიუსის ავტორიტეტი ჯარისკაცებს შორის კიდეც უფრო გაიზარდა.

გალია – ისტორიული ოლქი ევროპაში, რომელიც მოიცავდა თანამედროვე ჩრდილოეთ იტალიის, საფრანგეთის, ლუქსემბურგის, ბელგიისა და შვეიცარიის ნაწილს. ამ ტერიტორიაზე კელტური ტომები ცხოვრობდნენ. მათ რომაელები გალებს უწოდებდნენ, აქედან წარმოსდგა კიდეც ოლქის სახელწოდება.

კრასუსი აღმოსავლეთში გაემართა პართიის წინააღმდეგ საბრძოლველად, თუმცა ძვ. წ. 53 წელს მისი ლაშქარი პართელებმა გაანადგურეს, თავად კრასუსი კი უკან დახევის დროს მოკლეს. მისი დაღუპვის შემდეგ პომპეუსსა და იულიუს კეისარს შორის ურთიერთობა დაიძაბა.

სენატის უმრავლესობამ იულიუს კეისარს ჯარის დაშლა მოსთხოვა. ასევე მიიღეს კანონი, რომელიც ნებისმიერ თანამდებობის პირს ახალ არჩევნებში დაუსწრებლად მონაწილეობას უკრძალავდა. ამ დროს კეისარს მმართველობის, პროკონსულობის ვადა ეწურებოდა, რომში ჩასვლა კი ახალ არჩევნებში მონაწილეობის მისაღებად დიდ საფრთხეს უქმნიდა. იულიუსი არჩევანის წინაშე დადგა: ნასულიყო რომში, რასაც მისი და პომპეუსის

მომხრეებს შორის სამოქალაქო ომი მოჰყვებოდა ან დარჩენილიყო და პოლიტიკურ კარიერაზე უარი ეთქვა. ისტორიული გადანწყვეტილება იულიუსმა გალიისა და იტალიის საზღვარზე, მდინარე რუბიკონთან მიიღო, როცა ცნობილი ფრაზა „წილი ნაყარია“ (ანუ არჩევანი გაკეთებულია) წარმოთქვა, რუბიკონი გადალახა და თავისი ლეგიონებით იტალიაში შეიჭრა. ამიერიდან „რუბიკონის გადალახვა“ ურყევი გადანწყვეტილების მიღების, უკანდასახევ ყველა გზაზე უარის თქმის სიმბოლოდ იქცა.

სურ. 5 იულიუს კეისარი გადადის მდინარე რუბიკონზე, უცნობი ავტორი

რუბიკონი იყო პატარა მდინარე, რომელიც ძვ. წ. 42 წლამდე წარმოადგენდა საზღვარს იტალიასა და გალიას შორის. ამ მდინარის გადალახვა ჯართან ერთად რომის წინააღმდეგ ამბოხებას ნიშნავდა.

4. ისტორიკოსები სხვადასხვანაირად აფასებენ იულიუს კეისრის გადანწყვეტილებას. შენი აზრით, რამდენად მართებული იყო მისი საქციელი?

პომპეუსსა და იულიუს კეისარს შორის სამოქალაქო ომი დაიწყო, რომელიც ძვ. წ. 48 წელს იულიუსის გამარჯვებით დასრულდა. გაქცეული პომპეუსი ეგვიპტეში მოკლეს.

გამარჯვების შემდეგ კეისარი ქვეყნის ერთპიროვნული მმართველი გახდა. ის ეგვიპტეში დაწყებულ სამოქალაქო ომში ჩაერია, სადაც ტახტისთვის ბრძოლა მიმდინარეობდა. იულიუსმა მხარი დაუჭირა გარდაცვლილი მეფის ქალიშვილს, კლეოპატრას, რომელიც საკუთარ ძმას ებრძოდა. იულიუსმა ასევე დაამარცხა პონტოს მეფე ფარნაკე (მითრიდატე VI-ის ძე), რომელსაც მცირე აზიის დაპყრობა სურდა და პომპეუსის ვაჟები, რომლებსაც მის წინააღმდეგ ესპანეთში ჯარები შეეკრიბათ. გამარჯვებების შემდეგ რომში დაბრუნებული კეისარი „სამუდამო დიქტატორად“ გამოაცხადეს. ამ დროისთვის იულიუსს უკვე მიღებული ჰქონდა სახალხო ტრიბუნისა და ცენზორის უფლებები. კეისარმა სენატის წევრთა რაოდენობა 900-მდე გაზარდა და ის თავისი მომხრეებით შეავსო. სახალხო კრებამ მნიშვნელობა დაკარგა. მაგისტრატურების თანამდებობებზე კრება კეისრის მიერ დანიშნულ პირებს ამტკიცებდა. რომში რესპუბლიკური მმართველობის ასეთი დაკნინებით ბევრი სენატორი უკმაყოფილო იყო. ძვ. წ. 44 წელს მათ შეთქმულება მოაწყვეს და კეისარი მოკლეს.

იულიუს კეისარი იყო რომაელი პოლიტიკური მოღვაწე და მხედართმთავარი, რომელიც სენატმა სამხედრო წარმატებისთვის დიქტატორად აირჩია და „წმინდად და ხელშეუხებლად“ გამოაცხადა. ტრადიციის მიხედვით, იულიუსმა „იმპერიუმი“ – ძალაუფლება მიიღო და ეს ტიტული ყველა ტიტულს ამჯობინა. იულიუსი თავს მარტო ერთი ქალაქის ან ქვეყნის ლიდერად კი არ აღიქვამდა, რომელიც საკუთარ ძალაუფლებას იარაღის ძალით განავრცობს, არამედ იგი თავის სახელმწიფოში შემავალ დანარჩენ ხალხებზეც – გალებზე, აფრიკელებსა და ესპანელ იბერებზეც გრძნობდა პასუხისმგებლობას. როგორც იმ დროის განათლებულ რომაელს შეჰფერის, იგი, პოლიტიკის გარდა, ლიტერატურითა და ისტორიითაც იყო დაინტერესებული. ჩვენამდე მოაღწია იულიუს კეისრის ისტორიული ხასიათის ორმა ნაწარმოებმა: „ჩანაწერები გალიის ომზე“ და „ჩანაწერები სამოქალაქო ომზე“. ამას გარდა, ფილოსოფოსებსა და მათემატიკოსებთან ერთად შეიმუშავა ის კალენდარი, რომლითაც ჩვენ მცირე შესწორებებით დღესაც ვსარგებლობთ. იულიუსის კალენდარი მოგვიანებით მართლმადიდებელმა ეკლესიამაც მიიღო. ივლისის სახელწოდება იულიუსის სახელთანაა დაკავშირებული.

გაიუს იულიუსის მეტსახელი „კეისარი“ შემდგომში რომისა და ბიზანტიის იმპერატორების ტიტული გახდა.

5. შეაყვამ სქემა (მოსწავლის რვეული დავ. 33).

6. რამ გამოიწვია რომის რესპუბლიკური მმართველობის კრიზისი?

7. გაიხსენე, რა უფლებებით იყვნენ აღჭურვილი ცენზორები და სახალხო ტრიბუნები და იმსჯელე, რატომ დასჭირდა სამუდამო დიქტატორს, იულიუს კეისარს, მათი მიღება?

8. მოიყვანე არგუმენტები რომში როგორც რესპუბლიკური მმართველობის დასაცავად, ისე ერთპიროვნული მმართველობის დამყარების სასარგებლოდ.

II ტრიუმვირატი

იულიუს კეისარის მკვლელებს რომის მოსახლეობამ მხარი არ დაუჭირა, ისინი იძულებული გახდნენ, რომიდან გაქცეულიყვნენ. კეისარის მომხრეებმა იულიუსის ერთგული თანამემამულეების მარკუს ანტონიუსის, ემილიუს ლეპიდუსისა და სიცილიაში მემკვიდრის ოქტავიანეს მეთაურობით იულიუსის მონინალმდეგეთა ჯარები გაანადგურეს. ძვ. წ. 43 წელს სახელმწიფოს სათავეში არაფორმალურად ეს სამეული მოვიდა, რაც ისტორიაში II ტრიუმვირატის სახელითაა ცნობილი.

წყარო გ) დიონ კასიოსი, რომელი ისტორიკოსი, II-III სს.

„მოსალაპარაკებლად ანტონიუსი, ლეპიდუსი და ოქტავიანე თანაბარი რაოდენობის მეომრების თანხლებით მდინარის ერთ-ერთ კუნძულზე შეიკრიბნენ, რათა არც ერთ მათგანს არავინ დამატებოდა. როდესაც ერთმანეთი გაჩხრიკეს, რომ რომელიმეს მახვილი არ ჰქონოდა დამალული, სხვებისგან მოშორებით ჩუმად მოილაპარაკეს. მოლაპარაკების საგანი იყო ძალაუფლების განმტკიცება და მონინალმდეგეების განადგურება. სხვებს რომ არ ჩაეთვალათ, რომ ოლიგარქიისკენ მიისწრაფვიან და ბევრი მტერი არ გაეჩინათ, შეთანხმდნენ, ოფიციალურად განეცხადებინათ, რომ ისინი ქვეყნის საქმეების მოსაწესრიგებლად სახელმწიფოს სათავეში მოდიან არა სამუდამოდ, არამედ მხოლოდ ხუთი წლით; თუმცა ამ პერიოდში სენატისა და ხალხის დაუკითხავად მართავენ“.

9. წყაროს მიხედვით იმსჯელე იმ პერიოდის რომში გავრცელებულ მორალურ-ეთიკურ ნორმებზე; საზოგადოებაში არსებულ პოლიტიკურ განწყობებზე.

გამარჯვებულებმა რომის მმართველობა გაინაწილეს. ანტონიუსი აღმოსავლეთის პროვინციებს მართავდა. ის დროს, ძირითადად, ეგვიპტის დედაქალაქ ალექსანდრიაში ატარებდა. ოქტავიანე დასავლეთის პროვინციების მმართველი იყო, ხოლო ლეპიდუსი – აფრიკის. ფორმალურად რომს სამივე ტრიუმვირი მართავდა, მაგრამ, იმის გამო, რომ ანტონიუსი ალექსანდრიაში იმყოფებოდა, ხოლო ლეპიდუსი – აფრიკაში, რომში რეალურად ოქტავიანე მბრძანებლობდა. მალე ეს ტრიუმვირატი დაიშალა. ლეპიდუსი ადრე ჩამოშორდა პოლიტიკურ ასპარეზს. ოქტავიანესა და ანტონიუსს შორის კი ძალაუფლებისთვის ბრძოლა დაიწყო.

ანტონიუსი ოქტავიანეს დაზე – ოქტავიაზე იყო დაქორწინებული. ის ცოლს დასცილდა და ეგვიპტის დედოფალ კლეოპატრაზე იქორწინა, საჩუქრად კი რომის აღმოსავლეთი პროვინციები გადასცა. ამან რომის სენატორებს შორის უკმაყოფილება გამოიწვია, მათ ანტონიუსის დასჯა მოითხოვეს. ოქტავიანესა და ანტონიუსს შორის სამოქალაქო ომი დაიწყო. გადამწყვეტი ბრძოლა ძვ. წ. 31 წელს ზღვაზე, აქციუმის კონცხთან გაიმართა, სადაც ანტონიუსი დამარცხდა და ალექსანდრიაში გაიქცა. მომდევნო წელს ოქტავიანემ ეგვიპტე დაიკავა. ანტონიუსმა და კლეოპატრამ თავი მოიკლეს. ამგვარად, ამ დაპირისპირებაში ოქტავიანემ გაიმარჯვა.

10. შენი აზრით, რატომ დაუპირისპირდნენ ერთმანეთს როგორც I, ისე II ტრიუმვირატის წევრები? პასუხი დაასაბუთე.

11. როგორ ფიქრობ, ტრიუმფირატის წევრების დაპირისპირება კანონზომიერი მოვლენა იყო? პასუხი დაასაბუთე.

12. რომის ისტორიის რესპუბლიკურ პერიოდში გამოყავი ქვეპერიოდები და ახსენი, რას დაეფუძნა შენი პერიოდიზაცია.

პრინციპატი

ქვემოთ მოყვანილ წყაროში ოქტავიანე საკუთარ თავზე მოგვითხრობს. ეს არის ტაძრის კედელზე შემორჩენილი წარწერა, რომელიც ოქტავიანეს მოღვაწეობის დასასრულსაა შედგენილი.

წყარო დ) ოქტავიანეს წარწერა

„მე მთელ სამყაროში ხმელეთსა და ზღვაზე ვებრძოდი მოქალაქეებსა და სხვა ხალხებს, გამარჯვების შემდეგ გადარჩენილი მოქალაქეები შევიწყნარე, ასევე უცხო ტომებიც...

ხუთასი ათასამდე რომაელმა მოქალაქემ სამხედრო ფიცი მომცა. ამათგან სამასი ათასამდე მოქალაქე სამხედრო სამსახურის დასრულების შემდეგ კოლონიებში დავასახლე, ნაწილი საკუთარ **მუნიციპალიეტებში** დავაბრუნე. დავურთიგე ჩემ მიერ ნაყიდი მიწები ან მიწების სანაცვლოდ ფული...

აქამდე ოცდაათჯერ კონსულად არჩეული, ტრიბუნის ძალაუფლებით ვსარგებლობ. ხალხი და სენატი დიქტატურას მთავაზობდნენ, მაგრამ მე ის არ მივიღე. პურის დიდი უკმარისობის დროს ჩემი პირადი ხაზინიდან ხალხი საკვებით მოვამარაგე, შიში და საფრთხე თავიდან ავაცილე...

სურ. 6 ოქტავიანე ავგუსტუსი, ქანდაკების ფრაგმენტი

სურ. 7 ოქტავიანე ავგუსტუსის ფორუმი

სენატის დადგენილებით, ჩემი ხელშეუხებლობა და მთელი სიცოცხლის განმავლობაში ტრიბუნის ძალაუფლება კანონით დაამტკიცეს...

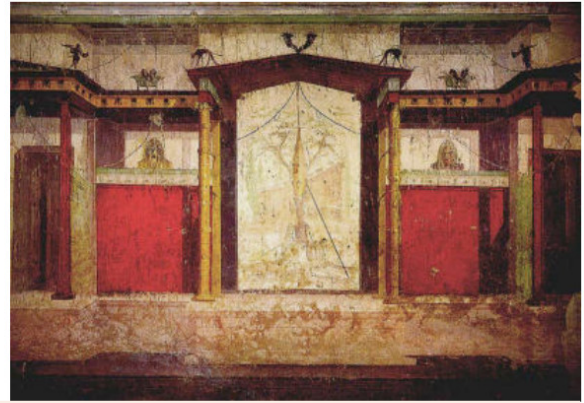
დიდი დანახარჯებით კაპიტოლიუმი და **პომპეის** თეატრი აღვადგინე ისე, რომ საკუთარი სახელი არ დავანერე, წყლის არხები შევაკეთე... ალაფიდან მიღებული ფულით ჩემს კუთვნილ მიწაზე **მარსის ტაძარი** და ავგუსტუსის **ფორუმი** ავაგე, **აპოლონის** ტაძართან კერძო პირებისგან ნაყიდ მიწაზე კი – თეატრი...

მე შემოვუერთე ეგვიპტე რომაელი ხალხის სახელმწიფოს. აფრიკაში, სიცილიაში, მაკედონიაში, ესპანეთში, აქაიაში, აზიასა და სირიაში სამხედრო კოლონები გავგზავნე...

ჩემს მმართველობაში რომაელთა მფარველობა ითხოვა კიდევ მრავალმა ხალხმა, რომელთაც ადრე არც მეგობრობა ჰქონდათ რომაელებთან და არც ელჩების გაცვლა-გამოცვლა. ჩემი 30-ე კონსულობის დროს სენატმა და მთელმა რომაელმა ხალხმა „სამშობლოს უზენაესი მამა“ მიწოდეს და დაადგინეს, რომ ეს სახელი უნდა ამოკვეთილიყო ჩემი სახლის კარზე, სენატის სხდომათა დარბაზში და ავგუსტუსის მოედანზე ჩემთვის აღმართულ კვარცხლბეკზე“.

სურ. 8 მარსის ტაძარი ავგუსტუსის ფორუმზე, რეკონსტრუქცია

სურ. 9 ოქტავიანე ავგუსტუსის სასახლის კედლის მოხატულობა

მუნიციპალიტეტი – ქალაქები რომის სახელმწიფოში, რომელთა თავისუფალი მოქალაქეების უფლებები რომის მოქალაქეთა უფლებებს უტოლდებოდა.

პომპეი – ქალაქი რომის სახელმწიფოში.

ფორუმი – მოედანი, სადაც იმართებოდა სახალხო კრებები და სხვა თავყრილობანი.

მარსი – რომაელთა ერთ-ერთი უმაღლესი ღვთაება, ომის ღმერთი.

აპოლონი – წინასწარმეტყველების ღმერთი, სამოქალაქო და სახელმწიფო წესრიგის მფარველი, ასევე მუსიკის ღმერთი და მუზეუმის წინამძღოლი როგორც ბერძნულ, ისე რომაულ სამყაროში.

13. ოქტავიანეს საქმეთა ჩამონათვალში გამოყავი პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული მოვლენები.

14. შენი აზრით, რომელია ოქტავიანეს ჩამოთვლილ საქმეთაგან უმნიშვნელოვანესი?

15. როგორ ფიქრობ, რატომ ხარჯავდა ოქტავიანე საკუთარ სახსრებს საზოგადო საქმეებისთვის?

16. გაიხსენე კონსულისა და ტრიბუნის მოვალეობები და არჩევის წესები და შეაფასე ოქტავიანეს სიტყვები: ა) „სენატის დადგენილებით,... ჩემი ხელშეუხებლობა და მთელი სიცოცხლის განმავლობაში ტრიბუნის ძალაუფლება კანონით დაამტკიცეს“; ბ) „აქამდე ოცდაათჯერ კონსულად არჩეული, ტრიბუნის ძალაუფლებით ვსარგებლობ“ – რაზე მეტყველებს, რომ ოქტავიანეს ტრიბუნის ძალაუფლება სიცოცხლის განმავლობაში გადაეცა, კონსულად კი ოცდაათჯერ აირჩიეს?

17. გამოთქვი ვარაუდი, რატომ ამბობს ოქტავიანე უარს შეთავაზებულ დიქტატურაზე?

18. რაზე მეტყველებს, რომ ოქტავიანეს „სამშობლოს უზენაესი მამა“ უწოდეს?

ოქტავიანემ პოლიტიკურად დანაწილებული რომი გააერთიანა. გარეგნულად რომში ისევ რესპუბლიკური წყობა იყო, მაგრამ რეალურად სახელმწიფოს ოქტავიანე მართავდა. ის სენატში პირველ პირად გამოცხადდა და ძვ. წ. 27 წელს „ავგუსტუსის“ – „ღვთაებრივის, განდიდებულის“ ტიტული მიენიჭა. ოქტავიანეს სამართავად გადაეცა სასაზღვრო პროვინციები – გალია (დღევანდელი საფრანგეთი), დღევანდელი ესპანეთის ტერიტორია პირენეს ნახევარკუნძულზე და სირია. ოქტავიანე თავად ნიშნავდა იქ მმართველებს. მასვე ემორჩილებოდა ამ პროვინციებში დაბანაკებული ჯარი; იქ აკრეფილი გადასახადები პირდაპირ ოქტავიანეს ხაზინაში შედიოდა.

ძვ. წ. 13 წელს, სენატის გადაწყვეტილებით, ავგუსტუსის ბრძანებები სენატის დადგენილებებს გაუტოლდა. მართალია, რომის შიდა პროვინციები სენატს ემორჩილებოდა და მასვე ეკუთვნოდა იქ აკრეფილი გადასახადები და სახელმწიფო ხაზინა, მაგრამ რეალური ძალაუფლება ოქტავიანეს ხელში იყო.

იტალიის ფარგლებს გარეთ რომაელთა მიერ ყველა დაპყრობილი ტერიტორია პროვინციას წარმოადგენდა. ოქტავიანემ სახელმწიფოში მნიშვნელოვანი რეფორმები ჩაატარა

და პროვინციების მართვის სისტემა შეცვალა. ადრე პროვინციის მმართველად დანიშნული მოხელე ხელფასს პროვინციიდან იღებდა, გადასახადებს კრეფდა და რომში გზავნიდა. ოქტავიანეს გადაწყვეტილებით, მოხელეს ხელფასი ახლა რომიდან დაენიშნა. მართალია, პროვინციებში გადასახადებს კვლავაც კრეფდნენ, მაგრამ საჭიროების შემთხვევაში ისინი უკვე რომიდანაც იღებდნენ დახმარებას. ოქტავიანემ დიდი ყურადღება დაუთმო პროვინციული ქალაქების აღმშენებლობასა და კეთილმოწყობას, დედაქალაქიდან პროვინციებისკენ მიმავალი გზების გაყვანას. იმპერიის ცენტრში, რომის ფორუმზე, აღმართეს კოლონა, საიდანაც აითვლებოდა მანძილი ამა თუ იმ პროვინციამდე.

ოქტავიანემ და მისმა მემკვიდრეებმა თავის ხელში მოაქციეს სამოქალაქო, სამხედრო და რელიგიური ძალაუფლება, გახდნენ უმაღლესი ქურუმები; თუმცა იურიდიულად ამ ვალდებულებებსა და უფლებამოსილებებს იმპერატორს სენატი და სახალხო კრება აძლევდა. ოფიციალურად მას ძალაუფლების მემკვიდრეობით გადაეცემის უფლება არ ჰქონდა. სახელმწიფო წყობას კვლავ „რესპუბლიკა“ ერქვა, ხოლო უმაღლესი თანამდებობის პირს, იმპერატორს – „პრინცეპსი“ (ლათ. პირველი, მეთაური) – ასე უწოდებდნენ სენატორს, რომელიც ხსნიდა კრებას და პირველი გამოდიოდა სიტყვით). ოქტავიანე ავგუსტუსიდან მოყოლებული პრინცეპსი გახდა უზენაესი ხელისუფალი, „პირველი თანასწორთა შორის“.

რესპუბლიკური მმართველობის ორგანოები – სახალხო კრება, სენატი და ა. შ. კვლავ არსებობდა, ოღონდ მკვეთრად შეზღუდული უფლებამოსილებებით. თუ ადრე ისინი რომის მოქალაქეთა ინტერესების გამომხატველები იყვნენ, ამჯერად სრულად ემორჩილებოდნენ იმპერატორს, პრინცეპსს. სახალხო კრება ყოველწლიურად ირჩევდა კონსულებს, სახალხო ტრიბუნებს და თანამდებობის სხვა პირებს, მაგრამ თანამდებობებზე ყოველთვის ან ოქტავიანე, ან მისი დაახლოებული პირები ხვდებოდნენ. სენატში კენჭისყრის დროს იმპერატორი პირველი აცხადებდა თავის გადაწყვეტილებას და სენატორები იმავს იმეორებდნენ.

ისტორიკოსებმა ადრეული იმპერიის პოლიტიკურ სისტემას პრინციპატი უწოდეს.

19. შეაფასე ოქტავიანე ავგუსტუსის მოღვაწეობა.

20. როგორი ტრანსფორმაცია განიცადა მმართველობის ფორმამ სულადან ავგუსტუსამდე?

21. შეადარე პრინციპატის მმართველობის მოდელი მეფობის პერიოდს და გამოყავი მათ შორის მსგავსება-განსხვავებები (**შეავსე ვენის დიაგრამა. მოსწავლის რვეული, დავ. 34**).

22. გააკეთე პროგნოზი: როგორ შეიძლება კიდევ შეიცვალოს მმართველობის სისტემა რომში? რას ეფუძნება შენი პროგნოზი?

დომინატი

I-II საუკუნეები რომის იმპერიის სიძლიერის პერიოდი იყო, მაგრამ III საუკუნე იმპერიისთვის შედარებით არამდგრადი ხანა იყო. იმპერატორები ერთმანეთს ხშირად ენაცვლებოდნენ და მათ მომხრეებს შორის შეტაკებებიც ხდებოდა. შიდა არეულობა სახელმწიფოს ასუსტებდა. იმპერიის საზღვრებზე მეზობელ ტომთა თავდასხმები გახშირდა. ასეთ ვითარებაში განსაკუთრებით გაიზარდა არმიის როლი. ხშირად ლეგიონერებს ტახტზე მათთვის სასურველი კანდიდატი აჭყავდათ. ამ პერიოდის იმპერატორებს ზოგჯერ „ჯარისკაცების იმპერატორებად“ კი მოიხსენიებენ. ისინი ხელისუფლების სათავეში დარჩენას მცირე ხნით ახერხებდნენ: ზოგი – ორ-სამ წელიწადს, ზოგი კი მხოლოდ რამდენიმე თვე ინარჩუნებდა ხელისუფლებას.

284 წელს რომის იმპერატორი გახდა დიოკლეტიანე. დიოკლეტიანემ თავისი კარიერა ჯარში სამსახურით დაიწყო და რიგითი მეომრიდან უმაღლეს სამხედრო წოდებამდე მიაღწია. იგი იმპერატორის დაცვის სამსახურს მეთაურობდა. იმპერატორის გარდაცვალების შემდეგ კი ჯარისკაცებმა თავად დიოკლეტიანე აირჩიეს იმპერატორად.

სურ. 10 დიოკლეტიანე, პორტრეტი

მისი მმართველობის დასაწყისშიც იმპერიაში არეულობა სუფევდა: აჯანყებები მიმდინარეობდა გალიისა და აფრიკის პროვინციებში, მეზობლები ჩრდილოეთისა და აღმოსავლეთის საზღვრებს უტევდნენ. ამ ვითარებაში დიოკლეტიანემ თანამმართველად თანამებრძოლი მაქსიმიანე აირჩია, მას შეუზღუდავი სამხედრო ძალაუფლება გადასცა და გალიაში აჯანყების ჩასაქრობად გაგზავნა (რომის იმპერიაში მანამდეც იყო ძალაუფლების განაწილების შემთხვევები, როცა იმპერატორები თანამმართველებს ირჩევდნენ).

მაქსიმიანე, ისევე როგორც დიოკლეტიანე, იმპერატორი გახდა და ავგუსტუსის ტიტულს ატარებდა. ცოტა ხანში ორივე იმპერატორმა კიდევ ორი თანამმართველი აირჩია. ისინი კეისრის ტიტულს ატარებდნენ. მართალია, ოთხივე იმპერატორად იწოდებოდა, მაგრამ კეისარი რანგით ავგუსტუსზე დაბლა იდგა. ამგვარად, დიოკლეტიანე და მაქსიმიანე თანასწორად ითვლებოდნენ, თუმცა დიოკლეტიანე უფრო მეტი ავტორიტეტითა და გავლენით სარგებლობდა. ერთი შეხედვით, რომს იმპერატორთა ოჯახი მართავდა, სადაც ავგუსტუსები ძმები იყვნენ, კეისრები კი – მათი შვილები. მართალია, ფორმალურად იმპერატორის ძალაუფლების წყაროდ სენატი ითვლებოდა, ზოგჯერ კი არმიაც, მაგრამ ამ რეფორმის შემდეგ, ფაქტიურად კეისრები ავგუსტუსების მემკვიდრეებად ითვლებოდნენ.

თანამმართველებმა ლეგიონები გაიყვეს და იმპერიის სხვადასხვა კუთხეში წესრიგის დამყარება დაიწყეს. მათ იმპერატორის ძალაუფლება განსაზღვრულ ტერიტორიებზე ჰქონდათ და საკუთარი სასახლეებიც იქ ააგეს. მაგ., დიოკლეტიანე და მაქსიმიანე იმპერიის აღმოსავლეთ ნაწილს მართავდნენ. დედაქალაქში არც ერთი იმპერატორი არ ცხოვრობდა, ამიტომ ქალაქმა პოლიტიკური მნიშვნელობა დაკარგა. დიოკლეტიანეს აზრით, ოთხ იმპერატორს შორის ძალაუფლების განაწილება (ტეტრარქია – ანუ ოთხთა მმართველობა) მართვის სისტემად უნდა ქცეულიყო: იმპერიაში კვლავინდებურად საერთო კანონები იქნებოდა, რომლებსაც ოთხივე იმპერატორი მოაწერდა ხელს; კეისრები ავგუსტუსებს დაემორჩილებოდნენ, ოღონდ თითოეული მათგანი საკუთარ მხარეში უხელმძღვანელებდა ჯარს, აჯანყებებს ჩაახშობდა და წესრიგს დაიცავდა. ეს იმპერიას ერთიანობას შეუნარჩუნებდა და პროვინციებზე კონტროლსა და საზღვრების დაცვასაც გააიოლებდა.

დიოკლეტიანე იმპერატორის ხელისუფლების ავტორიტეტის გაზრდაზეც ზრუნავდა, ამიტომ იმპერატორთან მისალმების შემდეგი ცერემონიალი დაამკვიდრა – მის წინაშე ქედი უნდა მოეხარათ, წითელი მოსასხამის კიდზე ეამბოროათ და „დომინუსით“ (ლათ. დომინუს – „სახლის პატრონო“, „ბატონო“) მიემართათ. სწორედ აქედან წარმოდგა დიოკლეტიანეს მიერ შექმნილი სისტემის სახელი „დომინატი“.

დიოკლეტიანეს დროიდან მოყოლებული, რომის იმპერატორების ძალაუფლება განუსაზღვრელი გახდა. რომის მესვეურები, აღმოსავლეთის მეფეების მსგავსად, ღვთაების განსახიერებად მიაჩნდათ. იმპერატორის გამოჩენა ნამდვილ რელიგიურ დღესასწაულად გადაიქცეოდა ხოლმე. იმპერატორი გარშემო მყოფთაგან ჩაცმულობითაც გამოირჩეოდა – მისი ტანსაცმელი ძვირფასი ქვებით იყო მორთული.

სენატორები რომში კვლავ ყველაზე პატივსაცემ და წარჩინებულ ფენად რჩებოდნენ, თუმცა თავად სენატმა გავლენა და მნიშვნელობა დაკარგა. სენატი საერთო-სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის საკითხებს აღარ განიხილავდა და მხოლოდ სანახაობებსა და თამაშებთან დაკავშირებული საკითხების გადაწყვეტით იყო დაკავებული. თუმცა ამ გადაწყვეტილებებსაც არავითარი ძალა არ ჰქონდა, თუ იმპერატორი არ დაამტკიცებდა.

დიოკლეტიანეს დროიდან მოყოლებული მის დასასრულამდე (IV-V სს.) გვიანდელი რომის იმპერიის პოლიტიკური სისტემა დომინატი იყო.

18. ერთმანეთს შეადარე დომინატი და პრინციპატი. ჩამოაყალიბე მათი ძირითადი დამახასიათებელი ნიშნები.

19. ძალაუფლების ფორმის ცვლილების მიხედვით რომის ისტორია დაყავი პერიოდებად.

20. შეავსე ცხრილი (მოსწავლის რვეული, დავ. 35).

- ▶ როგორ ფართოვდებოდა რომის სახელმწიფო? როგორ მოახერხა სამ კონტინენტზე განფენა?
- ▶ რატომ აღმოჩნდა სამხრეთ კავკასია რომთან კონფლიქტში ჩართული?

ძვ.წ. III საუკუნიდან რომი საერთაშორისო სარბიელზე იწყებს გამოსვლას. მის მიზანს დასავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთში დანინაურება წარმოადგენდა. თავდაპირველად რომის ინტერესებში აპენინის ნახევარკუნძულის სამხრეთით მდებარე კუნძული სიცილია მოექცა, თუმცა აქ რომის ინტერესები ძლიერი ქალაქ-სახელმწიფოს, კართაგენის, ინტერესებს დაუპირისპირდა.

კართაგენი ანუ კართადაშტი (ფინიკიურად – „ახალქალაქი“) ფინიკიელების ყოფილი კოლონია იყო, რომელიც ძვ. წ. IX საუკუნეში ქალაქ ტვიროსის მცხოვრებლებმა ჩრდილო აფრიკის სანაპიროზე (დღევანდელი ტუნისი) დააარსეს. ძვ. წ. III საუკუნისათვის კართაგენი ხმელთაშუაზღვისპირეთის ერთ-ერთ უძლიერეს სახელმწიფოდ გადაიქცა. კართაგენელების ძირითადი საქმიანობა საშუამავლო ვაჭრობა იყო. მათ ძლიერი სახმელეთო ჯარი და სამხედრო-საზღვაო ფლოტი ჰყავდათ. ამიტომ ისინი თითქმის მთელ დასავლეთ და ცენტრალურ ხმელთაშუაზღვისპირეთს აკონტროლებდნენ. მათი გავლენის ქვეშ იყო მოქცეული ჩრდილოეთ აფრიკის სანაპიროსა და სიცილიის დასავლეთი ნაწილები, კუნძულები: მალტა, სარდინია, კორსიკა, პირენეს ნახევარკუნძულის სამხრეთი სანაპირო. კართაგენის მოხერხებული გეოგრაფიული მდებარეობის გამო მათი ხომალდები ადვილად ახერხებდნენ აფრიკასა და კუნძულ სიცილიას შორის ზღვის გაკონტროლებას. ისინი უცხო ხომალდებს დასავლეთით ცურვის საშუალებას არ აძლევდნენ.

ძვ. წ-ის III საუკუნის შუა ხანებში რომსა და კართაგენს შორის დაპირისპირება დაიწყო. მათ შორის სამი ომი გაიმართა. კართაგენთან ომებს რომაელებმა პუნიკური ომები უწოდეს (პუნიელები – ასე ეძახდნენ რომაელები ფინიკიელებს, მათ შორის, კართაგენელებსაც).

I პუნიკური ომი

რომსა და კართაგენს შორის პირველი ომი ძვ.წ. 264 წელს სიცილიის გამო დაიწყო. სიცილიის ერთ-ერთი ქალაქი, სირაკუზა, მეორე ქალაქის – მესინას – დამორჩილებას ცდილობდა. მესინას მცხოვრებთა ერთმა ნაწილმა დასახმარებლად რომს მიმართა, მეორე ნაწილმა კი – კართაგენს. კართაგენელები სიცილიაში რომაელებზე ადრე ჩავიდნენ. რომაელთა მოსვლის შემდეგ მათ შორის ომი დაიწყო. ორი წლის განმავლობაში რომაელებმა თითქმის მთელი კუნძული დაიკავეს. ამის შემდეგ ბრძოლა ზღვაზე გაგრძელდა. მაგრამ რომაელთა

სურ 1. კართაგენის წრიული ნავსადგური, რეკონსტრუქცია

ფლოტი კართაგენელთა ფლოტს ვერ შეედრებოდა და ეს ბრძოლის დროსაც გამოჩნდა. კართაგენელთა სამხედრო ფლოტი თავს ესხმოდა იტალიის სანაპირო ქალაქებს და საზღვაო ბლოკადაში ჰყავდა მოქცეული კუნძული სიცილია. რომაელები ზღვაზე დამარცხდნენ, თუმცა მათ ხელში აღმოჩნდა ხმელეთზე გარიყული კართაგენელთა ერთი ხომალდი. რომაელმა ინჟინრებმა ხომალდის მოდელი გადმოიღეს და დამატებით, ხომალდის თავსა და ბოლოში, პატარა კოშკებივით ხის კონსტრუქციები აღმართეს. კოშკებში მშვილდოსანი მეომრები უნდა განთავსებულიყვნენ. ინჟინრებმა ხომალდის კიდეებზე ასანევი – „სააბორდაჟო ხიდები“

დაამაგრეს, რაც რომაელ ლეგიონერებს მეტოქის გემბანზე გადასვლის საშუალებას აძლევდა, ხელჩართულ ბრძოლაში კი მათ ბადალი არ ჰყავდათ.

რომაელებმა კართაგენელები საზღვაო ბრძოლაში რამდენჯერმე დაამარცხეს და ჩრდილო აფრიკაში ჯარი გადასხეს. თუმცა ომის გაჭიანურებამ და ქარიშხლის გამო რომაელთა სამხედრო ფლოტის დაღუპვამ, კართაგენელებს საშუალება მისცა, ომი კვლავ სიცილიაში გადაეტანათ. მათ ნიჭიერი მხედართმთავარი ჰამილკარ ბარკა მეთაურობდა. ჰამილკარმა სიცილიის ჩრდილო და შუა რაიონები დაიკავა. რომაელებმა სამხედრო ფლოტი ხელახლა ააგეს და კართაგენელები ზღვაზე კვლავ დაამარცხეს. ამის შემდეგ კართაგენმა რომს დაზავება შესთავაზა.

I პუნიკური ომი ძვ. წ. 241 წელს დასრულდა. საზავო პირობების თანახმად, კუნძული სიცილია, ქალაქ სირაკუზის გამოკლებით, რომელმაც დამოუკიდებლობა შეინარჩუნა, რომაელებს დარჩათ. მოგვიანებით, საზავო ხელშეკრულების დარღვევით, მათ მფლობელობაში გადავიდა ასევე კორსიკა და სარდინიაც. კართაგენს რომისთვის 10 წლის განმავლობაში ფულადი კომპენსაციის – 3 200 ოქროს ტალანტის (დაახლოებით, 80 ტონა ოქრო) გადახდა დაეკისრა.

1. ომის დაწყების წინ რა უპირატესობა ჰქონდა კართაგენს რომთან შედარებით?
2. რატომ ჰქონდა რომისა და კართაგენის დაპირისპირებაში საზღვაო ძალებს უდიდესი მნიშვნელობა?
3. რა გახდა ომში რომაელთა გამარჯვების მიზეზი?
4. როგორ ფიქრობ, შეეძლოთ თუ არა მხარეებს კონფლიქტის თავიდან აცილება?
5. წარმოიდგინე, რომ ერთ-ერთი მხარის წარმომადგენელი ხარ. რას მოიმოქმედებდი კონფლიქტის თავიდან ასაცილებლად (რას შესთავაზებდი მეორე მხარეს)?

II პუნიკური ომი

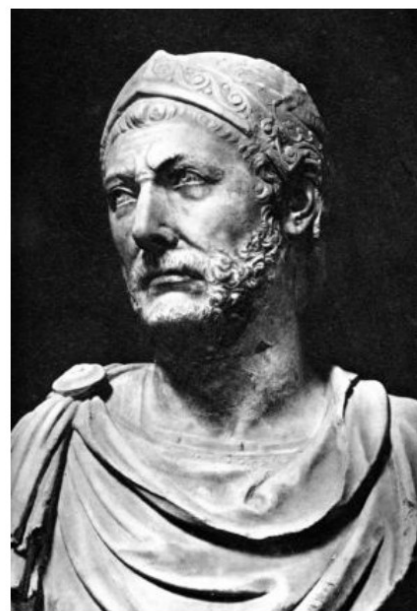
I პუნიკური ომი შედეგი კართაგენისთვის მძიმე აღმოჩნდა, ტერიტორიული დანაკარგების გარდა, რომისთვის ყოველწლიურად ფულადი კომპენსაციის გადახდამ, ქვეყნის საზინის დაცარიელება გამოიწვია. რესურსების შესავსებად და ეკონომიკური მდგომარეობის გამოსასწორებლად კართაგენელებმა სამფლობელოების გაზრდა გადაწყვიტეს.

პირენეს (რომაული იბერიის) ნახევარკუნძული, რომლის სამხრეთ სანაპირო ზოლი კართაგენის გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა, ცნობილი იყო ძვირფასი ლითონების მადნებითა და ნაყოფიერი ნიადაგით. კართაგენმა სანაპიროზე ახალი ქალაქი – ახალი კართაგენი დააარსა და, იმავდროულად, ნახევარკუნძულის ჩრდილოეთ ნაწილის ათვისება დაიწყო.

კართაგენის გაძლიერებამ და ჩრდილოეთით გავლენის გაფართოებამ რომი შეაშფოთა. ძვ.წ. 226 წელს რომი კართაგენს შეუთანხმდა, რომ მათ შორის საზღვარი მდინარე ებრო გამხდარიყო, რომლის იქით კართაგენელები არ გადავიდოდნენ. შეთანხმებიდან ცოტა ხნის შემდეგ რომაელებმა განაცხადეს, რომ ქალაქი საგუნტუმი რომაელთა მფარველობის ქვეშ უნდა დარჩენილიყო, რაც კართაგენელებმა პირობის დარღვევად ჩათვალეს.

ძვ.წ. 221 წელს კართაგენელებმა მხედართმთავრად და პირენეს ნახევარკუნძულის სამფლობელოების მმართველად ჰამილკარის უფროსი ვაჟი – ჰანიბალი აირჩიეს. ჰანიბალმა ჯარი ქალაქ საგუნტუმში შეიყვანა. საპასუხოდ რომელებმა კართაგენს ომი გამოუცხადეს. ასე დაიწყო ძვ.წ. 218 წელს II პუნიკური ომი.

ჰანიბალი თავისი ჯარით (40 ათასი მეომარი და 37 სპილო) ახალი კართაგენიდან დაიძრა. აპენინის ნახევარკუნძულამდე მისვლა მას ორი: სახმელეთო და საზღვაო გზით შეეძლო. ზღვაზე უკვე რომი ბატონობდა, ამიტომ მეომრების ხომალდებით გადაყვანა დიდ

სურ. 2 ჰანიბალი, ბიუსტი

რისკთან იყო დაკავშირებული. სახმელეთო გზით აპენინის ნახევრკუნძულზე მოხვედრა მხოლოდ ალპების გადალახვით შეიძლებოდა, რაც თითქმის წარმოუდგენელი ჩანდა, მაგრამ ჰანიბალმა ყველასთვის მოულოდნელად სწორედ ეს ურთულესი გზა აირჩია.

დიდი დანაკარგის მიუხედავად, კართაგენელთა ჯარი ალპებზე გადავიდა. მთის კალთებთან მცხოვრები გალები ჰანიბალს სიხარულით შეხვდნენ და დახმარება აღუთქვეს. ამან შესაძლებლობა მისცა მხედართმთავარს, ცოტა ხნით ამ მიწებზე შეესვენა და ძალებიც მოეკრიბა.

რომაელები კართაგენელთა გამოჩენას ალპების მხრიდან ყველაზე ნაკლებად ელოდნენ. მათ ჰანიბალის შეჩერება სცადეს, მაგრამ ამაოდ. იმის მიუხედავად, რომ რომაელთა არმია კართაგენელებს რიცხოვნობით აღემატებოდა, ჰანიბალი ყოველ ჯერზე სხვადასხვა სამხედრო ხრიკს მიმართავდა. კართაგენელებმა რომაელე-

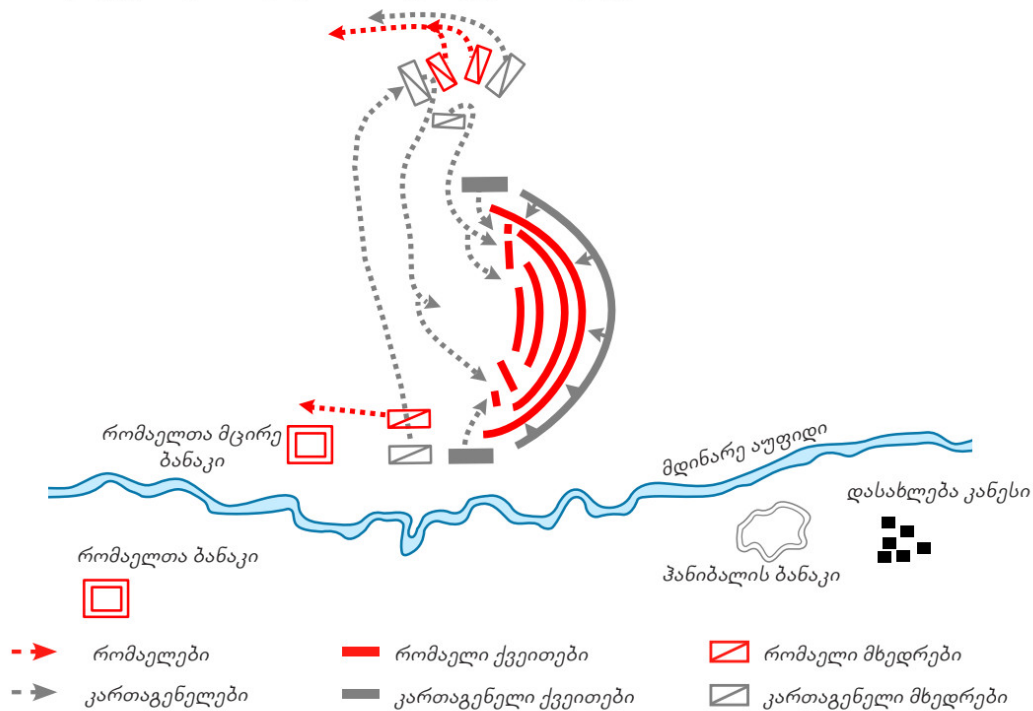

სურ. 3 ჰანირის ლოიტემანი, ჰანიბალის გადასვლა ალპებზე, XIX ს.

რუკა 14. II პუნიკური ომი ძვ.წ. 218 - 202 წწ.

ბი რამდენიმე ბრძოლაში დაამარცხეს. ჰანიბალმა სამხრეთ იტალიამდე მიაღწია. სწორედ აქ, ძვ. წ. 216 წელს რომის სამხრეთით, კანესთან მოხდა ბრძოლა, სადაც რომის არმია ორივე კონსულის მეთაურობით დაუპირისპირდა ჰანიბალს. ჰანიბალს ჰყავდა 50-ათასიანი ჯარი (40 000 ქვეითი და 10 000 ცხენოსანი), რომაელებს კი – 86 ათასი მეომარი (აქედან 6 000 ცხენოსანი). სამხედრო ისტორიკოსები კანეს ბრძოლას მცირერიცხოვანი ჯარით მრავალრიცხოვანი მონინალმდგის დამარცხების ნიმუშად განიხილავენ.

6. სქემის მიხედვით, აღწერე ბრძოლის გეგმა.

ტიტუს ლივიუსის ცნობით, რომაელთა მხრიდან კანესთან ბრძოლის ველზე 45 500 ქვეითი და 2 700 მხედარი დაეცა. ასევე დაიღუპა ბევრი სენატორი, მათ შორის ყოფილი კონსულები გნეუს სერვილიუს გემინუსი და მარკუს მინუციუსი. ტყვედ ჩავარდა 4 500 მეზობელი. კართაგენელთა ზარალის შესახებ ლივიუსი ვერ გვანდის მონაცემებს. სავარაუდოდ ჰანიბალის არმიამ უმნიშვნელო დანაკარგი მიიღო. წარუმატებლობამ დედაქალაქში დიდი შიში და იმედგაცრუება გამოიწვია. სენატი რამდენიმე დღის განმავლობაში შექმნილ მდგომარეობაზე მსჯელობდა, ბოლოს დიქტატორად ფაბიუს მაქსიმუსი აირჩია.

ფაბიუსმა ბრძოლის ახალი გეგმა შეიმუშავა. ის ითვალისწინებდა, რომ კართაგენელებს ყველაფერი უკან დარჩათ (უპირველეს ყოვლისა – საკუთარ ქვეყანა, ამასთან ისინი მოკლებული იყვნენ დახმარებას, სურსათით მომარაგებას) და მათი გადარჩენის ერთადერთი საშუალება გამარჯვება იყო. რომაული ჯარის მდგომარეობა კი სრულიად განსხვავებული იყო. ფაბიუსმა იცოდა, რომ გადამწყვეტ ბრძოლაში აუცილებლად დამარცხდებოდა, ამიტომ ასეთი ბრძოლისთვის თავგამოდება საჭირო არ იყო. ის მიხვდა, რა უპირატესობა ჰქონდა: რესურსები ამოწურული არ იყო და მეომრებიც კართაგენელებზე მეტი ჰყავდა.

ფაბიუსმა სწორედ ამის შესაბამისად დაიწყო მოქმედება. ის ჰანიბალთან დიდ ბრძოლას ერიდებოდა და მცირე შეტაკებებით მტერს მოსვენებას არ აძლევდა, ჰანიბალი კი, თავის მხრივ, რომზე შეტევისგან თავს იკავებდა.

ძვ. წ. 204 წელს, იტალიაში მიმდინარე ბრძოლების პარალელურად, რომაელებმა ლეგიონები შეკრიბეს და სციპიონის მეთაურობით აფრიკაში გაგზავნეს (აქ გამართული წარმატებული სამხედრო ოპერაციების გამო ის ისტორიაში სციპიონ აფრიკელის სახელითაა შესული). რომაელები აფრიკულ სანაპიროზე გადავიდნენ. შექმნილი მდგომარეობის გამო ჰანიბალი იძულებული გახდა, აფრიკაში დაბრუნებულიყო დარჩენილ 18-ათასიან არმიასთან ერთად. მას მშობლიური ქალაქის დასაცავად უნდა ებრძოლა. სციპიონს მიემხრო კართაგენის მეზობელი, ნუმიდის მეფე მასინისა, რომელსაც ძლიერი ცხენოსანი ჯარი ჰყავდა.

ძვ. წ. 202 წელს კართაგენის სამხრეთით, ზამასთან, გაიმართა ბრძოლა, რომელშიც ჰანიბალი დამარცხდა. ძვ. წ. 201 წელს II პუნიკური ომი დასრულდა და კართაგენელები

იძულებული გახდნენ, ზავს დათანხმებოდნენ. რომაელებმა კართაგენელებს ჩამოართვეს ყველა სამხედრო ხომალდი და საბრძოლო სპილო, დამარცხებულებს უნდა გადაეხადათ (50 წლის განმავლობაში) 10 000 ტალანტი. კართაგენს ეკრძალებოდა საბრძოლო მოქმედებების წარმოება რომის სენატის გადაწყვეტილების გარეშე. ზავის ხელმოწერის შემდეგ რომაელებმა კართაგენის 500 ხომალდი ჩაძირეს, ჰანიბალს მიმხრობილი სხვა ტომების წარმომადგენლები სიკვდილით დასაჯეს, ხოლო რომის მოქალაქეები ჯვრებზე გააკრეს. რომი ხმელთაშუა ზღვის დასავლეთ ნაწილში გაბატონდა. ამიერიდან აქ მას კონკურენტი აღარ ჰყავდა.

7. ზღვაზე რომის ბატონობის გარდა, მოიყვანე არგუმენტი, რომლითაც ჰანიბალი თავის ჯარს რომამდე სახმელეთო გზის არჩევის მართებულობას დაუსაბუთებდა.
8. შენი აზრით, რატომ მიემხრნენ ალპების კალთებთან მცხოვრები გალები ჰანიბალს?
9. დაასახელე II პუნიკური ომის საბაბი და მიზეზი.
10. შენი აზრით, რატომ ვერ შეძლო ჰანიბალმა კანესთან მიღწეული გამარჯვებით სარგებლობა და არ შეუტია რომს? მოიყვანე არგუმენტები, როგორც ჰანიბალის სტრატეგიის დასაცავად, ასევე მის საწინააღმდეგოდ.
11. წარმოიდგინეთ, რომ კანეს ბრძოლის შემდეგ რომის სენატში სამომავლო სამოქმედო გეგმის განხილვას ესწრებით. აწონ-დანონეთ შექმნილი სიტუაცია და განიხილეთ სხვადასხვა ვარიანტი, მათ შორის, ფაბიუს მაქსიმუსის არჩეული სტრატეგია, აფრიკაში სციპიონის გაგზავნის დადებითი და უარყოფითი მხარეები.
12. იმსჯელე II პუნიკური ომის შედეგებზე ორივე მხარისთვის.

მაკედონიასა და სელევკიასთან ომი ////////////////////

კართაგენის დამარცხების შემდეგ რომმა აღმოსავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთში გაბატონებაც გადაწყვიტა. აქ მას ელინისტური სახელმწიფოები დაუპირისპირდნენ. ყველაზე ძლიერები მათ შორის ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე - მაკედონიის და წინა აზიაში კი - სელევკიდების სახელმწიფო იყო. რომაელების მაკედონელებთან დაპირისპირება ჯერ კიდევ მეორე პუნიკური ომის დროს დაიწყო, რადგან მაკედონელებმა მხარი დაუჭირეს ჰანიბალს. კართაგენელების დამარცხების შემდეგ, ბერძნული ქალაქების გათავისუფლების საბაბით, რომაელებმა ომი გამოუცხადეს მაკედონელებს და მრავალწლიანი ომების შემდეგ დამარცხეს ისინი. მათ მაკედონელების მიერ დაპყრობილ ბერძნულ ქალაქებს დამოუკიდებლობა ფორმალურად დაუბრუნეს, რეალურად კი თავანთი გავლენის ქვეშ მოაქციეს.

წყარო ა) ნაწყვეტი რომაელი ისტორიკოსის, ტიტუს ლივიუსის, თხზულებიდან, ძვ. წ. I ს.

„რომაელთა ომები მაკედონიასთან (მესამე მაკედონური ომი) 4 წელს მიმდინარეობდა. მაკედონიის მეფემ, პერსევსმა, წინადადებით მიმართა მეზობელ მმართველებს – (უმეფო) თავისუფალი სახელმწიფო და სამეფო ხელისუფლება თავისი ბუნებით ერთმანეთის მტრები არიან, რომაელები მეფეებს სათითაოდ უსწორდებიან და, რაც ყველაზე ცუდია, ერთმანეთის წინააღმდეგ აქეზებენ. თუ მაკედონიის სამეფო დაეცემა, ჯერი დადგება აზიისა, რომელიც რომაელებმა ნაწილობრივ უკვე დაიკავეს... ასე საქმე სირიამდეც (იგულისხმება სელევკიდების სახელმწიფო) მივა... დროა, მეფეები რომის საწინააღმდეგოდ ერთობლივ გამოსვლაზე დაფიქრდნენ.

მაგრამ ამ წინადადებას მხარი არ დაუჭირეს.

...გადაწყდა, მაკედონია თავისუფალი ქვეყანა ყოფილიყო, რათა ყველას დაენახა, რომ რომაული იარაღი დამონების საშუალება კი არ არის, არამედ, პირიქით, დამონებულებისთვის თავისუფლების მომტანია; რომ რომაელი ხალხის მფარველობის ქვეშ მყოფი თავისუფალი ტომები თავს მუდმივად დაცულად და უსაფრთხოდ უნდა გრძნობდნენ, განსხვავებით საკუთარი მეფის ძალაუფლების ქვეშ მყოფი ხალხებისგან; და თუ ეს მეფეები რომაელ ხალხთან ომს გაბედავენ, უნდა იცოდნენ, რომ ომი რომაელთა გამარჯვებითა და მათი ქვეშევრდომების გათავისუფლებით დასრულდება.

...გადაწყდა, მაკედონია ოთხ ოლქად გაეყოთ, თითოეულ ოლქს საკუთარი სახალხო კრება ჰყოლოდა, გადასახადს კი რომაელებს იმის ნახევარს გადაუხდიდნენ, რასაც საკუთარ მეფეს უხდიდნენ. ყველა დანარჩენი საკითხი მხედართმთავრებსა და სენატის წარმომადგენლებს უკვე ადგილზე უნდა გადაეწყვიტათ.“

13. როგორ მოქმედებდა რომაული დიპლომატია მაკედონელთა წინააღმდეგ?

14. როგორ გესმის პერსევის სიტყვები: „თავისუფალი სახელმწიფო და სამეფო ხელისუფლება თავისი ბუნებით ერთმანეთის მტრები არიან“? ამ სიტყვებიდან გამომდინარე ახსენი, როგორც მაკედონიის მეფის, ისე რომაელების საომარი იდეოლოგია.

15. წყაროს მიხედვით, ქვეყნის დაპყრობის შემდეგ როგორ ცდილობდნენ რომაელები ადგილობრივ მოსახლეობაში ნდობის მოპოვებას?

16. რომაულ-მაკედონურ დაპირისპირებაში ბერძნული ქალაქები, ძირითადად, რომს უჭერდნენ მხარს, შენი აზრით, რატომ?

მაკედონიის დაპყრობის შემდეგ აღმოსავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთში რომის მეტოქე სელევკიდებმა დარჩნენ. იმ დროს სელევკიდების სახელმწიფოს სათავეში ანტიოქოს III (ძვ.წ. 223-187) იდგა. მასთან აფარებდა თავს II პუნიკური ომის შემდეგ კართაგენიდან გაქცეული ჰანიბალი. ჰანიბალმა ანტიოქოსს ურჩია, სათავეში ჩასდგომოდა ანტირომაულ კოალიციას და ომი იტალიაში გადაეტანა, თუმცა ანტიოქოსმა რჩევა არ გაითვალისწინა და ბრძოლა მცირე აზიაში მოუწია.

ძვ. წ. 190 წელს, მაგნესიასთან ბრძოლაში ანტიოქოსი სასტიკად დამარცხდა. რომაელებმა ანტიოქოს III-ს ულტიმატუმი წაუყენეს: თავი დაენებებინა ევროპისა და მცირე აზიისთვის, იმისთვის, რაც ტავრის ქედის დასავლეთით მდებარეობდა; კონტრიბუციის სახით გადაეხადა 15 000 ევბურთა ტალანტი; სელევკიდებს აეკრძალათ რომის გავლენის ქვეშ მყოფი მოქირავნე მეომრების აყვანა და რომის მოკავშირეებზე თავდასხმა; სელევკიდებს უნდა შეემცირებინათ ფლოტი (10 სამხედრო ხომალდამდე), რომაელებისთვის გადაეცათ საბრძოლო სპილოები, მძევლები და მათთან შეფარებული რომის სახელმწიფოს მტრები, მათ შორის, ჰანიბალიც. (ჰანიბალი იძულებული გახდა, კვლავ გაქცეულიყო და თავი ბითინიისთვის შეეფარებინა, თუმცა, როცა გაიგო, რომ ბითინიის მეფეც მისი რომისთვის გადაცემას აპირებდა, თავი მოინამლა).

მაგნესიის ბრძოლის შემდეგ სელევკიდების სახელმწიფოს სამფლობელოების ნაწილი რომმა და მისმა მოკავშირეებმა გადაინაწილეს (მათ შორის, მცირე აზიაში – პერგამონის სამეფომ). სელევკიდების დასუსტებით აღმოსავლეთში ისარგებლეს ვასალურმა ქვეყნებმა – ბაქტრიამ და პართიამ და დამოუკიდებელ სახელმწიფოებად ჩამოყალიბდნენ. ძვ. წ. 189 წელს სელევკიდებს აუჯანყდნენ არმენიის მმართველები და დამოუკიდებელი სამეფოები – დიდი არმენია და სოფენე – დააარსეს. დიდი არმენია ქართლის სამეფოს სამხრეთიდან გაუმეზობლდა.

ბერძენი გეოგრაფი სტრაბონი მოგვითხრობს: „არმენია პირველად პატარა ყოფილა. გაზრდილა არტაქსიასა და ზარიადრის მეშვეობით, რომლებიც პირველად ანტიოქ დიდის სარდლები იყვნენ, ხოლო მერე, მისი დამარცხების შემდეგ, გამეფდნენ... მათ გაზარდეს ქვეყანა (იმის ხარჯზე), რომ მეზობელ ხალხებს ჩამოაჭრეს ნაწილები: მიდიელებს...; იბერებს – პარიადრეს კალთები, ხორზენე და გოგარენე, რომელიც მტკვრის გადაღმა არის. ხალიბებისა და მოსინიკებისგან ნაილეს მინები.“

პარიადრე – პარხალის ანუ პონტოს ქედი (შუა საუკუნეების ქართული პროვინციები: ტაო და ბასიანი (მდინარე არაქსის ზემო წელი).

ხორზენე – ისტორიული მხარე მდინარე ჭოროხის ხეობაში.

გოგარენე – ისტორიული ქვემო ქართლის ბერძნული სახელწოდება, სომხური წყაროებით – გუგარქი.

17. იმსჯელე ისტორიაში მიზეზშედეგობრივ კავშირებზე და ჩამოთვალე ის შედეგები, რაც პირდაპირ თუ ირიბად რომის აღმოსავლეთით გაფართოებას მოჰყვა.

18. შეეცადე, წარმოიდგინო მოვლენების ალტერნატიული განვითარება, მაგ., რა მოხდებოდა, რომ II პუნიკურ ომში კართაგენს გაემარჯვა, ან შემდეგ ეტაპზე მაკედონიას ან სელევკიდების სახელმწიფოს. როგორ შეცვლიდა ეს განსხვავებული შედეგები მოცემული რეგიონის პოლიტიკურ სურათს.

III პუნიკური ომი

ძვ. წ. II საუკუნის შუა ხანებისთვის კართაგენი ეკონომიკურად კვლავ დანიშნურდა. ზეითუნის ზეთისა და ღვინის წარმოებით, ასევე ამ პროდუქციით ვაჭრობაში კვლავ მონიშნავდა ადგილი დაიკავა. კართაგენის ასე გაძლიერება რომში აშფოთებდათ. ადრე რომში ჭარბობდნენ პოლიტიკოსები, რომლებიც მომხრე იყვნენ, დაპყრობილ ქვეყნებში დარჩენილიყვნენ ადგილობრივი მმართველები, რომლებიც რომზე იქნებოდნენ დამოკიდებული ან ნახევრად დამოკიდებული. იმ დროისთვის კი რომის საგარეო პოლიტიკა შეიცვალა. რომის სენატი დაპყრობილი ტერიტორიების პირდაპირ რომთან შეერთებას მოითხოვდა. ცნობილი მწერალი და პოლიტიკური მოღვაწე მარკუს პორციუს კატონი, რომელმაც მოინახულა კართაგენი, განცვიფრებული დარჩა ამ აყვავებული ქალაქით. რომში დაბრუნებული, ის სენატში ნებისმიერ საკითხზე გამოსვლას ამ სიტყვებით ასრულებდა: „მიმაჩნია, რომ კართაგენი უნდა დაინგრეს“.

რომაელებმა ომის პროვოცირება მოახერხეს. კართაგენის სამფლობელოებს თავს დაესხა მათი მოკავშირე ნუმიდიის მეფე. კართაგენელებმა მას ომი გაუმართეს. ეს ფაქტი რომმა ომის დაწყების საბაბად გამოიყენა. მან მოიშველია ძვ. წ. 201 წლის საზავო ხელშეკრულება, რომლის თანახმად კართაგენი რომის მოკავშირეებს თავს არ უნდა დასხმოდან. რომაელებმა აფრიკის სანაპიროზე ჯარი გადასხეს. III პუნიკური ომი სამ წელს – ძვ. წ. 149-146 წწ. გაგრძელდა. კართაგენელები სამი წლის განმავლობაში თავგანწირვით იცავდნენ საკუთარ ქალაქს. თუმცა ძვ. წ. 146 წელს სციპიონ აფრიკელის ძმისშვილმა, სციპიონ უმცროსმა, ქალაქი აიღო. სენატის გადაწყვეტილებით ქალაქი დაანგრიეს, ხოლო მისი 50 000 მცხოვრები მონებად გაყიდეს. კართაგენის კუთვნილ ტერიტორიებზე კი რომის პროვინცია – აფრიკა შეიქმნა.

19. ნუმიდიისა და კართაგენის დაპირისპირება III პუნიკური ომის მიზეზი იყო თუ საბაბი?

20. შენი აზრით, რატომ იყო კატონი კართაგენის სრული განადგურების მომხრე?

- ა) ეს იყო რომაული აგრესიული საგარეო პოლიტიკის ჩვეულებრივი გამოხატულება;
- ბ) კატონი, როგორც რომის პატრიოტი, ვერაფრით ივიწყებდა იმ სირცხვილს, რომელიც კართაგენმა რომს რამდენიმე ბრძოლაში აგემა;
- გ) კატონისა და მისი თანამოაზრეების აზრით, კართაგენის ხელსაყრელი მდებარეობის გამო არსებობდა საფრთხე, რომ მოძლიერების შემთხვევაში მისი და რომის ინტერესები კვლავ შეეჯახებოდა ერთმანეთს.

21. შეაჯამე სამივე პუნიკური ომის მნიშვნელობა რომისთვის.

დაპირისპირება პონტოს სამეფოსთან. მითრიდატეს I და II ომები

ძვ. წ. I საუკუნის დასაწყისში რომის წინსვლას მცირე აზიაში წინ აღუდგა პონტოს სამეფო. ეს სამეფო შავი ზღვის სავაჭრო-საზღვაო გზებს აკონტროლებდა. თუმცა შავი ზღვიდან ხმელთაშუა ზღვაში გასასვლელის, ბოსფორის სრუტის, რომის ხელში გადასვლამ პონტოს საგარეო ვაჭრობა მნიშვნელოვნად შეასუსტა. ამავ დროს, რომისთვის ძალიან საინტერესო იყო შავი ზღვის სანაპიროების სრულად გაკონტროლება, რადგან ამით ხელში ჩაიგდებდა სხვადასხვა რესურსებით მდიდარ რეგიონებს და მნიშვნელოვან სავაჭრო ზღვისპირა ქალაქებს. ყოველივე ამან ომი რომსა და პონტოს შორის გარდაუვალი გახადა.

ძვ.წ. 120-63 წწ.-ში პონტოს მეფე იყო მითრიდატე VI ევპატორი, რომლის დროსაც პონტოს სამეფო გაძლიერდა და გავლენის სფეროები განავრცო კოლხეთზე, ჩრდილოეთ შავ-იზღვისპირეთში ბოსფორის სამეფოზე.

ძვ. წ. 89 წელს რომაელთა ნაქეზებით პონტოს ომი დაუწყო ბითინიის მეფემ. რომი მაშინვე ჩაერთო ომში. თუმცა პირველ ეტაპზე მითრიდატემ წარმატებას მიაღწია და რომაელთა სარდალიც კი ჩაიგდო ხელში. ის ტრიუმფით შევიდა რომის აზიური პროვინციის უდიდეს ქალაქ ეფესოში. მითრიდატეს, როგორც გამათავისუფლებელს, ისე ხვდებოდნენ. მითრიდატე VI-ს ბრძანებით, მცირეაზიურ ქალაქებში, სიკვდილით დასაჯეს რომაელი მეომრები. ეს ქალაქები, მითრიდატეს ბრძანებით, დამოუკიდებლად გამოცხადდა და ხუთი წლით გადასახადებისგან გათავისუფლდა. მცირე აზიიდან პონტოს ჯარი საბერძნეთში გადავიდა და რომაელები იქიდანაც გააძევა. თუმცა შემდეგ მითრიდატეს წინააღმდეგ რომაელებმა სულას მეთაურობით ახალი ლეგიონები გაგზავნეს. სულამ მითრიდატე VI დაამარცხა და საბერძნეთიდან გააძევა.

ძვ. წ. 85 წელს რომსა და პონტოს შორის ზავი გაფორმდა. მითრიდატე VI იძულებული გახდა, რომ ფულადი გადასახადის (3 000 ტალანტი) გადახდა ეკისრა და რომაელებს პონტოს სამეფოს საზღვაო ფლოტის ნაწილი გადაეცა. ძვ. წ. 83 წელს მცირე აზიაში დარჩენილი რომაელები თავს დაესხნენ მითრიდატეს, მაგრამ დამარცხდნენ. პონტოს მეფემ მიმართა სულას, რომლის ჩარევის შედეგადაც აღდგა ზავის პირობები. ეს მცირე კონფლიქტი მითრიდატეს II ომად ითვლება.

20. შეადარე მითრიდატეს I ომისა და III პუნიკური ომის დაწყების საბაბები და იმსჯელე რომაული საგარეო პოლიტიკის შესახებ.

მითრიდატეს III ომი //

მითრიდატემ მშვიდობიანობის პერიოდი თავისი არმიის რეორგანიზაციისა და გაძლიერებისთვის, ასევე, რომის წინააღმდეგ მოკავშირის შესაძენად გამოიყენა. ის დაუახლოვდა სომხეთის მეფე ტიგრან II დიდს (ცოლად მოიყვანა ტიგრანის ასული), რომლის სამეფოც ტიგრან II-ის პერიოდში დიდ ტერიტორიას მოიცავდა და საკმაოდ გაძლიერებული იყო.

მითრიდატე VI ახალი ომისთვის ემზადებოდა და ამისთვის შესაბამისი საბაბი სჭირდებოდა. ასეთი საბაბი კვლავ ბითინიის სამეფო გახდა. ძვ. წ. 74 წელს გარდაიცვალა ბითინიის მეფე, რომელმაც თავისი სამეფო რომს უანდერძა. მითრიდატე გარდაცვლილი მეფის ვაჟის ინტერესების დამცველად გამოვიდა და რომაელებს ომი დაუწყო. სენატმა მითრიდატეს წინააღმდეგ ბრძოლა დაავალა ცნობილ სარდალ ლუკულუსს. ომის დასაწყისში უპირატესობას პონტოელები ფლობდნენ. მათ აზიის პროვინცია თითქმის მთლიანად დაიკავეს. თუმცა ლუკულუსმა მოახერხა პონტოელთა გაძევება არა მხოლოდ რომაული ტერიტორიებიდან, არამედ პონტოს ტერიტორიაზეც გადავიდა. მითრიდატე იძულებული გახდა, საკუთარი სამეფოდან გაქცეულიყო და თავი ტიგრან II-თან შეეფარებინა. ლუკულუსმა სომხეთის მეფეს მითრიდატე VI-ის გადაცემა მოსთხოვა, მაგრამ უარი მიიღო. რომაელი სარდალი სომხეთში შეიჭრა, თუმცა შეტევა შეჩერდა, რადგან ჯარში ლუკულუსის უკიდურესი სიმკაცრის გამო უკმაყოფილება დაიწყო. მითრიდატე VI-მ სიტუაციით ისარგებლა და სამშობლოში დაბრუნდა.

ძვ. წ. 66 წელს სენატმა პონტოს წინააღმდეგ ლუკულუსის ნაცვლად ახალი სარდალი, გნეუს პომპეუსი, გამოგზავნა. ზაფხულში პომპეუსი პონტოს სამეფოში შეიჭრა და მდინარე ევფრატთან მითრიდატე სასტიკად დაამარცხა. მითრიდატემ თავის შეფარება კვლავ სომხეთის სამეფოში სცადა, მაგრამ შეშინებულმა ტიგრანმა მითრიდატე აღარ მიიღო. პონტოს მეფე ქართლის სამეფოს გავლით კოლხეთში გადავიდა, იქიდან კი – ბოსფორის სამეფოში, სადაც მისმა შვილმა, ფარნაკემ, შეთქმულება მოუწყო. მითრიდატე VI მიხვდა, რომ ბრძოლა წააგო და სიცოცხლე თვითმკვლელობით დაასრულა.

სომხეთის მეფე ტიგრან II პომპეუსს უბრძოლველად დანებდა. ის „რომის მეგობრად და მოკავშირედ“ გამოცხადდა, რაც, ფაქტობრივად, ვასალობას ნიშნავდა.

ძვ. წ. 65 წელს, მითრიდატეს დევის დროს, პომპეუსი ქართლის (იბერიის) სამეფოსაც მიადგა. იმ დროს ქართლის მეფე იყო არტაგი. ქართლის მეფემ პომპეუსს წინააღმდეგობა გაუწია და ბრძოლაც გაუმართა, თუმცა ბოლოს იძულებული გახდა, დაზავებოდა. შედეგად ქართლიც „რომის მეგობრად და მოკავშირედ“ გამოცხადდა.

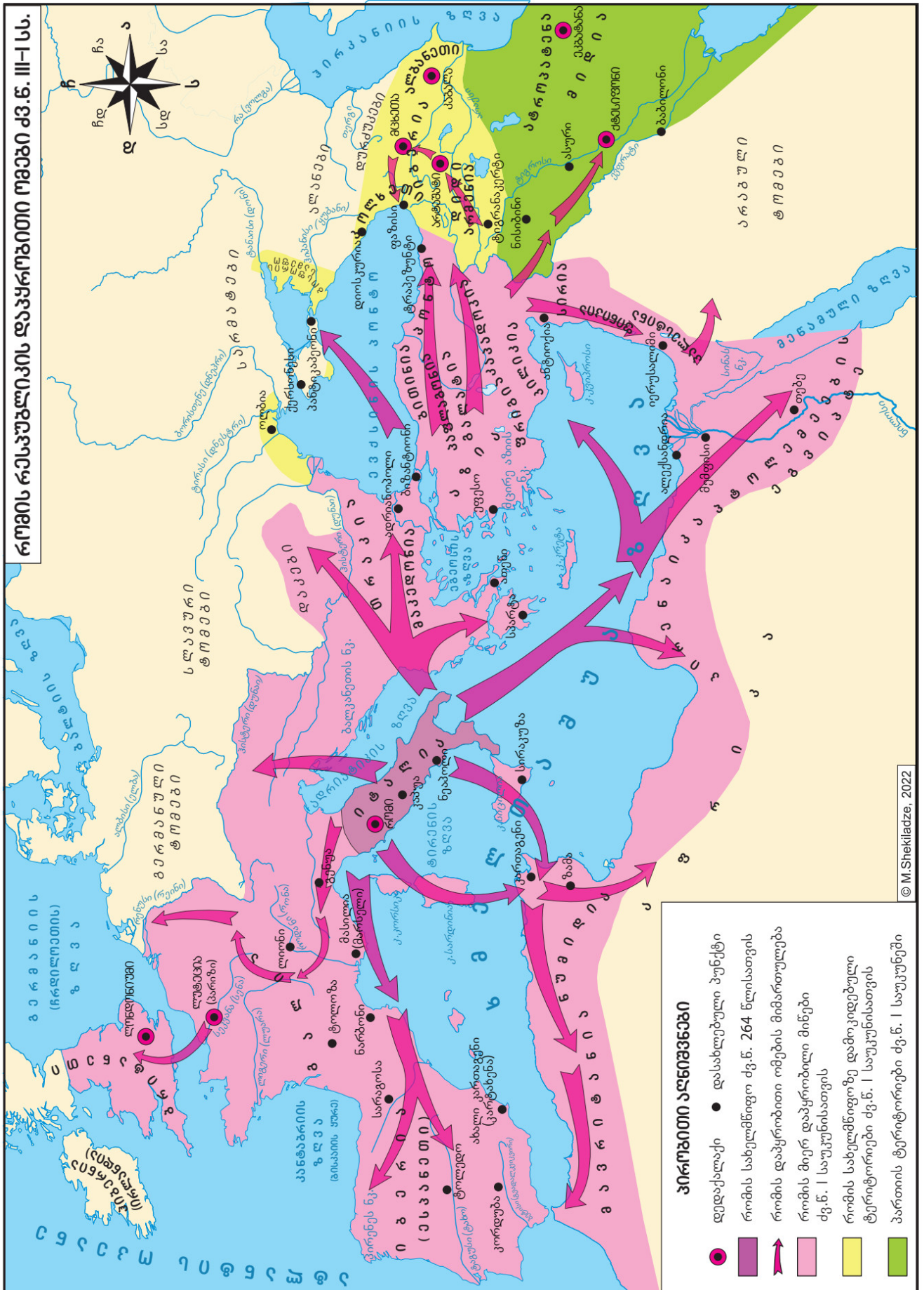

21. როგორ შეიცვალა პომპეუსის ლაშქრობის შედეგად მცირე აზიისა და სამხრეთ კავკასიის პოლიტიკური რუკა?

22. შენი აზრით, რას ნიშნავდა ქართლისა და სომხეთისთვის „რომის მეგობრად და მოკავშირედ“ გამოცხადება?

23. გააანალიზე რომის რესპუბლიკის პერიოდის ლაშქრობების რუკა და იმსჯელე, რომის საზღვრების ცვლილებებზე ძვ.წ. III-I საუკუნეებში; შეავსე ცხრილი (**მოსწავლის რვეული, დავ. 36**).

24. დაახასიათე რომის საგარეო პოლიტიკა და გამოყავი მისი დამახასიათებელი ნიშნები; იმსჯელე წარმატების მიზეზებზე; გაიხსენე ლაშქრობების პარალელურად რომის საშინაო პოლიტიკაში მიმდინარე მოვლენები და იმსჯელე, აისახა თუ არა ეს პროცესები რომის მიერ წარმოებულ დაპყრობით ომებზე.

რუკა 15. რომის რესპუბლიკის დაპყრობითი ომები ძვ.წ. III-I სს.

§24. რომი ძვ. წ. I – ახ. წ. III საუკუნეებში

- ▶ როგორ აღმოჩნდა რომაულ-პართიული და რომაულ-სასანური დაპირისპირების დროს კავკასია ორი იმპერიის ინტერესების სფეროში?
- ▶ როგორ შეიცვალა რომის საგარეო პოლიტიკა „ოქროს ხანაში“?
- ▶ რატომ უპირისპირდებოდა ცნება „რომაელს“ ცნება „ბარბაროსი“ და რა პროცესს აღნიშნავდა რომანიზაცია?

რომის საგარეო პოლიტიკა I საუკუნეში

რესპუბლიკის პერიოდში, ძვ.წ. III-I საუკუნეებში, რომი აქტიურ დაპყრობით პოლიტიკას ატარებდა. იმპერიის ჩამოყალიბების შემდეგ კი, ახ.წ. I საუკუნეში, დაპყრობითი ომების ინტენსივობა შემცირდა. შედარებით განსხვავებულ საგარეო პოლიტიკას საფუძველი ჩაუყარა ოქტავიანე ავგუსტუსმა, რომელმაც დიდი მნიშვნელობა მიანიჭა დიპლომატიას. იმპერატორი წარწერაში, რომელშიც საკუთარ მიღწევებს ჩამოთვლის, აღნიშნავს, რომ:

წყარო ა) ოქტავიანე ავგუსტუსის წარწერა

„პართელები ვაიძულე, უკან დაებრუნებინათ რომაული არმიისთვის წართმეული ალაფა და დროები, თან რომაელი ხალხისთვის მეგობრობა ეთხოვათ... არცერთი რომაელი მხედართმთავრისთვის ინდოელ მეფეებს ელჩები არ გამოუგზავნიათ. ჩვენი მეგობრობა ელჩების ხელით ითხოვეს... მდინარე ტანაისთან (მდინარე დონი) მცხოვრებმა სკვითებმა და სარმატმა მეფეებმა, ასევე ალბანელებმა, იბერებმა და მიდიელებმა.

ჩემს მმართველობაში რომაელთა მფარველობა ითხოვა კიდევ მრავალმა ხალხმა, რომელთაც ადრე არც მეგობრობა და არც ელჩების გაცვლა-გამოცვლა რომაელებთან არა ჰქონიათ.“

1. როგორ ფიქრობ, რატომ ითხოვდნენ რომის მეგობრობას ზემოთ ჩამოთვლილი ხალხები? დაასახელე რამდენიმე მიზეზი.
2. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ეს მეგობრობა ყოველთვის ნებაყოფლობითი იყო?
3. რომთან იბერიის (ქართლის) ურთიერთობის წინა ისტორიის გათვალისწინებით, შენი აზრით, რატომ მოითხოვეს იბერიელებმა რომთან ხელახალი დამეგობრება?
4. ერთი მხრივ, სამხრეთ კავკასიის გეოგრაფიული გარემოს და, მეორე მხრივ, იბერიისა და ალბანეთის მდებარეობის გათვალისწინებით, როგორ ფიქრობ, რა მნიშვნელობა ექნებოდათ მათ რომისთვის?
5. დააკვირდი რუკას. რამდენად შეიცვალა რესპუბლიკის შემდგომ ავგუსტუსის დროს სახელმწიფოს საზღვრები.

ავგუსტუსი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა აღმოსავლეთის ქვეყნებთან ურთიერთობას. აქ, რომის მთავარი მეტოქე ძლიერი პართიის სახელმწიფო იყო. მათი ინტერესები შუამდინარეთსა და კავკასიაში დაუპირისპირდა ერთმანეთს. იბერიისა და ალბანეთის გავლენის ქვეშ მოქცევა კავკასიონის ქედის გადმოსასვლელებზე კონტროლს გულისხმობდა. ქართლში – დარიალის, ხოლო ალბანეთში დარუბანდის გადასასვლელი მდებარეობდა. ისინი ჩრდილოეთ და სამხრეთ კავკასიას ერთმანეთთან აკავშირებდა. კავკასიონის ქედის გადაღმა მეომარი მომთაბარე ტომები ცხოვრობდნენ. ისინი, როგორც რომისთვის, ისე პართიისთვის დიდი საფრთხეს წარმოადგენდნენ. შესაბამისად, ვინც გადასასვლელებს გააკონტროლებდა, ჩრდილოეთ კავკასიიდან მეომარი ტომების დაქირავებასა და საკუთარი ინტერესებისთვის მათ გამოყენებას შეძლებდა.

6. გაიხსენე, მომთაბარე ტომების ცხოვრების წესი. შენი აზრით, რა საფრთხის მომტანი შეიძლება ყოფილიყო მომთაბარე ტომების შემოსევები დიდი სახელმწიფოებისთვისაც კი? მოიყვანე ისტორიიდან ამის მაგალითები.

7. როგორ ფიქრობ, შეეძლო თუ არა იმავე კავკასიის გადმოსასვლელების გამოყენება ქართლის მეფესაც? ასეთ შემთხვევაში რა მნიშვნელობას იძენდა რომისთვის ქართლის „მეგობრობა“?

რომისა და ქართლის ურთიერთობა I საუკუნის 30-50-იან წლებში

I საუკუნის შუა ხანებში რომსა და პართიას შორის სომხეთისთვის დიდი ბრძოლა გაიმართა. ამ ბრძოლაში აქტიურად ჩაება ქართლის სამეფოც. I ს-ის 30-იან წლებში პართიის მეფემ სომხეთში ილაშქრა და იქ თავისი შვილი გაამეფა. ამ დროს ქართლში მითრიდატე I მეფობდა. მას ორი ვაჟი ჰყავდა – ფარსმანი და მითრიდატე. რომის იმპერატორ ტიბერიუსთან (14-37 წწ.) შეთანხმებით ქართლის ტახტის მემკვიდრე ფარსმანი სომხეთში შეიჭრა და იქ თავისი ძმა, მითრიდატე, გაამეფა. პართიის მეფე არ შეეგუა ამ მარცხს და ტახტის მემკვიდრის, ოროდის მეთაურობით სომხეთში ჯარი გაგზავნა. ქართველებთან ბრძოლაში პართიელები დამარცხდნენ, ოროდი კი ბრძოლის დროს ფარსმანმა დაჭრა.

მალე ქართლის მეფე – მითრიდატე I გარდაიცვალა. მის შემდეგ ქართლში ფარსმან I გამეფდა, სომხეთის ტახტზე კი მისი ძმა მითრიდატე იჯდა. რომაელები მიხვდნენ, რომ ქართლის მეფეებმა პართიისა და რომის დაპირისპირებით ისარგებლეს და სომხეთში საკუთარ პოლიტიკას ატარებდნენ. ამიტომ იმპერატორმა კალიგულამ (37 – 41 წწ.) მითრიდატე თავისთან დაიბარა და დააპატიმრა. ამით პართიელებმა ისარგებლეს და სომხეთის ტახტზე კვლავ თავიანთი წარმომადგენელი აიყვანეს. რომაელები იძულებული გახდნენ, ისევ ფარსმან I-თვის მიემართათ. ახალმა იმპერატორმა, კლავდიუსმა (41 – 54 წწ.), მითრიდატე ციხიდან გაათავისუფლა, ჯარი მისცა და სომხეთში გაგზავნა. ფარსმანი თავის ძმას ტახტის დაბრუნებაში დაეხმარა, მაგრამ მითრიდატეს რომში დიდხანს ყოფნამ იგი რომაელთა ერთგულ მოკავშირედ გახადა. ის თავისი ძმის, ფარსმანის, სურვილებს აღარ ითვალისწინებდა. ამის გამო მათ შორის ურთიერთობა დაიძაბა.

ფარსმან I-მა ძმის წინააღმდეგ თავის უფროსი ვაჟის, რადამისტის, გამოყენება გადაწყვიტა. რადამისტი იმ დროის სახელგანთქმული მეომარი იყო. მისი სომხეთში გამეფებით ფარსმან I ქვეყნიდან იშორებდა დაუმორჩილებელ და სამეფო ტახტზე პრეტენზიის მქონე შვილს და სომხეთის ტახტიდან კი – არასასურველ ძმას.

რადამისტმა მამისა და სომეხი აზნაურების ნაწილის დახმარებით, შეძლო მითრიდატეს ტახტიდან ჩამოგდება და ტავად გამეფება. მაგრამ იმდენად მკაცრი მმართველი აღმოჩნდა, რომ სომხები აუჯანყდნენ და ქვეყნიდან გააძევეს. სომხეთში კვლავ პართიელი უფლისწული გამეფდა, რის გამოც ფარსმანს რომის იმპერატორის წინაშე თავის მართლება მოუწია. მან ყველაფერი საკუთარ შვილს, რადამისტს გადააბრალა და სიკვდილით დასაჯა.

სომხეთის ტახტის საკითხი კი რომმა და პართიამ ასე გადაწყვიტეს: იქ პართიელი უფლისწული იმეფებდა, ოღონდ სამეფო ნიშნებს რომის იმპერატორი გაუგზავნიდა, ანუ ფორმალურად ის რომის ვასალად ჩაითვლებოდა.

ოქტავიანედან მოყოლებული, I საუკუნის განმავლობაში რომის საგარეო პოლიტიკაში ძირითადი ყურადღება დაპყრობილი ტერიტორიების შენარჩუნებასა და საზღვრების დაცვას ეთმობოდა.

რომაელებმა საზღვრის გასწვრივ განსაზღვრული მანძილის დაშორებით საშუალო ზომის ციხესიმაგრეები ააშენეს. ციხესიმაგრეები ერთმანეთს ისეთი გზებით უკავშირდებოდა, რომლებზეც ჯარი მოხერხებულად გადაადგილდებოდა. საზღვრის გასწვრივ თხრილები და მიწაყრილები მიუყვებოდა.

ლიმესი (ლათინურად – გზა, სასაზღვრო გზა) – ასე უწოდებდნენ რომის იმპერიის გამაგრებულ საზღვარს. ციხესიმაგრეები კი ამ გზებზე დამცავ, იმპერიაში შესასვლელი კარიბჭისა და საბაჟო ფუნქციას ასრულებდა.

სურ. 1 - 2 ლიმესის ციხე-სიმაგრეები გერმანიის ტერიტორიაზე

საქართველოს ტერიტორიაზე, მცხეთასთან, შემორჩენილია რომაული წარწერა, რომელიც აქ რომაელი იმპერატორის, ვესპასიანეს (69-79 წწ.) მიერ კედლის გამაგრების შესახებ გვამცნობს.

წყარო ბ) რომის იმპერატორ ვესპასიანეს და მისი შვილების ტიტუსისა და დომიციანეს წარწერა მცხეთაში

„თვითმპყრობელმა კეისარმა ვესპასიანე სებასტოსმა (ავგუსტუსმა), დიდმა ქურუმთმთავარმა, მეშვიდეჯერ ტრიბუნის ხელისუფლებით აღჭურვილმა, მეთოთხმეტეჯერ თვითმპყრობლად არჩეულმა, ექვსჯერ ვიპატოსმა და მეშვიდეჯერ გამოცხადებულმა სამშობლოს მამამ, ცენზორმა და თვითმპყრობელმა ტიტე კეისარმა... და დომიციანე კეისარმა, იბერთა მეფეს, მითრიდატეს, მეფე ფარსმანისა და იამასასპის ძეს, კეისრის მეგობარსა და რომაელთა მოყვარულს და ხალხს კედლები გაუმაგრეს.“

დიდი ქურუმთმთავარი – უმაღლესი პონტიფიკოსი, მთავარი ქურუმი ძველ რომში. ოქტავიანეს შემდეგ ამ თანამდებობას, როგორც წესი, იმპერატორებს ანიჭებდნენ. მოგვიანებით, ქრისტიანულ ხანაში, რომის პაპების წოდება გახდა.

8. რაზე მეტყველებს მცხეთაში რომის იმპერატორის წარწერის აღმოჩენა?
9. შენი აზრით, რატომ უნდა გაემაგრებინათ რომაელებს ქართლის მეფისთვის კედლები?
10. წარწერის მიხედვით, შეგვიძლია ვივარაუდოთ, როგორი ურთიერთობა გაგრძელდა რომსა და ქართლს შორის იმპერიის პერიოდშიც?

რომის საგარეო პოლიტიკა II საუკუნეში

96 წლიდან რომის ისტორიაში დაიწყო პერიოდი, რომელსაც ხან „ხუთი დიდი იმპერატორის“ (ნერვა, ტრაიანე, ადრიანე, ანტონინუს პიუსი, მარკუს ავრელიუსი), ხან კი რომის იმპერიის მეორე „ოქროს ხანას“ უწოდებენ (პირველი ოქროს ხანად ოქტავიანე ავგუსტუსის პერიოდი ითვლება).

ამ დროს სახელმწიფომ განვითარების უმაღლეს მწვერვალს მიაღწია. რომის იმპერია მოიცავდა ვრცელ ტერიტორიას, სადაც არა მარტო რომის ძალაუფლება, არამედ რომაული ცხოვრების წესი იყო გავრცელებული. რომის იმპერია იმდროინდელი ცივილიზებული სამყაროს სინონიმი გახდა.

ამ პერიოდში იმპერიაში ბევრი ახალი ქალაქი გაშენდა, დიდი ყურადღება დაეთმო გზების გაყვანას, აღმშენებლობას, ვაჭრობის განვითარებას. მთელი იმპერიის ტერიტორიაზე ფართოდ გავრცელდა რომაული კულტურა.

ტრაიანე

ოქროს ხანის მეორე იმპერატორი იყო ტრაიანე (98-117 წწ.), რომელსაც „ოპტიმუს პრინციპის“ (საუკეთესო პრინციპის) სახელი მიანიჭეს. ასეთი სახელი რომაელებმა სიცოცხლეში რამდენიმე იმპერატორს უწოდეს, თუმცა საბოლოოდ მხოლოდ ტრაიანეს შერჩა.

ტრაიანემ, მისი წინამორბედებისგან განსხვავებით, აქტიური შეტევითი საგარეო პოლიტიკის გატარება დაიწყო.

რომის იმპერიასა და მეზობელ ქვეყნებსა და ტომებს შორის განსხვავებული ურთიერთობები არსებობდა. ზოგიერთმა ტომმა რომაელებისგან სამხედრო საქმეში ბევრი რამ ათვისა, რაც რომის საზღვრებს საფრთხეს უქმნიდა. ერთ-ერთი ასეთი მეზობელი იყო დაკიის სამეფო, რომელიც მდინარე დუნაის ქვემო წელზე მდებარეობდა. რომსა და დაკიას შორის დაპირისპირება ჯერ კიდევ იმპერატორ დომიციანეს დროს დაიწყო.

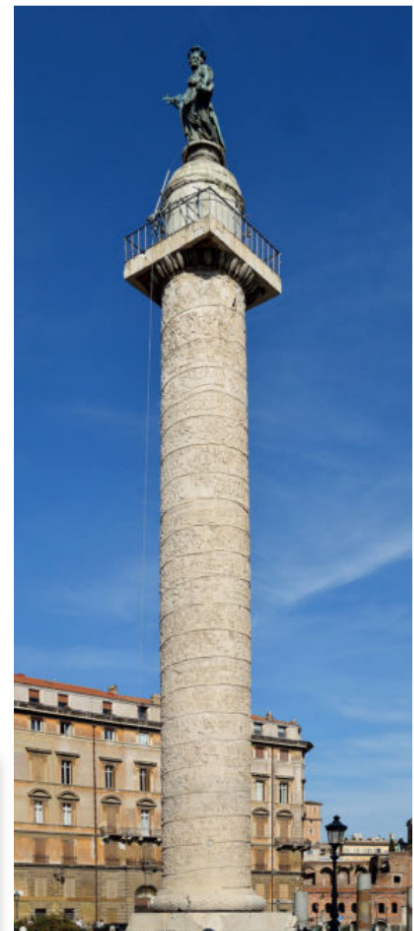
101 წელს ტრაიანემ დაკიის წინააღმდეგ საბრძოლო მოქმედებები დაიწყო. დაკების შეუპოვარი წინააღმდეგობის მიუხედავად, ტრაიანემ მათი მეფე, დეცებალი, დაამარცხა და მისი სამეფოს ნაწილი რომის იმპერიას შემოუერთა. დეცებალი იძულებული გახდა, რომაელებთან ზავისთვის მოენერა ხელი. ზავის თანახმად, დაკიის მეფე ვალდებულებას იღებდა, რომ არ შეიფარებდა რომიდან გაქცეულ მონებსა და დეზერტირებს და მაშინვე უკან დააბრუნებდა; რომაელებს გადასცემდა საბრძოლო საალყო მანქანებსა და იარაღს; დაკების დარჩენილ მიწაზე დაანგრევდა ციხესიმაგრეებს; ზოგიერთ დასახლებულ პუნქტში კი რომაული ჯარის ნაწილები ჩადგებოდა.

ზავის შემდეგ, როგორც კი ტრაიანეს არმიამ დაკიის ტერიტორია დატოვა, დეცებალმა მეზობელ ტომებსა და შორეულ პართიის მეფესთან რომის საწინააღმდეგოდ ერთობლივი მოქმედებების შესახებ მოლაპარაკება დაიწყო. საპასუხოდ, ტრაიანემ დაკიაზე ლაშქრობა გააგრძელა, რაც მისი მთლიანად დამორჩილებით დასრულდა. 500 000 დაკიელი მონად გაყიდეს.

დაკია რომაულ პროვინციად გამოცხადდა. როგორც რომელიც ისტორიკოსი ევტროპიუსი წერს: „როდესაც ტრაიანემ დაკია დაიმორჩილა, მიწების დასამუშავებლად და ქალაქების ასაღორძინებლად რომაული პროვინციებიდან აურაცხელი რაოდენობის ხალხი ჩაასახლა, იმიტომ რომ დეცებალთან ომის დროს დაკია გაუკაცრიელდა“. ფაქტობრივად, ამ პროვინციის რომანიზაცია მოხდა. ამ ლაშქრობის შემდეგ ტრაიანემ დიდი ყურადღება მიაქცია საზღვრების გამაგრებას. მისი ბრძანებით, ჩრდილოეთი საზღვრის გასწვრივ თავდაცვითი სიმაგრეების მთელი სისტემა აიგო.

დაკებზე გამარჯვების აღსანიშნავად რომში ფორუმი ააგეს, სადაც ტრაიანეს სვეტი აღმართეს.

დაკიის ომის შემდეგ რომში ზეიმი და სანახაობები 123 დღეს გაგრძელდა, რომლის დროსაც არენაზე 10 ათასამდე გლადიატორი გამოვიდა.

სურ. 3 ტრაიანეს სვეტი, ქალაქ რომში

იტალიის ფარგლებს გარეთ ყველა დაპყრობილი ტერიტორია პროვინციას წარმოადგენდა. პირველი პროვინცია სიცილია გახდა (ძვ.წ. 241 წ.), ბოლო კი – დაკია. პროვინციების მოსახლეობა რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში ჩართული აღმოჩნდა რომანიზაციის პროცესში, შეითვისა ლათინური ენა და ცხოვრების წესი. თანდათანობით იშლებოდა ზღვარი იტალიის მკვიდრ და პროვინციის მოსახლეობას შორის. რომის პოლიტიკური გავლენის გაზრდამ აღმოსავლეთით და დასავლეთით თავის მხრივ ზეგავლენა მოახდინა რომაელთა ყოფაზეც, რამაც ეთნონიმ „რომაელის“ გაფართოება გამოიწვია: ის უკვე მთელი იმპერიის მოქალაქეებზე ვრცელდებოდა.

„რომაელის“ უფრო კულტურული, ვიდრე გეოგრაფიული, ცნება უპირისპირდებოდა მეორე ცნებას – ბარბაროსობას.

11. როგორ ფიქრობ, პროვინციების რომანიზაცია რომის მიზანდასახული პოლიტიკა იყო თუ ბუნებრივი პროცესი, რომელიც თავისთავად ხდებოდა დროთა განმავლობაში? პასუხი დაასაბუთე.

12. შენი აზრით, რა დადებითი ან უარყოფითი შედეგი შეიძლება მოეტანა რომანიზაციის პროცესს დაპყრობილი ხალხებისთვის?

13. ერთმანეთს შეადარე ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობების შედეგად ახლო აღმოსავლეთის ელინიზაციისა და რომის იმპერიის ფარგლებში მიმდინარე რომანიზაციის პროცესი. როგორ ფიქრობ, რომელი კულტურა მოახდენდა უფრო დიდ გავლენას სხვა ხალხზე? მოიყვანე შენი მოსაზრების განსამტკიცებლად არგუმენტები.

ტრაიანემ 114 წელს აღმოსავლეთითაც დაიწყო შეტევა. ომის საბაბი სომხეთის საკითხი გახდა.

პარტიის მეფემ რომაელთა დაუკითხავად საკუთარი ნათესავი სომხეთის მეფედ დასვა. ხელშეკრულების თანახმად, მეფე პარტი უფლისწული ხდებოდა, თუმცა ის რომის იმპერატორს უნდა დაემტკიცებინა. ტრაიანე რამდენიმე ლეგიონით სომხეთში შეიჭრა. აქ მასთან გამოცხადდნენ და ტრაიანემ მფარველობა დაუდასტურა სხვადასხვა ქვეყნების მეფეებს, რომელთა შორის იყვნენ იბერებისა და კოლხების მეფეები. იმპერატორმა სომხეთი დაიმორჩილა, მეფე აღარ დანიშნა და რომის ორ პროვინციად, დიდ და მცირე არმენიად, გამოაცხადა.

სურ. 4 ადრიანეს კედელი

ამის შემდეგ ტრაიანე პარტიისკენ დაიძრა, გადალახა მდინარე ტიგროსი, ბაბილონი, პარტიის დედაქალაქი – ქტესიფონი დაიკავა და სპარსეთის ყურემდე მიაღწია. 116 წელს ომი დასრულდა. ტრაიანემ პარტიის სამეფო ტახტზე მეფედ ისეთი კანდიდატურა დაამტკიცა, რომელიც რომის ვასალობას აღიარებდა.

ტრაიანე ლაშქრობის გაგრძელებას კიდევ გეგმავდა, თუმცა დაპყრობილ ტერიტორიაზე დანებებულმა აჯანყებამ და ავადმყოფობამ გეგმების განხორციელებაში ხელი შეუშალა. იმპერატორი უკან, იტალიისკენ, დაბრუნდა და გზაში გარდაიცვალა.

მომდევნო წელს მისმა მემკვიდრემ, ადრიანემ (117-138 წწ.), რომის საზღვრების შენარჩუნებაზე დაიწყო ზრუნვა. მან აღმოსავლეთში ტრაიანეს მიერ დაპყრობილ მიწებზე უარი თქვა და რომის საზღვრების გამაგრება გააგრძელა.

ადრიანეს მმართველობის პერიოდში ბრიტანეთის კუნძულის ყველაზე ვიწრო ადგილზე აიგო ქვისა და ტორფის კედელი ჩრდილოეთში მცხოვრები ტომებისგან თავდასაცავად. კედლის სიგრძე 117 კილომეტრია, სიგანე – 3 მეტრი და სიმაღლე – 5-6 მეტრი.

რომისა და ქართლის ურთიერთობა II საუკუნის 30-50-იან წლებში

ამ დროს ქართლის სამეფოს საზღვრებმა შავ ზღვამდე მიაღწია. ქართლის მეფე იყო ფარსმან II (II ს.-ის 30-50-იანი წლები). როგორც ჩანს, ფარსმან II-მ სამეფოს საზღვრები ადრიანეს ნებართვის გარეშე გააფართოვა, რამაც მათ შორის ურთიერთობა დაძაბა.

134 წელს ფარსმან II-მ ჩრდილოკავკასიელი მეომრები რომსა და პარტიას შეუსია. პარტიის მეფე იძულებული გახდა, ისინი საჩუქრებით მოეცილებინა თავიდან. რომაელებმა საომარი მზადება დაიწყეს, მაგრამ ომის დაწყებამდე ჩრდილოკავკასიელები ნადავლით უკან

გაბრუნდნენ. მიუხედავად ამისა, ადრიაწე ფარსმანთან შერიგებას ცდილობდა. როდესაც ადრიაწე კაპადოკიაში ჩავიდა და იქ თავისი მოკავშირე აღმოსავლელი მეფეები და მთავრები მიიწვია, ფარსმანს ყველაზე ძვირფასი საჩუქრები გაუგზავნა. ქართლის მეფემ, რომელიც თავს დამოუკიდებლად მიიჩნევდა, ადრიაწეს საპასუხო ძღვენი გაუგზავნა, მაგრამ მიწვევაზე უარი თქვა. ამაზე გაბრაზებულმა იმპერატორმა ფარსმანის გამოგზავნილი მოოქროვილი მოსასხამები სამას დამნაშავეს ჩააცვა და არენაზე საბრძოლველად გაუშვა.

რომაელებისა და ქართველების დამეგობრება მაინც მოხერხდა იმპერატორ ანტონინუს პიუსის (138 – 161 წწ.) დროს. მან აღიარა ფარსმანის მიერ ზღვისპირა მიწების მიერთების სამართლიანობა და ის რომში მიიწვია. ამჯერად ქართლის მეფე ოჯახითა და დიდი ამალით ეწვია რომს, სადაც ბრწყინვალე დახვედრა მოუწევს. მას უფლება მისცეს, კაპიტოლიუმის ტაძარში მსხვერპლი შეენიროს, რაც უდიდეს პატივად ითვლებოდა.

14. რატომ იყო რომი მეზობელ ქვეყნებთან მშვიდობიანი ურთიერთობის შენარჩუნების მომხრე?

15. რატომ წავიდა დათმობაზე რომი ფარსმან II-თან და საზღვართან მყოფ ქვეყანას მიწების გაფართოების საშუალება მისცა?

16. როგორ ფიქრობ, იმავს დაუშვებდა თუ არა ტრაიანე? ერთმანეთს შეადარე რომის დამოკიდებულება დაკიისა და ქართლის მიმართ?

17. გამოხატე შენი პოზიცია რომის ორი განსხვავებული საგარეო პოლიტიკური კურსის შესახებ.

18. გაანალიზე რომის იმპერიის პერიოდის რუკა. იმსჯელე, რომის საზღვრების ცვლილებებზე და შეასრულე დავალება კონტურულ რუკაზე (**მოსწავლის რვეული დავ. 37**); შეავსე ცხრილი (**მოსწავლის რვეული დავ. 38**).

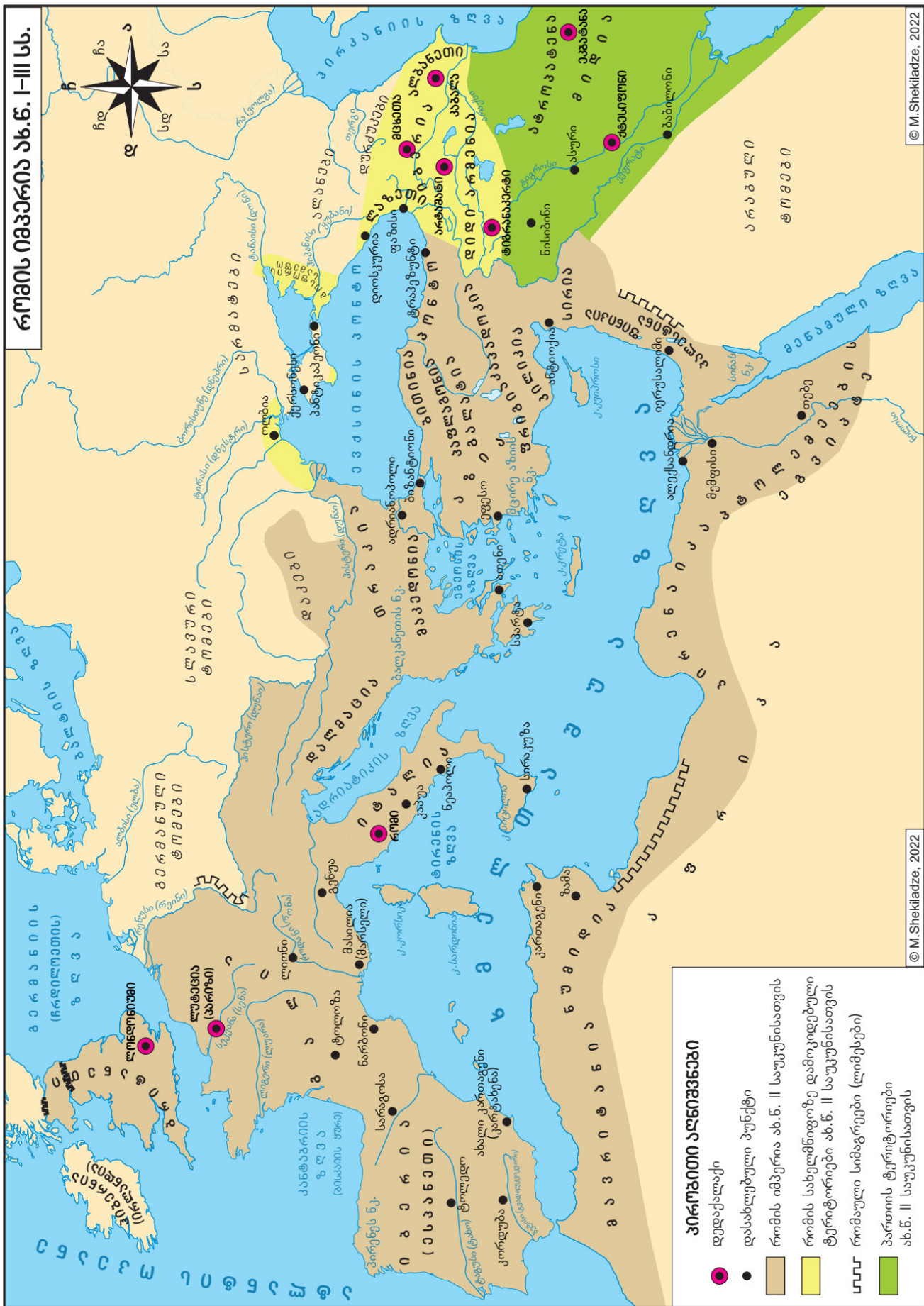
რომი და სასანური ირანი III საუკუნეში

III საუკუნის დასაწყისში ძველი პართიის სამეფომ არსებობა შეწყვიტა და მის ნანგრევებზე ახალი ირანული სახელმწიფო წარმოიქმნა. მას სათავეში სასანიანთა დინასტია ჩაუდგა. 226 წელს ფარსის მეფე არდაშირმა პართიის მეფე დაამარცხა და თავი „ირანის შაჰინ-შაჰად“ (მეფეთა მეფედ) გამოაცხადა. სასანური ირანი თავიდანვე დაპყრობით პოლიტიკას დაადგა. ის დასავლეთით რომის იმპერიას დაუპირისპირდა. ირანი ბრძოლას აწარმოებდა ზედა მესოპოტამიის, სირიის, სამხრეთ კავკასიისა და იმ სავაჭრო-საქარავნო მაგისტრალებისთვის, რომლებიც ხმელათაშუა ზღვას ინდოეთთან, შუა აზიასა და ჩინეთთან აკავშირებდა. რომთან ბრძოლაში დიდ წარმატებას მიაღწია შაჰმა შაბურ I-მა (241-272 წწ.). მან აიღო და დაანგრია სირიის დიდებული დედაქალაქი – ანტიოქია; 260 წელს ედესასთან რომაული არმია გაანადგურა და იმპერატორი ვალერიანე ტყვედ ჩაიგდო. იმპერატორს სხვა ტყვეებთან ერთად ერთ-ერთი კაშხლის მშენებლობაზე ამუშავებდნენ. შაბურ I-ის დროს სომხეთი, ქართლი და ალბანეთი ირანის ვასალური სახელმწიფოები გახდნენ.

რომმა დიდი ძალისხმევით, ბრძოლების შემდეგ სასანურ ირანთან წონასწორობის აღდგენა მოახერხა და 298 წელს ქალაქ ნიზიბინში (ნისიბისი) დადებული „ორმოცწლიანი“ ზავის თანახმად გავლენის სფეროები – სამხრეთ კავკასიის ქვეყნები: სომხეთი და ქართლი, ასევე მესოპოტამიის ნაწილი დაიბრუნა, თუმცა ამით რომსა და სასანურ ირანს შორის ომიანობა არ დასრულებულა, პირიქით, ხანგრძლივი დაპირისპირება დაიწყო. შეიძლება ითქვას, რომ მათი ურთიერთობის ისტორია ეს ომების ზავების ისტორიაა.

16. იმსჯელე, როგორ შეცვლიდა რეგიონში ვითარებას რომისა და სასანური ირანის დაპირისპირება? რაზე იქნებოდა დამოკიდებული მაგ., ქართლის სამეფოს ისტორია?

რუკა 16. რომის იმპერია ახ.წ. I-III სს.

კომპლექსური დავალება 7

წარმოიდგინე, რომ ისტორიკოსი/მკვლევარი ხარ. იკვლევ რომს და მუშაობ ანტიკურ წყაროებზე. გევალება, შეისწავლო აღნიშნული წყაროები და დაწერო სტატია.

ნაშრომში/ნაშრომის პრეზენტაციისას ხაზგასმით წარმოაჩინე:

- როგორ იცვლებოდა რომის მმართველობა და მისი ტერიტორია სამეფოდან რესპუბლიკამდე და რესპუბლიკიდან იმპერიამდე?
- რატომ ყოფენ ისტორიკოსები მმართველობის ფორმის მიხედვით რომის ისტორიას პერიოდებად?
- როგორ აღრიცხავდნენ და რა მოვლენებისთვის შეიძლება დაეკავშირებინათ დროის აღრიცხვა რომში?

§25. წყაროები რომაული საზოგადოების შესახებ

- ▶ როგორ შეცვალა რომაულმა სამყარომ ბერძნული?
- ▶ რა აერთიანებდათ რომაულ და ბერძნულ საზოგადოებებს?
- ▶ რას მოგვითხრობენ მრავალფეროვანი წყაროები რომაულ საზოგადოებაზე?
- ▶ როგორ ვითარდებოდა ანტიკურ სამყაროში ისტორიული აზრი?

რომაული ცივილიზაცია თავისი ხასიათით ბერძნულ ცივილიზაციას ჰგავს. რომაელებმა ბევრი რამ შეითვისეს ბერძნებისგან, თუმცა საკუთარი კულტურა შექმნეს, ამის მიუხედავად, მათ ერთიან, ბერძნულ-რომაულ ცივილიზაციად მოიაზრებენ და ანტიკურ (ლათინურად ძველ) ცივილიზაციას უწოდებენ. ამრიგად, ბერძნულ-რომაულ სამყაროში მოქცეულია ის გეოგრაფიული რეგიონები და ქვეყნები, რომლებიც ისტორიულად და კულტურულად ძველი ბერძნული და ლათინური ენების, კულტურის, მმართველობისა და რელიგიის გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა. ორივე ცივილიზაციამ უაღრესად დიდი როლი ითამაშა ევროპული ცივილიზაციის ჩამოყალიბებაში.

1. რომელ რეგიონებს მოიცავდა ბერძნულ-რომაული სამყარო?
2. რა განსხვავება იყო თავად ბერძნულ და რომაულ გეოგრაფიულ სივრცეებს შორის?
3. შენი აზრით, შედიოდა თუ არა ბერძნულ-რომაულ სამყაროში თანამედროვე საქართველოს ტერიტორია? პასუხი დაასაბუთე.

ადრეულ ეტაპზე, რომსა და საბერძნეთის ქალაქების განვითარებას მრავალი საერთო ნიშანი ჰქონდა. ბერძნული კოლონიზაცია, აპენინის ნახევარკუნძულზე და კუნძულ სიცილიაზეც მიმდინარეობდა. დაარსდა ბევრი კოლონია – კუმე, ნეაპოლი, ტარენტო, სირაკუზი და ა.შ. ამ ქალაქებმა მნიშვნელოვნად განსაზღვრა აპენინის ნახევარკუნძულზე მცხოვრები ტომების, მათი ქალაქებისა და შემდეგ რომის სახელმწიფოს განვითარება. ჯერ კიდევ ადრეული რესპუბლიკის ხანაში, ძვ. წ-ის 451-450 წლებში რომში „ტორმეტი დაფის კანონი“ მიიღეს. კანონის შემუშავების პროცესში ცენტურიული კომიციის მიერ შერჩეულმა ათმა რომაელმა უხუცესმა დასახმარებლად ბერძენ სამართლის მცოდნეებს მიმართა.

ბერძნული და რომაული საზოგადოების მსგავსება კარგად ჩანს რამდენიმე კომპონენტში:

1. როგორც ძველბერძნული, ისე რომაული საზოგადოების მართვის მთავარი პრინციპი იყო კანონის უზენაესობა. კანონს თანაბრად ექვემდებარებოდა ყველა – რიგითი ადამიანიც და უმაღლესი თანამდებობის პირიც. შეიძლება ითქვას, რომ კანონი საბერძნეთისა და რომის მოქალაქეებისათვის მარტო საზოგადოებრივი თუ პიროვნული ურთიერთობების მარეგულირებლის ფუნქციას კი არა, ღირებულების ხასიათს ატარებდა და მათი ცნობიერების ნაწილი იყო. კანონსა და სამართალთან დაკავშირებული საკითხები განსაკუთრებით დაიხვეწა რომში და იურიდიულ მეცნიერებად ჩამოყალიბდა. სწორედ რომაული სამართალი უდევს საფუძვლად თანამედროვე დასავლური სამყაროს სამართალს.

2. ძველ საბერძნეთსა და რომში ჩაისახა, განვითარდა და ჩამოყალიბდა მოქალაქეობის ცნება. ბერძნული ქალაქ-სახელმწიფოებისა და რომის მოქალაქე საზოგადოების სრულფასო-

სურ. 1 წარჩინებული რომაელის ქანდაკება

ვანიო წევრი იყო არა მარტო კანონებით განერილი უფლებებითა და მოვალეობებით, არამედ პიროვნული პასუხისმგებლობით საზოგადოების წინაშე, ანუ ბერძნული პოლისისა და რომის თავისუფალი ადამიანი, პირველ რიგში, თავად მიიჩნევდა საკუთარ თავს მოქალაქედ.

3. როგორც ბერძნული პოლისების უმრავლესობის, ისე რომისთვის, ძირითადად, დამახასიათებელი იყო მართვის დემოკრატიული სტილი – არჩევითი თანამდებობები, ადგილობრივი თვითმმართველობა და ძალაუფლების განაწილება და დაბალანსება.

4. ბერძნებიც და რომაელებიც საკუთარ თავს სხვა ხალხისგან განასხვავებდნენ და მათ „ბარბაროსებს“ ეძახდნენ. ბარბაროსებს უწოდებდნენ არა მარტო მათ მეზობლად მცხოვრებ მომთაბარე, მეომარ ტომებს, არამედ აღმოსავლეთით მცხოვრებ იმ ხალხებსაც, რომლებიც საზოგადოების განვითარების თვალსაზრისით მაღალ საფეხურზე იდგნენ და სახელმწიფოებიც ჰქონდათ შექმნილი, მაგ., სპარსელებს, პართელებს და სხვ.

5. ორივე საზოგადოების ეკონომიკური და საზოგადოებრივი საჭიროებებისთვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა მონურ შრომას. მონები ამუშავებდნენ მიწას, მუშაობდნენ ქვის სამტეხლოებზე, გზების გაყვანაზე, სახელოსნოებში, მდიდარ მოქალაქეების ოჯახებში. მონები, ჭარბი პროდუქციის შექმნით დაინტერესებული არ იყვნენ. ამიტომ დროთა განმავლობაში, რომში მიწის მფლობელებმა მონებისთვის პატარა ნაკვეთებისა და შრომის იარაღების გადაცემა დაიწყეს. ისინი პატრონს მოსავლის ნაწილს აძლევდნენ, დანარჩენი კი თავად რჩებოდათ. ხელოსანი მონებიც სახელოსნოს ან მიწის ნაკვეთის სანაცვლოდ შექმნილი პროდუქციის ნაწილს პატრონს აბარებდნენ. იმავდროულად პიროვნულად ისინი კვლავ მათ მონებად რჩებოდნენ. თუმცა ეკონომიკა მხოლოდ მონურ შრომას არ ეფუძნებოდა. როგორ ბერძნულ, ისე რომაულ საზოგადოებაში მთავარი მწარმოებლები თავისუფალი მიწათმოქმედები იყვნენ. მსხვილი მიწათმფლობელები მამულებს მცირე ნაკვეთებად ყოფდნენ და თავისუფალ გლეხებს იჯარით გადასცემდნენ. ასეთ წვრილ მოიჯარადეებს კოლონებს უწოდებდნენ. ისინი მიწათმფლობელს საიჯარო გადასახადს უხდიდნენ, დანარჩენი პროდუქტი კი მათ რჩებოდათ. ასეთი ეკონომიკური და სოციალური სისტემის ჩამოყალიბებამ შრომის ნაყოფიერების მნიშვნელოვანი ზრდა და ქვეყანაში სიმდიდრის დაგროვება გამოიწვია.

ბერძნებისგან განსხვავებით, რომში ფიზიკურად ძლიერ მონა-კაცებს სპეციალურ სკოლებში წვრთნიდნენ, რომ შემდეგ ხალხის გასართობად გლადიატორთა ბრძოლებში მიეღოთ მონაწილეობა.

საზოგადოების განვითარების პროცესში ჩამოყალიბდა რომაულ ღირებულებათა სისტემა (ე.წ. რომაული სიქველეები), რაც სამმა ძირითადმა ფაქტორმა განაპირობა: 1. რომის შექმნის თავისებურმა ისტორიამ – რომი ჩამოყალიბდა სხვადასხვა კუთხიდან საკუთარი ნებით მოსული, თავისუფლებისკენ მსწრაფი ადამიანების დამკვიდრების შედეგად; 2. ბრძოლამ მოქალაქეთა უფლებებისათვის და 3. გამუდმებულმა ომებმა გარე სამყაროსთან. წარმატებულმა დაპყრობებმა და ძლიერებამ შექმნა მითი რომის, როგორც ქალაქის შესახებ, რომელსაც, ღმერთების ნებით, უნდა ებატონა და მსოფლიო ემართა, ხოლო რომაელ ხალხს ღმერთებმა უბოძეს განსაკუთრებული სიქველეები, რათა განედიდებინათ რომი. ეს გახდა რომის იდეოლოგია.

სურ. 2 - 3 რომაელი მონები, მოზაიკა

რომაული სიქველევები

ა) პიროვნული სიქველევები: ღირსების გრძნობა, ვაჟკაცობა, მოვალეობის გრძნობა, საკუთარი თავის აღქმა საზოგადოების სრულფასოვან წევრად, ხასიათის სიმტკიცე, საკუთარი თავის ფლობა, სისადავე, ჯანმრთელობასა და სისუფთავეზე ზრუნვა.

ბ) საზოგადოებრივი სიქველევები: ღმერთების რწმენა, თავისუფლება, ერთგულება, სამართლიანობა, რომის სიდიადის გაცნობიერება, რომაული სული ანუ ცალკეული მოქალაქეებისა და რომის სახელმწიფოს ერთიანობის განცდა, სამართლიანი მმართველობისა და კანონების რწმენა, გულმონყალება სხვა ხალხების მიმართ, წინაპრების, მშობლებისა და სამშობლოს თაყვანისცემა.

ზოგიერთ სიქველეს რომაელები ღვთაებად აღიქვამდნენ, მაგალითად, პიეტას (ანუ წინაპრების, მშობლების, მამულისა და ღმერთების პატივისცემას); ვირტუსს (ვაჟკაცობას); ჰონორს (ღირსებას) და ა.შ.

სურ. 4 რომაელი მეომრების, რელიეფი

4. გაიხსენე ბერძნული საზოგადოება და შეადარე რომაულს; მოიყვანე პარალელები, მაგ. ბერძნული საზოგადოებიდან რომელ სოციალურ ფენებს შეადარებდი პატრიციებსა და პლებებს; როგორი იყო მონათა მდგომარეობა და რა დამოკიდებულება არსებობდა მათდამი; რა უფლებები და მოვალეობები ჰქონდა საბერძნეთის ქალაქების მოქალაქეს; როგორ ხდებოდა უფლებების გაფართოება და ა.შ. გამოყავი ამ საზოგადოებების მსგავსება-განსხვავებები. შეავსე ვენის დიაგრამა და ცხრილი (მოსწავლის რვეული დავ. 39).

5. გაიხსენე ბერძენ-სპარსელთა ომის დროს ბერძნების მიერ გამოჩენილი პატრიოტიზმის მაგალითები და იმსჯელე, ბერძნული საზოგადოებაში დამკვიდრებული ღირებულებების შესახებ. შეადარე ისინი რომაულს.

6. ქვემოთ მოყვანილი სხვადასხვა ტიპის წყარო, რომაული საზოგადოების წევრებზე მოგანვდის ინფორმაციას. დააჯგუფე ისინი შინაარსობრივად, მიუსადაგე საზოგადოების თავისუფალ და არათავისუფალ წევრებს. ასევე შეავსე ცხრილი (მოსწავლის რვეული, დავ.), სადაც თითოეულ წყაროს გვერდით მიუწერ საზოგადოების რომელ წევრს, რომელი სოციალური ფენის წარმომადგენელს შეესაბამება ესა თუ ის წყარო.

წყარო ა) კანონი 12 დავის კანონიდან

„თუ პირი თავისუფალ კაცს დარტყმის შედეგად კბილს ჩაუმტვრევს, მას სამასი ესით (რომაული ბრინჯაოს ფული) დააჯარიმებენ, თუ მონას ჩაუმტვრევს კბილს – 150 ესის გადახდა მოუწევს ჯარიმის სახით.“

წყარო ბ) კანონი 12 დავის კანონიდან

„თუ ქურდობის დროს თავისუფალ ადამიანს დაიჭერენ, ის ფიზიკურად უნდა დაისაჯოს და შემდეგ გადაეცეს იმ კაცს, ვინც გაქურდა; თუ მონას დაიჭერენ, უნდა გაროზგონ და კლდიდან გადაადგონ, მაგრამ თუ დამნაშავე არასრულწლოვანია, მისი სასჯელი (ფიზიკური თუ ზარალის ანაზღაურებით) პრეტორის ზედამხედველობით უნდა გადაწყდეს.“

წყარო გ) კანონი 12 დავის კანონიდან

„დაე, ქვესკნელის ღმერთებს გადაეცეს (დაწყევლილი იყოს) ის პატრონი, რომელიც კლიენტს ზიანს მიაყენებს.“

წყარო დ) კლავდიუს გალენუსი, რომაელი ექიმი, ბუნებისმეტყველი და ფილოსოფოსი, II-III სს.

„მამა ყოველთვის მასწავლიდა, რომ დიდად არ მედარდა თუ ხარი, ცხენი ან მონა მომიკვდება, ეს არ უნდა გამხდარიყო ჩემთვის ტრაგედია“.

წყარო ე) პომპეის შენობის კედლებზე შემორჩენილი წარწერები, ახ. წ. I ს.

„გლადიატორთა 20 წყვილი, რომელიც ეკუთვნის დეციმუს ლუკრეციუს სატრიუს ვალენტუსს, ნერონ კეისრის უცვლელ ქურუმს და გლადიატორთა 10 წყვილი, რომელიც ეკუთვნის დეციმუს ლუკრეციუსს, ვალენტის ვაჟს, პომპეიში იბრძოლებენ 6, 5, 4 და 3 დღეებში, აპრილის იდების დადგომამდე, აგრეთვე წარმოდგენილი იქნება ნადირობა ყველა წესის დაცვით. .. დანერა ემილიუს ცელერმა მარტომ მთვარის შუქზე... გლადიატორებიდან:

ოკეანუსი, განთავისუფლებული, მოიპოვა 13 გამარჯვება, გამარჯვებულია.

არაცინტუსი, განთავისუფლებული, მოიპოვა 4 გამარჯვება, დამარცხებულია.

სევერუსი, განთავისუფლებული, მოიპოვა 13 გამარჯვება, დამარცხებულია.

ალბანუსი, სკავრუსის მიერ განთავისუფლებული, მოიპოვა 19 გამარჯვება, გამარჯვებულია.“

სურ. 5 წარწერა პომპეიდან

წყარო ვ) რომაული ეპიტაფია

ვესკოვნო (იტალია), ლუციუს ნერუსიუს მითრის ეპიტაფია:

„მე ვყიდი ადამიანებს სხვადასხვა საქონელს, ყველგან აქებდნენ ჩემს წესიერებას,.. ყოველთვის ვიხდიდი გადასახადებს, ვიყავი ყველასთან პატიოსანი. შეძლების ფარგლებში ყველას, ვისაც ეს სჭირდებოდა, ვეხმარებოდი. ჩემი მეგობრები პატივისცემით მეპყრობოდნენ.“

წყარო ზ) რომაული ეპიტაფია

მაკტარა (ტუნისი), მინათმფლობელის ეპიტაფია:

„დავიბადე ღარიბ ოჯახში... დაბადებიდან მინდორში ვმუშაობდი... დროთა განმავლობაში ჩემი შრომისმოყვარეობის შედეგად დავაგროვე ფული და ვიყიდე მიწის ნაკვეთი და სახლი. ამჟამად არაფერი მაკლია. მაღალ მდგომარეობასაც კი მივაღწიე: მე შემეყვანეს მაგისტრატის საარჩევნო სიაში, და ჩემმა პარტნიორებმა ამირჩიეს ცენზორად — მე, რომელმაც ცხოვრება ღარიბ მიწის მუშაკად დავინყე“.

წყარო თ) ნაწყვეტი ოქტავიანე - ავგუსტუსის წარწერიდან, ახ. წ-ის 14 წელი

„პურის დიდი უკმარისობის დროს ჩემი პირადი ხაზინიდან ხალხი საკვებით მოვამარაგე, შიში და საფრთხე თავიდან ავიცილე... დიდი დანახარჯებით კაპიტოლიუმში და პომპეის თეატრი აღვადგინე ისე, რომ საკუთარი სახელი არ დავანერე, წყლის არხები შევაკეთე... ალაფიდან მიღებული ფულით ჩემს კუთვნილ მიწაზე მარსის ტაძარი და ავგუსტუსის ფორუმი ავაგე“.

წყარო ი) პლინიუს უმცროსი, რომაელი სახელმწიფო მოღვაწე, I-II სს. თავის არქიტექტორთან მიწერილ პირადი წერილი

„სალამი მუსტიას პლინიუსისგან. წინასწარმეტყველების რჩევით, ჩემს მამულში ცერერას (მინათმოქმედების და ნაყოფიერების ქალღმერთი რომაულ პანთეონში) სახელობის ტაძარი უნდა გადავაკეთო, გავაუმჯობესო და გავადიდო; ის მართლაც ძველი და ვიწროა და გარკვეულ დღეს ხალხით ივსება. სექტემბრის შუა რიცხვებში მთელი ოლქიდან აქ დიდი რაოდენობის ხალხი იყრის თავს: სხვადასხვა რიტუალებს ასრულებენ და წვიმისა და ქარის დროს თავს ვერსად აფარებენ. მე მგონია, რომ კეთილ საქმეს ჩავიდენ, თუ ავაშენებ ლამაზ, დიდ ტაძარს და დავუმატებ პორტიკებს — ერთს ქალღმერთისათვის, მეორეს კი ხალხისათვის.

ძალიან გთხოვ, მიყიდე მარმარილოს ოთხი კოლონა და მარმარილო იატაკისა და კედლების მოსართავად. ასევე საჭიროა გააკეთებინო ან იყიდო თავად ქაღალმერთის ქანდაკება, რადგან ახლანდელი ხის ქანდაკება სიძველისგან ზოგან დამტვრეულია. რაც შეეხება პორტიკებს, ჯერჯერობით შენთვის ვერაფერი მოვიფიქრე; ერთი კია – ადგილის გათვალისწინებით გამოხაზე მათი ფორმები. ტაძრის გარშემო მათი განლაგება არ შეიძლება, რადგან ტაძრის ეზოს ერთი მხრიდან შემოუყვება მდინარე ძალიან ციცაბო ნაპირით, ხოლო მეორე მხრიდან – გზა. თუ უკეთესს ვერაფერს მოიფიქრებ, გზის გადაღმა ფართო მდელოა, სადაც ტაძრის პირდაპირ შეიძლება პორტიკების აგება. კარგად იყავი.“

7. რა მნიშვნელობა აქვს რომის ისტორიის კვლევისას ზემოთ მოყვანილ ისტორიულ წყაროებს?

8. შენი აზრით, რამდენად სანდოა თითოეული მათგანის მოწოდებული ინფორმაცია?

9. რომაული საზოგადოების სამართლის ნორმების გარდა, კიდევ რა ინფორმაციას გვანდის 12 დავის კანონი?

10. რატომ არის ისტორიკოსისთვის საინტერესო ეპიტაფია?

11. როგორია წყარო ე)-ს მიხედვით რომაული მორალური კოდექსი? ანუ როგორი უნდა იყოს სამაგალითო რომაელი?

12. იმსჯელე წყარო ზ)-ს მიხედვით თავისუფალი მოქალაქის შესაძლებლობების შესახებ.

13. მაქსიმალურად დეტალურად ამოწერე წყარო ი)-დან მიღებული ინფორმაცია, დააჯგუფე სფეროების მიხედვით (სოციალური, რელიგიური, კულტურული) შეაესე სქემა (მოსწავლის რვეული დავ. 40).

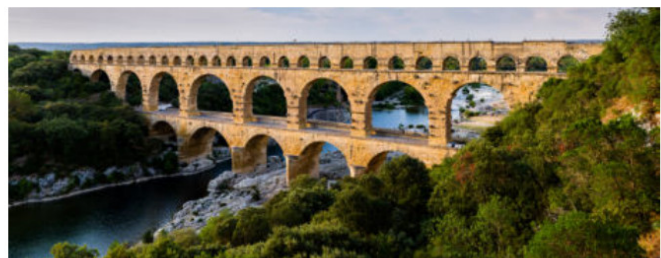
რომაული კულტურა

სულიერი კულტურის ბევრ სფეროში რომაელები ბერძნების მემკვიდრეებად გვევლინებიან. ბერძნებმა რომში თავიანთი ანთროპომორფული ღმერთები და მათთან დაკავშირებული მითები შემოიტანეს. ასწავლეს რომაელებს ტაძრების მშენებლობა, ღმერთების გამოქანდაკება, მათი განსხვავება სქესის, ასაკის, ფუნქციებისა და იერარქიული მდგომარეობის მიხედვით. რელიგიაში რომაელებმა ბერძნებისგან მთელი ოლიმპიური პანთეონი გადმოიღეს: ბერძნების უზენაესი ღმერთი – ზევსი რომაული იუპიტერი გახდა, ქორწინების მფარველი ჰერა – იუნონა, ომის ღმერთი არესი – მარსი, სილამაზისა და სიყვარულის ქაღალმერთი აფროდიტე – ვენერა და ა.შ. ზოგადად რომაელები სხვა რელიგიების მიმართ შემწყნარებლურ დამოკიდებულებას იჩენდნენ და იმპერიის ტერიტორიაზე გავრცელებული იყო უცხო ღმერთების კულტიც.

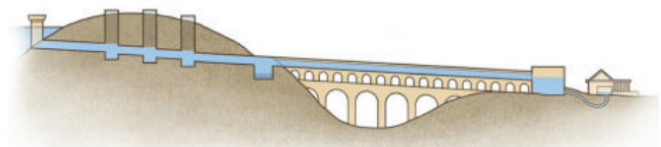
ისტორიოგრაფიაში, ლიტერატურაში, მხატვრობასა და ქანდაკებაში, არქიტექტურაშიც რომაელებმა ბერძნების მიღწევები განავითარეს და საკუთარ სიმაღლეებს მიაღწიეს, მაგრამ იმავდროულად მათ ყურადღება ახალი სფეროებისკენაც (მაგ., სამართალი, სამხედრო ორგანიზაცია, მმართველობა, საინჟინრო საქმე) მიმართეს.

რომის იმპერიის დედაქალაქი მაშინდელი მსოფლიოს უდიდესი ქალაქს წარმოადგენდა. იქ თავმოყრილი იყო რომაელთა საინჟინრო და არქიტექტურული მიღწევები.

პირველი ქვის თეატრი რომში ბერძნების ნაბაძვით პომპეუსმა ააგო, მაგრამ უკვე I საუკუნეში ააშენეს ამფითეატრი კოლოსეუმი, რომელშიც 50 000 მაყურებელი ეტეოდა. დღესასწაულების დროს, ამფითეატრებასა და ცირკის შენობებში სხვადასხვა სანახაობა — თეატრალური წარმოდგენები, გლადიატორთა ბრძოლები, ეტლებით რბოლები იმართებოდა.

სურ. 6 აკვედუკი

სურ. 7 აკვედუკის ნახაზი

პოპულარული იყო ბერძენი და რომაელი ავტორების პიესები.

რომაელებმა გამოიგონეს და მშენებლობის დროს გამოიყენეს ბეტონი. ამით მათი შენობები უფრო მყარი გახდა. მშენებლობის დროს რომაელები ხშირად იყენებდნენ თაღებს სახლების, ხიდების, წყალსადენების მშენებლობის დროს. გუმბათოვანი გადახურვით აიგო პანთეონი – „ყველა ღმერთის ტაძარი“. თითოეული შენობა ღმერთების, იმპერატორებისა თუ სხვა მნიშვნელოვანი პირების ქანდაკებებით იყო მორთული.

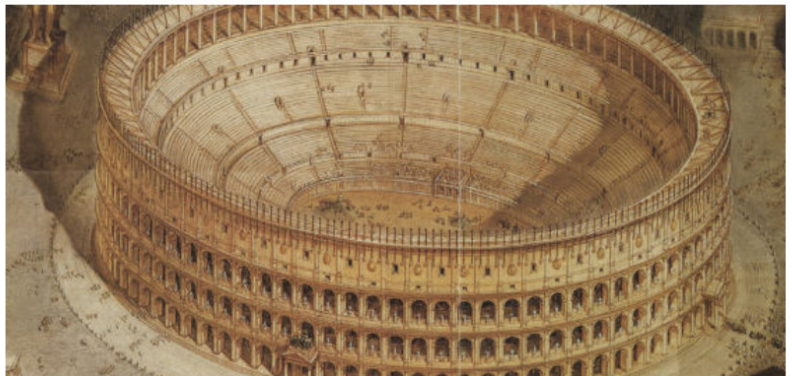
ქალაქში გაშენებული იყო ხუთსართულიანი და ექვსსართულიანი სახლები. მდინარე ტიბრზე გადადიოდა ხიდები. ქალაქში გაყვანილი იყო წყალსადენი. ქალაქის ქუჩები თავს იყრდა რომის უძველეს ცენტრში – ფორუმზე. ფორუმის მახლობლად იმპერატორების მარმარილოთი მოპირკეთებული სასახლეები იდგა. ამ სასახლეებისა და მდიდარი მოქალაქეების სახლების კედლები – ფრესკებით, იატაკი კი მოზაიკით იყო მოხატული.

რომაულ სამყაროში ფართოდ იყო გავრცელებული თერმები – აბანოები. არსებობდა როგორც კერძო, ისე საზოგადოებრივი აბანოები, რომლებიც ჰიგიენური დანიშნულების გარდა, საზოგადოებრივი თავშეყრის ადგილიც იყო, სადაც რომაელები ისვენებდნენ და საუბრობდნენ.

რომაელთა შორის მეცნიერული ცოდნის განვითარებამ ახალ გამოგონებებს ჩაუყარა საფუძველი. ააგეს წყლის ნისქილები; გამოიგონეს: რთული, ფრთიანი გუთანი, რომელიც ბელტებს პირქვე აბრუნებდა და ყანის სამკელი მანქანა, რომლის გამწევ ძალაც ხარები იყვნენ. ეს მიღწევები ხელს უწყობდა ჭარბი პროდუქციის შექმნას და შესაბამისად, შემოსავლების ზრდას.

სურ. 8 ძველი რომი, რეკონსტრუქცია

სურ. 9 კოლოსეუმი, რეკონსტრუქცია

ისტორიული აზრის განვითარება ანტიკურ სამყაროში

ისტორიული ნაწარმოები ყოველ დროს იმ მიზნით იქმნებოდა, რომ შთამომავლობისთვის წარსული შეენახა. სხვადასხვა პერიოდის ისტორიული აზროვნება ერთმანეთისგან განსხვავდებოდა. პირველი ისტორიული ნაშრომი საბერძნეთში შეიქმნა. მისი ავტორი ჰეროდოტე იყო, რომელსაც „ისტორიის მამაც“ მოიხსენიებენ. ისტორიული თხრობა თავიდანვე ჟამთააღმწერლობითი ფორმით წარმოიშვა. ადამიანი დროში ერთმანეთის თანამიმდევრობით აღწერდა მნიშვნელოვან ისტორიულ მოვლენებს. ისტორიკოსისათვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი და საინტერესო სწორედ ამ ტიპის ნაწარმოებებია, რადგან ისინი გადმოგვცემენ მოვლენათა მიმდინარეობას გარკვეული პერიოდის განმავლობაში.

წყარო კ) ჰეროდოტე, ბერძენი ისტორიკოსი, „ისტორია“, ძვ.წ. V ს.

„მე, ჰეროდოტე ჰალიკარნასელი, გადმოვცემ ისტორიას და ეს გადმოცემა მიზნად ისახავს, რომ დროთა ვითარებაში არ იქნეს დავინწყებული ადამიანთა საქებარი საქმიანობა, არც ის დიდი და საოცარი საქმეები უნდა დარჩეს განუდიდებელი, რომლებიც აღასრულებს როგორც ელინებმა, ისე ბარბაროსებმა, არ უნდა იქნეს დავინწყებული ყველა სხვა და განსაკუთრებით კი ის მიზეზი, რისი გულისთვისაც ებრძოდნენ ელინები და ბარბაროსები ერთმანეთს.“

წყარო ლ) თუკიდიდე, ბერძენი ისტორიკოსი, ძვ. წ. V-IV სს.

„არ ჩავთვალე შესაძლებლად ომის დროს მომხდარი ამბები იმის მიხედვით აღმწერა, რაც სხვისგან შევიტყვე და არც ისე, როგორც მე მეჩვენებოდა. არამედ აღვწერე ის, რისი

მომსწრეც მე თვითონ ვიყავი, ხოლო სხვისგან გაგონილი, რამდენადაც შესაძლებელი იყო, თითოეული ამბავი ზედმიწევნით გამოვიკვლიე. ძიება მეტად ძნელი იყო, ვინაიდან მომხდარი ამბების თანამხილველნი ერთნაირად არ გადმოსცემდნენ ამ ამბებს, არამედ თითოეული იმის მიხედვით გადმოსცემდა, თუ ვინ რა აზრისა იყო მეომარი მხარეების შესახებ ან ისე, როგორც დაამახსოვრდა.“

წყარო მ) პოლიბიოსი, რომის რესპუბლიკაში მოღვაწე ბერძენი ისტორიკოსი, ძვ. წ. II ს.

„ისტორიკოსის ამოცანაა, მთელი სიზუსტით გადმოგვცეს ის, რაც ნამდვილად ითქვა ან მოხდა, თუნდაც ეს ძალიან მიუღებელი იყოს. ასე რომ, დრამის და ისტორიის დანიშნულება არამცთუ ერთი და იგივე არ არის, არამედ ურთიერთსაპირისპიროა. პირველის დანიშნულება ბუნებრივთან მიახლოებული სიტყვებით სხვებზე შთაბეჭდილების მოხდენა და აღფრთოვანებაა, მეორისა კი უტყუარი სიტყვებით, საქმეებით სწავლება და დარწმუნება. პირველის უპირატესობა აუდიტორიის დაპყრობაში მდგომარეობს, ხოლო მეორე შემთხვევაში მთავარი სიმართლეა.

მე თხრობას ვიწყებ მხოლოდ იმ დროიდან, როდესაც ჩემ მიერ შეგროვილი ამბები უტყუარია. მათი მოპოვების სამი გზა არსებობს: საკუთარი თვალებით, როდესაც თვითმხილველი ვარ; საკუთარი ყურებით – თვითმხილველთა გამოკითხვით და საკუთარი ყურებით – წერილობით გადმოცემულის ხმამალა წაკითხვით... მიმდინარე მოვლენების უბრალო აღწერა საინტერესოა, მაგრამ იგი არ არის ჭკუის სასწავლებელი. ისტორიის შესწავლა მხოლოდ მაშინაა ნაყოფიერი, როდესაც მონათხრობში გადმოცემულია გამომწვევი მიზეზებიც.“

წყარო ნ) ციცერონი, რომაელი ფილოსოფოსი და პოლიტიკური მოღვაწე, ძვ. წ. I ს.

„ისტორია არის დროის მონმე, ჭეშმარიტების ლამპარი, ცხოვრების ცოცხალი მეხსიერება, ცხოვრების დამრიგებელი.“

წყარო ო) სვეტონიუსი, რომაელი ისტორიკოსი, ძვ. წ. I-II ს.

„იმპერატორ ნერონის ყველა საქციელი, რომელიც ქებას იმსახურებდა, ერთად შევკრიბე, რათა გამომეყო მისი ცუდი თვისებებისა და დანაშაულობებისგან, რომელთა შესახებაც შემდგომში ვისაუბრებ.“

ნაწარმოებები – მატიანეები, რომლებშიც თხრობა ხანდახან საუკუნეებს მიჰყვება. თუმცა წარსულის შესახებ სხვა ტიპის წერილობითი წყაროებიდანაც შეიძლება შევიტყოთ — პიროვნებების ბიოგრაფიები, სხვადასხვა ტიპის საბუთები, აქტები, კანონები, მემუარები, დღიურები, პირადი წერილები, მითოლოგია და მხატვრული ნაწარმოებებიც კი. ისეთი ისტორიული წყაროები, რომლებშიც დაფიქსირებულია საზოგადოების იურიდიული ნორმები, ეკონომიკურ და პოლიტიკური გარიგებები, როგორც პიროვნებებს, ისე სახელმწიფოებს შორის (მაგ., კანონი, ბრძანება, სიგელი, ზავი, ხელისუფალის განცხადება) ისტორიულ დოკუმენტებს მიეკუთვნება.

კონკრეტული მოვლენისა თუ ფაქტის კვლევისას განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ის წყაროები, რომლებიც ჩვენ მიერ საკვლევი პერიოდიდან უშუალოდ შემოგვრჩა, ან იმ მოვლენის თანამედროვემ, ან თანამონაწილემ შემოგვინახა. ასეთი ისტორიული წყაროები პირველად წყაროებს მიეკუთვნება. მეორეული წყაროები იქმნება პირველადი წყაროების გამოყენებისა და ანალიზის საფუძველზე. ასეთი წყაროს ავტორი არ არის იმ ისტორიული მოვლენების უშუალო მონაწილე ან თვითმხილველი, რომლის შესახებაც მოგვითხრობს.

რომის ისტორიის შესწავლისას, შესაძლებლობა გვეძლევა, ისეთი სიზუსტით დავათარილოთ მოვლენები, რომ მარტო საუკუნეები და წლები კი არ მივუთითოთ, არამედ დღეებიც კი.

ეს რომაელი ისტორიკოსების დამსახურებაა. მაგ., რომის, როგორც ქალაქისა და სახელმწიფოს, დაფუძნების თარიღია ძვ.წ. 753 წლის 21 აპრილი; რომის სახელმწიფომ არსებობა შეწყვიტა ახ.წ. 476 წლის 23 აგვისტოს.

რომაელები ამაყობდნენ, რომ სხვა ხალხებისგან განსხვავებით, საკუთარი ისტორია გაცილებით უკეთ იცოდნენ. თუმცა რომაელი და ბერძენი ავტორები არა მარტო საკუთარ ხალხზე მოგვითხრობდნენ, დიდწილად სწორედ ბერძნულ-რომაული წყაროების დახმარებითაა შესაძლებელი ანტიკური პერიოდის საქართველოს ისტორიის აღდგენაც.

14. რა განსხვავებას ხედავ ჰეროდოტესა და თუკიდიდეს დამოკიდებულებაში ისტორიის მიმართ?

15. რა სიახლეა პოლიბიოსის ნააზრევში და როგორია მისი კვლევის მეთოდი?

16. როგორ ფიქრობთ, ჰეროდოტეს ნაშრომი იქნება უფრო სანდო თუ პოლიბიოსის რატომ?

17. შენი აზრით, რატომ მიიჩნევს ციცერონი ისტორია ცხოვრების დამრიგებლად?

18. რამდენად მისაღებია შენთვის ისტორიული პირების საქმიანობისადმი სვეტონიუსის მიდგომა?

19. შეადარე ბერძენი და რომაელი ავტორების ნააზრევი. გამოყავი მსგავსება-განსხვავებები?

20. შეავსე სქემა (მოსწავლის რვეული დავ. 41).

კომპლექსური დავალება 8

წარმოიდგინე, რომ მკვლევარი-ისტორიკოსი ხარ. იმყოფები ვატიკანის ბიბლიოთეკაში და აღმოაჩინე ანტიკური პერიოდის წყაროები. მათზე დაყრდნობით შეგიძლია, რომის ისტორიის რეკონსტრუქცია და რომაული კულტურის გაცოცხლება. გევალება, აღნიშნული წყაროები გააცნო საზოგადოებას და მოამზადო ესე. .

ნაშრომში/ნაშრომის პრეზენტაციისას ხაზგასმით წარმოაჩინე:

- რა ვიცი და საიდან ვიცი ბერძნულ-რომაული სამყაროს შესახებ?
- რა სახის წყაროებიდან ვიღებთ ინფორმაციას რომის ისტორიისა და მისი კულტურის შესახებ?
- რატომ შეიძლება გახდეს სხვადასხვა წყარო ისტორიკოსთა შორის განხილვისა და განსხვავებული ინტერპრეტაციის მიზეზი?
- რამდენად სანდოა რომაული წყაროები და რატომ არის მნიშვნელოვანი ისტორიისა და კულტურის შესწავლის პროცესში ანტიკური წყაროების ავტორების გაცნობა?

